

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग - ५६

२०७१ भदौ

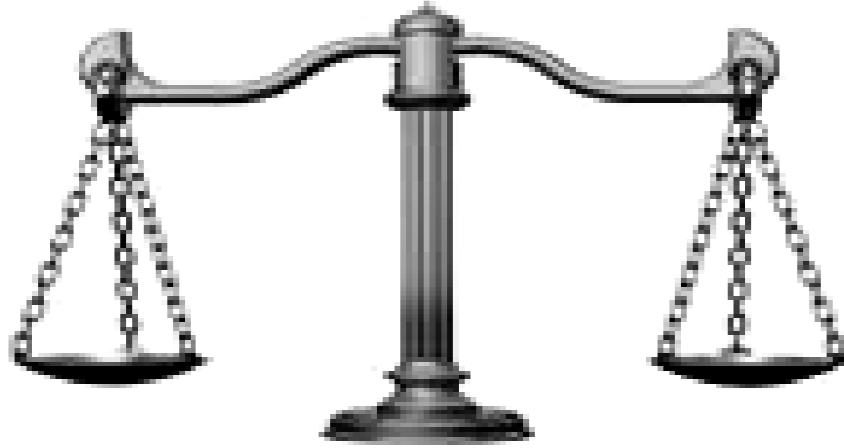
अङ्क - ५

२
०
७
१

भ
दौ

अ
ङ्क

५

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजनारायण पाठक, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
उपाध्यक्ष श्री अरविन्दकुमार सिंह, प्रतिनिधि, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
निर्देशक प्रा.डा.श्री युवराज संग्रौला, प्रतिनिधि, काठमाडौं स्कुल अफ ल	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री लालबहादुर कुँवर, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री अम्बिकाप्रसाद निरौला

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री ढाकाराम पौडेल
शाखा अधिकृत श्री राजन वास्तोला
ना.सु.श्री कृष्णबहादुर गुरुङ
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विश्वकर्मा
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ

भाषाविद् : श्री भीमनाथ घिमिरे

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री विदुर सापकोटा

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

मुद्रण अधिकृत श्री गीता न्यौपाने
सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री मधुसुदनमान श्रेष्ठ
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मिस्त्री श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजाइनर श्री रसना बज्राचार्य
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
अफसेट प्रेसम्यान श्री सोभा सिग्देल
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित संख्या : ३००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७१... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७१, भदौ, नि.नं.९१५४, पृष्ठ ५९१

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७१ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७१, भदौ — १, पृष्ठ ७

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९९० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना, रामशाहपथ, काठमाडौं ।

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास / विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९१५४ विशेष उत्प्रेषण परमादेश	देवीप्रसाद दाहाल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत	<ul style="list-style-type: none"> निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ को कानूनी व्यवस्था राजपत्र अनङ्कित कर्मचारीको बहुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था भएकोले सो दफा श्रेणीविहीन कर्मचारीको हकमा आकर्षित हुने अवस्था नहुने । 	५९१
२.	९१५५ विशेष उत्प्रेषण	शालिकराम भट्टराईसमेत विरुद्ध राष्ट्रपतिको कार्यालय, शीतल निवास, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी निजामती सेवा ऐनमा (तेस्रो संशोधन) अध्यादेशले साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको व्यवस्था आफूअनुकूल नदेखिएको आधारमा समानताको हकसँग बाझिएको वा असङ्गत भएको भनी सतहीरूपमा दावी लिनु मात्र पर्याप्त नहुने । 	६०२
३.	९१५६ संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	शोभनदेव पन्त विरुद्ध मालपोत कार्यालय, चाबहिल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> एउटा प्रयोजनका लागि रोक्का राखिएको सम्पत्ति सो प्रयोजन समाप्त नभई अर्को प्रयोजनका लागि पुनः रोक्का राख्दा पहिले रोक्का राखिएको प्रयोजन नै निरर्थक वा प्रयोजनहीन हुने गरी दोहोरो रोक्का राख्न नहुने । 	६१७
४.	९१५७ संयुक्त उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ	विराट थापा विरुद्ध नेपाल बङ्गलादेश बैङ्क लि. प्रधान कार्यालय, बिजुलीबजार, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदन अदालतबाट भएको करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) अन्तर्गतको आदेश अन्तरकालिन आदेश भएको र सोबमोजिम आदेश जारी गर्न अदालतले इन्कार गरेको अवस्थामा सो आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था करार ऐन, २०५६ मा भएको पाइँदैन । 	६३०

			<p>अन्तरकालिन आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने सिद्धान्त र प्रचलन पनि छैन । त्यस्तो अन्तरकालिन आदेशउपर पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा मुलुकी ऐन, अ.बं.१७ नं. को निवेदनसम्म दिन पाउनेमा पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन गर्नु भनी सुनाएको आधारमा मात्र पुनरावेदनको अधिकार सिर्जना हुँदैन । पुनरावेदन लाग्ने वा नलाग्ने भन्ने सम्बन्धित कानूनमा नै व्यवस्था हुनुपर्दछ । पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन दिन जानु भनी सुनाए पनि ऐनले नलाग्ने पुनरावेदन लिन र सुन्न पनि मिल्ने हुँदैन ।</p>	
५.	९१५८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	खोमनाथ दाहाल विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> अपराध गर्नुभन्दा धेरै पहिले अथवा अपराध गरी सकेपछि मानसिक रोग लागेको कारणले कसुरदारले कसुरबाट उन्मुक्ति वा छुट पाउन नसक्ने । 	६३९
६.	९१५९ संयुक्त मोही नामसारी	महारानी देवी बरैनीसमेत विरुद्ध अमरदेव राउत बरै	<ul style="list-style-type: none"> भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ बमोजिम मोहियानी हकको प्रमाणपत्र वितरण गर्न टोली खटाउन सकिने व्यवस्था रहेको र त्यसरी टोली खटाई वितरण गरेको प्रमाणपत्रको एक प्रति अभिलेख सम्बन्धित गाँउ पञ्चायतमा रहने र एक प्रति भूमिसुधार कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्थासमेत उक्त नियमावलीमा रहेको देखिँदा गाँउ पञ्चायतबाट मोहीको प्रमाणपत्र उपलब्ध हुन नसक्ने वा त्यस्तो प्रमाणपत्रको कानूनी अस्तित्व नै नहुने भन्न नमिल्ने । 	६५०

७.	९१६० संयुक्त उत्प्रेषण परमादेश	डिल्लीप्रसाद प्रसाई विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> सट्टाभर्ना वा क्षतिपूर्तिबापत दिने भनेको जग्गा काल्पनिक नभई वास्तविक हुनुपर्ने र त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित व्यक्तिको भोग वा नियन्त्रणमा आएको अवस्थामा मात्र वास्तविक हकवाला मात्र सकिने । 	६५८
८.	९१६१ संयुक्त आयकर	ढुण्डिराज पोखरेल विरुद्ध श्री गोल्डेल ग्लोव लिकर्स प्रा.लि. विराटनगर	<ul style="list-style-type: none"> विगतका आ.व.मा भएका खर्चहरू तत्तत् वर्षहरूमा नै खर्चकट्टि गर्नुपर्ने हुन्छ । विगतका आ.व.मा भएको खर्च यस आ.व.२०६०/०६१ मा खर्चकट्टिको माग गरेको र सोलाई उचित मानी राजस्व न्यायाधिकरणबाट खर्चकट्टि गर्ने गरी भएको निर्णयबाट आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को प्रत्यक्ष गम्भीर कानूनी त्रुटी हुन गएको देखिने । 	६६६
९.	९१६२ संयुक्त परमादेश	पूर्णचन्द्र भट्टराई विरुद्ध हीरालाल शाह	<ul style="list-style-type: none"> सरकारको नीति तथा निर्णयहरूलाई बाधाको रूपमा देखाई प्रत्यर्थी रिट निवेदकबाट पुनरावेदक विभागको पत्रानुसार इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम एवम् बैङ्क ग्यारेन्टीबापतको रकमसमेत दाखिल गर्नेलगायतका आवश्यक प्रक्रियाहरूसमेत सम्पन्न भैसकेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन इन्कार गर्नु भनेको वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२) को प्रतिकूलको कार्य हुन जाने । 	६७३

१०.	९१६३ संयुक्त उत्प्रेषण	सुरजबाबु पन्थसमेत विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, पोखरासमेत	<ul style="list-style-type: none"> अन्तरकालीन आदेशद्वारा गरिने रोक्काको आदेश विवादमा आएको चल अचल सम्पत्ति आवश्यकता अनुसार प्रतिउत्तर नपरेसम्मका लागि वा मुद्दा किनारा नभएसम्मका लागि यथास्थितमा राख्ने कानूनी संयन्त्रमात्र हो । यस्तो प्रकारको आदेशले अन्तिम फैसलाले बोलेसरह सवारी साधन लिलाम गर्न भनी बोल्न मिल्ने नदेखिने । 	६७८
११.	९१६४ संयुक्त लागु औषध खैरो हिरोइन	नेपाल सरकार विरुद्ध राजु लामा	<ul style="list-style-type: none"> लागु औषध अपराधको प्रकृति साङ्गठनिक अपराध भएकोले यस किसिमको अपराधमा मुख्य कर्ता र मतिyार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्था हुन्छ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरलाई मान्ने हो भने लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ मा भएको उपरोक्त कानूनी व्यवस्था निष्प्रयोजन मात्र नभई षड्यन्त्र गर्ने, उद्योग गर्ने, दुरुत्साहन गर्ने र मतिyार हुनेलाई सजाय गर्ने विधायिकाको मनसाय नै लुप्त हुन जाने देखिन्छ । विधायिकी मनसाय नै निष्प्रयोजन हुने गरी अदालतले व्याख्यासमेत गर्न नमिल्ने । 	६८४
१२.	९१६५ संयुक्त करारबमोजिम क्षतिपूर्ति रकम दिलाई पाऊँ	प्रमोदराज शर्मा विरुद्ध राजीव गजुरेल	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदक वादी बैङ्कसँग प्रत्यर्थी प्रतिवादीले सेवामा प्रवेश गर्दा ४ वर्षसम्म सेवा गर्ने शर्तनामा गरी सो अवधि पूरा नगर्दै बैङ्कको सेवा गर्न छाडी अन्य बैङ्कमा सेवा गर्न गएको देखिई सोही ऐनको दफा ७४ मा करार गर्ने 	६९३

			पक्ष करारबमोजिम दायित्व पूरा गर्नुपर्नेछ भन्ने उल्लेख भएबमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीले शर्तनामानुसार सेवा पूरा नगरीबीचमा नै सेवा छोडी गएको देखिँदा शर्तअनुसार सेवा गरेको नदेखिने ।	
१३.	९१६६ संयुक्त नक्कली स्थायी अध्यापन अनुमतिपत्र पेस गरी भ्रष्टाचार गरेको	केशवराज कडरिया विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> पेस भएको सर्टिफिकेट ओहदा पाउन, ओहदामा बहाल हुन वा कुनै लाभ सुविधा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले पेस नगरेको भन्ने भएकोमा पेस गर्न आवश्यकै नभएको सर्टिफिकेट नक्कली बनाई पेस गर्ने कार्यपछाडि ओहदासम्बन्धी सम्भावित लाभ प्राप्त गर्ने आपराधिक अभिप्राय वा उद्देश्य रहेको स्पष्ट देखिन आउँदा नक्कली प्रमाणपत्र पेस गर्ने कार्यमा आपराधिक कार्य र आपराधिक मनसमेतका दुबै तत्त्व समावेश भएको देखिने । 	६९८
१४.	९१६७ संयुक्त चोरी	नेपाल सरकार विरुद्ध महेश चौधरी	<ul style="list-style-type: none"> आफैले किटानीसाथ चोरी भएको भनी जाहेरी दिने तर आफैले भूलवश शङ्का मानी जाहेरी दिएको भनी बकपत्र गर्ने र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिसमेतलाई मौकामा चोरी भएको भनी भन्ने तर पछि भूलवश भनेको भन्नेसमेत देखिएको स्थितिमा जाहेरवालाले झुठ्ठा (बनावटी) जाहेरी दिएको मान्नुपर्ने अवस्था देखिन आउँदा चोरी जस्तो गम्भीर कसुरमा शङ्का र हतारमा किटानी जाहेरी दिने जाहेरवाला स्वयम् सजायका भागीदार हुनुपर्ने । 	७०४

१५.	९१६८ संयुक्त सम्बन्ध विच्छेद अंश	गोवर्धनलाल नकर्मीसमेत विरुद्ध कमला नकर्मी	<ul style="list-style-type: none"> कसैको अंश भाग सगोल परिवारभित्रै कसैलाई दिँदा दाताको अंश भाग छुटिसकेको अवस्था वा आफ्नो भाग अंश छुट्याउन दाताले नालिस गरेको अवस्था वा त्यस्तो प्राप्त गर्नेले नै छुट्टयाई लिई नसकेको अवस्थामा दाताको तर्फबाट मुद्दा सकार गरेको अवस्था हुनुपर्छ अन्यथा अंशियारबीच भएको बकसपत्रको कारोबारबाट सम्पत्ति सगोलको सम्पत्तिबाट बाहिर गएको मानिने अवस्था नहुने । 	७१२
१६.	९१६९ संयुक्त सवारी ज्यान	कृष्णबहादुर कुँवरसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> खतरनाक हैकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई अधिकतम् १४ वर्षसम्म कैद र जरिवानासमेत हुन सक्छ भने मानिस नमरेमा अधिकतम् २ वर्ष कैद वा जरिवाना वा दुबै तथा कम्तीमा १ वर्षको लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुने देखिन्छ । लापरवाहीपूर्ण हैकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई बढीमा ५ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुबै र मानिस नमरेमा ५ स्तरसम्मको जरिवाना र सवारी अनुमतिपत्रमा पेनाल्टी प्वाइन्ट जनाउने वा निश्चित अवधिको लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुन सक्ने । 	७१७
१७.	९१७० संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नरेन्द्रसिंह धामी विरुद्ध महेश चौधरी	<ul style="list-style-type: none"> फौजदारी अपराध पूर्ण हुन अभियुक्तको आपराधिक मनसाय (Mens Rea) र आपराधिक कार्य (Actus Reus) दोषयुक्त हुनुपर्ने हुन्छ । अर्थात् कुनै पनि 	७४०

			वारदातका लागि अभियुक्तले मनसाय प्रेरित भई वारदात घटाउने योजना, षड्यन्त्र, तयारीका चरणहरू पारगरी अपराधिक कार्यको चरणमा पुगेको हुनेपर्ने ।	
१८.	९१७१ संयुक्त लेनदेन	नन्दलाल राउत कुर्मी विरूद्ध रामचन्द्र सहनी	<ul style="list-style-type: none"> सुरू अदालतको फैसला सदर हुन्छ र प्रतिवादीलाई जरिवाना, कैद गरी ठहर गरिँदैन त्यस्तो अवस्थामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) आकर्षित हुने स्थिति रहँदैन । पुनरावेदन अदालतको फैसलामा प्रतिवादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिने भनी उल्लेख गरिएतर्फ विचार गर्दा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था भएको कुरालाई बाहेक गरी पुनरावेदनको म्याद दिने गरी फैसलामा उल्लेख गरिएको आधारमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) को अवस्थाभित्र परेको भन्न मिल्दैन भने त्यस्तोमा पुनरावेदनको म्याद दिएकोकारणले मात्र पुनरावेदनमा दर्ता हुन सक्ने पनि होइन । 	७५०
१९.	९१७२ संयुक्त नकबजनी चोरी	नेपाल सरकार विरूद्ध भुनचुन भन्ने रोशनदास तत्मासमेत	<ul style="list-style-type: none"> प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ को कानूनी व्यवस्था अनुसार अदालतसमक्ष परीक्षण नभएको साक्षी प्रमाणलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी त्यस्तो प्रमाणलाई आधार बनाई फौजदारी अपराधमा कसुर ठहर्‍याउन नमिल्ने । 	७५५

२०.	९१७३ संयुक्त सवारी ज्यान	नेपाल सरकार विरूद्ध ठगबहादुर कार्की	<ul style="list-style-type: none"> ▪ प्रतिवादीले मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी लापरवाही साथ जीप चलाएको कारणले दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा दुर्घटना भएपछि प्रतिवादीले मृतकलाई बचाउन आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगरी भागेको भन्ने आधारमा मात्र सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) को कसुर अपराध गरेको भनी मान्न नमिल्ने । 	७६१
-----	--------------------------------	---	--	-----

यी सारसङ्क्षेप *नेकाप* प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. ११५४

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
आदेश मिति : २०७०।१०।१।५
०६९-WS-०००८

मुद्दा: उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक/पक्ष : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ३३ स्थित
राष्ट्रिय स्वतन्त्र कर्मचारी मिलन केन्द्रको
अख्तियार प्राप्त ऐ. का प्रथम उपाध्यक्ष
देवीप्रसाद दाहाल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्,
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,
सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ को कानूनी व्यवस्था राजपत्र अनङ्कित कर्मचारीको बढुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था भएकोले सो दफा श्रेणीविहीन कर्मचारीको हकमा आकर्षित हुने अवस्था नहुने ।

(प्रकरण नं.५)

- निजामती सेवाका पदहरूको नियुक्ति, बढुवा, सरुवा के कसरी गर्ने भन्ने समग्र व्यवस्था राज्यले निजामती सेवाको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने सिलसिलामा

समयसमयमा अवलम्बन गर्ने नीतिमा भरपर्ने विषय भएको हुँदा निवेदकले माग गरेको प्रस्तुत विषय नीतिगत विषय होइन भनी मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- निवेदनमा घुमाउरो भाषाको प्रयोग गरी करारमा कार्यरत् कर्मचारीहरूको संविधानप्रदत्त हकमा आघात पुग्ने सम्भावना तथा अनुमानको भरमा नितान्त निजी धारणा बनाई संविधानको धारा १०७(१) को अलावा धारा १०७(२) समेतको माग दावी लिएको निवेदन दावीको आधारमा अदालत स्वयम्ले निवेदकको दावी खोजबिन गरी औचित्यको आधारमा संविधानको धारा १०७(१) को असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत न्यायिक पुनरावलोकन गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (५) बमोजिम सेवा करारमा लिने कार्य कुनै धर्म, लिङ्ग, वर्ण, जातजातिको आधारमा छनौट गर्ने वा नगर्ने कुराको आधारमा वर्गीकरण गरेको नभै सर्वसामान्य व्यवस्था भएको देखिएको र करारबाट सेवा आपूर्ति गर्ने नीतिगत प्रश्न भएकोले टड्कारूपमा कसैसँग लक्षित नभएको तटस्थ व्यवस्थालाई भेदभावपूर्ण मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.८)

- सामाजिक न्यायको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको सामाजिक सुरक्षाले लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणालाई सार्थक तुल्याउँदछ । समाजका हरेक

पक्षमा न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ विकसित यो मान्यताबाट नै समाजमा पूर्ण एवम् वास्तविक समानता कायम हुन सक्तछ । वर्तमान राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति पनि मानव अधिकार एवम् सामाजिक न्यायप्रति संवेदनशील बन्दै गएको अवस्थामा निजामती सेवाअन्तर्गत करारमा कार्यरत् कर्मचारीको सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्रभावकारी तुल्याउनु लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाअनुकूल नै हुने ।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदक/पक्षका तर्फबाट : वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता
हरिप्रसाद उप्रेती तथा विद्वान् अधिवक्ता
नरेन्द्रप्रसाद पाठक
प्रत्यर्थी/विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान्
सहन्यायाधिवक्ता किरण पौडेल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा निजामती सेवा नियमावली, २०५०
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) र (२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :

जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा संस्था दर्ता ऐन, २०३४ अन्तर्गत दर्ता भई श्रेणी

विहीन कर्मचारीको हकहितको लागि क्रियाशील रहेको यस राष्ट्रिय स्वतन्त्र कर्मचारी मिलन केन्द्रले विपक्षीहरूसमक्ष निम्न माग प्रस्तुत गरेको थियो ।

- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को खण्ड (क) मा रहेको श्रेणीविहीन पद शतप्रतिशत (१०० प्रतिशत) नै खुला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति गर्ने कानूनी व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,
- ऐ. ऐनको दफा ७ को उपदफा (४) र (५) को व्यवस्था सोही ऐनको उपदफा (१) को खण्ड (क) सँग बाझिएको हुँदा उक्त कानूनी व्यवस्था खारेज गर्नुपर्ने,
- ऐ. ऐनको दफा २४घ१ को कानूनी व्यवस्थालाई निरन्तरता दिई सबै तहका कर्मचारीहरूलाई लागू हुने गरी उपदफा (१२) खारेज गर्नुपर्ने,
- ऐ. ऐनको दफा ७ को उपदफा (१४) को व्यवस्था पुरुष कर्मचारीहरूको हकमा समेत लागू हुनुपर्ने ।

उपरोक्त मागहरू राख्दा विपक्षीहरूले सम्बोधन नगरेकोले बाध्य भई ऐनमा भएको व्यवस्थाहरू कार्यान्वयन गराउन अन्य कुनै प्रभावकारी एवम् वैकल्पिक उपचारको बाटो समेत नभएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(१)(२) बमोजिम सार्वजनिक हक र सरोकारको विवादको रूपमा यो निवेदन लिई आएका छौं ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को अन्य खण्डहरूमा उल्लिखित कानूनी व्यवस्थालाई निःशर्त रूपमा

कार्यान्वयन गर्ने तर खण्ड (क) को व्यवस्थालाई मात्र कार्यान्वयन गर्न इन्कार गर्नुपर्ने कुनै कानूनी आधार विपक्षीहरूले देखाउन सकेका छैनन् । कानून कार्यान्वयन गर्ने विपक्षी सरकारी निकायहरूले नै कानूनको पालना गर्न इन्कार गर्न मिल्ने होइन । श्रेणीविहीन पदहरू पनि अन्य पदसहरा खुला प्रतियोगिताबाट पूर्ति गर्नुपर्नेमा त्यसको कार्यान्वयनमा उदासीनता देखाई वर्षौंसम्म करार सेवामा काम लगाउँदा त्यस्ता कर्मचारीहरूको जीवनको उत्तरार्द्ध असुरक्षित भई सामाजिक सुरक्षा पाउने हकबाट वञ्चित हुनुपर्ने अवस्था उत्पन्न भएको छ । साथै, एउटै पदमध्ये केही करारबाट र केही स्थायीरूपमा पूर्ति गर्ने गरी गरिएको ऐ. उपदफा ४ र ५ को व्यवस्था तथा वर्गीकरणको व्यवस्थासमेत उपदफा १को खण्ड क को प्रावधानविपरीत हुनुका साथै न्यायोचित र पारदर्शी नभएको हुँदा त्यस्तो व्यवस्थासमेत खारेजभागी छ ।

राजपत्र अनङ्कित पदबाट राजपत्राङ्कित पदमा बढुवा हुन सक्ने गरी सेवाको विभेदलाई अन्त्य गरिएको अवस्थामा ऐनको दफा २४ घ१ को उपदफा १२ ले स्तरवृद्धि हुने पदमा राजपत्र अनङ्कित पद र श्रेणीविहीन पदमा विभेदको अवस्थालाई यथावतै राखेको छ । सो व्यवस्थाले गरेको विभेद हट्नुपर्ने र पदोन्नतिको अवसर प्रत्येक कर्मचारीले समानरूपमा पाउनुपर्ने हुँदा उक्त व्यवस्थासमेत खारेज हुनुपर्छ । साथै ऐनको दफा ७ को उपदफा (१४) को व्यवस्था पुरुष कर्मचारीको हकमा समेत लागू गर्दा महिला कर्मचारीको हक हितमा असर नपर्ने हुँदा महिला कर्मचारीलाई मात्र भनी लागू गर्नु जरूरी छैन । यसर्थ सो व्यवस्था पुरुष कर्मचारीको हकमा समेत विभेद नगरी लागू गर्नु गराउनुपर्ने

देखिँदा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र (५) तथा उपदफा (१४) को महिला उम्मेदवार भन्ने वाक्यांश र दफा २४घ१ को उपदफा (१२) को व्यवस्थाहरू र निवेदकको मागप्रतिकूल असर पर्ने कुनै निर्णय, काम कारवाही सूचना पत्राचार आदि भए गरेको पाइएमा त्यस्तो सम्पूर्ण निर्णय पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को खण्ड (क) को व्यवस्था यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायत अन्य आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आधार र कारणसहित १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु साथै प्रस्तुत रिट निवेदनमा श्रेणीविहीन पदमा नियुक्ति प्रक्रिया तथा वृत्ति विकाससँग सम्बन्धित विषय समावेश भएकोले अग्राधिकार प्रदान गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।४।३१ को आदेश ।

राज्यलाई के कस्तो कानूनको आवश्यकता पर्दछ, कुन कानून बनाउने, कुन लागू गर्ने, के कस्तो कानून खारेज वा संशोधन गर्ने भन्ने कार्य व्यवस्थापिका संसदको हो । व्यवस्थापिका संसदले बनाएको कानून सबैले पालना गर्नुपर्ने हुँदा रिट निवेदकले लिएको जिकिरको कुनै औचित्यता छैन । तसर्थ रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सरकारी सेवाअन्तर्गत कुन प्रकृतिको कार्य कुन प्रक्रियाद्वारा गर्ने भन्ने विषयमा कानूनद्वारा व्यवस्था गर्न सकिने नै हुन्छ । निजामती सेवा ऐन, २०४९ दफा ७ को उपदफा (४) मा नेपाल

सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी मुख्य कार्य गर्ने र सहायक कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पद तोक्ने व्यवस्था गरेको छ भने उपदफा (५) मा सहायक कार्य गर्ने पदहरू खारेज गरी सेवा करारबाट सम्पादन गराउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । मुख्य कार्य गर्ने भनी तोकिएका पदमा सम्बन्धित निकायबाट माग भई आएको आधारमा यस आयोगबाट पदपूर्तिको कार्य भइरहेकै हुँदा रिट निवेदन खारेजयोग्य छ । श्रेणीविहीन कर्मचारीको बहुवासम्बन्धी व्यवस्थाका लागि ऐ. दफा २४घ २ मा व्यवस्था रहेको र स्तरवृद्धि पनि ऐनद्वारा व्यवस्थित बहुवाकै एक प्रक्रिया हो । साथै सकारात्मक विभेदको नीतिअनुसार महिलाहरूको निमित्त कानूनद्वारा थप सुविधा दिने गरी गरिएको विशेष व्यवस्थालाई असमान व्यवहार भयो भनी मान्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लोक सेवा आयोगको लिखित जवाफ ।

निवेदकले बदर माग गरेको निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४), (५), (१४) र दफा २४घ१ को उपदफा (१२) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को कुनै पनि व्यवस्थसँग बाझिएको भनी निवेदनपत्रमा खुलाउन सकेको छैन । निजामती सेवाको शर्तसम्बन्धी नीतिगत कुरामा आधारित व्यवस्थालाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) बमोजिम अमान्य घोषित गर्नुपर्ने कारणसहित मागदावी लिन सकेको देखिँदैन । ऐ. दफा ७ को उपदफा (४) र (५) को व्यवस्थाहरू निजामती सेवाको संरचनालाई चुस्त र मितव्ययी बनाउन गरिएको नीतिगत व्यवस्था भएको र उपदफा (१४) को व्यवस्था सकारात्मक विभेदको सिद्धान्तमा आधारित भई विधायिकाले गरेको विशेष व्यवस्था भएकोले

पुरुष कर्मचारीलाई पनि लागू हुनुपर्ने भन्ने मागको कुनै संवैधानिक र सैद्धान्तिक आधार नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको लिखित जवाफ ।

निजामती सेवाको श्रेणीविहीन पदहरू क्रमशः खारेज गर्दै लाने र त्यस्ता पदहरूबाट सम्पादन गरिने कार्यहरू सेवा करारबाट गर्दै जाने सरकारको नीतिअनुरूप ऐनको दफा ७ को उपदफा (५) निर्माण भएको पाइन्छ । उपदफा १ को खण्ड (क) सामान्य व्यवस्था हो भने उपदफा (५) विशेष व्यवस्था हो । जुन श्रेणीविहीन पदहरू सबै खारेज भएपछि स्वतः निष्क्रिय हुन जान्छ र दफा २४घ१ को व्यवस्था श्रेणीविहीन कर्मचारीको लागि नभई २४घ२ को व्यवस्था आकर्षित हुने हुँदा सामानताको हकअनुकूल नै रहेको छ । साथै दफा ७ को उपदफा (१४) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम महिलाका लागि गरिएको विशेष व्यवस्था हुँदा पुरुषको हकमा समानरूपमा लागू हुनुपर्ने भनी दावी गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को र सोही व्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।

दफा (४)(५) र उपदफा (१)क समग्रतामा हेरी व्याख्या गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै दफा ७ को उपदफा (१४) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम महिलाका लागि गरिएको विशेष व्यवस्था हुँदा पुरुषको हकमा समानरूपमा लागू हुनुपर्ने भनी दावी गर्न नमिल्ने र २४घ२ ले श्रेणीविहीन कर्मचारीहरूको

हकमा स्तरवृद्धिसम्बन्धी व्यवस्था गरेको हुँदा २४घण्टा आकर्षित हुने नहुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को देहाय (क) मा श्रेणीविहीन पदमा खुला प्रतियोगिताबाट पूर्ति गर्ने व्यवस्था भएकोमा सोअनुरूप पदपूर्ति गर्नेतर्फ कुनै कारवाही भएको छ, छैन उपदफा (४) मा मुख्य कार्य गर्ने र सहायक कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पद तोक्ने व्यवस्था गरिएकोमा सोअनुरूप पद तोक्ने सम्बन्धमा कुनै कारवाही भएको छ, छैन सो को जवाफ र सोही उपदफा (५) मा श्रेणीविहीन पद खारेज गरी सो पदले गर्नुपर्ने कार्य सेवा करारबाट गराउने गरी कानूनी व्यवस्था भएकोमा निजामती सेवाका के कति श्रेणीविहीन पदहरू खारेज भई उक्त पदले गर्नुपर्ने कार्य हाल के कति जनशक्तिलाई सेवा करारमा लिई सम्पादन गराइएको अवस्था छ सो समेतको यथार्थ विवरण निजामती किताबखानाबाट झिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।८।२८ को आदेश ।

उक्त आदेशानुसार पद खारेज गरिदिनु भन्ने पत्र हालसम्म प्राप्त भएको छैन । करारमा के कति कर्मचारी नियुक्ति गरिएका छन् भन्ने जानकारीसमेत विभागमा प्राप्त भएको छैन । हालसम्म २२९१ जना कार्यालय सहयोगीले अवकाश पाएको रेकर्डबाट देखिएको भन्ने निजामती किताबखानाको पत्र ।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले निजामती

सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को व्यवस्था निरन्तर कार्यान्वयनमा रहेको तर कार्यालय सहयोगीको हकमा मात्र कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन । ऐ. उपदफा (४) अनुसार मुख्य र सहायक काम गर्ने पद भनी आजसम्म परिभाषित गरिएको पनि छैन र गर्न पनि सम्भव छैन न त कुनै सरकारी निकायले उपदफा (५) बमोजिमका पदहरू खारेज गरेका छन् । कानूनमा स्थायीरूपमा पूर्ति गर्ने पद भनी छुट्ट्याइएको पद र सरकारी कार्यालयको अभिन्न अङ्गको रूपमा दैनिकरूपमा गर्नुपर्ने कामसँग सम्बन्धित पदमा वर्षौंसम्म करारमा काम लगाउँदा त्यस्ता कर्मचारीको जीवनको उत्तरार्द्ध असुरक्षित भई राज्यबाट प्राप्त गर्ने सामाजिक सुरक्षाको हकबाट समेत वञ्चित हुनुपर्ने अवस्था छ । त्यसकारण त्यस्तो पदहरू खुला प्रतियोगिताबाट स्थायीरूपमा तत्काल पूर्ति गर्नुपर्छ भन्ने समेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थीहरूको तर्फबाट उपस्थित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को देहाय (क) को व्यवस्था सामान्य व्यवस्था हो भने ऐ. उपदफा (४) र उपदफा (५) को व्यवस्था विशेष व्यवस्था हो । सरकारको नीतिअनुरूप निजामती प्रशासन सञ्चालन हुने भएकाले सो अनुरूप त्यस्ता पदहरू करारबाट पूर्ति गर्ने गरी विशेष व्यवस्था गरिएको हो । त्यस्तो व्यवस्था संविधानको कुन धारासँग बाझिएको हो भनी निवेदकले खुलाउन सकेको छैनन् । साथै ऐ. उपदफा (१४) सकारात्मक विभेदसम्बन्धी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को व्यवस्था क्रियाशील गराउन आएको र दफा २४घण्टा

श्रेणीविहीन कर्मचारीको लागि आकर्षित हुने दफा नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

यसमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र (५) तथा उपदफा (१४) को महिला उम्मेदवार भन्ने वाक्यांश र दफा २४घ१ को उपदफा (१२)को व्यवस्थाहरू र त्यससँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णय पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१) को खण्ड (क) को व्यवस्था यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायत अन्य आदेश जारी गरीपाउँ भन्ने निवेदन दावी र सरकारको नीतिअनुरूप निजामती प्रशासन सञ्चालन हुने भएकाले सो अनुरूप त्यस्ता पदहरू करारबाट पूर्ति गर्ने गरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र उपदफा (५) को व्यवस्था गरिएका हुन् । त्यस्तो व्यवस्था संविधानको कुन धारासँग बाझिएको भनी निवेदकले खुलाउन सकेका छैनन् । ऐ. उपदफा (१४) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम महिलाका लागि गरिएको विशेष व्यवस्था क्रियाशील गराउन आएको र दफा २४घ१ श्रेणीविहीन कर्मचारीको लागि आकर्षित हुने दफा नै नभएको अवस्था हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने लिखित जवाफ रहेको पाइयो ।

उपरोक्त निवेदन व्यहोरा, लिखित जवाफ तथा दुबैतर्फको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा निम्न प्रश्नहरूको सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो :

(क) निजामती सेवा ऐन, २०४९ दफा ७

को उपदफा (४),(५) र (१४) तथा ऐ. दफा २४घ१ को व्यवस्था नीतिगत व्यवस्था हो होइन ?

(ख) निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र (५) को व्यवस्था अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ र धारा १८ तथा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ (१) क समेतसँग बाझिएको छु छैन ?

(ग) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निवेदकले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७(१) बमोजिम श्रेणीविहीन कर्मचारीहरूको खुला प्रतियोगिताद्वारा पदपूर्ति हुनुपर्ने भनी उक्त आधार लिई दफा ७(४) र ७(५) को व्यवस्था उक्त दफा ७ (क) एवम् संविधानको धारा १२, १८ समेतका विभिन्न व्यवस्थाविपरीत भएको भनी बदरको माग गरेको देखिन्छ । निवेदकको उक्त मागप्रति विपक्षीहरूले असहमति प्रकट गरी लिखित जवाफ लगाएको अवस्था छ । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७(१) को व्यवस्था निजामती सेवाका पदपूर्ति के कति र कुन आधारमा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा गरिएको समग्र व्यवस्था भन्ने देखिएको छ । निजामती सेवाका कुन कुन पदहरू के कसरी कुन प्रक्रियाद्वारा पूर्ति गर्ने भन्ने विषय तथा समग्र निजामती सेवाको पदमा पदपूर्ति गर्ने आधार सोही ऐनमा निर्धारण भएबमोजिम हुने कुरामा विवाद छैन । ऐनमा व्यवस्थित गरिएका प्रावधानहरूलाई कार्यविधिगत रूपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि विधायिकाले अधिकार प्रत्यायोजन गरेबमोजिम नेपाल सरकारले समय

समयमा गर्ने निजामती सेवा नियमावली, २०५० को संशोधनबाट समग्र निजामती प्रशासन सञ्चालन हुँदै आएको पाइन्छ ।

३. यहाँ निवेदकले संविधानसँग बाझिएको भनी उठाएको निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र (५) मा कस्तो कानूनी व्यवस्था रहेछ भनी हेर्दा,“उपदफा (४) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी मुख्य कार्य गर्ने र सहायक कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पद तोक्नेछ । उपदफा (५) यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत रिक्त रहेका र यो दफा प्रारम्भ भएपछि रिक्त हुने उपदफा (४) बमोजिम तोकिएको सहायक कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पदहरू स्वतः खारेज हुनेछन् । सम्बन्धित कार्यालयले यस्ता पदहरू खारेज भएको जानकारी निजामती किताबखानामा पठाउनुपर्नेछ । त्यस्ता पदहरूबाट सम्पादन गरिने कार्य न्यूनतम् पारिश्रमिक तोक्यो वा संस्थासँग करार गरी सेवा करारबाट सम्पादन गराउनुपर्नेछ ।” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइयो । उपरोक्त कानूनी व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा श्रेणीविहीन कर्मचारीहरूमध्ये मुख्य कार्य गर्ने र सहायक कार्य गर्ने कर्मचारीहरू नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी नेपाल सरकारले तोक्न सक्ने भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । सोबमोजिमको सूचना सर्वसामान्यरूपमा हालसम्म नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएको भने देखिँदैन ।

४. उपदफा (४) बमोजिम तोकिएको सहायक कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पदहरूसम्म स्वतः खारेज हुने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएकोमा मुख्य कार्य गर्ने र सहायक कार्य गर्ने कर्मचारीहरूको सम्बन्धमा वर्गीकरण नहुँदा मुख्य कार्य गर्ने श्रेणीविहीन पदहरूमा समेत विज्ञापन नभई

दुबै किसिमका श्रेणीविहीन पदहरू खारेज हुने अवस्थामा रहेको देखिन्छ । श्रेणीविहीन पदहरूको वर्गीकरण भैसकेको अवस्थामा मात्र सम्बन्धित कार्यालयले त्यस्तो पद छुट्ट्याई सहायक कार्य गर्ने पदहरूको हकमा मात्र पद खारेज भएको जानकारी निजामती किताबखानामा पठाउन सक्ने अवस्था देखियो । त्यसरी खारेज भएका पदहरूबाट सम्पादन गरिने कार्य न्यूनतम् पारिश्रमिक तोक्यो वा संस्थासँग करार गरी सेवा करारबाट सम्पादन गराउन सक्ने गरी उपदफा (५) मा स्पष्ट व्यवस्था रहेको पाइन्छ । सोही व्यवस्थाको आधारमा हाल विभिन्न सरकारी कार्यालयहरूमा सेवा करारमा ठूलो सङ्ख्यामा कर्मचारीहरू कार्यरत रहेको देखिन्छ । ऐ. दफा ७ उपदफा (१) को खण्ड क मा श्रेणीविहीन पदहरू शतप्रतिशत खुलाबाट पूर्ति गरिनेछ भन्ने सामान्य व्यवस्था भन्दा पछिबाट सरकारले लिएको नीति कार्यान्वयन गर्न निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधन (२०६४) बाट उपदफा (४) र (५) लगायतका विभिन्न व्यवस्थाहरू थप भएको अवस्था देखिन्छ । उपदफा (४) र (५) को यो विशेष व्यवस्था संविधानका विभिन्न धाराहरूसँग बाझिएकोले बदर गरिपाउँ भनी निवेदकले घुमाउरो अर्थमा मागदावी लिएको देखिए तापनि के कुन आधारमा र कसरी कुन धारासँग बाझिएको हो स्पष्ट माग दावी नभएको र त्यस्तो कानूनी व्यवस्था अमान्य र बदर हुनुपर्ने युक्तियुक्त आधार र कारणसमेत उल्लेख गरी निवेदकले स्पष्ट दावी लिन सकेको नदेखिँदा ऐनको उक्त दफाहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ र १८ समेतसँग बाझिएको भनी मात्र मिल्ने देखिएन ।

५. निवेदकले दावी लिएको ऐ. ऐनको दफा ७ को उपदफा (१४) को सम्बन्धमा हेर्दा ..“(१४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै पदको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता पूरा गरी यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी निकायबाट सञ्चालित महिला विकास कार्यक्रमको स्थायी पदमा कार्यरत कम्तीमा पाँच वर्ष अस्थायी सेवा गरेका महिला उम्मेदवारलाई मात्र यो दफा प्रारम्भ भएपछि एकपटकका लागि तोकिएको पदमा लोकसेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा लिई स्थायी नियुक्ति गर्न सकिनेछ ।” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उक्त व्यवस्था सरकारी निकायबाट सञ्चालित महिला विकास कार्यक्रमको स्थायी पदमा कार्यरत कम्तीमा पाँच वर्ष अस्थायी सेवा गरिसकेका महिला उम्मेदवारलाई मात्र एकपटकका लागि लोकसेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा लिई स्थायी नियुक्ति गर्न सकिने गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(३) ले स्वीकार गरेको समावेशिताको सिद्धान्तमा आधारित व्यवस्था भएकाले उक्त व्यवस्था राज्यले लिएको सकारात्मक विभेदको नीति अन्तर्गत गरिएको विशेष व्यवस्था हो भन्नेमा विवाद रहेन । निवेदकले उठाएको दफा २४घ१ को कानूनी व्यवस्था राजपत्र अनङ्कित कर्मचारीको बहुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था भएकोले सो दफा श्रेणीविहीन कर्मचारीको हकमा आकर्षित हुने अवस्था नहुँदा सो सम्बन्धमा निवेदक दावी तथा निजको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सक्ने अवस्था रहेन ।

६. निजामती सेवालार्इ के कसरी सञ्चालन गर्ने पदपूर्ति, पदस्थापन, सरुवा वढुवाजस्ता कुरामा

सरकारले समयसमयमा निर्धारण गर्ने नीति तथा सोबमोजिम ऐन तथा नियमावलीहरूमा समयसमयमा गर्ने संशोधनबाटै त्यस सम्बन्धमा स्पष्ट गर्न सक्ने नै हुन्छ । त्यस्तो व्यवस्थाले संविधानप्रदत्त मौलिक हकउपर अनुचित बन्देज लगाएको वा अन्य कुनै कारणले संविधानसँग स्पष्ट बाझिएको अवस्थामा बाहेक अन्यथा अदालतले रिटमार्फत् अमान्य र बदर घोषित गर्न मिल्ने हुँदैन । निजामती सेवाका पदहरूको नियुक्ति, बढुवा सरुवा के कसरी गर्ने भन्ने समग्र व्यवस्था राज्यले निजामती सेवाको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने सिलसिलामा समयसमयमा अवलम्बन गर्ने नीतिमा भरपर्ने विषय भएको हुँदा निवेदकले माग गरेको प्रस्तुत विषय नीतिगत विषय होइन भनी मान्न मिल्ने र त्यस्तो नीतिगत विषयमा अदालतले रिट जारी गर्न सक्ने अवस्था पनि रहँदैन ।

७. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (४) र (५) को व्यवस्थाबाट रिक्त भएका पदहरू खारेज भै त्यस्तो पदबाट गर्ने कार्यहरू सेवा करारबाट पूर्ति गर्ने गरी उक्त व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । अहिले व्यक्तिसँग करार गरी जुन ढङ्गबाट निजामती सेवामा काम लिइरहेको अवस्था छ । त्यसबाट श्रेणीविहीन पदमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूले आफ्नो ऊर्जाशील समय राष्ट्रका लागि लगानी गर्ने तर कहिले पनि स्थायी हुन नसकी वर्षौंसम्म करारमै कार्यरत रहँदा जीवनको उत्तरार्द्धमा सामाजिक सुरक्षाको लाभबाट वञ्चित रहनुपर्ने स्थिति रहेकाले त्यस्तो व्यवस्था संविधानको धारा १२ र १८ समेतसँग बाझिएकोले बदर गरिपाउँ भन्ने माग दावी भए पनि त्यस्तो कानूनी व्यवस्था अमान्य र बदर हुनुपर्ने युक्तियुक्त आधार उल्लेख गरी निवेदकले स्पष्ट दावी लिन सकेको पाइएन ।

निवेदनमा घुमाउरो भाषाको प्रयोग गरी करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूको संविधानप्रदत्त हकमा आघात पुग्ने सम्भावना तथा अनुमानको भरमा नितान्त निजी धारणा बनाई धारा १०७(१) को अलावा धारा १०७(२) को समेतको माग दावी लिएको निवेदन दावीको आधारमा अदालत स्वयम्ले निवेदकको दावी खोजबिन गरी औचित्यको आधारमा संविधानको धारा १०७(१) को असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत न्यायिक पुनरावलोकन गर्न मिल्ने हुँदैन ।

८. निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (५) बमोजिम सेवा करारमा लिने कार्य कुनै धर्म, लिङ्ग, वर्ण, जातजातिको आधारमा छनौट गर्ने वा नगर्ने कुराको आधारमा वर्गीकरण गरेको नभै सर्वसामान्य व्यवस्था भएको देखिएको र करारबाट सेवा आपूर्ति गर्ने नीतिगत प्रश्न भएकोले टड्कारोरूपमा कसैसँग लक्षित नभएको तटस्थ व्यवस्थालाई भेदभावपूर्ण मान्न मिल्ने । कसैलाई पनि भेदभाव नगरी समानरूपले लागू हुने गरी बनेको तटस्थ कानूनको न्यायिक पुनरावलोकन हुन नसक्ने हुँदा संविधानसँग बाझिएको भन्न मिल्ने । तसर्थ प्रस्तुत निवेदन माग दावीमा नीतिगत विषयसमेत समावेश हुन आएको अवस्था हुँदा नीतिगत विषयमा रिट क्षेत्रवाट हेर्न नमिल्ने हुँदा निवेदन मागबमोजिम उक्त दफाहरू असंवैधानिक घोषित गर्न मिल्ने । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

९. रिट निवेदन खारेज भए तापनि निवेदकले उठाएको निजामती सेवाका करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूको सामाजिक सुरक्षाको सन्दर्भमा भने यो अदालत संवेदनशील हुनुपर्ने देखिएको छ । निवेदकले उठाएको विषयले आधारभूत मानव अधिकार र न्यूनतम् मानवीय

आवश्यकतासँग सम्बन्ध र सरोकार राखेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको स्थापनापश्चात् जारी मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ ले मानवका नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारलाई प्राथमिकता दिएको देखिए तापनि त्यसले कमजोर एवम् सीमान्तकृत वर्गका व्यक्तिहरूको आर्थिक, सामाजिक प्रकृतिका न्यूनतम् आवश्यकतालाई प्रभावकारीरूपबाट सम्बोधन गर्न नसकेका कारण सङ्घ सन् १९६६ मा आर्थिक, सामाजिक एवम् साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र जारी गर्न पुगेको अवस्थातर्फ पनि ध्यान जानु जरूरी देखिन्छ । जुन प्रतिज्ञापत्रले गरीब एवम् कमजोर वर्गका व्यक्तिलाई समेत सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अवस्था (Adequate Standard of Living) प्रत्याभूत गरेका कारण वर्तमानमा पनि यो दस्तावेज आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको विश्वव्यापी आधारस्तम्भको रूपमा स्थापित हुनपुगेको देखिन्छ । यही तथ्यलाई आत्मसात् गरी प्रतिज्ञापत्रानुरूप व्यवहार गर्नु पक्ष राष्ट्रहरूको प्राथमिक दायित्व पनि रहन पुगेको छ ।

१०. आर्थिक, सामाजिक एवम् साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को पक्ष राष्ट्रको हैसियतले नेपालले पनि उपलब्ध स्रोत एवम् साधनको न्यायोचित एवम् विवेकसम्मत परिचालन गरी जनतालाई आर्थिक, सामाजिक एवम् साँस्कृतिक हक, अधिकार र सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वतर्फ निरन्तर उन्मुख रहनु अपरिहार्य छ । साथै राज्य आफूमा निहित यो दायित्व प्रभावकारीरूपबाट निर्वाह गर्न उदासीन भयो भन्ने प्रश्नका साथ नागरिक अदालतमा उपस्थित भएमा राज्यको यो दायित्वलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रचलन गराउने कर्तव्य राज्यको अभिन्न

अङ्गको हैसियतमा अदालतमा समेत निहित हुनपुग्दछ । यस प्रकृतिका संवेदनशील विषयमा अदालत गम्भीर हुन नसकेमा कमजोर एवम् सीमान्तकृत वर्गको सम्मानपूर्वक बाँचन पाउने अधिकारसमेत निस्तेज हुनजान्छ ।

११. निजामती सेवाअन्तर्गत करारमा कार्यरत श्रेणीविहीन कर्मचारीको आर्थिक एवम् सामाजिक सुरक्षामा केन्द्रित प्रस्तुत रिट निवेदनले सेवाभिन्नका असुरक्षित वर्गको सामाजिक सुरक्षा सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवाज मुखरित गरेको सन्दर्भबाट हेर्दा स्थायी र करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूको सहकार्यबाट वर्तमानमा समग्र निजामती प्रशासन सञ्चालन भएको पाइन्छ । सेवा प्रवाहको सन्दर्भमा यी दुई प्रकृतिका कर्मचारीको भूमिकामा खासै भिन्नता रहेको नपाइए तापनि स्थायी कर्मचारीको तुलनामा करारका कर्मचारीको आर्थिक एवम् सामाजिक सुरक्षाको सवालमा भने निजामती सेवासम्बन्धी प्रचलित कानूनी व्यवस्थाहरू मौनरहेको अवस्था देखिन्छ । तर यस सन्दर्भमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले नागरिकलाई समानताको आधारमा सम्मानपूर्वक बाँचन पाउने हक, रोजगारीको हक, सामाजिक न्याय र सामाजिक सुरक्षाको हक तथा शोषण विरुद्धको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको विषयतर्फ भने राज्यको ध्यानाकर्षण हुन सकेको देखिँदैन । जसका कारण हालसम्म पनि निजामती सेवाअन्तर्गत करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूको यकीन विवरण नराखी, उनीहरू सेवामा कार्यरत रहँदा वा सेवा निवृत्त हुँदाको अवस्थालाई समेत दृष्टिगत नगरी केवल यान्त्रिक तवरबाट निश्चित अवधिका लागि करार नवीकरण गर्दै जाने कार्य भै रहेको देखिन्छ । परिणामतः राज्य संवैधानिक

दायित्वबाट विमुख हुनाको साथै करारमा कार्यरत कर्मचारीको सामाजिक सुरक्षाको अवस्था असुरक्षितसमेत रहेको देखिन्छ ।

१२. शून्य सामाजिक सुरक्षाको अवस्थामा रहेका करारमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई कार्यरत रहँदाको अवस्थामा कम सुविधा प्रदान गर्नु तथा अवकाशपश्चात् खाली हात घर पठाउनुको ठोस एवम् पर्याप्त कारण विपक्षीहरूले स्पष्ट पार्न सकेको अवस्था देखिँदैन । साथै, यो विषय स्रोत साधनको अभाव वा साधनको अपर्याप्तताअन्तर्गतको विषय हो भन्ने जिकिर पनि लिन सकेको देखिँदैन । यसर्थ स्थायी निजामती कर्मचारीका लागि जस्तोसुकै सुविधाको व्यवस्था गर्न उद्यत रहने सरकार करारमा कार्यरत कर्मचारीको हकमा पूर्णरूपमा दायित्वविहीन हुन खोज्नु विचारणीय देखिन्छ । तसर्थ रिट निवेदकले करारमा कार्यरत श्रेणीविहीन कर्मचारीको आर्थिक एवम् सामाजिक असुरक्षा एवम् जोखिमपूर्ण अवस्थातर्फ गराएको ध्यानाकर्षणलाई अन्यथा भन्न मिल्ने अवस्था पनि देखिन आउँदैन ।

१३. सामाजिक न्यायको अभिन्न अङ्गको रूपमा रहेको सामाजिक सुरक्षाले लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणालाई सार्थक तुल्याउँदछ । समाजका हरेक पक्षमा न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ विकसित यो मान्यताबाट नै समाजमा पूर्ण एवम् वास्तविक समानता कायम हुन सक्तछ । वर्तमान राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति पनि मानव अधिकार एवम् सामाजिक न्यायप्रति संवेदनशील बन्दै गएको अवस्थामा निजामती सेवा अन्तर्गत करारमा कार्यरत कर्मचारीको सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई प्रभावकारी तुल्याउनु लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाअनुकूल नै हुने देखिन्छ ।

१४. मुलुकको निजामती प्रशासन सञ्चालन, सेवाको पदपूर्तिको प्रक्रिया, कार्यरत् कर्मचारीको सेवा अवधि, सेवामा रहने पदहरूको प्रकृति निर्धारणलगायतका विषयहरू सार्वजनिक नीतिअन्तर्गतका विषय भए तापनि सेवा सञ्चालनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भने सदैव उच्च प्राथमिकतामा रहनु पर्दछ । कार्यरत् जनशक्तिले उच्च मनोबलका साथ प्रवाह गरेको सेवाको प्रतिफलको आधारमा नै साङ्गठनिक सफलता निर्भर रहने गर्दछ । यसका लागि सेवामा कार्यरत् सबै कर्मचारीमा समानरूपमा उत्प्रेरणा अभिवृद्धि हुनु आवश्यक छ । परिणामस्वरूप भावी पुस्ताका लागि चुस्त एवम् प्रभावकारी प्रशासन हस्तान्तरणसमेत हुन पुग्दछ ।

१५. प्रचलित निजामती सेवा ऐन, २०४९ तथा निजामती सेवा नियमावली, २०५० अनुसार निजामती सेवामा कार्यरत् जनशक्ति स्थायी र करारका रूपमा पूर्ति गरिँदै आएको अवस्था देखिन्छ । तर स्थायी कर्मचारीको तुलनामा करारमा कार्यरत् कर्मचारीको सामाजिक सुरक्षाको विद्यमान नाजुक अवस्था र सो अवस्थाप्रति राज्यको निरन्तर उदासीनताको कारण करार सेवामा कार्यरत् कर्मचारीमा न्यूनमात्राको उत्प्रेरणा विद्यमान रही सेवाको गुणस्तरीयतामा समेत गम्भीर असर पर्नसक्ने अवस्थाका कारण यो विषयमा तत्काल सम्बोधन हुनु जरूरी छ ।

१६. सरकारी एवम् निजी क्षेत्रमा कार्यरत् जनशक्तिको आर्थिक एवम् सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूतिका लागि विश्वव्यापीरूपमा निरन्तर प्रयासहरू भैरहेको पाइन्छ । जसमध्ये योगदानमूलक सामाजिक सुरक्षा (Contributory Social Protection) र अयोगदानमूलक सामाजिक

सुरक्षा (Non-Contributory Social Protection) सम्बन्धी मान्यताहरूसमेत प्रचलनमा रहेका देखिन्छन् । योगदानमूलक सामाजिक सुरक्षाअन्तर्गत कार्यरत् वा अवकाशप्राप्त जनशक्तिले आमदानीको निश्चित प्रतिशत योगदान गरी सोबाट जम्मा भएको रकमले औषधोपचार, सन्तती शिक्षा, आवास कर्जा जस्ता जीवनका आधारभूत विषयमा सहजता प्रदान गरेको पाइन्छ । नेपालमा पनि कर्मचारी सञ्चयकोष, नागरिक लगानी कोष, बिमा, पेन्सन योजना, सामाजिक सुरक्षा कोषजस्ता योगदानमूलक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । अयोगदानमूलक सामाजिक सुरक्षामुलक व्यवस्थाअन्तर्गत राज्यले तोकिएका लक्षित वर्ग एवम् समूहका व्यक्तिहरूका निमित्त संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था गरी राज्यका तर्फबाट बजेट विनियोजन गर्ने गरेको अवस्था छ । नेपालमा जेष्ठ नागरिक भत्ता, एकल महिला भत्ता, सुत्केरी भत्ता, कर्णाली रोजगार जस्ता अयोगदानमूलक सामाजिक सुरक्षामुलक कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ । यही पृष्ठभूमिका आधारमा निजामती सेवाअन्तर्गत करारमा कार्यरत् कर्मचारीहरूको सामाजिक सुरक्षा व्यवस्थालाई सम्बोधन गरिएमा त्यसबाट फलदायी परिणाम उत्पन्न हुने देखिन्छ ।

१७. निजामती सेवाअन्तर्गत करारमा कार्यरत् कर्मचारीहरूले सेवा प्रदान गरेवापत निश्चित रकम पारिश्रमिकको रूपमा पाउने गरेको कुरामा दुईमत छैन । तर सो रकम कर्मचारीको आधारभूत आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षालाई सम्बोधन गर्न ज्यादै न्यून रहेको भन्ने आम गुनासो पनि रहेको पाइन्छ । सहकर्मी स्थायी कर्मचारीहरूले सेवाको दौरान तलब, भत्ता, बिदा, औषधोपचार, बिमा जस्ता सुविधा पाउनुका साथै अवकाशपश्चात्

उपदान, निवृत्तिभरण जस्ता सामाजिक सुरक्षाका उपायहरूसमेत उपभोग गर्न सक्ने अवस्था रहे तापनि करारमा कार्यरत् कर्मचारीहरू पारिश्रमिक बाहेक अन्य सबै सुविधाहरूबाट वञ्चित रहनुपरेको अवस्था देखिन्छ ।

१८. विद्यमान कानूनी व्यवस्था अनुसार निजामती सेवामा रिक्त श्रेणीविहीन पद खारेज गरी सो पदमा सेवा करारमार्फत कार्य सम्पादन गर्ने नीति कायम रहेसम्म करारमा कार्यरत् कर्मचारी स्थायी कर्मचारीको रूपमा परिणत हुनेसक्ने अवस्था नरहेको देखिन्छ । यस अवस्थामा लामो समयसम्म सेवामा रही प्रभावकारी सेवा प्रवाह गरे तापनि अवकाशपश्चात् कुनैपनि प्रकारको सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूत नगरिनु न्यायसम्मत एवम् विवेकसम्मत हुने देखिँदैन । यो व्यवस्थाको यथास्थितिलाई निरन्तरता प्रदान गर्नु सामाजिक न्यायको सन्दर्भमा उचित पनि हुँदैन ।

१९. तसर्थ, माथि विवेचित आधार एवम् कारणहरूबाट निजामती सेवाअन्तर्गत खास अवधि करारमा कार्यरत् रही उत्कृष्ट सेवा प्रदान गरेका कर्मचारीहरूका लागि पनि योगदानमूलक सामाजिक सुरक्षा (बिमा, अवकाशकोष) वा अयोगदानमूलक सामाजिक सुरक्षा (उपदान, उपचार खर्च वा यस्तै प्रकारका अन्य उपयुक्त विषय) को प्रबन्ध मिलाउन अत्यावश्यक देखिएकाले यस्ता कर्मचारीहरूको यकीन विवरण सङ्कलन गरी यस्ता कर्मचारीहरूलाई सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउन निजहरूले गरेको सेवाको अवधि र त्यसबखत गुम्न गएको अवसरहरूसमेत हेर्दा उपदान वा क्षतिपूर्तिजस्तो कुनै रूपमा भए पनि केही प्राप्त गर्नसक्ने गरी यथाशीघ्र उचित र आवश्यक व्यवस्था गर्नु गराउनु भनी विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलगायत

अन्य विपक्षीहरूका नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

न्या. भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल माघ ९ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : ईश्वर पराजुली

निर्णय नं.९१५५

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।११।२२।५
०६९-WS-००७८

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश

निवेदक : जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, झापामा
प्राविधिक सहायक रा.प.अ.(प्रथम) पदमा
कार्यरत् शालिकराम भट्टराईसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : राष्ट्रपतिको कार्यालय, शीतल निवास,
काठमाडौंसमेत

- पेसा व्यवसायको स्वतन्त्रता नागरिकलाई राज्यको विरुद्ध प्राप्त हुने स्वतन्त्रता हो भने रोजगारीको हक राज्यले आफ्ना नागरिकलाई प्रदान गर्ने वा उपलब्ध गराउने हक हो । पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्न पाउने स्वतन्त्रतालाई सदैव निरपेक्ष अधिकारको रूपमा हेर्न र दावी गर्न पनि मिल्दैन । यसलाई सापेक्षित अधिकारको रूपमा हेरिनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- निवेदकहरू निजामती सेवामा बहाल रही संविधान र कानूनद्वारा प्रदान गरिएबमोजिम पेसा तथा रोजगारीको हकको उपयोग गरिरहेको पाइन्छ । पेसा तथा रोजगारीको हकलाई बन्देज हुने गरी कानून संशोधन भएको नभई निजामती सेवा ऐनमा बढुवा (वृत्ति विकास)सम्बन्धी व्यवस्थामा केही संशोधनमाल भएकै कार्यलाई रोजगारीको हक नै कुण्ठित भएको अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- कुनै पनि व्यक्ति वा समूहलाई कानूनको प्रयोग वा व्यवहारमा समानता अवलम्बन गर्नु नै समानताको ध्येय भएकोले फरक स्थिति भएको अवस्थामा एउटै स्थितिमा पुर्याउनु वा परिणाममा समानता खोज्नु पनि समानताको अर्को पक्ष मानिन्छ । कानूनको दृष्टिमा समान व्यवहार गर्नु प्रक्रियागत समानता हो भने परिणाममा

समानता प्राप्त गर्नु सारवान् समानता हो । समानहरूका बीच समान व्यवहार गर्नु र असमानहरूका बीच असमान व्यवहार गर्नु नै समानताको सार हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

- समानताको सिद्धान्तले परिणामलाई गौण र प्रक्रियालाई जोड दिँदै सबैलाई कानूनको अगाडि समान मात्रै भएकोले संवैधानिक विधिशालमा यसलाई औपचारिक समानता (Formality equality) को सिद्धान्त पनि भनिने ।

(प्रकरण नं. ७)

- निवेदकहरूलाई विशेष बढुवाको विषयमा विभेद गरिएको भन्ने निवेदन दावी भए पनि निजामती सेवा ऐनको विवादित व्यवस्था खारेज गर्दा यी निवेदकहरूप्रति पूर्वाग्रह राखिएको वा निवेदकहरूलाई असमान व्यवहार गरिएको भन्ने कहीं कतैबाट नदेखिने ।

- विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी निजामती सेवा ऐनमा (तेस्रो संशोधन) अध्यादेशले साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको व्यवस्था आफूअनुकूल नदेखिएकै आधारमा समानताको हकसँग बाझिएको वा असङ्गत भएको भनी सतहीरूपमा दावी लिनु माल पर्याप्त नहुने ।

(प्रकरण नं. ८)

- राज्यले आफ्नो नीतिगत बुद्धिमता (policy wisdom) प्रयोग गरी कुनै कानून निर्माण वा संशोधन वा खारेज गरेको कार्यबाट कुनै व्यक्ति विशेषलाई असर परेको छ वा छैन भन्ने प्रश्न न्यायिक निरूपणको विषय हुँदैन । कानून निर्माण

गर्ने, खारेज गर्ने, परिवर्तन गर्नेलगायतका कार्य राज्यको अधिकारक्षेत्रको विषय हो । मुलुकको निजामती सेवाको प्रकृति र आवश्यकतासमेतका आधारमा एकपटक कायम रहेको बढुवा प्रणाली वा बढुवाका आधार सदैव कायम हुनुपर्दछ भन्ने दावी न्यायोचित, तर्कसङ्गत र औचित्यपूर्ण हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. १६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता विजयकान्त मैनाली

विपक्षीका तर्फबाट : सहन्यायाधिवक्ता कृष्णजीवी घिमिरे

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६७, अङ्क १, नि.नं. ८२९१ सम्बद्ध कानून :
- अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा १३(१)(२), धारा ८८
- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२/१०७ (१) बमोजिम यस अदालतमा दायर भइ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यस प्रकार छ :

हामी निवेदकहरू विभिन्न मितिमा निजामती सेवामा सुरु नियुक्ति पाई म शालिकराम भट्टराई २०५६ सालमा खुला प्रतिस्पर्धाबाट राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणी (प्रा.स.) पदमा,

म प्रदिपकुमार श्रेष्ठ २०५६ सालमा खुला प्रतिस्पर्धाबाट राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणी (प्रा.) पदमा, म छविलाल सुवेदी २०५८ सालमा खुला प्रतियोगिताबाट राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणी (प्रा.स.) पदमा र म निवेदक शेषराज पौडेल २०५६ सालमा राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणी (प्रा.) पदमा बढुवा नियुक्ति पाई हाल तत्तत् पदमा कार्यरत् रहेका निजामती कर्मचारी हौं । हामीहरूको बढुवा हालको पदमा कार्यरत् रहेको १५ वर्ष अवधि पूरा भएपछि निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा भएको (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ बाट थप भएको दफा २४घ१ बमोजिम एक श्रेणीमाथिको पदमा विशेष बढुवा हुने हो । निजामती सेवाका कर्मचारीहरूको (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ बाट थप भएको दफा २४घ१ बमोजिम बढुवा गरिदै आएको र अब हामी निवेदकहरू पनि सोही दफा २४घ१ को आधारमा क्रमशः आगामी २०७१।६।१५, २०७१।६।२०, २०७३।१।०९ र २०७१।४।२९ मा राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीबाट राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणी (शाखा अधिकृत वा सो सरह) पदमा विशेष बढुवा हुने कुरामा निश्चित भएर आफ्नो ज्ञान, शीप र दक्षताले भ्याएसम्म कर्तव्यनिष्ठ भई कार्यरत् रहिरहेका छौं ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को साविकको दफा २४घ१ मा स्वतः विशेष बढुवा हुने व्यवस्था भएकोमा हाल विपक्षीहरूबाट भएको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले सो दफा खारेज गरी हामी निवेदकहरूको सेवाकालिन जीवनको उत्तरार्द्धमा शैक्षिक एवम् अन्य कारणले बढुवा नभए पनि एक/एक तह स्वतः विशेष बढुवा हुन पाउने कानूनी हक अपहरण गरिएको छ । साविकको दफा २४घ१ (तेस्रो संशोधन)

अध्यादेश, २०६९ जारी भएको मितिले १ वर्ष मात्र कायम रहने हुँदा सो भन्दा अगाडि बढुवा भएका र सो भन्दा पछिका सम्भावित बढुवा हुने हामी निवेदक कर्मचारीहरूको बीचमा असमान व्यवहार हुने हुँदा सो कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र १३(१)(२) सँग बाझिएको छ । प्रत्यर्थीहरूले साविकको दफा २४घ१ खारेज गर्नुपर्नाको मनासिब कारण र आधार (Rationality) दिन सकेको अवस्था छैन । एकपटक कानूनद्वारा सिर्जित अधिकार बिनाकारण समाप्त हुन सक्छन् । साथै असमान हुने गरी वा न्यायोचित आधारबिना कुनै पनि अधिकार कटौती हुने कल्पना गर्न पनि सकिँदैन । उक्त ऐनको दफा ५८ ले निजामती कर्मचारीहरूको हकमा लागू रहेको तलब, भत्ता, निवृत्तिभरण र अन्य सुविधासम्बन्धी सेवाका शर्तहरूमा निजको स्वीकृतिबेगर निजलाई प्रतिकूल असर पर्ने गरी परिवर्तन गरिने छैन । स्वीकृतिबेगर प्रतिकूल असर पर्ने भएमा मञ्जुरबिना निज कर्मचारीको हकमा लागू हुने छैन भन्ने व्यवस्था भै रहेबाट हामी निवेदक कर्मचारीहरूको हक अधिकार बिनाकारण कुण्ठित हुन सक्छन् । साथै समान हैसियत र अवस्था भएका कर्मचारीहरूको हकमा असमान हुने गरी कुनै पनि कानून निर्माण गर्नु वा संशोधनमार्फत् खारेज गर्नु न्यायको मान्य सिद्धान्तविपरीत हुन्छ ।

हामी निवेदकहरूले कानूनबाट प्राप्त गरेको अधिकार विभेदकारी तरिकाले हटाउने गरी गरेको कार्य यथोचित र न्यायोचित हुन सक्छन् । कुनै पनि कानूनको कुनै पनि दफा संशोधन गर्नुपर्दा प्रवृत्त भावनाबाट नभै समानता र सदाशयता (Good faith) को आधारमा गरिनुपर्दछ । तर, प्रत्यर्थीहरूबाट हालै लागू

भएको निजामती सेवा ऐनको दफा २४घ१ लाई खारेज गर्ने (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ विभेदपूर्ण भई गैरसंवैधानिक (Unconstitutional) र प्रत्यर्थीहरूको स्वेच्छाचारी क्रियाकलाप (Arbitrary action) हो । संविधानबाट प्राप्त मौलिक हक र कानूनबाट सिर्जित सेवाका शर्तहरू स्वेच्छाचारी तवरले कानून निर्माण गरेको कारणबाट मात्र कटौती भई कुण्ठित हुन सक्छन् । राज्यले निजामती कर्मचारीलाई लामो समयसम्म सेवा गरेबापत विशेष बढुवामार्फत उच्च मनोबल कायम राख्ने उद्देश्यले निर्माण भएको निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ हटात् खारेज गर्नुको पछाडिको कारण सरकारको स्वेच्छाचारिता हो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३७(१) मा कार्यकारिणी अधिकार संविधान र अन्य कानूनबमोजिम मन्त्रिपरिषद्मा निहित रहने छ भन्ने व्यवस्था भएबाट समेत प्रत्यर्थीहरूको काम कारवाही भेदभावपूर्ण र स्वेच्छाचारी हुनुहुँदैन ।

हालको सरकार बाधा अड्काउ फुकाउ आदेशमार्फत संविधानसभाको अर्को निर्वाचन सम्पन्न गर्नसम्म गठन भएको हो । निर्वाचन सम्पन्न गर्न मात्र गठन भएको सरकार हो भन्ने कुरा सो बाधा अड्काउ फुकाउ आदेशको प्रस्तावना, धारा १, २ र ३ लगायत विभिन्न ठाउँमा निर्वाचन प्रयोजनको लागि भन्ने शब्द उल्लेख भएबाट समर्थित भएको छ । त्यस्तो सरकार वा मन्त्रिपरिषद्को दायित्व बाधा अड्काउ फुकाउ आदेशको सीमाभित्र रही काम गर्नु हो । हालै गठित सरकारलाई कानून बनाउने, संशोधन गर्ने र खारेज गर्ने अधिकार बाधा अड्काउ फुकाउ आदेशले दिएको छैन । संविधानतः अध्यादेशले अधिकार कटौती गर्ने होइन, अधिकार सिर्जना

गर्ने हो । एकातिर तत्काल निजामती सेवामा भै रहेको विशेष बढुवा खारेज गर्नुपर्ने कानूनी एवम् संवैधानिक आवश्यकता देखिँदै न भने अर्कोतिर विवादित दफा २४घ१ मात्र खारेज गरेबाट पनि विशेष बढुवाको मुखमा रहेका हामी निवेदक कर्मचारीप्रति अनुचित बन्देज लागेको छ ।

अतः निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ मा भएको राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीको पदमा कम्तीमा पन्ध्र वर्ष सेवा अवधि पूरा गरेका निजामती कर्मचारीको एक तह माथि विशेष बढुवा हुने व्यवस्था प्रत्यर्थीहरूबाट (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ द्वारा खारेज गर्ने गरेको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) प्रदत्त रोजगार गर्न पाउने हक र धारा १३ प्रदत्त समानताको हकसँग स्पष्ट बाझिएको हुँदा दफा २४घ१ खारेज गरेको हदसम्म संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरी पाउँ । साथै, हामी निवेदकहरू क्रमशः आगामी २०७१।६।१५, २०७१।६।२०, २०७३।१।०९ र २०७१।४।२९ मा नै सम्भावित राजपत्राङ्कित (तृतीय) श्रेणीमा विशेष बढुवा हुनुपर्ने हुँदा सो समयसम्म रिट निवेदनको टुङ्गो नलागेमा निष्प्रयोजित हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिई सुनुवाइ गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको निवेदकहरूको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै यसमा उठाइएका संवैधानिक र कानूनी प्रश्नहरूको निरूपण विशेष इजलासबाट

हुनुपर्ने देखिएको र प्रस्तुत निवेदनको विषय कर्मचारी बढुवा तथा वृत्ति विकाससम्बन्धी रहेको देखिनाले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च५) बमोजिम अग्राधिकार दिई पेस गर्नु भन्ने ब्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७०।३।१६ मा भएको आदेश ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ ले निर्देश गरेबमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ जारी भई सो ऐनको दफा २४घ१ मा भएको विशेष बढुवासम्बन्धी व्यवस्था खारेज भएको हो । स्वतः विशेष बढुवा हुने व्यवस्था खारेज भए तापनि खुला प्रतियोगिता, कार्यक्षमताको मूल्याङ्कन, आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षा तथा जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसमेतबाट बढुवा हुन सक्ने प्रावधानहरू निजामती सेवा ऐनमा भइरहेको अवस्थामा निवेदकहरूको पेसा, रोजगार गर्न पाउने हक, समानताको हक र कानूनको प्रयोगमा भेदभाव नगरिने हकहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने र संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम नै यस कार्यालयबाट सो अध्यादेश जारी भएको कार्यले निवेदकहरूको संविधानप्रदत्त मौलिक हकमा अनुचित बन्देज नलागेको र सो दफा २४घ१ खारेज गर्ने कार्य संविधानसँग नबाझिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको राष्ट्रपति कार्यालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

निजामती कर्मचारीहरू लामो समयसम्म एउटै पदमा काम गरी सेवा निवृत्त हुनुपर्दा कर्मचारीहरूमा उत्प्रेरणाको कमी भई निजामती प्रशासन आशातीतरूपमा परिणाममुखी बन्न नसकेकोले त्यस्ता लामो समय सेवामा काम गरी

बहुवा हुन नसकेका कर्मचारीहरू कमसेकम एक तह बहुवा हुन सकुन् भन्ने पवित्र उद्देश्यले निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा भएको (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ बाट दफा २४घ१ थप भई कार्यसम्पादन तथा अनुभवको मूल्याङ्कनद्वारा गरिने बहुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था भई त्यसको आधारमा प्रत्येक ६/६ माहिनामा विशेष बहुवा हुँदै आएको थियो । हाल सो दफाबमोजिम त्यसरी बहुवा भएका कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन र कार्य जिम्मेवारी निर्धारणमा व्यवहारिक कठिनाइहरू आएकोले त्यसलाई निराकरण गर्दै जेष्ठ कर्मचारीहरूको बहुवालाई व्यवस्थित र मर्यादित गर्ने प्रयोजनले निजामती सेवा ऐनको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले विवादित दफा खारेज गरेको कार्यलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । सो खारेजले योग्य कर्मचारीहरूको बहुवालगायतका अन्य वृत्ति विकासमा कुनै अवरोध सिर्जना गरेको छैन । निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न जारी भएको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को परिधि (Ambit) मा रही नेपाल सरकारको सिफारिसमा जारी भएको हो । त्यसमा पनि हालै जारी भएको निजामती सेवा ऐनको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ मुलुकको निजामती सेवाको प्रकृति र आवश्यकतासमेतका आधारमा कार्यकारीबाट अवलम्बन गरिएको नीतिगत विषय पनि भएको हुँदा सोसम्बन्धमा प्रश्न गर्न मिल्दैन ।

कर्मचारीहरूको सेवा शर्तसम्बन्धी विषय अपरिवर्तनीय र खारेजयोग्य नहुने होइन । त्यसलाई राज्यले व्यवस्थित गर्न आवश्यक कानून निर्माण गर्न सक्छ । निजामती सेवा भनेको कानून एवम् सरकारका नीति तथा निर्णयहरू कार्यान्वयन गर्ने संयन्त्र हुँदा सो सेवाको पदमा के कुन आधारले

बहुवा गर्ने हो त्यो सरकारले नीतिगत आधार तय गरी कानूनमा रूपान्तरण गरेको कारणले कसैको हक वा अधिकारमाथि आघात पुगेको मान्न मिल्दैन । एकपटक कायम रहेको बहुवा पद्धति वा आधार सदैव कायम हुनुपर्दछ भन्ने दावी न्यायोचित, तर्कसङ्गत र औचित्यपूर्ण हुन सक्तैन । मुलुकको कार्यकारिणी अधिकार प्रयोग गर्ने सरकारले निजामती प्रशासनका सबै आयामलाई हेरी आफ्नो नीतिगत बुद्धिमता (policy wisdom) प्रयोग गरी ऐनमा व्यवस्थित बहुवाको शर्तमा संशोधन वा परिवर्तन वा खारेज गर्ने अधिकार प्रयोग गर्न सक्छ । सरकारले नीतिगत बुद्धिमता (policy wisdom) प्रयोग गरी गरेको परिवर्तनबाट कसैलाई व्यक्तिगतरूपमा असर परेको छ वा छैन भन्ने प्रश्न न्यायिक निरूपणको प्रश्न हुँदैन । निजामती सेवामा प्रवेश गर्ने व्यक्तिले प्रवेश गर्नासाथ निजामती सेवासम्बन्धी कानूनको शर्त स्वीकारेको हुन्छ र त्यसरी स्वीकार गर्दा भईरहेको शर्तमा परिवर्तन वा थप भएमा त्यो पनि स्वीकार गर्नुपर्दछ । अतः निजामती सेवा ऐनमा भई रहेको दफा २४घ१ को व्यवस्था खारेज गरेको कार्यले निवेदकहरूको मौलिक हकमा अनुचित बन्देज पनि नलागेको र निजहरूको रोजगारी गर्न पाउने हकमा प्रतिकूल असर नपरेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकले यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीले निजहरूको मौलिक हकमा आघात पुगेको हो, सो खुलाउन नसक्नु भएको हुँदा यस मन्त्रालयलाईसमेत विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन निरर्थक छ । साथै निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा भएको (तेस्रो

संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले दफा २४घ१ को प्रावधान पद पूर्ति तथा बहुवासम्बन्धी व्यवस्था समायानुकूल संशोधन गर्न खारेज भएको हो । विवादित दफा २४घ१ (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ बाट थप भई हाल पुनः संशोधन भएको हो । ऐन कानूनमा संशोधनसमेत गर्ने कार्य कानून निर्माणको स्वभाविक र नियमित प्रक्रियाभित्रकै कार्य हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा भएको (दोस्रो संशोधन, २०६४) ले दफा २४घ१ थप गरी कार्यसम्पादन तथा अनुभवको मूल्याङ्कनद्वारा गरिने बहुवासम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरी त्यसैको आधारमा निजामती कर्मचारीहरू विशेष बहुवा हुँदै आएका छन् । यसरी बहुवा भएका कर्मचारीहरूले बहुवा भएको पदको तलब भत्ता पाउने, जेष्ठता गणना हुने भए तापनि समायोजन नभएसम्म तल्लो पदको नै काम गर्नुपर्ने, सरूवा पनि सोही पदमा मात्र गर्नुपर्ने जस्ता कारणले कर्मचारीमा बहुवा भएको अनुभूति नहुनुको साथै सरूवा व्यवस्थापन गर्न कठिनाइ भएको थियो । सो दफा खारेज नगरी यथावत् राखी रहँदा प्रत्येक ६/६ महिनामा विशेष बहुवा हुँदै जाँदा निजामती प्रशासनमा दीर्घकालीन समस्या हुने भएकोले सो तथ्यलाई हृदयङ्गम गरी सो दफा खारेज गरी सो को सट्टामा दफा २४घ१क थप गरी ज्येष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा बहुवा हुने व्यवस्था गरेको हो । हाल थप गरिएको दफा २४घ१क ले निज निवेदकहरूको बहुवा हुने अधिकारलाई असर पारेको छैन । खारेज भएको दफा २४घ१ पनि खारेज नहुँदासम्म सबै निजामती कर्मचारीलाई

समानरूपमा लागू भएको र हाल थप भएको व्यवस्था पनि सबै निजामती कर्मचारीलाई समानरूपमा लागू हुने हुँदा निजामती सेवा ऐनमा संशोधन गर्ने (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र १३(१)(२) सँग नबाझिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम आज दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी हेरियो ।

निवेदकहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विजयकान्त मैनालीले मेरा पक्ष निवेदकहरू निजामती कर्मचारी भई राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीको पदमा कार्यरत् रहेको कुरामा विवाद छैन । यी निवेदकहरूको बहुवा निजामती सेवा ऐन, २०४९ बमोजिम हुने हो । सो निजामती सेवा ऐनमा भएको (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ ले दफा २४घ१ थप गरी राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीमा लामो समय काम गरी बहुवा हुन नसकेको कर्मचारीहरू सो पदमा काम गरेको १५ वर्षपछि स्वतः माथिल्लो पदमा विशेष बहुवा हुने व्यवस्था गरेको र सो व्यवस्थाबमोजिम २०६४ सालदेखि नै कर्मचारीहरू बहुवा हुँदै आएका छन् । त्यसरी बहुवा हुने व्यवस्थालाई प्रत्यर्थीहरूले सो ऐनमा (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ जारी गरी खारेज गरेबाट निवेदकहरूमध्येका शालिकराम भट्टराई आगामी २०७१।६।१५, प्रदीपकुमार श्रेष्ठ २०७१।६।२०, छविलाल सुवेदी २०७३।१।०९ मा र शेषराज पौडेललाई

२०७१।४।२९ मा राजपत्राङ्कित (तृतीय) श्रेणीमा स्वतः विशेष बढुवा हुन पाउने मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाइएको छ । त्यसरी विशेष बढुवा हुने साविकको दफा २४घ१ हटाउने कार्य संविधानको धारा १२ प्रदत्त रोजगारी गर्न पाउने हक र धारा १३ प्रदत्त समानताको हकसँग स्पष्ट बाझिएको हुँदा निजामती सेवा ऐन, (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले दफा २४घ१ खारेज गरेको हदसम्म अमान्य र बदर गरी दफा २४घ१ यथावत् राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा उपयुक्त आदेश जारी हुनु पदर्छ भन्ने ब्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थीहरूको तर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता कृष्णजीवी घिमिरेले निजामती सेवा ऐनमा हालै भएको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले साविकको दफा २४घ१ मा भएको स्वतः विशेष बढुवाको प्रावधान खारेज गरी सोको सट्टामा दफा २४घ१क थप गरी जेष्ठता र कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कनको आधारमा बढुवा हुने व्यवस्था गरेको छ । त्यसै गरी त्यसका अतिरिक्त निजामती सेवा ऐनमा खुला प्रतियोगिता, कार्यक्षमताको मूल्याङ्कन र आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाको माध्यमबाट पनि बढुवा हुने व्यवस्था भै रहेको अवस्थामा विशेष बढुवाको व्यवस्था खारेज गरेको कार्यले निवेदकहरूको मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाएको भन्न मिल्दैन । दफा २४घ१ खारेज गर्दा दफा २४घ१क थप गरी कार्य सम्पादनको मूल्याङ्कनको आधारमा बढुवा हुने गरी भएको व्यवस्था निवेदकहरूको हकमा मात्र लागू हुने होइन । सबै निजामती कर्मचारीलाई समानरूपमा समान तरिकाले लागू हुने हुँदा संविधानप्रदत्त समानताको हकविपरीत

हुँदैन । अतः निजामती सेवा ऐनको दफा २४घ१ खारेज गर्ने कार्य समानताको हकविपरीत नभएको र निवेदकहरूको मौलिक हकउपर अनुचित बन्देज पनि नलगाएको अवस्थामा संवैधानिक परीक्षण हुन नसक्ने भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने ब्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पक्ष विपक्षको तर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उपरोक्त बहससमेत मनन गरी रिट निवेदन, लिखित जवाफ र निजामती सेवा ऐन, २०४९ समेतका समग्र पक्षमा ध्यान दिई प्रस्तुत रिट निवेदनमा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो ।

- १) निजामती सेवा ऐन, २०४९ को (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले साविकको दफा २४घ१ मा भएको स्वतः विशेष बढुवाको व्यवस्था खारेज गरेको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (च) र १३(१)(२) सँग बाझिएको छ छैन ?
- २) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ?

२. माथि उल्लिखित निरूपण गरिनुपर्ने पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा यी रिट निवेदकहरूले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ मा स्वतः विशेष बढुवा गर्ने व्यवस्था भएकोमा हाल सो ऐनमा प्रत्यर्थीहरूले (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ जारी गरी दफा २४घ१ खारेज गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) प्रदत्त रोजगारी गर्न पाउने हक र धारा १३ प्रदत्त समानताको हकमा अनुचित बन्देज लगाएकोले उक्त दफा २४घ१ खारेज गर्ने गरेको

काम कारवाहीलाई संविधानको धारा १०७(१) को आधारमा अमान्य र बदर घोषित गरी दफा २४घ१ यथावत् कायम राखी पाउँ भन्ने मुख्य दावी लिएको पाइयो । प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा विवादित दफा २४घ१ निजामती सेवा ऐन, २०४९ (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ बाट थप भएको, सो दफाबमोजिम प्रत्येक ६/६ महिनामा धेरै कर्मचारीको विशेष बढुवा भई बढुवा र सरुवा व्यवस्थापन गर्न कठिनाइ भएकोले समायोजन गरी सरुवा, बढुवा व्यवस्थापन गर्न तेस्रो संशोधन गरी दफा २४घ१क समेत थप गरी सो विवादित दफा खारेज गरेको हो, सो थप गरेको दफाले पनि जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधारमा बढुवा हुने व्यवस्था गर्नुको साथै निजामती सेवा ऐनमा बढुवाका अन्य प्रक्रियाहरू पनि रही रहेकोले सो दफा २४घ१ खारेज गर्दा निवेदकहरूको रोजगारी गर्न पाउने हक र समानताको हकमा प्रतिकूल असर परी संविधानसँग नबाझिने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको जिकिर प्रस्तुत गरेको देखिन्छ ।

३. निवेदकले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ खारेज गरेको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा १३(१)(२) सँग बाझिएको भनी जिकिर लिएकोले सो सम्बन्धमा हेर्दा पेसा व्यवसाय गर्न पाउने स्वतन्त्रतालाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग तीनअन्तर्गत मौलिक हककै रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ । संविधानको धारा १२(३) मा प्रत्येक नागरिकलाई देहायका स्वतन्त्रता हुनेछ, भन्दै देहाय खण्ड (च) मा कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग वा व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ, भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ । तर, सोही

उपधाराको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको (५) नं मा निम्नबमोजिम उल्लेख भएको पाइन्छ :

(५) खण्ड (च) को कुनै कुराले सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्ने वा कुनै उद्योग, व्यापार, पेसा वा रोजगार गर्नको लागि कुनै शर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

४. वस्तुतः संविधानको उक्त धारा १२ को उपधारा (३) को खण्ड (च) मा प्रत्याभूत गरिएको कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग वा व्यापार गर्ने स्वतन्त्रताको विशिष्ट सैद्धान्तिक महत्त्व रहेको छ । यस प्रकारको स्वतन्त्रता प्राकृतिकरूपमा नै मानिसलाई प्राप्त हुने नैसर्गिक स्वतन्त्रता हो । तर, त्यस्तो नैसर्गिक स्वतन्त्रताको हकलाई पनि उपरोक्त प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको अध्ययनबाट सार्वजनिक हितका विषयमा राज्यले बन्देज लगाउन सक्ने, नियमन गर्न सक्ने र निश्चित सेवामा एकाधिकार कायम गर्न सक्ने एवम् पेसा वा रोजगारका सम्बन्धमा शर्त वा योग्यता तोक्न सक्ने मान्यतासहित राज्यले न्यायपूर्ण, स्वच्छ र उचित ऐनमार्फत यस स्वतन्त्रताउपर मनासिब बन्देजसमेत लगाउने गरी कानून बनाउन सक्ने अख्तियारी दिइएको देखिन्छ । साथै राष्ट्रिय सङ्घटको अवस्थामा वा सार्वजनिक नैतिकता र सदाचार कायम राख्नको लागि पनि केही पेसा वा व्यवसायका विषयलाई व्यवस्थित गर्न सकिने हुन्छ । यस स्वतन्त्रताको हकको उपभोगलाई

सरल, संयमित र समन्वित गर्ने गरी आवश्यक व्यवस्था राज्यले गर्ने हो । पेसा व्यवसायको स्वतन्त्रता नागरिकलाई राज्यको विरुद्ध प्राप्त हुने स्वतन्त्रता हो भने रोजगारीको हक राज्यले आफ्ना नागरिकलाई प्रदान गर्ने वा उपलब्ध गराउने हक हो । पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्न पाउने स्वतन्त्रतालाई सदैव निरपेक्ष अधिकारको रूपमा हेर्न र दावी गर्न पनि मिल्दैन । यसलाई सापेक्षित अधिकारको रूपमा हेरिनुपर्दछ ।

५. नागरिकलाई कुनै उद्योग, व्यापार, पेसा वा रोजगार गर्ने अनुमति दिँदा सो कार्यको नियमन र व्यवस्थापनका लागि अपरिहार्य हुने केही निश्चित शर्त वा योग्यता तोक्नुपर्ने हुन्छ । संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिएको उल्लिखित स्वतन्त्रता प्रत्येक नागरिकलाई सुरक्षित रहेको छ । निवेदकहरू निजामती सेवामा बहाल रही संविधान र कानूनद्वारा प्रदान गरिएबमोजिम पेसा तथा रोजगारीको हकको उपयोग गरी रहेको पाइन्छ । निवेदकहरूको पेसा तथा रोजगारीको हकलाई बन्देज हुने गरी कानून संशोधन भएको नभई निजामती सेवा ऐनमा बहुवा (वृत्ति विकास) सम्बन्धी व्यवस्थामा केही संशोधन मात्र भएको कार्यलाई रोजगारीको हक नै कुण्ठित भएको अर्थ गर्न नमिल्ने हुन्छ । यी निवेदकहरूमध्ये प्रदीपकुमार श्रेष्ठ तथा छविलाल सुवेदी २०३९ सालदेखि र शालिकराम भट्टराई तथा शेषराज पौडेल २०४० सालदेखि निरन्तररूपमा निजामती सेवामा बहाल रही सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाका आधारमा राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीमा पदोन्नति भई तत्तत् श्रेणीका पदमा कार्यरत् रहेको कुरा निवेदन लेखबाट देखिइरहेको हुँदा निजहरूको संविधानको धारा १२(३)(च) द्वाराप्रदत्त रोजगारीको हकमा आघात भएको स्थिति छैन ।

त्यसरी लामो समयसम्म निजामती सेवामा सेवारत् रही रहेको अवस्थामा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा २४घ१ मा भएको विशेष बहुवाको व्यवस्था खारेज गरेकै कारण रोजगारीको हक कुण्ठित भएको मात्र मिलेन ।

६. संविधानको धारा १३ ले कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ । सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने अवधारणासँग उक्त धारा सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । सामान्य अर्थमा व्यक्तिव्यक्तिहरूका बीच धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात, जाति जस्ता कुनै पनि आधारमा भेदभाव नगर्नु नै समानता हो । मौलिक अधिकारको सन्दर्भमा समानताको सिद्धान्त राज्यका काम कारवाहीहरू (State actions) सँग जोडिएको हुन्छ । सरकारका कुनै पनि निकायका कार्यबाट समान व्यक्तिहरूबीच भेदभाव भएको खण्डमा यो अधिकारमा आघात पुग्दछ । कुनै पनि व्यक्ति वा समूहलाई कानूनको प्रयोग वा व्यवहारमा समानता अवलम्बन गर्नु नै समानताको ध्येय भएकोले फरक स्थिति भएको अवस्थामा एउटै स्थितिमा पुर्याउनु वा परिणाममा समानता खोज्नु पनि समानताको अर्को पक्ष मानिन्छ । कानूनको दृष्टिमा समान व्यवहार गर्नु प्रक्रियागत समानता हो भने परिणाममा समानता प्राप्त गर्नु सारवान् समानता हो । समानहरूका बीच समान व्यवहार गर्नु र असमानहरूका बीच असमान व्यवहार गर्नु नै समानताको सार हो ।

७. समानताको यस सिद्धान्तले परिणामलाई गौण र प्रक्रियालाई जोड दिँदै सबैलाई कानूनको अगाडि समान मान्ने भएकोले संवैधानिक विधिशास्त्रमा यसलाई औपचारिक समानता (Formality equality) को सिद्धान्त

पनि भनिन्छ । सामान्य कानूनको प्रयोगमा वा अन्य व्यवहारमा राज्यले आफ्ना नागरिकबीच जात, जाति, क्षेत्र, भाषा, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक वा लैङ्गिक पहिचान, सामाजिक उत्पत्ति जस्ता कुनै वा सबै आधारमा भेदभाव गर्नु पनि हुँदैन । यस सिद्धान्तले कानूनको अगाडि सबै समान हुने, कसैलाई पनि विशेषाधिकार वा छुटको व्यवस्था नहुने र सामान्य कानूनको प्रयोगमा सबै बराबर हुने मान्यता राख्दछ । कानूनको प्रयोगमा सरकारले तजविज लगाउन पाउने अधिकारलाई यसले नियन्त्रण गर्दछ । यस प्रकारको समानतामा राज्यको सकारात्मक दायित्व (Positive duty) हुने भएकोले यसलाई समानताको सकारात्मक धारणा पनि भनिन्छ । समानताका लागि समान व्यवहार र असमानहरूका बीच फरक व्यवहार यस सिद्धान्तको मुख्य आधार हो । समानरूपमा असमान व्यवहारको अपेक्षा सम्भव र वाञ्छनीय मानिँदैन ।

८. न्यायको प्रमुख तत्त्वको रूपमा रहेको समानताको सिद्धान्तले सार्वजनिक सेवा र पदमा निष्पक्षतापूर्वक सबैले सहभागी हुन पाउने औपचारिक समानताको सिद्धान्तलाई पनि जोड दिएको पाइन्छ । संवैधानिक विधिशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट समानताको यस्तो व्यवस्था राज्यको लोककल्याणकारी दायित्वअन्तर्गत राज्यलाई बढी उत्तरदायी बनाउनका निमित्त राखिएको हुन्छ । प्रस्तुत विवादका सन्दर्भमा उक्त संवैधानिक व्यवस्थालाई विश्लेषण गर्दा यी निवेदकहरूलाई विशेष बढुवाको विषयमा विभेद गरिएको भन्ने निवेदन दावी भए पनि निजामती सेवा ऐनको विवादित व्यवस्था खारेज गर्दा यी निवेदकहरूप्रति पूर्वाग्रह राखिएको वा निवेदकहरूलाई असमान व्यवहार गरिएको भन्ने कहिँ कतैबाट देखिएको

छैन । निवेदक तथा निवेदकहरूको तर्फबाट उपस्थित कानूनव्यवसायीले पनि त्यसको वस्तुनिष्ठ आधार खुलाउन सकेको देखिँदैन । निजामती सेवा ऐनका प्रावधानहरू आवश्यकताअनुसार समयसमयमा संशोधन गर्न पाउने विधायिकी अधिकार राज्यसँग निहित रहेको नै हुन्छ । विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी निजामती सेवा ऐनमा (तेस्रो संशोधन) अध्यादेशले साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको व्यवस्था आफू अनुकूल नदेखिएकै आधारमा समानताको हकसँग बाझिएको वा असङ्गत भएको भनी सतहीरूपमा दावी लिनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, सो व्यवस्थाले संविधानद्वारा प्रदत्त समानताको हकमा प्रत्यक्षरूपमा असर पुर्याएको वा अनुचित बन्देज लगाएको कुरा तथ्यपरक ढङ्गबाट पुष्टि पनि गर्नुपर्ने हुन्छ ।

९. निजामती सेवा ऐनको साविकको विशेष बढुवाको व्यवस्था खारेज गर्ने (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ लाई पनि हेर्नु सान्दर्भिक हुने देखियो । सो सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट नेपाल राजपत्र, खण्ड, ६२, अतिरिक्ताङ्क २८, भाग २, मिति २०६९।१२।२९ मा प्रकाशित निजामती सेवा ऐन, २०४९ (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ को प्रस्तावनामा “निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई तत्काल संशोधन गर्न आवश्यक भएको र हाल व्यवस्थापिका संसद नभएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा १ बमोजिम मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी भएको छ भन्ने ब्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । सोही अध्यादेशमा निजामती सेवा ऐनको दफा ७(१), १०, १८, १८क, २४घ तथा ३७क मा संशोधन, दफा २४घ१क र दफा २४घ१ख थप गर्दै दफा २४घ१ खारेज गरिएको छ भन्नेसमेत ब्यहोरा उल्लेख भएको देखिन

आयो । यसबाट दफा २४घ१ खारेज भएको तथ्यमा अब विवाद रहेन ।

१०. साविकको दफा २४घ१ को कानूनी व्यवस्थाको अवलोकन गर्दा विवादित दफा २४घ१ को उपदफा (१) मा निजामती सेवा ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि राजपत्रअनङ्कित द्वितीयदेखि राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीसम्म क्रमशः दश, बाह्र, पन्ध्र र अठार वर्ष सेवा अवधि पूरा गरेको हुनुपर्ने र सेवा प्रवेश गर्दा वा समूहीकृत हुँदा निर्धारित आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यताभन्दा माथिल्लो शैक्षिक योग्यता सेवा प्रवेश वा समूहीकृत हुनुअघि वा पछिबाट प्राप्त गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ । त्यसै गरी सोही उपदफा (२) मा राजपत्राङ्कित तृतीय, राजपत्रअनङ्कित प्रथम र द्वितीय श्रेणीको एउटै श्रेणीको स्थायी पदमा क्रमशः अठार, पन्ध्र र तेह्र वर्ष वा सो भन्दा बढी सेवा अवधि पूरा गरी सम्बन्धित सेवा समूह वा उपसमूहको पदमा सेवा प्रवेश वा समूहीकृत हुँदाका बखत निर्धारित विषयमा न्यूनतम शैक्षिक योग्यता प्राप्त गरेको निजामती कर्मचारीलाई पनि एक तहमाथिको पदमा बढुवा गरिने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उपदफा (३) ले उपदफा (१) र (२)बमोजिम बढुवा हुन दफा २२ अनुसारको कारवाही नभएको र पछिल्लो तीन वर्षको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा औसतमा नब्बे प्रतिशत वा सो भन्दा बढी अङ्क पाएको हुनुपर्ने भन्ने दुई प्रमुख शर्त निर्धारण गरेको देखिन आयो ।

११. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाले निजामती कर्मचारीलाई एक तहमाथि विशेष बढुवा गर्दा थप दरबन्दीको आवश्यकता नपर्ने र ऐनको दफा २४घ१ को उपदफा (१),(२) र (३) को दायराभित्र पर्न आउने न्यूनतम सेवा अवधि,

शैक्षिक योग्यता र कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन भएका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू स्वतः माथिल्लो पदमा बढुवा हुन सक्ने देखिन्छ । त्यसरी हुने बढुवाका लागि बढुवा समितिले प्रत्येक आर्थिक वर्षको पुस र असार महिनामा गरी एक वर्षमा दुई पटक बढुवा सिफारिस गर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

१२. विशेष बढुवाको व्यवस्था गर्ने उक्त दफा खारेज भएपछि यी निवेदकहरू सो व्यवस्था अमान्य गरी आफूअनुकूल होस् भन्ने अभिप्रायले संविधानको धारा १०७(१) को आधारमा यस अदालतमा रिट निवेदन लिई प्रवेश गरेको तथ्यमा विवाद छैन । सो ऐनको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले दफा २४घ१क थप गरी बढुवाको कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन आयो । उक्त थप भएको दफा २४घ१क अन्तर्गत उपदफा (१) मा...बढुवा समितिले जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधारमा बढुवाको लागि सिफारिस गर्दा बढुवा हुने पदभन्दा एक श्रेणीमुनिको पदमा सबैभन्दा बढी सेवा अवधि भएका बढुवाको लागि सम्भाव्य उम्मेदवार हुन जति वर्षको अवधि आवश्यक पर्ने हो पछिल्लो त्यति वर्षको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको औसतमा पञ्चानब्बे प्रतिशत वा सोभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गरेको, राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीको पदको लागि कम्तीमा एस.एल.सी., राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणी वा सोसरह भन्दा माथिको पदको लागि सम्बन्धित सेवा, समूह वा उपसमूहसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा स्नातक तह, राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको पदको लागि सम्बन्धित सेवा, समूह वा उपसमूहसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तीमा प्रमाणपत्र तह वा सोसरहको शैक्षिक योग्यता भएको, बढुवा हुने पदभन्दा एक श्रेणीमुनिको पदमा सम्बन्धित सेवा, समूह वा उपसमूहसँग सम्बन्धित विषयमा एक

महिना वा सोभन्दा बढीको सेवाकालीन तालिम लिएको, हाल बहाल रहेको श्रेणीमा भौगोलिक क्षेत्रमा काम गरेबापतको पूरा अङ्क प्राप्त गरेको उम्मेदवारलाई बढुवा सिफारिस गर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

१३. साविकको दफा २४घ१ ले विशेष बढुवा हुनका लागि न्यूनतम सेवा अवधि, शैक्षिक योग्यता र कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन भएका कर्मचारीलाई स्वतः माथिल्लो श्रेणीको पदमा बढुवा गर्ने व्यवस्था गरेकोमा हाल थप भएको उल्लिखित व्यवस्थाले अन्य कुराका अतिरिक्त बढुवा हुने पदभन्दा एक श्रेणीमुनिको पदमा सम्बन्धित सेवा, समूह वा उपसमूहसँग सम्बन्धित विषयमा एक महिना वा सोभन्दा बढीको सेवाकालीन तालिम लिएको, हाल बहाल रहेको श्रेणीमा भौगोलिक क्षेत्रमा काम गरेबापतको पूरा अङ्क प्राप्त गरेको उम्मेदवारलाई बढुवा सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । त्यसरी केही थप शर्त तोकेको आधारमा मात्र पहिले कायम रहेको बढुवाको व्यवस्था मौलिक हकसँग बाझिएको भन्न मिल्दैन ।

१४. प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा लामो समयसम्म एउटै श्रेणीमा कार्यरत् निजामती कर्मचारीहरूको एक तह बढुवा हुन सक्नु भन्ने उद्देश्यले विवादित दफा २४घ१, २०६४ सालमा थप गरी लागू गरिँदै आएकोमा सो दफाका आधारमा हालसम्म भएका बढुवा व्यवस्थापन गर्न कानूनी कठिनाइ भएका कारण विशेष बढुवाको व्यवस्था खारेज गरिएको हो, त्यसले बढुवालगायत वृत्ति विकासमा कुनै अवरोध नपुर्याएको भन्ने ब्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । साविकमा दफा २४घ१ बमोजिम विशेष बढुवा हुँदै आएको तथ्यलाई दुवै पक्षले स्वीकार गरेबाट साविकमा

सो दफाको आधारमा विशेष बढुवा हुँदै आएको तथ्यमा पनि विवाद देखिएन । प्रस्तुत अध्यादेश त्यसरी बढुवा भएका कर्मचारीको बढुवा समायोजन र व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले जारी भएको भन्ने कुरा लिखित जवाफबाट समर्थित हुन आयो । निवेदकहरूले अब पनि सो व्यवस्था यथावत् कायम राखी त्यसैबमोजिम आफूहरू पनि बढुवा हुन पाउनुपर्दछ भन्ने दावी लिएको अवस्था छ । कसैले कुनै कानून विभेदकारी र असंवैधानिक छ भनी जिकिर लिन्छ भने सो जिकिर प्रमाणित गर्ने भार उसैमा रहन्छ । प्रस्तुत विवादमा निवेदकहरूले सो विशेष बढुवाको व्यवस्थाको खारेजी के कसरी विभेदकारी र संविधान असङ्गत छ भनेर देखाउन सकेको अवस्था छैन । निवेदकहरूले आफूहरूको बढुवा विशेष व्यवस्थाअन्तर्गत नै हुनुपर्दछ भनी माग गर्न सक्ने कुनै कानूनी आधारसमेत देखिँदैन । त्यसै गरी दफा २४घ१ख ले पहिले विशेष बढुवा भएका कर्मचारीको समायोजन गर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसरी पहिले बढुवा भएका कर्मचारीसमेतको बढुवा समायोजन, व्यवस्थापन गरेको नितान्त विधायिकी कार्य बिनाआधार र कारण विभेदकारी र संविधानअसङ्गत भयो भन्न मिल्दैन ।

१५. निजामती सेवा ऐनमा भै रहेको कुनै बढुवाको प्रावधान संशोधन हुन नसक्ने गरी संविधानले रोक लगाएको पनि देखिँदैन । व्यवस्थापिका संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको छ भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा आवश्यक अध्यादेश जारी गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था

भएको देखिन्छ भने संविधानको धारा १५३ मा सरकारी सेवाको गठनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । जसमा नेपाल सरकारले मुलुकको प्रशासन सञ्चालन गर्न निजामती सेवा र आवश्यक अन्य सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्नेछ । त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्तहरू ऐनद्वारा निर्धारण गरिएबमोजिम हुनेछन् भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ । उक्त संवैधानिक व्यवस्थाले निजामती सेवा ऐनमा संशोधन गर्न विधायिकी अधिकार प्रदान गरेको नै देखियो । प्रस्तुत अध्यादेशले खारेज गरेको दफा २४घ१ को व्यवस्थाले निवेदकहरूलाई संविधानप्रदत्त मौलिक हकमा सङ्कुचन वा बन्देज लगाएको देखिँदैन । सो अध्यादेशमा निवेदकहरूको बढुवा प्रक्रियामा सहभागी हुन नपाउने र बढुवा भई लाभान्वित हुन नपाउने गरी कुनै त्यस्तो अनुचित प्रावधान राखिएको अवस्था पनि देखिएन । निजामती कर्मचारीको सेवा शर्तसम्बन्धी विषयलाई आवश्यकता अनुसार राज्यले समयसमयमा हेरफेर र परिवर्तन गर्न सक्छ । संविधानप्रदत्त मौलिक हकमा सङ्कुचन वा बन्देज नलगाएको अवस्थामा यस अदालतले हस्तक्षेप गर्न मिल्दैन ।

१६. एउटै श्रेणीमा लामो समयसम्म कार्यरत कर्मचारीको मनोबल वृद्धि गर्ने विशेष बढुवाको उद्देश्य रहेको भए तापनि निजामती सेवाको सङ्गठनात्मक स्वरूप र पदसोपान संरचना नबिग्रिने गरी अन्य प्रक्रियाद्वारा बढुवा गरी पदपूर्ति गर्ने गरी सो दफा खारेज भएको व्यवस्था र बढुवासम्बन्धी दफा २४घ१क थप भएको व्यवस्थाको निकटतम सार्थक सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । बढुवा प्रक्रिया कसरी निर्धारण गर्ने, बढुवाको कस्तो सिद्धान्त अवलम्बन गर्ने र कस्तो

मापदण्ड निर्धारण गर्ने भन्ने जस्ता कुरा सेवा सञ्चालन गर्ने निकायको आवश्यकताको आधारमा कानूनको सिमामा रही निर्धारण हुने कुरा हो । विवादित साविकको विशेष बढुवाको व्यवस्था यी निवेदक कर्मचारीहरूको हकमा मात्र लागू हुने र अरू कर्मचारीको हकमा लागू नहुने गरी खारेज गरेको नदेखिई निजामती सेवाका सबै कर्मचारीलाई समानरूपमा लागू हुने गरी खारेज गरेको देखिन आएको छ । राज्यले प्रभावकारी बढुवा प्रणालीको सिद्धान्त निजामती कर्मचारीलाई सेवाभावप्रति जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउन अवलम्बन गर्ने हो । त्यस्तो प्रश्न मूलतः राज्यको विधायिकी नीतिसँग सम्बन्धित विषय हो । राज्यले आफ्नो नीतिगत बुद्धिमता (policy wisdom) प्रयोग गरी कुनै कानून निर्माण वा संशोधन वा खारेज गरेको कार्यबाट कुनै व्यक्ति विशेषलाई असर परेको छ वा छैन भन्ने प्रश्न न्यायिक निरूपणको विषय हुँदैन । कानून निर्माण गर्ने, खारेज गर्ने, परिवर्तन गर्नेलगायतका कार्य राज्यको अधिकारक्षेत्रको विषय हो । मुलुकको निजामती सेवाको प्रकृति र आवश्यकतासमेतका आधारमा एकपटक कायम रहेको बढुवा प्रणाली वा बढुवाका आधार सदैव कायम हुनुपर्दछ भन्ने दावी न्यायोचित, तर्कसङ्गत र औचित्यपूर्ण हुन सक्तैन ।

१७. शक्तिपृथकीकरणको सिद्धान्तअनुसार कानून निर्माण गर्ने कार्य विधायिकाको कार्यक्षेत्रअन्तर्गत पर्दछ । त्यस्तो आवश्यक पर्ने कानून बनाउने कार्य विधायिकाको हो । विधायिकाद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारअन्तर्गत राज्यका अन्य अङ्गहरूले पनि कानून निर्माण गर्न सक्ने अधिकार प्राप्त गरेको हुन्छ भने कतिपय अवस्थामा कार्यपालिकाले विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी कानून निर्माण गर्न सक्ने

अधिकार संविधानद्वारा नै प्रदान गरिएको हुन्छ । यसरी कतिपय विशेष अवस्था र परिस्थितिमा कार्यपालिकाले विधायिकी अधिकार प्रयोग गरी कानून निर्माण गर्न सक्छ । यही मान्यतालाई स्वीकार गर्दै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ मा कार्यपालिकाद्वारा अध्यादेशको रूपमा कानून निर्माण हुनसक्ने अधिकार प्रदान गरिएबमोजिम नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा उक्त संशोधन अध्यादेश जारी भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन ।

१८. निजामती सेवा ऐन, २०४९ को (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ बाट थप भएको दफा २४घ१क मा जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा हुने बढुवाको व्यवस्था र दफा ७(१) मा विशिष्ट श्रेणीका पदबाहेक राजपत्रअनङ्कित श्रेणीविहीन, पाँचौंको रिक्त पद पूर्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा शतप्रतिशत, राजपत्रअनङ्कित द्वितीय श्रेणीको रिक्त पद पूर्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा ७० प्रतिशत, आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा २० प्रतिशत, जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा हुने बढुवाको लागि १० प्रतिशत, राजपत्रअनङ्कित प्रथम श्रेणीको रिक्त पद पूर्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा ४० प्रतिशत, कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनद्वारा २० प्रतिशत, जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा ४० प्रतिशत, राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको रिक्त पद पूर्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा ७० प्रतिशत र जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा हुने बढुवाको लागि ३० प्रतिशत, राजपत्राङ्कित द्वितीय र प्रथम श्रेणीको रिक्त पद पूर्ति गर्दा खुला प्रतियोगिताद्वारा १० प्रतिशत, आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा २० प्रतिशत, जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा तथा कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनद्वारा ३५/३५ प्रतिशत छुट्ट्याई पद

पूर्ति गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ ।

१९. यसरी सबै निजामती कर्मचारीहरूको विभिन्न श्रेणीमा विभिन्न प्रकारबाट माथिल्लो श्रेणीका पदमा बढुवा हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरी आएको देखिन्छ । बढुवा तथा पद पूर्तिसँग सम्बन्धित यी कानूनीव्यवस्थाका सम्बन्धमा निवेदकहरूले निवेदनमा केही उल्लेख गरेको देखिँदैन । निरपेक्षरूपमा साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको कार्य यथावत् कायम राखी पाउन माग गर्ने निवेदकहरूले उल्लिखित कानूनी व्यवस्था बदरको माग गर्नुपर्नेमा त्यसतर्फ बदरको माग गरेको नदेखिएबाट निवेदकहरूले साविकको विशेष बढुवा यथावत् रहे सोबाट र सो यथावत् नरहेमा हाल थप भएको जेष्ठता र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनद्वारा हुने बढुवाको व्यवस्थासमेतमध्ये कुनै पनि व्यवस्थाबाट आफूहरू बढुवा भई दोहोरो लाभ प्राप्त गरी लाभान्वित हुन खोजेको देखियो । यस्तो अवस्थामा सिद्धान्ततः दोहोरो लाभ कानूनबमोजिम ग्राह्य हुन सक्तैन भने अध्यादेशले दफा २४घ१क मा गरेको बढुवा व्यवस्था र दफा ७(१) ले बढुवाबाट रिक्त पद पूर्ति गर्नको निमित्त उल्लिखित प्रतिशत निर्धारण गर्नुपर्ने भनी गरेका कानूनी व्यवस्था बदरको माग नगरेको अवस्थामा दफा २४घ१ खारेज गरेको कार्यलाई मात्र भेदभावपूर्ण भनी दावीबमोजिम बदर गर्न मिलेन ।

२०. यस अदालतको विशेष इजलासबाट निवेदक भरतकुमार प्रसाई वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको (नेकाप २०६७, वैशाख, निर्णय नं. ८२९१, पृष्ठ १०) उत्प्रेषणसमेत मुद्दामा “समान तहमा कार्यरत् सबैलाई समानरूपमा लागू हुने कानूनी व्यवस्थाले कोही व्यक्ति विशेषलाई प्रभावित तुल्याएको भन्ने

मात्र आधारमा असमान व्यवहार भएको भन्ने दावी गर्न सकिने हुँदैन । कुनै व्यक्ति विशेषलाई लक्षित नगरिएको कानूनी व्यवस्थालाई बिनाआधार शङ्काको घेरामा राखी समानताको हकसँग जोड्नु व्याख्यात्मक दृष्टिले उचित नहुने, शर्त वा योग्यता तोक्दा कुनै व्यक्ति विशेषलाई मात्र बञ्चित गर्ने नियत राखिएको अवस्थामा त्यस्तो शर्त र योग्यता तोकिएको क्रियामाथि प्रश्न उठाउन सकिने हुन्छ । तर समान अवस्थाका सबैलाई समानरूपमा आकर्षित हुने गरी तोकिएको शर्तलाई अन्यथा भन्न नसकिने । शर्त तोक्दा कुनै व्यक्ति विशेषलाई मर्का पर्ने गरी तोकिन्छ वा कुनै व्यक्ति विशेषलाई लाभ हुने गरी तोकिन्छ र त्यसको औचित्य पुष्टि गर्न सकिँदैन भने न्यायपालिकाले हस्तक्षेप गर्न सक्छ । तर सबैलाई समानरूपमा लागू हुने गरी तोकिएको शर्तले तत्काल कसैलाई असर पर्यो भन्ने मात्र आधारमा न्यायपालिकाले हस्तक्षेप गर्ने हो भने त्यसबाट अरू जटिलताहरू उत्पन्न हुने भन्नेसमेत सिद्धान्त प्रतिपादन भईसकेको छ । यस्तो अवस्थामा निवेदकहरूले संविधानप्रदत्त समानताको हकप्रतिकूल असमान व्यवहार गरियो भन्ने दावी उल्लिखित सिद्धान्तसमेतबाट समर्थित हुन सक्ने देखिएन ।

२१. अब निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको दोस्रो तथा अन्तिम प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि प्रकरणप्रकरणमा गरिएको विश्लेषणसमेतका आधारमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा भएको (तेस्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ ले उक्त ऐनको साविकको दफा २४घ१ खारेज गरेको व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) र धारा १३(१)(२) समेतसँग बाझिएको अवस्था नदेखिँदा

निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् प्रत्यर्थीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या. सुशीला कार्की

न्या. तर्कराज भट्ट

इति सवन्त २०७० साल फागुन २२ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला

निर्णय नं. ११५६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
आदेशमिति : २०७१।१।२१।१
०६६-WO-११४६

विषय: उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. १ स्थित लुम्बिनी
बैङ्क लिमिटेडको तर्फबाट अख्तियारप्राप्त ऐ.
का प्रमुख कार्यकारी अधिकृत शोभनदेव
पन्त

विरुद्ध

विपक्षी : मालपोत कार्यालय, चावहिल,
काठमाडौंसमेत

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५६(३) र (४) तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख(३) समेतमा रहेको कानूनी व्यवस्था अनुसार बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले कुनै व्यक्ति संस्था वा निकायबाट धितो लिई ऋण प्रवाह गरेमा त्यस्तो धितो कुनै व्यहोराले अन्यत्र हक हस्तान्तरण हुन नसक्ने गरी रोक्का राख्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउन सक्ने र बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले त्यसरी रोक्का राख्नका लागि लेखी पठाएपछि रजिस्ट्रेशन, दाखिल खारेज गर्ने निकायले रोक्का राखी दिनुपर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेको ।

(प्रकरण नं. ९)

- एउटा प्रयोजनका लागि रोक्का राखिएको सम्पत्ति सो प्रयोजन समाप्त नभई अर्को प्रयोजनका लागि पुनः रोक्का राख्दा पहिले रोक्का राखिएको प्रयोजन नै निरर्थक वा प्रयोजनहीन हुने गरी दोहोरो रोक्का राख्न नहुने ।

(प्रकरण नं. १०)

- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख बमोजिम रोक्कासमेत राखेकोमा बैङ्कको ऋण चुक्ता नगरेको कारणले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम लिलाम बिक्री गर्नुपूर्व मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रबाट सोही घर जग्गा पुनः रोक्का राखिएको देखिँदा त्यसरी दोहोरो रोक्का राख्ने कार्य मालपोत ऐन,

२०३४, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिने ।

(प्रकरण नं. १२)

- निवेदक बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७(४)बमोजिम लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिका नाउँमा दाखिल खारेज गरी दिन लेखी पठाइ सकेपछि दाखिल खारेज गर्ने अधिकारप्राप्त निकाय मालपोत कार्यालयले दफा ५७(५) बमोजिम दाखिल खारेज गर्नुपर्ने हुन्छ । तर सोबमोजिम नगरी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रानुसार रोक्का रहेको भनी लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिका नाउँमा दाखिल खारेज गर्न इन्कार गर्ने विपक्षी मालपोत कार्यालयको कार्य मालपोत ऐन, २०३४ तथा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुकूल नदेखिने ।

(प्रकरण नं. १३)

- निवेदकले ऋण प्रवाह गर्दा विद्यालयबाट लिएको धितो लिलाम गरी दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता गर्नमा निवेदक बैङ्क, विपक्षी विद्यालय र शिक्षा मन्त्रालय तथा नेपाल राष्ट्र बैङ्कसमेत सहमत नै रहेको स्थितिमा उक्त धितो राखेको घर जग्गा फुकुवा गरी निवेदक बैङ्कले लिलाम गरेअनुसार लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिका नाउँमा दाखिल खारेज गर्दा निवेदक र विपक्षी कसैलाई पनि मर्का पर्ने वा क्षति हुने वा कानूनी अधिकार हनन् हुनेसमेत नदेखिने ।

(प्रकरण नं. १५)

- निवेदक बैङ्कबाट विपक्षी विद्यालयले

लिएको कर्जा भाखाभित्र नतिरेकोले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ बमोजिम लिलाम बिक्री गर्दा सबै भन्दा बढी रकम कबुल गर्नेका नाउँमा दाखिल खारेज गर्न मालपोत कार्यालयमा पठाएकोमा विपक्षी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रबाट रोक्का रहेको भनी दाखिल खारेज गर्न इन्कार गरेको मालपोत कार्यालयको काम कारवाही कानूनअनुकूल नहुनुका साथै उक्त लिलामसम्बन्धी कार्यबाट विपक्षी ऋणी विद्यालयको हक हितमा पनि कुनै प्रतिकूल असर पर्ने नदेखिएको समेतका आधार कारणहरूबाट दोहोरो रोक्का राख्न पठाउने मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्र र सोसँग सम्बन्धित काम कारवाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ।

(प्रकरण नं. १६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता पूर्णमान शाक्य र विद्वान् अधिवक्ता उत्तमराज पाठक

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता हिरा रेग्मी अवलम्बित नजिर :

- २०५७ सालको रिट नं. ४३९
- २०५९ सालको रिट नं. २५०२

सम्बद्ध कानून :

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७
- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ ख
- शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(२ख) र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६०(२)

आदेश

न्या. रामकुमार प्रसाद शाह : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

हिमालयन विद्या मन्दिर हाइयर सेकेन्डरी स्कुलले निवेदक लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडबाट विद्यालयको भवन निर्माण, भौतिक सुधार तथा शैक्षिक सामग्री खरिद आदि कार्य गर्नका लागि जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौंको सिफारिससमेत संलग्न गरी विद्यालयको नाउँमा दर्ता रहेको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७(भ) कि.नं. ११८ को १-१४-२-० तथा ऐ.ऐ. कि.नं. ३५ को ०-१२-२-२ को घर जग्गा धितो राखी मालपोत कार्यालय, काठमाडौंबाट मिति २०५८।१।५ मा र.नं. ६२४५ बाट रजिस्ट्रेशन पारित गराई कर्जा लिएकोमा शर्तानुरूप कर्जा भुक्तानी नगरेकोले बैङ्कबाट पटकपटक ताकेता गरेपश्चात् कर्जा पुनर्तालिकीकरण गरिएकोमा पुनर्तालिकीकरण गर्दासमेत कर्जा नतिरेकोले बैङ्कले कानूनबमोजिम लिलामीको सूचना प्रकाशित गरेको थियो ।

उक्त लिलामी सूचना प्रकाशित भएपश्चात् विपक्षी क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयले विद्यालयको उक्त जग्गाहरू सार्वजनिक भएको कारण बेचबिखन गर्न रोक्का भईसकेको, विद्यालयको जग्गा बेचबिखन गर्न शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा व्यवस्था भएबमोजिम शिक्षा मन्त्रालयको पूर्वस्वीकृति लिनुपर्ने भएको र हिमालयन विद्या मन्दिरले केही समयपश्चात् आवश्यक प्रक्रिया पुर्याई बैङ्कबाट लिएको ऋण चुक्ता गर्ने भनी अनुरोधसमेत गरेको

हुँदा केही समयका लागि लिलाम बिक्री प्रक्रिया स्थगन गर्न अनुरोध गरी मिति २०६६।१०।१५ मा निवेदक बैङ्कलाई पत्राचार गरेको थियो ।

तर बैङ्कद्वारा प्रकाशित सूचनाको अवधिभित्र विपक्षी विद्यालयले बैङ्कको कर्जा चुक्ता नगरेकोले कानूनबमोजिम लिलाम गर्दा उक्त धितो रहेको घर जग्गाहरूको लागि विष्णुबहादुर राईले रु. ३,८१,००,०००।- र सुनिलभक्त श्रेष्ठले रु. ३,५०,००,०००।- कबोल गर्नुभएको र विपक्षी विद्यालयले बैङ्कलाई सो लिलाम मितिसम्ममा साँवा ब्याज पेनल र ब्याजको ब्याजसमेत गरी जम्मा रु. १,४८,८५,५५९।९५ बुझाउन बाँकी रहेकोले बैङ्कको लेना रकम चुक्ता हुने देखिएको हुँदा मिति २०६६।११।९ मा बसेको सञ्चालक समितिको बैठकले सबैभन्दा बढी बोलपत्र पेस गर्ने विष्णुबहादुर राईको बोलपत्र स्वीकृत गरी निजलाई रकम जम्मा गर्न अनुरोध गरिएकोमा निजले कबोल गरेबमोजिमको रकम नबुझाएको हुँदा निजको धरौटी जफत गरी दोस्रो बोलपत्रदाता सुनिलभक्त श्रेष्ठले पनि प्रथम बोलपत्रदाताले कबोल गरेको रकम बराबरको मूल्यमा सकार गरी लिनका लागि निवेदन गरेको तथा हिमालयन विद्या मन्दिरका संस्थापक प्रिन्सिपल सावित्री सिंहले पनि रु. ३,८१,०००००।- मा उक्त धितो राखेको घर जग्गा लिलाम बिक्री गरी निवेदक बैङ्कको र डि.सि.बि.एल. बैङ्कको कर्जासमेत राफसाफ गरी दिन अनुरोध गरेको र नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाटसमेत सोही व्यहोरा दर्शाई अनुरोध गरिएको हुँदा सुरक्षणमा रहेको धितो बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ बमोजिम बोलकबोलकर्ता सुनिलभक्त श्रेष्ठको नाउँमा नामसारीका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने निर्णय भई लिलाम गरिएका घर

जग्गा दाखिल खारेज गरी जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा उपलब्ध गराई दिनु भनी विपक्षी मालपोत कार्यालय, चावहिललाई मिति २०६७।१।१७ मा पत्राचार गरिएकोमा उक्त जग्गाहरू क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रबमोजिम पुनः रोक्का राखिएको हुँदा सो फुकुवा प्राप्त भएपछि मात्र विद्यालयको उपरोक्त जग्गा दाखिल खारेज गर्न सकिने भनी मालपोत कार्यालय, चावहिलले दाखिल खारेज गर्न इन्कार गरी मिति २०६७।१।२६ मा यस बैङ्कलाई पत्र पठाइएको छ ।

बैङ्कसँग कर्जा लिँदा दिएको धितो सुरक्षण लिलाम बिक्री गरी कर्जा असुल गर्न पाउने हक बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ ले बैङ्कलाई दिएकोले बैङ्कमा धितो रहेको सम्पत्ति लिलाम गरी दाखिल खारेज गर्न पठाउँदा त्यसलाई रोक्ने अधिकार विपक्षीहरूलाई छैन । शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(५) ले विद्यालयलाई दान दातव्यका रूपमा प्राप्त सम्पत्ति बेचबिखन गर्नका लागि सरकारको स्वीकृति आवश्यक पर्ने व्यवस्था गरेको भए पनि बैङ्कको कर्जा नतिरेको अवस्थामा कर्जा लिनुअधि दिएको धितो लिलाम गरी कर्जा असुल गर्न रोकेको छैन भने शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६० ले बैङ्कको ऋण तिर्नका लागि विद्यालयको सम्पत्ति धितो राख्न र बिक्री गर्नसमेत सक्ने व्यवस्था रहेको हुँदा धितो राखेको सम्पत्ति लिलाम गरी कर्जा असुलउपर गर्न बाधा पुग्ने देखिँदैन । विपक्षी मालपोत कार्यालयबाट रजिस्ट्रेशन पारित भई रोक्कासमेत रहेको सम्पत्ति लिलाम गरी सकार गर्ने व्यक्तिको नाउँमा दाखिल खारेज गर्नका लागि बैङ्कले लेखी पठाएपछि दाखिल खारेज गर्ने कर्तव्य विपक्षी मालपोत कार्यालय, ताहाचलको हो । एक पटक रजिस्ट्रेशन पारित भई एकाको नाउँमा रोक्का

रहेको सम्पत्तिलाई अधिल्लो पक्षको स्वीकृतिबेगर दोस्रो पक्षको हकमा रोक्का गर्ने अधिकार विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई छैन ।

अतः उल्लिखित आधार कारणबाट विपक्षीहरूको कार्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ एवम् अन्य प्रचलित कानूनविपरीत रहेको र विपक्षीहरूको काम कारवाहीले बैङ्कको कर्जा असुल गर्न पाउने हक हनन्भएको हुँदा दोहोरो रोक्का राख्न लेखी पठाउने विपक्षी शिक्षा मन्त्रालय र मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्र एवम् सोही पत्रका आधारमा दोहोरो रोक्का राख्ने विपक्षी मालपोत कार्यालय, काठमाडौंको कार्य उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी त्यस्तो अनधिकृत रोक्का फुकुवा गरी बैङ्कको पत्रबमोजिम दाखिल खारेज नामसारी गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेशसमेत जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी विपक्षी नं. १, २, ३ र ४ लाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र विपक्षी नं. ५ को हकमा आफैँ वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।२।१८ को आदेश ।

निवेदनमा उल्लिखित जग्गा हिमालयन विद्या मन्दिर पूर्व प्राथमिक विद्यालय, सिफलको नाउँमा मोठ कायम रही लुम्बिनी बैङ्क लि. को च.नं. ५८।०३६।०५८।१।१४ को पत्र तथा र.नं. ६२४५।०५८।१।५ को दृष्टि बन्धकले रोक्का रहेकोमा क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय,

मध्यमाञ्चल (विद्यालय प्रशासन शाखा), सानोठिमी, भक्तपुरको च.नं. ६८९ मिति २०६६।९।१४ को पत्रबाट शिक्षा मन्त्रालयको पत्रको व्यहोरा उल्लेख गरी उक्त विद्यालय सार्वजनिक शैक्षिक गुठीअन्तर्गत रहने विद्यालय भएकोले विद्यालयको नाममा रहेको घर जग्गालगायत विद्यालयको नामबाट रजिस्ट्रेशन हुन आउने अन्य सम्पत्तिहरू रजिस्ट्रेशन नगरी रोक्का राखिदिन लेखी आएको हुँदा रोक्का राखिएको हो । रोक्का राख्ने निकाय क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको फुकुवा प्राप्त भएपछि रिट निवेदकको दाखिल खारेजसम्बन्धी निवेदनमा कानूनबमोजिम कारवाही हुने नै हुँदा यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको मालपोत कार्यालय, चावहिल, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

सरकारी अनुदान प्राप्त सामुदायिक विद्यालय, कम्पनीअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट अनुमति लिएर सञ्चालनमा रहेका संस्थागत विद्यालय, निजी शैक्षिक गुठीअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट अनुमति प्राप्त विद्यालय र सार्वजनिक शैक्षिक गुठीअन्तर्गत जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट अनुमति प्राप्त विद्यालय गरी जम्मा ४ प्रकृतिका विद्यालयहरूको सम्पत्तिको संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था शिक्षा ऐन, २०२८ र शिक्षा नियमावली, २०५९ को अधीनमा हुने गर्दछ । हिमालयन विद्या मन्दिर उच्च माध्यमिक विद्यालय नयाँ शिक्षा लागू भएको मिति २०३०।७।१ गते भन्दा पहिले २०२४ सालमा नै स्थापना भई निरन्तर चलिरहेको विद्यालय हो । शिक्षा ऐन, २०२८ तेस्रो संशोधन (मिति २०३७।५।२६) हुनुपूर्वसम्म कुनै पनि निजी विद्यालय सञ्चालनसम्बन्धी व्यवस्था नभएकोले

उक्त विद्यालय कम्पनीको रूपमा सञ्चालन हुन सक्तैन । यस कार्यालयले कुनै बैङ्क विशेषलाई यो यो कित्ता नं. को यति जग्गा वा भवन धितो राखी ऋण दिन सिफारिस गरेको अवस्था छैन । शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६० को (१) ले विद्यालयको नाममा रहेको जग्गा बिक्री गर्न वा धितो राख्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । विद्यालयको नाममा रहेको घर जग्गा जमिन आदि धितो लिँदाका बखत बैङ्कले यस कार्यालयबाट कुनै स्वीकृति लिएको छैन । यस कार्यालयले मिति २०५६।११।१६ मा जो जसलाई सम्बन्ध छ भनी दिएको पत्रलाई सिफारिस दिएको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । तसर्थ यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

हिमालयन विद्या मन्दिर माध्यमिक विद्यालय सिफल सार्वजनिक शैक्षिक गुठीअन्तर्गत रहने विद्यालय हो । शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६ को उपदफा (२ख) बमोजिम सार्वजनिक गुठीको सम्पत्ति सार्वजनिक हुने र त्यस्तो सम्पत्ति नेपाल सरकारले प्रयोगमा ल्याउन सक्ने देखिएकोले त्यस्तो विद्यालयको घर जग्गा बिक्री वितरण गर्न शिक्षा मन्त्रालयको स्वीकृति आवश्यक पर्ने हुन्छ, भने शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६० को उपनियम (२) को (ख) र उपनियम (३) को व्यवस्था अनुसार ५० प्रतिशतसम्म जग्गा शैक्षिक गुठीले बढाबढद्वारा बिक्री गर्न सक्ने भए पनि ५० प्रतिशतभन्दा बढी जग्गा बिक्री गर्नुपर्ने भएमा मन्त्रालयको स्वीकृति आवश्यक पर्ने भएबाट र उक्त विद्यालयको मिति २०६६।९।१३ को पत्रबाट लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेड र डेभलपमेन्ट क्रेडिट बैङ्क लिमिटेडसमेत दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता

गरी विद्यालयको अस्तित्व जोगाई दिने मागसमेत गरेकोले मन्त्रालयबाट उक्त सम्पत्ति रोक्काका लागि मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयलाई आवश्यक कारवाहीका लागि पत्राचार भएको हो । यस मन्त्रालयबाट भएको उपरोक्त काम कारवाही बैङ्कलाई असहयोग गर्नका लागि नभै बैङ्कको ऋण पनि चुक्ता होस् र शिक्षण संस्था पनि कायम रहोस् भन्ने अभिप्रायबाट भएको हो । लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडले मिति २०६६।१२।२३ को पत्रबाट उक्त रोक्का फुकुवाको लागि मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयमा लेखी पठाएअनुसार र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको मिति २०६६।११।५ को पत्रानुसार एउटै धितोबाट दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता हुने भए डि.सि.बि.एल. बैङ्क लिमिटेडलाई समेत जानकारी दिनु भनी लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडलाई पत्राचार गरेअनुसारसमेत बैङ्कहरूको ऋण असुलीतर्फ फुकुवाको कारवाही भै रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको शिक्षा मन्त्रालय केशरमहल, काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

हिमालयन विद्या मन्दिर सार्वजनिक शैक्षिक गुठीमा दर्ता हुनुपर्ने विद्यालय भएको र विद्यालयको सम्पत्ति सार्वजनिक प्रकृतिको हुँदा शिक्षा मन्त्रालयको निर्देशन अनुसार लिलाम बिक्री गर्न रोक्का गरिएको र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६० को उपनियम (३) मा तोकिएको हद भन्दा बढी जग्गा बिक्री गर्न मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने प्रावधान रहेकोले मन्त्रालयको स्वीकृतिबिना जग्गा लिलाम बिक्री गर्न सक्ने अवस्था नरहेको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय मध्यमाञ्चल, सानोठिमी भक्तपुरको लिखित जवाफ ।

विपक्षी लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडसँग

विद्यालयको भवन निर्माण तथा शैक्षिक सामग्री खरिद गर्नसमेतको लागि विद्यालयको सम्पत्ति सुरक्षण राखी विद्यालयले कर्जा लिएकोमा विद्यालयले विभिन्न बैङ्कबाट लिएको ऋण तिर्नुपर्ने भएको हुँदा विद्यालयको ऋण तिरी व्यवस्थितरूपमा विद्यालय सञ्चालन गर्न मिति २०६१।१२।३ मा निलकृष्ण ताम्राकार, सागर मानन्धरसमेतलाई साझेदारी कायम गरी विद्यालय सञ्चालन गर्न करार गरेकोमा निजहरूले करार अनुसारको दायित्व पूरा नगरी करार अनुसार दिनुपर्ने रकम नदिएको र लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडले पनि ती व्यक्तिगत जमानी दिनेतर्फ ध्यान नदिई मलाई मात्र ऋण तिर्नुपर्छ भनेका कारणले परिस्थितिवश समयमा ऋण तिर्न नसकेको हो । तथापि बैङ्कको साँवा ब्याज तिरी ऋण राफसाफ पार्न अहिले पनि भरमग्दूर प्रयासरत छु । विपक्षी बैङ्कले लिलामीको बोलपत्र मिति २०६६।१०।१९ मा खोल्दा विष्णुबहादुर राईले सबैभन्दा बढी रकम कबुल गरेकोले निजको बोलपत्र स्वीकृत गरिएकोमा साझेदारहरूको खिचातानी र झगडाको कारणबाट टेण्डर पार्नेको तर्फबाट बैङ्कमा रकम जम्मा हुन सकेको थिएन । यसैबीचमा बढी रकम कबुल गर्ने बोलपत्रदातालाई हटाई प्रक्रिया मिची दोस्रो बोलपत्रदाता सुनिलभक्त श्रेष्ठलाई दिने भनिन्छ । विद्यालय पनि बचोस् बैङ्कहरूको ऋणहरू पनि राफसाफ होस् भनी दुबै बैङ्कलाई सहयोग गर्ने अभिप्रायले शिक्षा मन्त्रालयमा निवेदन दिएकी हुँ । विद्यालयको सम्पत्ति लिलामी दाखिल खारेजको कुराको हकमा नेपाल सरकारको नीति, शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा भएको कानूनी व्यवस्थाको कारणले रोकिएको हुनसक्छ । मेरो कारणले रोकिएको होइन । तसर्थ विद्यालयको सम्पत्तिमध्ये एउटा बैङ्कमा राखेको धितोको एक

भाग बिक्री गर्दा विद्यालयको ऋण राफसाफ भई विद्यालय सञ्चालन हुने हुँदा सोहीअनुसार गर्न आदेश हुन विनम्र अनुरोध गर्दछु भन्ने व्यहोराको विपक्षी साबित्री सिंहको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकतर्फका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता पूर्णमान शाक्य र विद्वान् अधिवक्ता उत्तमराज पाठकले विपक्षी हिमालयन विद्या मन्दिर संस्थागत विद्यालय भएकोले विद्यालयको नाउँको जग्गा धितो राखी ऋण लिनुपूर्व जिल्ला शिक्षा कार्यालय, काठमाडौंको स्वीकृतिसमेत लिई लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडबाट कर्जा लिएको र समयमा कर्जा नतिरेकोले उक्त धितो लिलाम गर्दा सुनिल भक्त श्रेष्ठले सकार गरेको कुरामा विवाद छैन । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ ले बैङ्कले ऋण दिँदा धितो राखेको जग्गा लिलाम गरी उक्त ऋण असुल गर्न पाउने अधिकार बैङ्कलाई रहेको हुँदा विपक्षी विद्यालयले लिएको ऋणबापतको जेथा लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिका नाउँमा दाखिल खारेज गर्नबाट रोक्ने विपक्षी मध्यमाञ्चल शिक्षा निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पत्रबाट बैङ्कले दिएको कर्जा असुल गर्ने कार्यमा अवरोध सिर्जना भएकोले निवेदकले लिलाम गरेको घर जग्गा लिलाम सकार गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गरी दिनु भन्ने परमादेशसमेत जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

यस्तै विपक्षी हिमालयन विद्या मन्दिरका प्रिन्सिपल साबित्री सिंहकातर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता हिरा रेग्मीले विद्यालयले निवेदनमा उल्लिखित जग्गा धितो राखी निवेदक बैङ्क र डि.सि.बि.एल. बैङ्कसमेतबाट कर्जा लिएकोमा ती दुबै बैङ्कको कर्जा समयमा तिर्न बुझाउन नसके पनि निवेदकले लिलाम

गरी सुनिलभक्त श्रेष्ठले सकार गरेको मूल्यले विद्यालयले लिएको दुबै बैङ्कको कर्जा चुक्ता गर्न पुग्दछ । विद्यालयका नाउँमा लिलाम गरेदेखि बाहेकका अरू पनि भवन र जग्गा बाँकी छन् । उक्त लिलामीबाट विद्यालय पनि सञ्चालन हुने र विद्यालयले लिएको दुबै बैङ्कको कर्जा पनि चुक्ता हुने हुँदा सोबमोजिम लिलाम भएमा विद्यालयलाई आपत्ति छैन भनी तथा अन्य विपक्षीहरूका तर्फबाट विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता भरतलाल शर्माले ऋणी विद्यालय शैक्षिक गुठीअन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय हो । शैक्षिक गुठीअन्तर्गत सञ्चालित विद्यालयले विद्यालयका नाउँको जग्गा बिक्री गर्न नपाउने भन्ने शिक्षा ऐन, २०२८ को १६(२ख) र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६०(२)(ख) र (३)समेतले व्यवस्था गरेको हुँदा विद्यालयले धितो राखेको जग्गा अन्य व्यक्तिका नाउँमा हक हस्तान्तरण हुने गरी दाखिल खारेज गर्न नमिल्ने भएकोले रिट खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

हिमालयन विद्या मन्दिर हाइयर सेकेन्डरी स्कुलले विद्यालयको भवन निर्माण तथा भौतिक सुधार, शैक्षिक सामग्री खरिदसमेतको लागि निवेदक लुम्बिनी बैङ्क लिमिटेडबाट विद्यालयकै नाउँमा रहेको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ७(भ) कि.नं. ११८ को १-१४-२-० तथा कि.नं. ३५ को ०-१२-२-२ को घर जग्गा धितो राखी कर्जा लिएकोमा भाखाभिन्न उक्त कर्जा नतिरेकोले कर्जा असुल गर्न सो धितो राखेको घर जग्गा लिलाम गर्दा सबै भन्दा बढी रकममा लिलाम सकार गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा लिलाम सकार गरेको भवन तथा जग्गा दाखिल खारेज गर्न पठाउँदा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको मिति

२०६६।९।१४ को पत्रबाट रोक्का रहेको भनी दाखिल खारेज गर्न मालपोत कार्यालय, चावहिलले इन्कार गरेकोले मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको उक्त मिति २०६६।९।१४ को पत्र बदर गरी निवेदक बैङ्कले लिलाम गरेको घर जग्गा सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गरी दिनु भन्ने परमादेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदन माग रहेकोमा निवेदकले ऋण दिएको विद्यालय सार्वजनिक गुठीअन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय भएको भई शिक्षा नियमावली, २०५९ बमोजिम त्यस्तो सार्वजनिक गुठीको जग्गा बिक्री गर्नका लागि शिक्षा मन्त्रालयको स्वीकृति आवश्यक पर्ने व्यवस्था रहेको तथा विद्यालयले निवेदक र डि.सि. बि.एल. दुबै बैङ्कबाट लिएको ऋण चुक्ता हुने गरी विद्यालय सञ्चालन गर्नका लागि अनुरोध गरेको समेतका कारणले उक्त घर जग्गा रोक्का राखिएको भन्ने विपक्षी शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ रहेको छ भने दुबै बैङ्कको कर्जा चुक्ता हुने गरी लिलाम गरेमा आपत्ति छैन भन्ने विपक्षी हिमालयन विद्या मन्दिरकी प्रिन्सिपल साबित्री सिंहको लिखित जवाफबाट देखिएको छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रत्यर्थी हिमालयन विद्या मन्दिरले विद्यालयको लागि थप भवन बनाउन र शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थापन गर्नेसमेत प्रयोजनका लागि आफ्नो नाउँमा दर्ता रहेको जग्गाहरू सुरक्षणबापत धितो राखी निवेदक बैङ्कबाट ऋण लिएको र उक्त सुरक्षण प्रचलित कानूनबमोजिम रोक्का राखी ऋण प्रवाह गरेकोसमेत तथ्यमा पक्ष विपक्षहरूबीच कुनै विवाद छैन । सुरक्षणबापत धितो दिएको जग्गा ऋणी विद्यालयको नाममा दर्ता रहेको र ऋणको साँवा ब्याज नतिरेको कारण बैङ्कले सो जग्गा लिलाम गरी सकार गर्नेको नाउँमा दाखिल खारेज गर्ने

पत्राचार गर्दा उक्त रोक्का रहेको जग्गा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय सानोठिमी, भक्तपुरबाट मिति २०६६।९।१४ मा पुनः रोक्का रहेको कारण सकार गर्नेको नाउँमा नामसारी हुन नसक्ने भनी मालपोत कार्यालय, चावहिल काठमाडौँबाट लेखी आएको हुँदा सो निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पुनः रोक्का राख्ने व्यहोराको पत्र बदर गराउन प्रस्तुत रिट परेको छ । विद्यालयले सुरक्षणबापत धितो राखेको कि.नं. ११८ र ३५ को जग्गा विद्यालयको नाममा दर्ता रहेको र विद्यालयको हक भोगमा रहेको देखिएको छ । सम्पत्तिसम्बन्धी हक व्यक्तिको नैसर्गिक हक (Inherent Right) भएकोले कुनै पनि व्यक्तिलाई सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बिक्री गर्ने हक संविधान र कानूनद्वारा प्रत्याभूत गरिएको छ । आफ्नो स्वामित्व दर्ता र हक भोगमा रहेको सम्पत्तिलाई धितो राख्नेलगायत अन्य प्रकारले सो सम्पत्तिको उपभोग गर्न पाउनेसम्बन्धी हक जग्गा धनीमा रहेको स्वतः सम्झनुपर्ने हुन्छ । यो हक प्राकृतिक वा कृत्रिम दुबै किसिमका व्यक्तिले प्राप्त गर्न सक्ने विधिशास्त्रीय मान्यता रही आएको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(१)ले “प्रत्येक नागरिकलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गरेको छ । विपक्षी हिमालयन विद्या मन्दिर नेपालका नागरिकहरूद्वारा स्थापित संस्था भएकोले संविधानतः उक्त विद्यालयका नामको सम्पत्ति विद्यालयले कानूनबमोजिम आर्जन गर्न, भोग गर्न, बेचबिखन गर्न र अन्य कारोबार गर्नसमेत पाउने नै हुन्छ । तर विपक्षी विद्यालय शिक्षा ऐन, २०२८, शिक्षा नियमावली, २०५९ लगायतका

कानूनद्वारा सञ्चालित शैक्षिक गुठीअन्तर्गतको विद्यालय भएको हुँदा उक्त विद्यालयले शिक्षा ऐन, २०२८ र शिक्षा नियमावली, २०५९ लगायतका कानूनी व्यवस्थाका अधीनमा रहेर मात्र संविधानको धारा १९(१) बमोजिम सम्पत्तिसम्बन्धी हकलाई उपभोग गर्न पाउने हुन्छ ।

३. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(२) ले शैक्षिक गुठीअन्तर्गत सञ्चालित संस्थागत विद्यालयको सम्पत्ति सोही विद्यालयको नाममा रहने व्यवस्था गरेको छ भने उपदफा (२क) ले शैक्षिक गुठीको वा त्यस्तो गुठीका सञ्चालकले गरेको लगानीको पूरै वा आंशिक हिस्सा उत्तराधिकारीलाई हस्तान्तरण गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तै उपदफा (२ख) ले त्यस्तो शैक्षिक गुठीअन्तर्गतको विद्यालयमध्ये सार्वजनिक गुठीअन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय बन्द भएमा त्यस्तो सार्वजनिक गुठीको सम्पत्ति सार्वजनिक हुने र निजी गुठीअन्तर्गत सञ्चालित विद्यालय बन्द भएमा र निजी गुठीको सम्पत्ति कसैलाई हस्तान्तरण नगरेमा गुठी सञ्चालकले तोकेबमोजिम विद्यालय वा शैक्षिक संस्थालाई दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तै दफा १६(३) ले कम्पनीको रूपमा सञ्चालित संस्थागत विद्यालयको सम्पत्ति कम्पनीको नाममा रहने व्यवस्था गरेको छ । दफा १६(४) ले विद्यालयले दान दातव्यबाट सम्पत्ति प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ भने दफा १६(५) ले यसरी दान दातव्यबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर बेचबिखन गर्नमा प्रतिबन्ध लगाएको छ । यसरी शिक्षा ऐन, २०२८ मा भएको उपर्युक्त व्यवस्थाबमोजिम संस्थागत विद्यालयले दान दातव्यको रूपमा प्राप्त गरेको सम्पत्तिको हकमा मात्र त्यस्तो सम्पत्ति बेचबिखन गर्दा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था

गरेको छ । तर विद्यालयका नाउँमा रहेको उल्लिखित जग्गा दान दातव्यबाट प्राप्त गरेको जग्गा भएकोले बिक्री वितरण गर्नका लागि रोक्का राखिएको भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफबाट देखिएको छैन ।

४. यस्तै शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६० मा निम्नबमोजिमको व्यवस्था रहेको छ:-

१६०. विद्यालयको नामको जग्गा बिक्री गर्न वा धितो राख्न नहुने:-

(१) विद्यालयको नामको जग्गा बिक्री वा धितो राख्न पाइने छैन ।

(२) उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा विद्यालयको नाममा रहेको जग्गा बिक्री वा धितो राख्न सकिनेछ:-

(क१) सामुदायिक विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकाससम्बन्धी विशेष योजनाको लागि नेपाल सरकार वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण प्रवाह हुने भएमा सो प्रयोजनको लागि व्यवस्थापन समिति र नियम १५८ बमोजिमको समितिको सिफारिसमा मन्त्रालयले स्वीकृत गरेबमोजिम विद्यालयको सम्पत्ति धितो राख्न,

(ख) संस्थागत विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि व्यवस्थापन समितिको सिफारिसमा कम्पनीको सञ्चालन वा शैक्षिक गुठीका गुठियारको स्वीकृति लिई कुनै बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा धितो राख्न वा पचास प्रतिशतसम्म जग्गा

बढाबढद्वारा बिक्री गर्न ।

(३) विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको लागि उपदफा (२) मा लेखिएदेखि बढी जग्गा बिक्री गर्नुपरेमा संस्थागत विद्यालयले व्यवस्थापन समिति र कम्पनी सञ्चालक वा शैक्षिक गुठीका गुठियारको सिफारिसमा मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्नेछ ।

५. यसरी उक्त नियम १६० ले सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको हकमा बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा धितो राख्नका लागि मन्त्रालयको स्वीकृति लिनेपने बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको छ भने संस्थागत विद्यालयले आफ्नो नाउँको जग्गा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा धितो राख्दा मन्त्रालयको स्वीकृति आवश्यक पर्ने व्यवस्था गरेको छैन । तथापि संस्थागत विद्यालयको पचास प्रतिशत भन्दा बढी जग्गा बिक्री गर्दा भने मन्त्रालयको स्वीकृति आवश्यक पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यद्यपि नियम १६०(२)(ख) ले संस्थागत विद्यालयको सम्पत्ति धितो राख्नु पर्दा कम्पनीको सञ्चालक वा शैक्षिक गुठियारको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था गरे पनि उक्त नियमविपरीत विद्यालयको घर जग्गा धितो राखी बैङ्कबाट ऋण लिएको कारणले विद्यालयको जग्गा रोक्का राखिएको भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफबाट देखिएको छैन ।

६. यसरी संस्थागत विद्यालयले बैङ्क वा वित्तीय संस्थामा विद्यालयको जग्गा धितो राख्दा मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था नहुँदानहुँदै पनि विद्यालयले धितो राखेको जग्गालाई बिक्री वितरण गरेसरह मानी नियम १६०(२)(ख) बमोजिम मन्त्रालयको स्वीकृतिबिना बिक्री वितरण

गरेको भनी विद्यालयको जग्गा रोक्का राख्ने विपक्षी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पत्र शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(२ख) र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १६०(२)(ख) अनुकूल देखिन आएन ।

७. निवेदकले विपक्षी विद्यालयबाट लिएको धितो लिलाम गर्न पाउने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले धितो लिई कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई ऋण प्रवाह गर्नुको उद्देश्य ऋणी र ऋण प्रवाह गर्ने निकायबीच भएको शर्तानुसारको भाखाभिन्न ऋण नतिरेमा उक्त धितो लिलाम गरी आफूले प्रवाह गरेको ऋण उठाउने भन्नेसमेत हुन्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ३७(१) ले पनि लिखतको भाखाभिन्न कर्जा चुक्ता नगर्ने व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले राखेको धितो लिलाम बिक्री गरी वा अन्य कुनै व्यवस्था गरी बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले आफ्नो साँवा ब्याज असुल गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ भने दफा ५७(३) ले लिलाम बिक्री वा अन्य व्यवस्था गरी असुलउपर भएको रकमलाई सम्पत्ति लिलाम बिक्री वा अन्य व्यवस्था गर्दा भएको खर्चको रकम र बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको साँवा ब्याजको रकम कट्टा गरी बाँकी रकम सम्बन्धित ऋणीलाई फिर्ता दिने व्यवस्था गरेको छ ।

८. यसरी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ ले बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले प्रवाह गरेको ऋण असुलउपर गर्नका लागि ऋणीले राखेको धितो लिलाम बिक्री गरी असुलउपर गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था गरेको परिप्रेक्ष्यमा विपक्षी विद्यालयले धितो राखी निवेदक बैङ्कबाट लिएको ऋण भाखाभिन्न नतिरेको स्थितिमा विपक्षी विद्यालयले राखेको धितो लिलाम बिक्री

गरी त्यस्तो ऋण असुलउपर गर्न सक्ने नै देखिन आयो ।

९. अब निवेदकले लिलाम बिक्री गरी सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गर्न मालपोत कार्यालय, चावहिलमा लेखी पठाएपछि उक्त कार्यालयले दाखिल खारेज गर्न इन्कार गर्न मिल्छ, मिल्दैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५६ को उपदफा (३) मा “इजाजत प्राप्त संस्थाले यस दफाबमोजिम कर्जाको सुरक्षणबापत लिएको सम्पत्ति कुनै पनि व्यहोराबाट कसैका नाउँमा रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गर्न रोक्का गरी दिनका लागि सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने उपदफा ४ मा “उपदफा (३) बमोजिम रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेज रोक्का गरी दिनको लागि इजाजत प्राप्त संस्थाबाट लेखी आएमा सम्बन्धित कार्यालयले रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेज रोक्का गरी दिनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तै मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख. को उपदफा (३) मा “प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित कुनै बैङ्क, वित्तीय संस्था वा स्थानीय निकायले आफ्नो आर्थिक कारोबारको सिलसिलामा कुनै घर जग्गा रोक्का रोक्न वा त्यसरी रोक्का राखिएको घर जग्गा फुकुवा गर्न लेखी पठाएमा मालपोत कार्यालयले तोकिएबमोजिम त्यस्तो घर जग्गा रोक्का राख्नु वा फुकुवा गर्नुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५६(३) र (४) तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख.(३) समेतमा रहेको कानूनी व्यवस्था अनुसार बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले कुनै व्यक्ति संस्था वा निकायबाट धितो लिई ऋण प्रवाह गरेमा त्यस्तो धितो कुनै व्यहोराले अन्यत्र

हक हस्तान्तरण हुन नसक्ने गरी रोक्का राख्न सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउन सक्ने र बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले त्यसरी रोक्का राख्नका लागि लेखी पठाएपछि रजिस्ट्रेशन, दाखिल खारेज गर्ने निकायले रोक्का राखी दिनुपर्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

१०. उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निवेदक बैङ्कले विपक्षी विद्यालयका नाउँको जग्गा धितो लिई ऋण प्रवाह गर्नुपूर्व उक्त धितो लिएको जग्गा रोक्का राख्नका लागि मालपोत कार्यालय, चावहिलमा लेखी पठाई सोहीबमोजिम मालपोत कार्यालय, चावहिलले रोक्का राखेपछि ऋण प्रवाह गरेको देखिएको छ । एउटा प्रयोजनका लागि रोक्का राखिएको सम्पत्ति सो प्रयोजन समाप्त नभई अर्का प्रयोजनका लागि पुनः रोक्का राख्दा पहिले रोक्का राखिएको प्रयोजन नै निरर्थक वा प्रयोजनहीन हुने गरी दोहोरो रोक्का राख्न हुँदैन । प्रचलित कानूनले दोहोरो रोक्का राख्ने अधिकार मालपोत कार्यालयलाई दिएको पनि छैन ।

११. यसै सन्दर्भमा पृथ्वीबहादुर पाण्डे विरूद्ध पुनरावेदन अदालत, पाटनसमेत भएको २०५७ सालको रिट नं. ४३९१ को उत्प्रेषण मिश्रित परमादेशको रिट निवेदनमा “एक पटक बैङ्कले रोक्का गरी सकेको जग्गा पक्षहरूको पत्रानुसार पछि रोक्का हुन नसक्ने” (सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित वाणिज्य कानूनसम्बन्धी केही महत्त्वपूर्ण नजिरहरू, २०१५-२०६२, भाग-४, पृष्ठ ४२५) भनी र विनय रेग्मी विरूद्ध मालपोत कार्यालय, ललितपुरसमेत भएको २०५९ को रिट नं. २५०२ को उत्प्रेषणसमेत रिट निवेदनमा “बैङ्कले सुरक्षणबापत राखेको सम्पत्ति विपक्षी ललितपुर जिल्ला अदालतको पत्रबाट कानूनविपरीत दोहोरो रोक्का राखिएको भन्ने देखिँदा

कानूनको नजरमा स्वतः निष्क्रिय र प्रभावहीन भएको पत्र बदर गरी रहन नपर्ने” (सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित वाणिज्य कानूनसम्बन्धी केही महत्त्वपूर्ण नजिरहरू, २०१५-२०६२, भाग-४, पृष्ठ ४८१) भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको व्याख्या प्रस्तुत मुद्दामा पनि आकर्षित र सान्दर्भिक देखिन आउँछ ।

१२. विपक्षी हिमालयन विद्या मन्दिरले आफ्ना नाउँको घर जग्गा धितो राखी निवेदक बैङ्कबाट ऋण लिएको र ऋण लिनुपूर्व उक्त धितो राखेको घर जग्गा बैङ्कको पत्रानुसार मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ख.बमोजिम रोक्कासमेत राखेकोमा बैङ्कको ऋण चुक्ता नगरेको कारणले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम लिलाम बिक्री गर्नुपूर्व मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रबाट सोही घर जग्गा पुनः रोक्का राखिएको देखिँदा त्यसरी दोहोरो रोक्का राख्ने कार्य मालपोत ऐन, २०३४, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ र माथि उल्लिखित मुद्दामा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिन आयो ।

१३. यस्तै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ को उपदफा (४) मा “यस दफाबमोजिम इजाजत प्राप्त संस्थाले लिलाम बिक्री गर्दा लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिको नाममा सो जायजथा प्रचलित कानूनबमोजिम रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरी दिनका लागि इजाजत प्राप्त संस्थाले सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने उपदफा (५) मा “उपदफा (४) बमोजिम रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेजको लागि लेखी आएमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित कार्यालयले

रजिस्ट्रेशन वा दाखिल खारेज गरी दिनुपर्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । निवेदक बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७(४)बमोजिम लिलाम सकार गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गरी दिन लेखी पठाई सकेपछि दाखिल खारेज गर्ने अधिकार प्राप्त निकाय मालपोत कार्यालय, चावहिलले दफा ५७(५)बमोजिम दाखिल खारेज गर्नुपर्ने हुन्छ । तर सोबमोजिम नगरी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पत्रानुसार रोक्का रहेको भनी लिलाम सकार गर्ने व्यक्ति सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गर्न इन्कार गर्ने विपक्षी मालपोत कार्यालय, चावहिलको कार्य मालपोत ऐन, २०३४ तथा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुकूल देखिन आएन ।

१४. यसका अतिरिक्त विपक्षी विद्यालयले निवेदक बैङ्क र डि.सि.बि.एल. बैङ्कसमेतबाट ऋण लिएको तथ्यमा विवाद छैन । विद्यालयले निवेदक बैङ्कबाट ऋण लिँदा दिएको जेथा बैङ्कले लिलाम बिक्री गरी आएको रकमबाट निवेदक बैङ्क र डि.सि.बि.एल. बैङ्कसमेतको ऋण राफसाफ भएमा उक्त लिलामसम्बन्धी प्रक्रियामा आफ्नो सहमति रहेको भन्ने व्यहोरा विद्यालयका प्रिन्सिपलको लिखित जवाफबाट देखिएको छ भने दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता गर्न खाम्नेसम्मको धितो लिलाम गरियोस् भनी केही समयका लागि रोक्का राखिएको हो दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता हुने गरी धितो लिलाम गर्न नेपाल राष्ट्र बैङ्कको मिति २०६६।११।५ को पत्रबाट अनुरोध भई आएअनुसार बैङ्कको ऋण असुलीका लागि उक्त धितो फुकुवालाई कारवाही भई रहेको भन्ने व्यहोरा विपक्षी शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफबाट देखिएको छ ।

१५. यसरी निवेदकले ऋण प्रवाह गर्दा विद्यालयबाट लिएको धितो लिलाम गरी दुबै बैङ्कको ऋण चुक्ता गर्नमा निवेदक बैङ्क, विपक्षी विद्यालय र शिक्षा मन्त्रालय तथा नेपाल राष्ट्र बैङ्कसमेत सहमत नै रहेको स्थितिमा उक्त धितो राखेको घर जग्गा फुकुवा गरी निवेदक बैङ्कले लिलाम गरेअनुसार लिलाम सकार गर्ने व्यक्तिका नाउँमा दाखिल खारेज गर्दा निवेदक र विपक्षी कसैलाई पनि मर्का पर्ने वा क्षति हुने वा कानूनी अधिकार हनन हुनेसमेत देखिन आउँदैन । लिलाम सकार गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठले लिलाम सकार गरेपछि आफूले सकार गरेको रकम निवेदक बैङ्कमा दाखिल गरेको र लिलाम गरेको मितिसम्ममा विपक्षी विद्यालयले दुबै बैङ्कबाट लिएको कर्जा सोही सकार गरेको रकमले खाम्ने तथ्यलाई र लिलाम सकार गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठले लिलाम सकार गरेपछि निवेदक बैङ्कमा जम्मा गरेको रकमको ब्याज प्राप्त हुने हुँदा विपक्षी विद्यालयले दुबै बैङ्कबाट लिएको कर्जा र हालसम्मको ब्याजसमेत उक्त लिलाम सकार गरी बैङ्कमा जम्मा गरेको रकमले खाम्ने तथ्यलाई निवेदक र ऋणी दुवैतर्फका कानून व्यवसायीहरूले बहसको क्रममा स्वीकार गर्नुभएको छ ।

१६. अतः निवेदक बैङ्कबाट विपक्षी विद्यालयले लिएको कर्जा भाखाभिन्न नतिरेकोले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७ बमोजिम लिलाम बिक्री गर्दा सबै भन्दा बढी रकम कबुल गर्ने सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गर्न मालपोत कार्यालय, चावहिलमा पठाएकोमा विपक्षी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पत्रबाट रोक्का रहेको भनी दाखिल खारेज गर्न इन्कार गरेको मालपोत कार्यालय, चावहिलको काम कारवाही कानूनअनुकूल नहुनुका साथै

उक्त लिलामसम्बन्धी कार्यबाट विपक्षी ऋणी विद्यालयको हक हितमा पनि कुनै प्रतिकूल असर पर्ने नदेखिएको समेतका आधार कारणहरूबाट दोहोरो रोक्का राख्न पठाउने मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको मिति २०६६।९।१४ को पत्र र सोसँग सम्बन्धित काम कारवाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी दिएको छ । विपक्षी विद्यालयले निवेदक बैङ्कबाट तथा डि.सि. बि.एल. बाट लिएको कर्जाको साँवा ब्याजसमेत तिर्न पुग्ने अवस्था हुँदा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयको पत्रबमोजिम रोक्का राखिएको जग्गा फुकुवा गरी निवेदक बैङ्कको पत्रानुसार रोक्का रहेको जग्गा निवेदकले दाखिल खारेज गर्न पठाएबमोजिम सुनिलभक्त श्रेष्ठका नाउँमा दाखिल खारेज गरी दिनु भनी विपक्षी मालपोत कार्यालय, चावहिलसमेतका नाउँमा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. गिरीश चन्द्र लाल

इति संवत् २०७१ साल वैशाख २१ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : किशोर घिमिरे

निर्णय नं. ११५७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
फैसला मिति : २०७१।१।३।४
२०६७-CI-१५९१

मुद्दा: उपयुक्त आदेश जारी गरी पाऊँ ।

पुनरावेदक/निवेदक : काठमाडौं जिल्ला,
बूढानीलकण्ठस्थित विराट लेदर इन्डस्ट्रिज
प्रा.लि. को तर्फबाट अधिकारप्राप्त ऐ. को
प्रबन्ध सञ्चालक विराट थापा
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : नेपाल बङ्गलादेश बैङ्क लि. प्रधान
कार्यालय, बिजुलीबजार, काठमाडौंसमेत

- पुनरावेदन अदालतबाट भएको करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) अन्तर्गतको आदेश अन्तरकालीन आदेश भएको र सोबमोजिम आदेश जारी गर्न अदालतले इन्कार गरेको अवस्थामा सो आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था करार ऐन, २०५६ मा भएको पाइँदैन । अन्तरकालीन आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने सिद्धान्त र प्रचलन पनि छैन । त्यस्तो अन्तरकालीन आदेशउपर पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. को निवेदनसम्म दिन पाउनेमा पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन गर्नु भनी सुनाएको आधारमा मात्र पुनरावेदनको अधिकार सिर्जना

हुँदैन । पुनरावेदन लाग्ने वा नलाग्ने भन्ने सम्बन्धित कानूनमा नै व्यवस्था हुनुपर्दछ । पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन दिन जानु भनी सुनाए पनि ऐनले नलाग्ने पुनरावेदन लिन र सुन्न पनि मिल्ने हुँदैन ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता विश्वराज भट्टराई
प्रत्यर्थी/विपक्षीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :
▪ करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२)
▪ मुलुकी ऐन, अ.बं.१७ नं.

सुरू आदेश गर्ने:

मा.न्या.श्री मोहनप्रसाद घिमिरे
मा.न्या.डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
पुनरावेदन अदालत, पाटन
आदेश मिति २०६७।६।७

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।६।७ को आदेशउपर निवेदकको तर्फबाट पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:

निवेदकले बङ्गलादेश बैङ्कसँग कर्जा लिने प्रस्ताव गरेकोमा बैङ्कले कर्मचारी सञ्चयकोषसमेतसँग मिली सहवित्तीय कर्जा Consortium loan उपलब्ध गराउने सहमति भै मिति २०५८।२।९ को त्रिपक्षीय सम्झौताबमोजिम

अचल धितो तथा व्यक्तिगत जमानी कार्य गरी रु. १३,४७,७९,०००।- कर्जा लिई उद्योग सञ्चालन भएको र त्यसपछि २०६२।९।१४ (ई.सं. २००५ डिसेम्बर, २९) मा बसेको नवौं कन्सोर्टियम बैठकबाट ऋणी कम्पनीले १३ प्रतिशत ब्याज तिर्दै आएको भए पनि रूग्ण उद्योग भएको कारणले ९ प्रतिशत ब्याज लाग्ने, २०६२ असार मसान्तसम्मको ब्याज नलाग्ने, कर्जा लिएको ४ वर्षसम्म ब्याजमात्र तिरे पुग्ने त्यसपछि बाँकी ९ वर्ष अवधिमा साँवा ब्याज तिर्नुपर्ने, सम्पूर्ण साँवा ब्याज चुक्ता भएपछि Penal and other defaulting charges मिनाहा गरी दिन सकिने सहमति भै २०५८ सालदेखि २०६४ सालसम्म ब्याज रु.५,८४,००,०००।- र विराट सु कम्पनीका तर्फबाट रु.२,९८,५८,०००।- बुझाई आएकोमा नवौं कन्सोर्टियम बैठकबाट भएको सहमति र सम्झौता पालन नगरी कर्जा चुक्ता गर्न लगाउने, दायित्व बहन गर्न लगाउने, कालो सूचीमा राख्ने, कम्पनीको जायजथा कब्जा गरी लिलाम गराउने कारवाही थालनी गरी २०६४।३।१२ मा बैङ्कले आफ्नो सुरक्षा गार्ड पठाई उद्योग आफ्नो नियन्त्रणमा लिएकोले बन्द छ । मिति २०६४।१२।१५ को लिलामी सूचनाउपर निषेधाज्ञा निवेदन परी विचाराधीन रहेको र त्यसपछि मिति २०६५।१।२९ को सूचनाउपर कमलप्रसाद जोशीको निवेदन परी मिति २०६५।२।९ मा अन्तरिम आदेश भै रहेको अवस्थामा पुनः २०६५।३।९ मा कान्तिपुर दैनिकमा लिलामी सूचना प्रकाशित गरेकोले बाध्य भै निवेदन गर्न आएको छु । मिति २०५८।२।९ को सम्झौताको दफा ३५ बमोजिम भएको कन्सोर्टियम माइन्सूट अनुसार वार्षिक ९ प्रतिशत ब्याज लिनु, २०६२ असार मसान्तसम्मको ब्याज

नलिनु, कर्जा लिएको ४ वर्षसम्म ब्याजमात्र लिनु, बाँकी ९ वर्षको अवधिमा मात्र साँवा ब्याज बुझनु बुझाउनु र सम्पूर्ण कर्जा नवीकरण गरी दिनु भनी करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) बमोजिम उपयुक्त आज्ञा आदेशको साथै निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म मिति ०६५।३।९ को सूचनाबमोजिमको सम्पत्तिको लिलामी कार्य नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरकालीन अन्तरिमलगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदन मागबमोजिमको उपयुक्त आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, कारणसहित सबै कुराको लिखित प्रतिवाद गर्नु भनी निवेदन र आदेशको प्रतिलिपिसहित प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा १५ दिने कानूनबमोजिमको म्याद जारी गर्नु । साथै मिति २०६२।९।१३ को सम्झौताले ९ वर्षभित्र मूलधन चुक्ता गर्ने भनी नवौं कन्सोर्टियम बैठकले सम्झौता गरेबाट देखिएको र उक्त सम्झौता प्रत्यर्थीलाई लागू हुने हो होइन, त्यसबारे लिखित जवाफबाट मात्र स्पष्ट हुने हुँदा लिखित जवाफ प्रस्तुत भएपछि पुनर्विचार गर्ने गरी मिति २०६५।३।९ को सूचनाबमोजिम मिति २०६५।३।१६ मा गरिने लिलामी कार्य नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाउँमा अन्तरकालीन आदेश जारी गरी दिएको छ । सोको सूचना प्रत्यर्थीहरूलाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६५।३।१५ मा भएको आदेश ।

ऋणीले पूरा गर्नुपर्ने दायित्व पूरा गरेपछि मात्र धनी बैङ्कबाट पाउने सुविधा ऋणीले पाउने हो । दायित्व पूरा नगर्ने ऋणीले अधिकार माग्ने आधारसमेत नभएको, मिति २०६५।४।२० सम्म साँवा ब्याज हिसाब गर्दा कन्सोर्टियम कर्जामा रू.

१०,०३,६८,७२४।१२ र कन्सोर्टियम बाहेक साँवा ब्याज रू. ९७,२६,१२९।८७ लेना बाँकी हुँदा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ ले दिएको अधिकारमा रोक लगाई पाउँ भनी दायर गरेको निवेदन प्रचलित कानूनविपरीत हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने नेपाल बङ्गलादेश बैङ्क लि. प्रधान कार्यालयसमेतको लिखित जवाफ ।

२९ डिसेम्बर, २००५ मा बसेको कन्सोर्टियम बैठकबाट पारित निर्णयलाई करार ऐनबमोजिम दुई पक्षबीच भएको करार सम्झौता मात्र सकिँदैन । त्यसलाई केवल सहूलियत वा सुविधाको रूपमा लिन सकिन्छ । तसर्थ करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ बमोजिम आदेश जारी गरी पाउँ भनी दायर भएको प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने कर्मचारी सञ्चयकोष, पुल्चोकको लिखित जवाफ ।

निवेदकले विपक्षी बैङ्कसँग मिति २०५८।२।९ को सहवित्तीयकरण सम्झौताबमोजिम ऋण लिएको कुरामा यी निवेदकले स्वीकार गरेकै देखियो । सो ऋण चुक्ता भै सकेको वा सहवित्तीयकरण सम्झौतामा उल्लेखित शर्तहरू आफूले पूर्णरूपमा पालन गरेको छ भन्ने पनि निजको जिकिर छैन । निवेदकले सहवित्तीयकरण सम्झौताको दफा ३५ मा व्यवस्था भएबमोजिम ई.स. २००५ डिसेम्बर २९ को नवौं कन्सोर्टियम बैठकबाट पारित निर्णयले ब्याजदर घटाएको र २०६२ साल आषाढसम्म बाँकी रहेको ब्याज नलाग्ने भनेको, ऋण तिर्ने समयवधि बढाएकोबाट करारको अवधि बाँकी छुँदै धितो नियन्त्रणमा लिई कालोसूचीमा राख्ने कार्यसमेत गरेकोले सो डिसेम्बर २९, २००५ को नवौं कन्सोर्टियमको निर्णयबमोजिम गर्नु गराउनु र धितो लिलाम नगर्नु, कर्जा नवीकरण गर्नु भनी

करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) बमोजिम उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी पाउँ भन्ने माग गरेको देखियो । सो २९ डिसेम्बरको नवौं कन्सोर्टियम मिटिङको माइन्टलाई करार मात्र विपक्षीहरूले इन्कार गरेकोले सर्वप्रथम सो कन्सोर्टियमको माइन्टलाई सम्झौता मात्र मिल्ने हो वा होइन भनी हेर्नुपर्ने विषय भएकोले निवेदक र विपक्षीहरूबीच भएको मिति २०५८।२।९ को सहवित्तीयकरण सम्झौताको दफा ३५ मा “सम्झौतामा उल्लेख नभएका विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने भएमा धनी सहभागीहरू र ऋणीको समेत उपस्थितिमा कन्सोर्टियम बैठकद्वारा गरिएको निर्णय सबै पक्षलाई मान्य हुनेछ” भन्ने उल्लेख भएको पाइयो । यसबाट कन्सोर्टियम बैठकको निर्णय सामान्यतः सबै पक्षलाई मान्य हुनेछ भन्ने देखियो । तर सो नवौं कन्सोर्टियमको बैठकको माइन्ट हेर्दा कम्पनी अर्थात् निवेदकले कम्पनीको कारोबारको स्थितिबारे बैठकलाई अवगत गराउँदै ऋण पुनः समायोजन (Restructure) गर्न र ब्याज घटाउनसमेत प्रस्ताव गर्दा कर्मचारी सञ्चय कोषको प्रतिनिधिले यसबारे सकारात्मक रहेको कुरा उल्लेख गर्दै बोर्डबाट सहमति जनाएमा मात्र त्यसो गर्न सकिने उल्लेख गरेको र निर्णय गर्दा पनि स्पष्टतः "Subject to approval of the respective authorities wherever applicable" भनिएको पाइयो । उक्त माइन्टमा उल्लेख भएबमोजिम कर्मचारी सञ्चयकोषको बोर्ड वा अन्य बैठकको निर्णय गर्ने आधिकारिक निकायबाट सो माइन्ट अनुमोदन भएको छ भनी निवेदकले प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था छैन । न त कन्सोर्टियम बैठकमा बस्ने व्यक्तिहरूलाई निर्णय गर्न सक्ने अख्तियारी थियो भनी देखाउन सकेको अवस्था नै छ । यस स्थितिमा सो माइन्टलाई करार मात्र

वा सहवित्तीयकरण सम्झौताको अभिन्न अङ्ग मानी मिति २०५८।२।९ को सम्झौताका शर्तहरू सो हदसम्म संशोधित भएका छन् भनी मान्न सकिने । निवेदकले विपक्षी बैङ्क र कर्मचारी सञ्चयकोषसँग सहवित्तीयकरण सम्झौता गरी ऋण लिएको, त्यस्तो ऋण सम्झौताको शर्त उल्लङ्घन भएमा वा भाखाभिन्न साँवा ब्याज नबुझाएमा बैङ्कले आफ्नो लेनामा धितो पत्रनेलगायत धितो लिलाम बिक्रीसमेत गर्न पाउने अधिकार बैङ्क तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३ को दफा ५७ (१) मा व्यवस्था रहेकोसमेत देखियो । करार ऐनको दफा ८७ बमोजिम आदेशको माग गरिएको सन्दर्भमा उक्त दफा ८७ को व्यवस्था हेर्दा त्यस्तो आदेश माग गर्ने पक्षले करारको पालना गरेको हुनुपर्नेमा सोबमोजिम मिति २०५८।२।९ को करारद्वारा सिर्जित दायित्व आफूले पालन गरेको छु भनी निवेदकले भन्न सकेको पाइएन । निवेदकले बैङ्कसमेतबाट लिएको कर्जाको साँवा ब्याज पनि सम्झौता अनुसार नतिरेको कारण बैङ्कले आफूलाई प्राप्त कानूनी अधिकारअन्तर्गत धितो लिलामको सूचना प्रकाशित गरेको देखियो । यसरी निवेदकले नै सम्झौताको शर्त पालन नगरेको स्थितिमा धितो पत्रकोलाई “गर्न नहुने काम गर्न लागेको” भन्न मिलेन । यस स्थितिमा करार ऐनको दफा ८७ बमोजिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर स्वीकारयोग्य देखिएन । आजै निर्णय भएको नि.नं. ५/६१४ को निषेधाज्ञाको निवेदनमा निवेदन खारेज हुने ठहरेकोसमेत हुँदा निवेदन मागबमोजिम उपयुक्त आदेश जारी गर्नुपर्ने देखिएन । तसर्थ, प्रस्तुत निवेदन खारेज ठहर्छ । साथै निवेदन खारेज हुने ठहरेकोले मिति २०६५।३।१५ को अन्तरकालीन आदेश निष्क्रिय हुन्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत,

पाटनको मिति २०६७।६।७ को आदेश ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।६।७ को आदेशमा मेरो चित्त बुझेन । प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षी बैङ्क तथा कर्मचारी सञ्चयकोषसँग मिति २०५८।२।९ मा सहवित्तीयकरण सम्झौता भएको भन्ने कुरामा कुनै विवाद छैन । यसरी भएको सहवित्तीयकरण सम्झौतानुसार पुनरावेदक कम्पनीलाई ऋण प्रवाह भई सोहीअनुसार व्यापार व्यवसाय गर्दै आइरहेको कुरामा समेत कुनै विवाद छैन । पुनरावेदक कम्पनीले सोहीअनुसार व्यवसाय गर्दै विपक्षीलाई समयसमयमा तिर्नुपर्ने रकम तिर्दै आउँदा पुनरावेदक कम्पनीलाई लगाएको चर्को ब्याज दर, द्वन्द्वकालमा व्यवसायमा पर्न गएको असरलगायत अन्य विभिन्न कारणबाट समस्या पर्न गएको हुँदा विपक्षी र यस पुनरावेदक विराट लेदर कम्पनीबीच मिति सन् २००५ डिसेम्बर २९ (२०६२।९।१४) मा भएको नवौं कन्सोर्टियम बैठक (9th Consortium meeting) बाट विभिन्न निर्णय सम्झौताहरू भएको छ । जस अनुसार ब्याजदर घटाएर ९ प्रतिशत गर्ने, २०६२ आषाढ मसान्तसम्मको ब्याज छुट दिने, कर्जा लिएको चार वर्षसम्मको ब्याज मात्र लिने र त्यसपछिको बाँकी ९ वर्षको अवधिमा मात्र साँवा ब्याज बुझाउने तथा सम्पूर्ण कर्जा नवीकरण गरी दिने भन्नेलगायतको निर्णय सम्झौता भएको छ । यिनै निर्णय सम्झौतासमेतका आधारमा पुनरावेदक कम्पनीको सम्पूर्ण व्यापार व्यवसायको रकम दैनिकरूपमा विपक्षी बैङ्कलाई बुझाउँदै आइरहेको र पुनर्ताजकीकरणको सम्पूर्ण कार्ययोजना प्रस्ताव गरी लिखितरूपमा विपक्षीलाई बुझाई सकिएको र सोमा तत्कालिन बैङ्कको व्यवस्थापन पक्षले स्वीकार गरी सकेको अवस्थासमेत छ ।

यसैको प्रतिफल स्वरूप आ.व.२०६२/०६३ मा मात्रै पुनरावेदक कम्पनी विराट लेदरले रु.८४,५७,८२८।- ब्याज मात्र विपक्षीलाई भुक्तानी गरेको थियो । तर, उक्त निर्णय सम्झौता अनुसार विपक्षी आफूले गर्नुपर्ने कार्य केही नगरी उल्टै पुनरावेदक कम्पनीलाई १३ प्रतिशत ब्याज लगाउँदै रकम भुक्तानी लिँदै आइरहेको र उल्लेखित निर्णय सम्झौता अनुसार कर्जाको भाखा अवधि नै आउने मिति २०७५।९।१३ सम्मलाई कायम गरिएको अवस्थामा गैरकानूनी तवरबाट सो भन्दा अगावै लिलामीको सूचना प्रकाशित गरिएको छ । यसरी करारको अवधि अर्थात् मिति २०७५।९।१३ सम्मलाई बाँकी रहँदाकै अवस्थामा एक्कासी पुनरावेदक कम्पनीको सम्पत्ति सम्पूर्ण लिलाम गरी कर्जाको साँवा ब्याज असुल गर्ने भनी विपक्षीले मिति २०६५।३।९ मा सूचना प्रकाशित गरी विपक्षीसँग भएको मिति २०५८।२।९ को सहवित्तीयकरण ऋण सम्झौताको अभिन्न अङ्गको रूपमा भएको माथि उल्लेखित नवौं कन्सोर्टियम बैठकको निर्णय करारलाई विपक्षीले पालना नगरेको हुँदा सोलाई रोकी पाउनको लागि करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) समेतअनुसार पुनरावेदक कम्पनीले उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने माग गर्दै कानूनी उपचारमा अदालत प्रवेश गरेको अवस्था हो । यस स्थितिमा कन्सोर्टियम ऋण सम्झौताकै अभिन्न अङ्गको रूपमा दुबै पक्षलाई मान्य हुने गरी कन्सोर्टियम ऋण सम्झौताकै आधारमा भएको उक्त कन्सोर्टियम बैठकको निर्णय सम्झौतालाई करार मान्न मिलेन भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनले निवेदन खारेज गर्ने गरी गरेको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण छ ।

उल्लेखित बैठकबाट भएका निर्णय

सम्झौता अनुसार यस उद्योगले आफूले गर्नुपर्ने कार्य गर्दै एकै आ.व. मा मात्रै पनि करोडौं रूपैयाँ ब्याज मात्र विपक्षीलाई बुझाएको अवस्थामा बिनासहमति उद्योगलाई हतोत्साही बनाउने गरी मिति २०६५।३।९ मा लिलामको सूचना प्रकाशित गर्दासम्म पनि उद्योगले विपक्षीलाई लाखौं रूपैयाँ ब्याज भुक्तानी गर्दै आईरहेको छ । २०६२ मा भएको उल्लेखित नवौं बैठकको निर्णय सम्झौता अनुसारको कार्य पुनरावेदक कम्पनीबाट पूर्णरूपमा पालना गर्दै आईरहेको र सोलाई विपक्षीले समेत पूर्णरूपमा स्वीकार गर्दै आईरहेको छ भन्ने कुरा सो बैठकको निर्णय सम्झौता लागू हुन सक्तैन, सोलाई पालना यो यस कारणले गर्नुपर्ने होइन भनी पुनरावेदक कम्पनीलाई विपक्षीले हालसम्म पनि कुनै जानकारीपत्रमार्फत सूचित गर्न नसकेबाटै छर्लङ्ग हुन्छ । व्यवहारतः विपक्षीले उल्लेखित बैठकको निर्णय सम्झौतालाई स्वीकार गरेको अवस्था छ । आफूले गर्नुपर्ने कार्यबाट पूर्णतः पन्छिई आफैँ संलग्न भई गरेको उल्लिखित बैठकको निर्णय करारबाट विमुख भई विपक्षीले पुनरावेदक कम्पनीलाई अन्यायपूर्वक पेलन खोजेको छर्लङ्ग देखिएको छ । जहाँसम्म उल्लिखित निर्णय करारलाई विपक्षीको सम्बन्धित Authorities बाट पारित गर्नुपर्ने वा नपर्ने कुरा छ, सो विषय पुनरावेदक कम्पनीको अधिकारक्षेत्रभित्रको नभई स्वयम् विपक्षीको आफ्नै आन्तरिक विषय हो । विपक्षीले संस्थागत आधिकारिक प्रतिनिधिमार्फत बैठकमा सहभागी भई आधिकारिक हस्ताक्षर गरी संस्थाको छाप लगाई निर्णय सम्झौता गरी सकेको अवस्थामा त्यसलाई मान्दिन, निर्णय सम्झौता गरेकै होइन भनी पन्छिन हरहालतमा मिल्ने हुनै सक्तैन । विपक्षीको कुन कुन आधिकारिक

निकायबाट स्वीकृती गराउनुपर्ने हो सो स्वीकृती लिने कार्य पुनरावेदक कम्पनीको हुनै सक्तैन । सो आवश्यक भए मौकैमा नै गर्नु गराउनुपर्ने दायित्व स्वयम् विपक्षीकै हुन आउँछ । यस्तो स्पष्ट भै रहेको विषयलाई पुनरावेदक कम्पनीले सोको अनुमोदन भएको प्रमाणित गर्नुपर्ने उल्टो अर्थ गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनले फैसला गरेको कानून तथा न्यायको दृष्टिकोणमा त्रुटिपूर्ण छ ।

विपक्षीले एक्कासी लिलाम गर्ने गरी सूचना प्रकाशित गर्ने, उद्योगमा ताला लगाउने, उत्पादन पूर्णरूपमा बन्द गराउने कार्य गरेबाट उद्योग धराशायी बनाउने मुख्य कारक स्वयम् विपक्षी नै हो । सो उद्योग रूग्ण उद्योगभित्र पर्दछ । नियतवश कर्जा नतिर्ने ऋणीअन्तर्गत यो उद्योग पर्दैन । करोडौं रूपैयाँको सम्पत्ति जग्गा जमिन मेशिन उपकरण कम्पनीसँग रहेको छ, विपक्षीको कर्जा कम्पनीले कहीं पनि दुरूपयोग गरेको छैन । हामी विपक्षीको ऋण तिर्न सक्षम छौं, तर त्यसको लागि विपक्षीले निणयको पालना तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । व्यवस्थापिका संसदको अर्थ र श्रमसम्बन्धी समितिमा यस उद्योगको विषयलाई लिएर व्यापक छलफल भई पुनरावेदक कम्पनीको हकमा ऋणको साँवाको ब्याज मिनाहा तथा रूग्ण उद्योगको कर छुटलगायत अन्य सुविधा उपलब्ध गराउने, उद्योगको पहिचान, घोषणा र पुनर्स्थापना गराउन त्यस्ता उद्योगहरूमा परेका समस्याहरूको अध्ययन गरी अल्पकालिनरूपमा समस्या समाधान गर्न र दीर्घकालीनरूपमा रूग्ण उद्योगसम्बन्धी नीति, ऐन नियम र विनियमको पुनरावलोकन गर्नुका साथै रूग्ण उद्योगको समस्या सम्बोधनको लागि अर्थ मन्त्रालयको नेतृत्वमा स्थायी प्रकृतिको उच्चस्तरीय समिति गठनको आवश्यक प्रबन्ध गर्न

सरकारको ध्यानाकर्षण गराउने भनी व्यवस्थापिका संसदको अर्थ र श्रमसम्बन्ध समितिबाट मिति २०६७।१२।२१ मा निर्णय भई सरकारलाई लेखी पठाएको अवस्था छ । तसर्थ, पुनरावेदक उद्योग नियतवश ऋण नतिर्ने पक्ष होइन । यसलाई माथि उल्लेख गरिएअनुसारको वातावरणको सिर्जना गराई उद्योग सञ्चालन गर्न दिनमा विपक्षी ज्यादै नै बाधक बनी रहेको अवस्था छ । उद्योग सञ्चालन गर्न पाएको अवस्थामा हामीलाई विपक्षीको कर्जा तिर्न कुनै समस्या छैन । तर यही कुरालाई मुख्य दावी गरी जसरी भए पनि उद्योगको सम्पत्ति कौडीको मूल्यमा लिलाम गराई समग्र उद्योगलाई धराशायी बनाउन उद्यत रहेको विपक्षीको त्यस्तो कार्य रोक्नको लागि सम्मानित पुनरावेदन अदालतसमक्ष प्रवेश गरेकोमा निवेदन खारेज गर्ने गरी गरेको मिति २०६७।६।७ को फैसला कती पनि मिलेको छैन । त्यसैगरी पुनरावेदक कम्पनीसँग भएको उक्त कन्सोर्टियम बैठकको निर्णय सम्झौताअनुसार विपक्षीले कम्पनीसँग करोडौं रूपैयाँ ब्याज असुलेको मात्र नभई विपक्षीले कम्पनीलाई झण्डै तीन करोड टि आर लोनवापत उपलब्ध गराएको अवस्थासमेत विद्यमान छ । यदि उक्त निर्णय सम्झौता लागू गर्ने विषयमा "Subject to approval of the respective authorities wherever applicable" को अवस्था थियो भने के कति आधारमा उक्त टि आर लोन विपक्षीबाट उपलब्ध गराउने कार्य भयो ? यहाँ किन Subject to board approval को कुरा लागू भएन ? अथवा Subject to board approval को विपरीत सोको पालना नगरी उक्त लोन उपलब्ध गराउने कार्य भएको हो भने यसमा सम्बद्ध विपक्षीका को को अधिकारी विरुद्ध हालसम्म के कस्तो कारवाही भयो ? सो कुरालाई पदीय

दुरूपयोग तथा अनुचित कार्य भएको हो भनी प्रमाणित गरेर विपक्षीले देखाउन सक्नुपर्दछ । अन्यथा सोही निर्णय सम्झौता विपक्षीले व्यवहारतः (by conduct) पूर्णरूपमा पालना गरेको स्पष्ट देखिन्छ । तसर्थ यसतर्फ पुनरावेदन अदालत, पाटनले कुनै ध्यानै नदिई हेर्दै नहेरी जुन निवेदन खारेज गर्ने फैसला गरेको छ, सो ज्यादै नै गलत हचुवा र अन्यापूर्ण हुँदा बदरभागी छ ।

त्यसैगरी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५७(१) अनुसार विपक्षीले आफ्नो लेना जसरी पनि असुल गर्न सक्ने नै हुन्छ भनी लिएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आधारसमेत गैरकानूनी छ । पुनरावेदक कम्पनीले कर्जासम्बन्धी सम्झौताको कुनै पनि शर्त उल्लङ्घन नगरेको, कर्जाको दुरूपयोग वा हिनामिना नगरेको, करोडौं ब्याज विपक्षीलाई भुक्तान गर्दै आईरहेको अवस्थामा एकाएक लिलामको सूचना प्रकाशित गर्ने, उद्योगमा ताला लगाई सम्पूर्ण व्यापार व्यवसायलाई धराशायी बनाउने कार्य विपक्षी स्वयम्ले गरेको अवस्थामा अनायसै उल्टै लिलाम गर्ने गराउने कार्य गर्न विपक्षीलाई उक्त कानूनले छुट दिएको कुनै पनि अवस्थामा मात्र मिल्ने हुन सक्नेन । उक्त कानून राज्यले लागू गरेको हो र कानूनको प्रयोग पुनरावेदक तथा विपक्षी दुबैको हकमा समानरूपमा लागू हुन्छ ।

प्रस्तुत विवादमा विपक्षीले पटकपटक अर्थात् मिति २०६४।१२।१५, मिति २०६५।३।९ र मिति २०६७।३।१३ समेतमा पुनरावेदक कम्पनीको सम्पत्ति लिलाम गर्ने भनी जवरजस्तीपूर्वक सूचना प्रकाशित गरिएको अवस्थामा उल्लेखित मिति मध्ये २०६५।३।९ को सूचनाउपर कानूनी उपचारको माग गर्दै पुनरावेदक कम्पनीले उपयुक्त आदेश जारी गरी

पाउँ भन्ने माग गरी प्रस्तुत मुद्दा दायर गरेको हो भने उल्लेखित मिति २०६४।१२।१५ र २०६७।३।१३ को सूचनाउपर अलग्गै क्रमशः २०६४ सालको रिट नं. ५/६१४ को निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको आदेश तथा ०६७ सालको विविध नं. FJ-००४०(११३) को उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भनी नागरिक अधिकार ऐन तथा करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) समेतका आधारमा मुद्दा दायर गरेको अवस्था विद्यमान छ । उल्लेखित सबै मुद्दाहरू एकै साथ लगाउमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी भईरहेको अवस्थामा एकै मिति २०६७।६।७ मा पुनरावेदन अदालतले सबै निवेदन खारेज गर्ने गरी फैसला गरेको छ । यसरी फैसला गर्दा रिट नं. ५/६१४ को मुद्दामा मुख्यतः सहवित्तीयकरण सम्झौताद्वारा सिर्जित अधिकार र कर्तव्यको विषयमा नागरिक अधिकार ऐनअन्तर्गत निषेधाज्ञा र परमादेशको आदेशबाट हस्तक्षेप गर्न मिलेन भनी न्याय दिनबाट पन्छिई निवेदन खारेज गर्ने गरेको छ भने प्रस्तुत मुद्दा तथा माथि उल्लेखित ११३ नं. को उपयुक्त आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ अन्तर्गत दायर भएका मुद्दाहरूमा सोही दफा ८७(१)(२) अनुसारको आदेश जारी गर्नबाट पन्छिई पुनः त्यही उल्लेखित ५/६१४ नं. को मुद्दाको फैसलालाई आधार मानी निवेदन खारेज गर्ने गरेको छ । जुन स्वयम्आफैमा विरोधाभाषपूर्ण छ । यसरी आत्मनिष्ठ भई न्याय दिनबाट पन्छिनु आफैमा न्याय दिन इन्कार गर्नुसरह हो । तसर्थ, न्यायको गहिराईसम्म पुग्न नसकी हचुवा र सतही पारामा उक्त कानूनी सिद्धान्तसमेतको विपरीत पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला बदरभागी छ, बदर गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदकका

तर्फबाट दायर हुन आएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदकका तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता विश्वराज भट्टराईले निवेदक विराट लेदर इन्डस्ट्रिजले विपक्षी नेपाल बङ्गलादेश बैङ्कसँग कर्जा लिने प्रस्ताव गरेकोमा विपक्षी कर्मचारी सञ्चयकोषसँग मिली सहवित्तीय कर्जा (Consortium Loan) उपलब्ध गराउन मिति २०५८।२।९ मा त्रिपक्षीय सम्झौता भएबमोजिम अचल धितो तथा व्यक्तिगत जमानी लिने दिने कार्य गरी रु. १३,४७,७९,०००।- कर्जा लिई उद्योग सञ्चालन भै रहेकोमा मिति २०६२।९।१४ मा बसेको नवौं कन्सोर्टियम बैठकबाट ऋणी उद्योगले १३ प्रतिशत ब्याज तिर्दै आएकोमा रूग्ण उद्योग भएको कारणले ९ प्रतिशत ब्याज लाग्ने, २०६२ असारसम्म ब्याज नलाग्ने, कर्जा लिएको ४ वर्षसम्म ब्याज मात्र तिरे पुग्ने, बाँकी ९ वर्षको अवधिमा साँवा ब्याज बुझाउने गरी सहमति भई कर्जा चुक्ता गर्ने अवधि १३ वर्ष अर्थात् मिति २०७५।९।१३ सम्म कायम हुने र सम्पूर्ण साँवा ब्याज चुक्ता भएपछि Penal and other defaulting charges मिनाहा गरी दिने सहमति भै २०५८ देखि २०६४ सम्म ब्याज रु. ५,८४,००,०००।- र विराट सु कम्पनीका तर्फबाट रु. २,१८,५८,०००।- तिरी व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएकोमा बैङ्कको नयाँ व्यवस्थापनले निवेदकलाई कानूनी कारवाही गरी कम्पनीको जायजैथा लिलाम गर्ने र कालो सूचीमा समेत राख्ने गरी मिति २०६४।१२।१५ मा लिलामी सूचना प्रकाशन गरेको, सो सूचनाउपर निषेधाज्ञायुक्त परमादेशको निवेदनसमेत परेकोमा पुनः मिति २०६५।१।२९ को प्रकाशित

सूचनाउपर कमलप्रसाद जोशीको छुट्टै निवेदनसमेत परी मिति २०६५।२।९ मा अन्तरिम आदेश भै रहेको अवस्थामा पुनः मिति २०६५।३।९ मा सम्झौताविपरीत लिलामी सूचना प्रकाशित गरेकोले यी निवेदकबाट सम्झौता अनुसार गर्नु गराउनु भनी करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१) (२) बमोजिम उपयुक्त आज्ञा वा पुर्जा जारी गरी पाउँ भनी माग भएकोमा सो निवेदन खारेज हुने ठहरयाएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त आदेश उल्टी हुनुपर्ने अवस्थाको भएकोले हाललाई प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश होस् भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६७।६।७ को आदेश मिलेको छ छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी पुनरावेदकले प्रत्यर्थी बैङ्कसमेतसँग मिति २०५८।२।९ मा सहवित्तीयकरण सम्झौता गरी ऋण लिएको कुरामा विवाद छैन । समयसमयमा ब्याज रकम तिरेको भन्ने पुनरावेदन जिकिर भए पनि उक्त सहवित्तीयकरण सम्झौताअनुरूप लिएको ऋण चुक्ता गरी सकेको वा सम्झौतामा उल्लेखित शर्तहरूको पूर्ण पालना आफूले गरेको भन्ने जिकिर लिन सकेको समेत पाइँदैन । सहवित्तीयकरण सम्झौतामा भएको व्यवस्थाअनुरूप मिति २०६२।९।१४ को नवौं कन्सोर्टियम बैठकबाट पारित निर्णयले ब्याजदर घटाएको, २०६२ साल असारसम्मको बाँकी ब्याज नलाग्ने र त्यसपछि ४ वर्षसम्म ब्याजमात्र तिरे पुग्ने भनिएको, ऋण तिर्ने अवधि १३ वर्षसम्मका लागि बढाएकोमा करारको अवधि बाँकी हुँदै धितो नियन्त्रणमा लिई

कालो सूचीमा राख्ने कार्यसमेत गरेकोले उक्त नवौं कन्सोर्टियम बैठकको निर्णयबमोजिम गर्नु गराउनु र धितो लिलाम नगर्नु, नगराउनु, कर्जा नवीकरण गर्नु भनी करार ऐन, २०५६ को दफा ८७ (१)(२) बमोजिम उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरी पाउँ भनी परेको निवेदनमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले निवेदन खारेज हुने ठहर गरेको आदेशउपर प्रस्तुत पुनरावेदन दर्ता भएको देखिन्छ ।

३. करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१) मा “करारको कुनै पक्षले सो करारको प्रकृतिअनुसार गर्न नहुने कुनै काम कारवाही वा व्यवहार गर्न लागेको कारणबाट करारको परिपालना सम्भव नहुने भएमा त्यस्तो काम कारवाही वा व्यवहारबाट मर्का पर्ने पक्षले त्यस्तो काम कारवाही वा व्यवहार रोकी पाउन पुनरावेदन अदालतमा उजुरी दिन सक्नेछ” भन्ने र दफा ८७(२) मा “उपदफा (१) बमोजिम उजुरी परेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो करारबाट उत्पन्न विवादको समाधान सो करार वा प्रचलित कानूनबमोजिम हुने गरी कुनै पक्षलाई निजको कुनै खास काम कारवाही वा व्यवहार तत्काल रोक्ने गरी उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

४. पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको करार ऐन, २०५६ को दफा ८७(१)(२) अन्तर्गतको उक्त आदेश अन्तरकालीन आदेश भएको र सोबमोजिम आदेश जारी गर्न अदालतले इन्कार गरेको अवस्थामा सो आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था उक्त करार ऐन, २०५६ मा भएको पाइँदैन । अन्तरकालीन आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने सिद्धान्त र प्रचलन पनि

छैन । त्यस्तो अन्तरकालीन आदेशाउपर पुनरावेदन सुन्ने अदालतमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. को निवेदनसम्म दिन पाउनेमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले पुनरावेदन गर्नु भनी सुनाएको आधारमा मात्र पुनरावेदनको अधिकार सिर्जना हुँदैन । पुनरावेदन लाग्ने वा नलाग्ने भन्ने सम्बन्धित कानूनमा नै व्यवस्था हुनुपर्दछ । पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदन दिन जानु भनी सुनाए पनि ऐनले नलाग्ने पुनरावेदन लिन र सुन्न पनि मिल्ने हुँदैन । तसर्थ, प्रस्तुत पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल वैशाख ३ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत:- दण्डपाणि लामिछाने

निर्णय नं.११५८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।१०।१५।४
०६७-CR-१३१५

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला तेहथुम, ओयाक्जुड
गा.वि.स. वडा नं. ४ घर भई हाल
कारागार कार्यालय, तेहथुममा थुनामा
रहेका खोमनाथ दाहाल
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : गणेशप्रसाद दाहालको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- अपराध गर्नुभन्दा धेरै पहिले अथवा अपराध गरी सकेपछि मानसिक रोग लागेको कारणले कसुरदारले कसुरबाट उन्मुक्ति वा छुट पाउन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- स्वयम् प्रतिवादीले, मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूले तथा सहप्रतिवादी एवम् निजकै श्रीमतीसमेतले निज प्रतिवादीको मानसिक स्थिति ठीक नभएको भनी कहिँ कतै भन्न नसकेको स्थितिमा केवल पुनरावेदन जिकिर लिएकै भरमा मात्र आफूले गरेको आपराधिक क्रियाको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी प्रतिवादीको

मानसिक स्थिति ठीक नभएको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- दण्ड सजायको १ नं. को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम घटना घटेको समयमा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी प्रतिवादीको मानसिक स्थिति ठीक नभएको भन्ने कुराको प्रमाण पुर्याउने दायित्व निज प्रतिवादीमा नै रहने हुन्छ । तर निजले सो कुराको तथ्ययुक्त र विश्वसनीय प्रमाण पेस गर्न सकेको नदेखिँदा दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम सजायबाट छुट पाउने स्थिति र अवस्था नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- गाउँ विकास समितिको कार्यालयको सिफारिसपत्र र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) को सिफारिसपत्रमा प्रतिवादी मानसिक असन्तुलन भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको भए पनि गाउँ विकास समितिको कार्यालय र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) व्यक्तिको शारीरिक/मानसिक स्वास्थ्य जाँच गर्ने आधिकारिक निकाय नभएकोले त्यस्ता अधिकारविहीन निकायहरूले दिएका सिफारिसको प्रामाणिक महत्त्व नरहने हुँदा त्यस्ता सिफारिसका आधारमा यी पुनरावेदक मुद्दाको वारदात हुँदाका बखतमा मानसिक सन्तुलन गुमाएका व्यक्ति भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

- विशेषज्ञले मानसिक अवस्थाको सम्बन्धमा वैज्ञानिक परीक्षण गरी कारणसहित राय दिएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो राय

विश्वसनीय हुन्छ र प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने हुन्छ । वैज्ञानिक परीक्षण गरी दिएको भन्ने कुरा खुल्न आएको नदेखिएको रायलाई विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक कानून व्यवसायी अधिवक्ता हरिशंकर कर्ण प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६५, नि.नं. ८०२९, ८०३९ सम्बद्ध कानून :
- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३), अ.बं. १८८ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(१), १०(१)(क)
- मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या.श्री गुणराज ढुङ्गेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय

मा.न्या.श्री टेकराज नेपाल

फैसला

न्या. ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को ९(१) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

मिति २०६५।६।१७ गते दिनको १२:०० बजेको समयमा मेरी श्रीमती देवमाया

दाहाल आफ्नै घरमा बसेको अवस्थामा निजकै कान्छी देउरानीबीच घरायसी कुरामा सामान्य भनाभन भएकोमा मेरी कान्छी छोरी इन्दिरा दाहालले सम्झाएर पठाई सबै व्यक्ति काममा गएकोमा मेरी श्रीमती र कान्छी छोरीमात्र घरमा भएको मौकामा बीना दाहालले आफ्नो श्रीमानलाई अनेक पोल सुनाई मेरी श्रीमती देवमाया दाहाललाई घरायसी काम गर्न लागदा खोमनाथ दाहाल र बीना दाहाल आई टाउको, अनुहारसमेतमा हतियार प्रहार गरी गम्भीर चोटपटक पारेका र सोही चोटबाट निज देवमाया दाहालको मृत्यु भएको हुँदा खोमनाथ दाहाल र बीना दाहाललाई कानूनबमोजिम कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला तेह्रथुम, ओयाक्जुङ गा.वि.स. वडा नं. ४ शेर्मास्थित पूर्वमा नरबहादुर श्रेष्ठको धानखेती, पश्चिममा तुलसीप्रसाद दाहालको घर, उत्तरमा नरबहादुर श्रेष्ठको धानखेत, दक्षिणमा गणेशप्रसाद दाहालको धानखेती यति ४ किल्लाभिन्न मृतकको घर रहेको सो घरको पछाडि उत्तरतर्फ धान माडिएको, सोही धानखेतीमा मिति २०६५।६।१७ गते दिनको १२ बजेको समयमा खोमनाथ दाहालले देवमाया दाहाललाई धारिलो हतियार जस्तोले अनुहार र मुखमा पटकपटक प्रहार गरी रगताम्मे बनाई पूर्व टाउको, पश्चिम गोडा रही अनुहार केही कोल्टे अवस्थामा उत्तर फर्किएको अवस्थामा लास रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल तथा लासजाँच मुचुल्का ।

मृतक मेरी भाउजू देवमाया दाहाल र मेरी श्रीमती बीना दाहाल पानी थाप्ने निहुँमा बेलाबेलामा झै झगडा वादविवाद गर्दथे । यस्तैमा मिति २०६५।६।१७ गते दिनको १२ बजेको समयमा म आफ्नो घरमा रहेको बेला आँगनमा

आइमाईहरू रूवाबासी गरेको हल्ला सुनी गई हेर्दा मेरी श्रीमतीलाई भाउजू देवमाया र भतिजी इन्दिराले कपालमा समाती लडाई घिसाउँ गरेको देखी यसो नगर्नुहोस् भनी छुट्याउन खोज्दा मलाई पनि विभिन्न किसिमले गाली बेइज्जती गरेका हुँदा तत्काल आवेशमा आई भतिजी इन्दिराले हातमा बोकेको फलामको कुटो खोसी भाउजू देवमायालाई लखेटी घरपछाडि धानबारीमा पुर्याई सोही कुटोले भाउजू देवमायाको अनुहारमा पटकपटक प्रहार गरी ज्यान मारेको हुँ । मैले भाउजू देवमायालाई हतियार प्रहार गर्दा मेरी श्रीमती बीना दाहाल घटनास्थलमा थिइनन्, निजले सो अवस्थामा देवमायालाई कुनै किसिमले हतियारले प्रहार गरेकी छैनन् । मैले मात्र जाहेरवालाकी श्रीमती देवमायालाई धारिलो हतियार प्रहार गरी ज्यान मारेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६५।६।१७ गते दिनको ११/१२ बजेको समयमा जर्किन लिई घर नजिकैको धारामा पानी लिन जाँदा पानी थापेको जर्किन मृतककी कान्छी छोरी इन्दिरा दाहालले आफ्नो घरतिर लगेकीले मैले जर्किन कहाँ लगेको भन्दा निज इन्दिरा दाहालले तेरो जर्किन भन्दै मृतक देवमाया र निजकी छोरी इन्दिरा भएर मलाई एक्कासी केश, शरीरसमेतमा समाती लछार पछार गरी गाली गलौज गर्दै कुटपीट गरिरहेको अवस्थामा मेरो श्रीमान्ले थाहा पाई इन्दिरा दाहालले हातमा बोकेको कुटो खोसी मृतक देवमाया दाहाललाई धानखेतमा लडाई अनुहारमा कुटोले प्रहार गर्न थाले । श्रीमान्ले मलाई पनि कुट्छन् भन्ने डरले म सो ठाउँबाट भागी गएकी हुँ । मृतक देवमायाले मलाई बिनाकारण बारम्बार

गाली गलौज गर्ने, कुटपीट गर्ने हुँदा सोही कारणले मेरो श्रीमानले देवमायालाई मारेको हुनुपर्छ । मैले मृतकलाई समाउने, छेकथुन गर्ने कार्य गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बीना दाहालले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

जिल्ला तेहथुम, ओयाक्जुङ, गा.वि.स. वडा नं. ४ स्थित पूर्वमा अग्लो डाँडा, पश्चिममा गहिरो भीर र इमेक वन उत्तिससमेतको रूख, उत्तर र दक्षिण जलजले जाने गोरेटो बाटो यति ४ किल्लाभित्र रहेको इमेक वनको भीरमा प्रतिवादी खोमनाथले कुटो फालेको भनी देखाएको ठाउँमा गई खोजतलास गर्दा अति नै विकट भीर भएकोले तत्कालको साधन स्रोतसमेतबाट उक्त भीर तल झरी खोजी गर्ने सम्भावना नरहेको हुँदा उक्त हतियार बरामद गर्ने अवस्था नदेखिएकोले बरामद हुन नसकेको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी नभएको मुचुल्का ।

मिति २०६५।६।१७ गते दिनको १२ बजेको समयमा काकी बीना दाहालले धारामा पानी थाप्न भनी जर्किन राख्नुभएको कुरामा आमा देवमाया र काकी बीनाका बीच विवाद भई हात हालाहाल भएकोले मैले छुट्याई दिएँ । सोपछि एक्कासी काका खोमनाथ दाहाल आई मैले हातमा बोकेको कुटो खोसी मेरी आमा देवमायालाई घरपछाडि धानबारीमा पुर्याई धारिलो हतियार प्रहार गरी ज्यान मारी भागे । त्यसपछि मैले हल्ला खल्ला गरी गाउँलेहरूलाई भेला जम्मा गराएकी हुँ । मेरी आमा देवमायालाई काकी बीना दाहालको मिलेमतोमा काका खोमनाथ दाहालले धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन् । अन्य व्यक्तिहरूको यस वारदातमा संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको इन्दिरा दाहालले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६५।६।१७ गते म खेतमा घाँस काटी रहेको अवस्थामा इन्दिरा दाहालले ज्यान मार्यो भनी कराएकी हुँदा के भएछ भनी घटनास्थलमा गई हेर्दा देवमाया दाहालको लासको अनुहारमा घाउचोट रही रगतपक्षे अवस्थामा धानबारीमा उत्तानो परी लडेको अवस्थामा देखेका हौं । बीना दाहालको संलग्नतामा खोमनाथ दाहालले देवमायालाई धारिलो हतियारले अनुहारमा पटकपटक प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको भोलानाथ दुलालसमेतले एकै मिलानमा लेखाई दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मृतकको मृत्युको कारण “Subdural/ extradural hemorrhage in brain” भन्ने व्यहोराको मृतक देवमाया दाहालको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६५।६।१७ गते दिनको अपरान्ह १२ बजेको समयमा धारामा पानी थापेको जर्किनको निहुँमा मृतक देवमाया र बीना दाहालबीच कुटपीट भएको अवस्थामा खोमनाथ दाहाल आई कुटोले देवमाया दाहालको शरीरमा यत्रतत्र प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने मिसिल संलग्न रहेका प्रमाण कागजबाट पुष्टि भएको देखिँदा प्रतिवादी खोमनाथ दाहाल र बीना दाहालले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ र १३ (३) नं. को कसुर अपराध गरेको देखिँदा प्रतिवादीमध्ये खोमनाथ दाहाललाई सर्वस्वसहित जन्मकैद र अर्का प्रतिवादी बीना दाहाललाई जन्मकैदको सजाय गरी पाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६५।६।१७ गते दिनको अपरान्ह १२ बजेको समयमा खाना खाई भाँडा माइनको लागि पानी लिन जर्किन लिई घरदेखि मुनिको कुवामा गई पानी लिएर आएकी

थिएँ । घरमा भएको पानीको जर्किन नदेखेकीले खोजी गर्दा मृतक देवमाया दाहाल र इन्दिरा दाहालले मलाई गालीगलौज गरी कुटपिट गर्न लागेपछि मेरो श्रीमान् खोमनाथ दाहाल हातमा सानो कुटो लिएर आई मलाईसमेत सो कुटोले हात खोजेको हुँदा म भागें । त्यसपछि मृतक र इन्दिरा दाहाललाई कुटो हातमा लिई देखाउँदै हुनुहुन्थ्यो । १२:३० बजेतिर घर आउँदा खेतमा देवमाया लडेकी छन् भनी गाउँलेले भन्दा थाहा पाएकी हुँ । अगाडिदेखि नै मेरा श्रीमान् र निज मृतकका परिवारबीच खेतीवालीसम्बन्धी झै झगडा पर्दै आएको थियो । सोही रिसइबिको कारणले कुटोले हानी देवमायालाई मारेको हुन सक्छ । मैले मारेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बीना दाहालले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६५।६।१७ गतेका दिन मेरी श्रीमती बीना दाहाल र मेरी भाउजू देवमाया दाहालबीच पानी थाप्ने, घाँस पानी आदि विषयमा वादविवाद झगडा भएछ । एक्कासी मान्छे कहलिएको आवाज आई के भएछ भनी हेर्दा भाउजू देवमाया र भतिजी इन्दिराले मेरी श्रीमतीलाई कपालमा समाई घिसारेको देखेपछि मलाई रिस उठी मृतककी छोरी इन्दिराले बोकेको कुटो खोसी सोही कुटोले मृतक देवमायालाई पटकपटक प्रहार गरे । त्यसपछि उनी भागदै धानबारीतिर पुगी उत्तानो परी लडिन् । त्यसपछि पनि सोही कुटोले मार्नु पर्यो भनी निजमाथि अन्धाधुन्ध प्रहार गरी मारेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले मृतकलाई मारेको कुरा स्वीकार गरी अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमासमेत बयान गरेको हुँदा निजले मृतकलाई कुटोले प्रहार गरी मारेको भन्ने पुष्टि

हुन आएकोले निजलाई अभियोग मागदावीअनुरूप ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ । प्रतिवादी बीना दाहालउपरको अभियोग दावी पुष्टि हुन सकेको नदेखिँदा निज प्रतिवादी बीना दाहालले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । प्रतिवादीले मृतकलाई मनसायपूर्वक, पूर्वतयारीका साथ मारेको नभई आफ्नी श्रीमतीलाई दुःख हैरानी दिएको निहुँमा तत्काल आवेशमा आई कुटो खोसी प्रहार गरेका कारणले मृतकको मृत्यु भएको र चिकित्सकले यी प्रतिवादी मानसिक रोगी भएको भन्ने खुलाएको देखिनुका साथै प्रत्यक्ष अवलोकनबाटसमेत यी प्रतिवादी सामान्य मान्छे जस्तो नभई मानसिक रोगी जस्तै देखिँदा वारदात हुँदाको अवस्था र प्रतिवादीको मानसिक स्थितिलाई विचार गरी हेर्दा ऐनबमोजिमको सजाय चर्को पर्ने हुँदा प्रतिवादी खोमनाथ दाहाललाई १०(दश) वर्ष कैद हुन अ.बं. १८८ नं. बमोजिम राय व्यक्त गरिएको छ भन्ने तेहथुम जिल्ला अदालतको मिति २०६६।९।२२ को फैसला ।

प्रतिवादी बीना दाहाल र मृतक देवमाया दाहालबीच पानी थाप्ने कुरामा झगडा भै कुटाकुटसमेत भएको, बीना दाहाल र खोमनाथ दाहाल आई सानो कोदालीले मृतक आमालाई प्रहार गरी मारेको भनी इन्दिरा दाहालले बकपत्रमा लेखाएको, बकपत्र गर्ने हरिप्रसाद सापकोटासमेतले देवमायालाई मार्नमा खोमनाथ र बीनाको संलग्नता रहेको भनी लेखाएको, प्रतिवादी बीना दाहाल पनि वारदात स्थलमा गएकी भनी प्रत्यक्षदर्शी इन्दिरा दाहालले लेखाई दिएको अवस्थामा प्रतिवादी इन्दिरा दाहालको इन्कारी बयानलाई आधार लिई निजलाई सफाइ दिएको तेहथुम जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला

सो हदसम्म बदर गरी प्रतिवादी बीना दाहाललाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

म २०५६ सालदेखि मानसिक सन्तुलन गुमाएको मानसिक रोगी हुँ । मैले आरोपित कसुरमा साबित भई बयान गरेको कुरा मलाई थाहा छैन । मलाई परिवारले बीपी कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा परीक्षण गरी १ हप्ता भर्नासमेत भई उपचार गराएका थिए । उक्त कुराको धेरैजसो प्रमाण दाजुले घटनापश्चात् नष्ट गरेका भए पनि भएका केही प्रमाणहरू पेस गरेको थिएँ । अदालतको आदेशानुसार चिकित्सकबाट परीक्षण गर्दा गम्भीरखालको सिजोफ्रेनिया र मेनिया टाइपको मानसिक असन्तुलन भएको व्यहोराको प्रतिवेदन पेस भएको छ । तर उक्त प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी फैसला भएको छ । कानूनबमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिप्रेको रहेछ भने निजलाई खतबाट लाग्दैन वा सजाय हुन सक्तैन भन्ने दण्ड सजायको १ नं. मा व्यवस्था भएको र सोसम्बन्धी प्रमाणहरू पेस गर्दासमेत सुनुवाइ नभई मलाई हराई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहराएको तेहथुम जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी अभियोग मागदावीबाट दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी खोमनाथ दाहालको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी खोमनाथले मौकामा र अदालतमा गरेको बयानमा मृतकलाई आफू एकलैले मारेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको र प्रतिवादी बीना

दाहालको संलग्नता रहेको कुरालाई वादी नेपाल सरकारले प्रमाणित गर्न नसकेको हुँदा प्रतिवादी बीना दाहाललाई सफाइ दिएको सुरु फैसला मिलेकै देखिन आयो । अर्का प्रतिवादी खोमनाथ दाहालको हकमा विचार गर्दा निजले गरेको कसुर दण्ड सजायको महलको १ नं. भित्र परेको नपाइँदा निजलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहरयाएको सुरुको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

मृतकसमेतले अकारण श्रीमती बीनालाई लछार पछार गरेको र पहिले पनि त्यसो गर्ने गरेबाट यी प्रतिवादी क्षोभको अवस्थामा पुगेको देखिन्छ । यी प्रतिवादी भावुक र संवेदनशील भई मृतकले यी प्रतिवादीलाई एक्कासी आवेश, पीडा, हीनभाव आदिको संयुक्त अवस्थामा पुर्याएको कुरालाई विचार गर्दा तेहथुम जिल्ला अदालतले प्रतिवादी खोमनाथ दाहाललाई कैद वर्ष १० हुने भनी रायसमेत व्यक्त गरी मिति २०६६।९।२२ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी खोमनाथ दाहाल दुवै पक्षको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन भन्ने पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६७।९।१३ को फैसला ।

म पुनरावेदक २०५६ सालदेखि नै मानसिक रोगी भएको कुरा गाउँ विकास समिति र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) ले सिफारिस गरी दिएका छन् । मानसिक रोग लागेपश्चात् डाक्टरको सिफारिसमा Tab risdone, Tab pacitane, Tab intalith CR जस्ता औषधि सेवन गरेको थिएँ । मृतक भाउजू देवमाया दाहाललाई मार्नुपर्नेसम्मको कुनै रिसइवि र मनसाय थिएन । मानसिक रोगीलाई कसुरबाट उन्मुक्ति दिने भन्ने कानूनी व्यवस्था मुलुकी ऐन, दण्ड

सजायको महलको १ नं. मा रहेको छ । तर पुनरावेदन अदालतको फैसला उक्त कानूनी व्यवस्था र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएकोले सो फैसला बदर गरी आरोपित कसुरबाट अलग फुर्सद पाउँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट विद्वान् वैतनिक कानून व्यवसायी अधिवक्ता हरिशंकर कर्णले प्रतिवादीको मृतकलाई मानसम्मको पूर्वरिसइबि र मनसाय रहेको छैन । मानसिक रोगका कारणले आफूले गरेको कामको मतलब र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने यी प्रतिवादीले आफ्नी श्रीमतीलाई मृतकसमेतले कुटपीट गरेका कारणले तत्काल आवेगमा आई मारेको भन्ने मिसिलबाट देखिन्छ । यी प्रतिवादी २०५६ सालदेखि नै मानसिक रोगी भएको भन्ने गाउँ विकास समितिसमेतले दिएको सिफारिसबाट देखिन्छ भने निजलाई गम्भीर खालको सिजोफ्रेनिया र मेनिया टाइपको मानसिक असन्तुलन भएको भनी जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालयले दिएको मिति २०६६।२।४ को पत्रबाट देखिन्छ । यसरी यी प्रतिवादी मानसिक रोगबाट पीडित रहेका भन्ने तथ्य पुष्टि भएकोले निजलाई मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम आरोपित कसुरबाट उन्मुक्ति दिनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

अब पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादीहरू खोमनाथ दाहाल र बीना दाहाललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग

मागदावी रहेकोमा प्रतिवादीमध्येका बीना दाहालले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने र अर्का प्रतिवादी खोमनाथ दाहाललाई अभियोग मागदावीबमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्याई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद हुन उपयुक्त हुने भनी तेहथुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।७।८ मा राय व्यक्त भएकोमा सो फैसलासहितको राय सदर हुने गरी पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट मिति २०६७।९।१३ मा फैसला भई सो फैसलाउपर प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको छ ।

विद्वान् वैतनिक कानून व्यवसायीको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नको निरूपण हुनुपर्ने देखिन आयो :-

- क) प्रतिवादीको कर्तव्यबाट मृतकको मृत्यु भएको हो होइन ?
- ख) प्रतिवादीले मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं.बमोजिम सजायमा छुट पाउन सक्छ सक्तैन ?
- (ग) पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ छैन ?
- (घ) प्रतिवादीलाई १० वर्ष कैद हुने भनी पुनरावेदन अदालतबाट व्यक्त राय कायम हुन सक्छ सक्तैन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी कसुरजन्य कुरामा अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतमा समेत साबित रहेका छन् । निजको उक्त बयान प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(१) बमोजिम प्रमाणमा लिन मिल्ने हुन्छ । यस्तै निजको सो साबिती बयानलाई सहप्रतिवादी तथा निजकी श्रीमती बीना दाहालले अनुसन्धान अधिकारी एवम् अदालतसमेतमा गरेको बयानले

समर्थन गरेको छ । मौकामा बुझिएकी प्रत्यक्षदर्शी मृतककी छोरी इन्दिरा दाहालले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले मृतकको शरीरका विभिन्न भागमा कुटोले प्रहार गरी मारेको भन्ने व्यहोरा लेखाई सो व्यहोरालाई समर्थन हुने गरी अदालतमा बकपत्रसमेत गरी दिएको देखिन्छ । निजले गरेको उक्त बकपत्र पनि प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१)(क) बमोजिम प्रमाणयोग्य रहेको छ । मृतकको नाक, आँखा, मुखसमेतमा काटिएका घाउ चोट रहेको भन्ने मिति २०६५।६।१७ मा भएको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का र मिति २०६५।६।१८ को शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको छ भने शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारण “टाउकामा गहिरो घाउ चोट” (Subdural/extradural hemorrhage in brain) भन्ने उल्लेख भएको छ ।

३. यसरी प्रतिवादीको साबिती बयान, प्रत्यक्षदर्शी इन्दिरा दाहालको अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको कागज र अदालतमा भएको बकपत्र, घटनास्थल तथा लास जाँच मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन, सहप्रतिवादी बीना दाहालको बयानसमेतका प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादीले कुटो प्रहार गरी मृतकलाई मारेको पुष्टि हुन आउँछ ।

४. अब, दोश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा आफूले मृतकलाई मारेको भए पनि आफू मानसिक रोगी भएका कारणले मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम आरोपित कसुरबाट उन्मुक्ति पाउनुपर्छ भन्ने पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर रहेको छ । उक्त नं.मा “कानूनबमोजिम अपराध ठहरिने कुनै काम गर्ने व्यक्ति सो काम गर्दा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी मगज बिग्रेको वा बौलाएको

रहेछ भने निजलाई खतबाट लाग्दैन वा कुनै प्रकारको सजाय हुन सक्तैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मानसिक रोग लागेका कारणले अपराधगर्दाको अवस्थामा आफूले गरेको अपराधको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने व्यक्तिले मात्र कसुरबाट उन्मुक्ति पाउने हुन्छ । अपराध गर्नुभन्दा धेरै पहिले अथवा अपराध गरी सकेपछि मानसिक रोग लागेको कारणले कसुरदारले कसुरबाट उन्मुक्ति वा छुट पाउन सक्ने हुँदैन ।

५. यी प्रतिवादीले आफूले गरेको आपराधिक क्रियाका सम्बन्धमा सबै तथ्य खुलाई अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा समेत कसुर स्वीकार गरी बयान गरेका छन् । निजले आफूलाई मानसिक रोग लागेको कुरा अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा बयान गर्दासमेत खुलाउन नसकी आफ्नी श्रीमतीलाई मृतक देवमाया दाहाल र मृतककै छोरी इन्दिरा दाहालसमेतले कुटपीट गरेका कारणले रिस उठी इन्दिरा दाहालको हातमा रहेको कुटो खोसी मृतकलाई पटकपटक प्रहार गरी मारेको भनी अदालतमासमेत कसुर स्वीकार गरेका छन् । निजको सो साबिती बयानलाई प्रत्यक्षदर्शी इन्दिरा दाहालले गरेको बकपत्र तथा निजकै श्रीमती बीना दाहालले गरेको बयानले पुष्टि गरेको छ । स्वयम् प्रतिवादीले, मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूले तथा सहप्रतिवादी एवम् निजकै श्रीमतीसमेतले निज प्रतिवादीको मानसिक स्थिति ठीक नभएको भनी कहिँ कतै भन्न नसकेको स्थितिमा केवल पुनरावेदन जिकिर लिएकै भरमा मात्र आफूले गरेको आपराधिक क्रियाको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी प्रतिवादीको मानसिक स्थिति ठीक नभएको भन्न मिलेन ।

६. प्रमाण ऐन, २०३३ को दफा २७(१) मा “प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम सजायमा कमी वा छुट हुने वा सजायबाट रिहाई पाउने कुनै कुराको जिकिर प्रतिवादीले लिएमा सो कुराको प्रमाण पुर्याउने भार निजको हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रतिवादीले आफूलाई मानसिक रोग लागेकोले दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम सजाय हुनु नपर्ने भनी जिकिर लिएको छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम घटना घटेको समयमा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा नपाउने गरी प्रतिवादीको मानसिक स्थिति ठीक नभएको भन्ने कुराको प्रमाण पुर्याउने दायित्व निज प्रतिवादीमा नै रहने हुन्छ । तर निजले सो कुराको तथ्ययुक्त र विश्वसनीय प्रमाण पेस गर्न सकेको नदेखिँदा दण्ड सजायको महलको १ नं. बमोजिम सजायबाट छुट पाउने स्थिति र अवस्था देखिन आउँदैन ।

७. गाउँ विकास समितिको कार्यालय, ओयाकजुङ तेहथुमको मिति २०६५।५।२९ को सिफारिसपत्र र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) जिल्ला कमिटी, तेहथुमको २०५६।५।३२ को सिफारिसपत्रमा यी प्रतिवादी मानसिक असन्तुलन भएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएको भए पनि गाउँ विकास समितिको कार्यालय र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एमाले) व्यक्तिको शारीरिक/मानसिक स्वास्थ्य जाँच गर्ने आधिकारिक निकाय नभएकोले त्यस्ता अधिकारविहीन निकायहरूले दिएका सिफारिसको प्रामाणिक महत्त्व नरहने हुँदा त्यस्ता सिफारिसका आधारमा यी पुनरावेदक प्रस्तुत मुद्दाको वारदात हुँदाका बखतमा मानसिक सन्तुलन गुमाएका व्यक्ति हुन् भन्न मिल्दैन ।

८. जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, तेहथुमको मिति २०६६।२।४ को पत्रमा यी प्रतिवादीलाई

“गम्भीर खालको सिजोफ्रेनिया र मेनिया टाइपको मानसिक असन्तुलन भएको” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको छ । तर पनि निजलाई सो रोग कहिलेदेखि लागेको हो वारदात मितिमा निजलाई रोग लागेको थियो थिएन भन्ने कुरा उक्त पत्रमा उल्लेख भएको देखिँदैन । सो पत्रमा दस्तखत गर्ने डा.एकराज गौतम मानसिक रोग विशेषज्ञ हुन् भन्ने देखिँदैन भने प्रतिवादीको स्वास्थ्य परीक्षण के कुन विधि र प्रक्रियाबाट गरिएको भन्ने कुरा पनि सो पत्रमा खुलेको छैन । विशेषज्ञले मानसिक अवस्थाको सम्बन्धमा वैज्ञानिक परीक्षण गरी कारणसहित राय दिएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो राय विश्वसनीय हुन्छ र प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने हुन्छ । तर सो पत्रमा उल्लिखित राय वैज्ञानिक परीक्षण गरी दिएको भन्ने कुरा खुल्न आएको नदेखिएकोले उक्त पत्रमा उल्लिखित रायलाई विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने देखिएन ।

९. यसै सन्दर्भमा “सजायबाट उन्मुक्ति पाउनको लागि घटना हुनुभन्दा अघिको अभियुक्तको मानसिक अवस्था, पूर्व आचरण र व्यवहार, असामान्य क्रियाकलाप, रोगबारे निदान र उपचार गराएको भए सोको तथ्यपूर्ण आधार र प्रमाण तथा घटनापश्चात् निजको व्यवहार र आचरण, तत् सम्बन्धमा मानसिक रोग विशेषज्ञले निजको मानसिक अवस्थाबारे पर्याप्त जाँच र अनुसन्धान गरी दिएका तथ्यपूर्ण एवम् वैज्ञानिक कारणसहितको प्रतिवेदनसमेतलाई विचार गर्नुपर्ने” भनी सुदर्शन अर्याल विरूद्ध नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा (नेकाप २०६५, माघ, नि.नं. ८०२९, पृ.१२७९) मा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ ।

१०. प्रस्तुत मुद्दाको घटना घट्नुअघि यी

प्रतिवादी खोमनाथ दाहालको मानसिक अवस्था, आचरण र व्यवहार सामान्य रहेको देखिएको छ । घटना घट्नुअघि निजको मानसिक अवस्थाको जाँच गराएको भन्ने कुरा जाहेरवाला, प्रत्यक्षदर्शी इन्दिरा दाहाल तथा मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत खुलाउन सकेका छैनन् न त प्रतिवादी स्वयंले नै अनुसन्धान अधिकारी र अदालतमा बयान गर्दा सो कुरा भन्न सकेका छन् ।

११. यसरी घटना घट्नुअघि र घटना घटी सकेपछिको प्रतिवादीको आचरण, व्यवहार र क्रियाकलाप सामान्य देखिनुका साथै घटनाअघि र पछि निजको मानसिक रोगको उपचार गराएको भन्ने पनि नदेखिएको स्थितिमा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, तेह्रथुमले दिएको पत्रका आधारमा निज प्रतिवादी घटना हुँदाका अवस्थामा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन नसक्ने किसिमको मानसिक रोग लागेका व्यक्ति रहेछन् भन्न मिलेन ।

१२. अब तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा आफूले गरेको कामको प्रकृति र परिणाम थाहा पाउन सक्ने स्वास्थ्य मानसिक अवस्थाका प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले मृतक देवमाया दाहाललाई मृतकको टाउको, कनपट्टासमेतमा कुटोले पटकपटक प्रहार गरी मारेको भन्ने प्रतिवादीले अदालतमा समेत स्वीकार गरी बयान गरेको र निजको सो बयानलाई जाहेरवाला, मौकामा बुझिएका प्रत्यक्षदर्शीलगायतका व्यक्तिहरूको बकपत्र र सहप्रतिवादी एवम् प्रतिवादीकी श्रीमतीको बयानसमेतले समर्थन गरेको देखिन आएकोले निज प्रतिवादी खोमनाथ दाहाललाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम

सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहरयाएको तेह्रथुम जिल्ला अदालतको मिति २०६६।९।२४ को फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६७।९।१३ को फैसला मिलको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन ।

१३. प्रतिवादीलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद हुने भनी जिल्ला अदालतले व्यक्त गरेको राय सदर हुने भनी पुनरावेदन अदालतको राय मनासिब छ छैन भन्ने अन्तिम प्रश्नतर्फ सम्बन्धमा हेर्दा “भवितव्य हो कि भन्न हुनेसम्मको शङ्काले” वा “अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसुरदारलाई ऐनबमोजिम सजाय दिँदा चर्को हुने भई घटी सजाय हुनुपर्ने चित्तले देखेमा” न्यायकर्ताले अदालती बन्दोवस्तको १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाउन सक्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा भवितव्य हो भन्ने शङ्काको स्थिति रहेको छैन । प्रतिवादीलाई ऐनबमोजिमको सजाय बढी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा घटना हुँदाका बखतमा यी प्रतिवादी मानसिक रोगी नरहेको भन्ने कुरा माथिका प्रकरणबाट पुष्टि भई सकेको छ । प्रतिवादीले मृतकलाई पानी भर्ने धाराबाट धानबारीतर्फ लखेटी मृतकको टाउको, कनपट्टासमेतका संवेदनशील अङ्गमा कुटो जस्तो जोखिमी हतियारले पटकपटक प्रहार गरी क्रूरतापूर्वक मृतकलाई मारेको अवस्था छ । अदालतले अ.बं. १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाउने राय व्यक्त गर्दा प्रतिवादीले मृतकउपर प्रयोग गरेको हतियारको प्रकृति र मृतकका शरीरमा परेको चोटपटकलाई पनि विचार गर्नुपर्छ । जोखिमी हतियारले संवेदनशील अङ्गहरूमा क्रूरतापूर्वक पटकपटक प्रहार गरी ज्यान मारेमा त्यस्तो कार्य गर्नेले अ.बं. १८८ नं.

को सुविधा पाउन सक्नेन । प्रतिवादीले कुटोजस्तो जोखिमी हतियारले मृतकको टाउको, कनपट्टा जस्ता संवेदनशील अङ्गमा पटकपटक प्रहार गरी क्रूर तरिकाले मृतकलाई मारेको अवस्था र स्थिति विद्यमान रहेको हुँदा निजको कसुर अ.बं. १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाउने अवस्था र परिस्थितिको रहेको देखिँदैन ।

१४. यसै सन्दर्भमा अ.बं. १८८ नं. को प्रयोग गरी सजाय घटाउँदा अदालतले ज्यान मर्न गएको कारण, अवस्था र परिस्थिति, अपराधको तयारी योजना तथा अभियुक्त र पीडितका बीच पूर्वसिद्धि, सम्बन्ध, अपराधमा संलग्न अभियुक्तहरूको सङ्ख्या, प्रयोग गरिएको हतियार, मर्नेको शरीरमा देखिएको घाउचोट, ज्यान मारिएको ठाउँ, अवस्था, घटनास्थल र समय, अभियुक्तको चरित्र तथा आपराधिक रेकर्डसमेतका कुरा र अवस्थाहरूलाई ध्यान दिनुपर्ने भनी गोविन्दबहादुर कार्की विरूद्ध नेपाल सरकार भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा (नेकाप २०६५, फागुन, नि.नं. ८०३९, पृ. १३६९) मा यस अदालतबाट भएको व्याख्या प्रस्तुत मुद्दामा पनि सान्दर्भिक देखिन आउँछ ।

१५. तसर्थ, प्रतिवादी खोमनाथ दाहालले मृतकलाई पानी भर्ने धाराबाट धानबारीतर्फ लखेटी कुटो जस्तो जोखिमी वस्तुले मृतकको टाउकोलगायतका संवेदनशील अङ्गमा पटकपटक प्रहार गरी क्रूरतापूर्वक मारेको देखिन आएकोले अ.बं. १८८ नं. बमोजिम भएको कानूनी व्यवस्था र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतका आधारमा निजलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुन व्यक्त गरिएको तेहथुम जिल्ला अदालतको राय र सो रायलाई समर्थन गरेको पुनरावेदन अदालतको रायसमेत मिलेको नदेखिँदा उक्त रायसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादी

खोमनाथ दाहाललाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

प्रतिवादी खोमनाथ दाहालको माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने ठहरयाएको तेहथुम जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला सदर भई १० वर्ष कैदको सजाय गर्ने गरी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम व्यक्त राय कायम रहन नसक्ने भएकोले निज प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैदको लगत कसी सो सजाय असुल गर्नु भनी तेहथुम जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१ फैसलाको जानकारी प्रतिवादीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु-----१

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७० साल माघ १५ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : किशोर घिमिरे

निर्णय नं. ११५९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।९।२६।६
०६८-CI-०५७८

मुद्दा : मोही नामसारी ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला बारा, साविक
नगवा गा.पं. वडा नं. ६ हाल जिल्ला पर्सा,
वीरगन्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १९
बस्ने महारानी देवी बरैनीसमेत

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला बारा, साविक नगवा गा.पं.
वडा नं. ६ हाल जिल्ला पर्सा वीरगन्ज
उपमहानगरपालिका वडा नं. १९ बस्ने
तारादेवी बरैनीको मु.स. गर्ने ऐ.ऐ. बस्ने
अमरदेव राउत बरै

- भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ बमोजिम मोहियानी हकको प्रमाणपत्र वितरण गर्न टोली खटाउन सकिने व्यवस्था रहेको र त्यसरी टोली खटाई वितरण गरेको प्रमाणपत्रको एक प्रति अभिलेख सम्बन्धित गाँउ पञ्चायतमा रहने र एक प्रति भूमिसुधार कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्थासमेत उक्त नियमावलीमा रहेको देखिँदा गाँउ पञ्चायतबाट मोहीको प्रमाणपत्र उपलब्ध हुन नसक्ने वा त्यस्तो

प्रमाणपत्रको कानूनी अस्तित्व नै नहुने भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- पुनरावेदक प्रतिवादीले धेरैअगाडि नै वादीका पति पितालाई मोहीमा स्वीकार गरी सकेको र निज मोहीको मृत्युपश्चात् निजको श्रीमती र छोराहरूबाट साल सालको कुतबाली बुझी भरपाई गरी दिएको, सो बाली बुझेको भरपाईलाई कीर्ते जालसाज भनेकोमा विशेषज्ञको परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका आधारमा कीर्ते प्रमाणित नभई सधै ठहरी अन्तिम भईरहेको अवस्थामा वादीहरू दावीको जग्गाको मोहियानी हकका सम्बन्धमा अन्यथा विचार गरी रहनु नपर्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

- वादीका पितालाई र निजको मृत्युपछि निजको पत्नी र छोराहरूलाई मोहीको रूपमा आफ्नो आचरण र काम व्यवहारबाट स्वीकार गरी बालीसमेत बुझी आएको देखिएकोमा हाल यी वादीहरू र निजका पति पिता विधिवत् मोही होइनन् भनी प्रतिवादीहरूले भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ता भुवन भण्डारी

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१
- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

भूमिसुधार अधिकारी श्री वीरेन्द्र नारायण
मल्लिक

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री मोहनरमण भट्टराई
मा.न्या.श्री सुष्मालता माथेमा

फैसला

न्या.रामकुमार प्रसाद शाह : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस
अदालतमा पुनरावेदन दायर हुन आएको प्रस्तुत
मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

विपक्षीको पति पिता रामध्यान राउत बरै
आफ्नो कालगतिबाट २०४१ सालमा परलोक
भई सक्नुभएको छ । निज स्व. रामध्यान राउत
बरै र विपक्षी महारानी देवी बरैनीको दाम्पत्य
जीवनबाट ३ छोराहरूको जायजन्म भएकोमा
जेठो रामजीप्रसाद चौरसिया, माहिला श्यामप्रसाद
चौरसिया र कान्छा बलिरामप्रसाद चौरसिया हुन् ।
निज विपक्षीहरूको पति पिता स्व. रामध्यान राउत
बरैका नाउँमा दर्ता रहेको जिल्ला पर्सा, नगवा (बी)
वडा नं. ७ कि.नं. ४१ को ज.वि. ०-९-०, ऐ.ऐ.
कि.नं. ४५ को ज.वि. ०-१-१५, ऐ.ऐ. कि.नं.
५१ को ज.वि. ०-१५-१५ र ऐ.ऐ. कि.नं. ५२
को ज.वि. ०-१०-० जग्गाहरूको विधिवत् मोही
मेरो पति धुपनारायण राउत बरै भई जोतकोड गरी
आउनुभएकोमा पतिको २०२७ सालमा परलोक
भयो । त्यसपछि मैले जग्गा आवाद गरी
सालसालैको बाली बुझाई भरपाईसमेत प्राप्त गरेकी
छु । स्व: पति धुपनारायण राउत बरै र म
तारादेवीको दाम्पत्य जीवनबाट ३ छोराहरूको
जायजन्म भएकोमा जेठो अमरदेव राउत बरै,
माहिला विरबहादुर राउत बरै र कान्छा जगबहादुर

प्रसाद चौरसिया हुन् । निज छोराहरूसमेतले मलाई
मञ्जुरी दिएकोले उक्त जग्गाहरूको मोहियानी हक
मेरो नाउँमा नामसारी गरी मोहियानी हकको
प्रमाणपत्रसमेत पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी
तारादेवी बरैनीको मिति २०५४।१२।१० को
निवेदन मागदावी ।

विपक्षीले दावी लिनुभएको जग्गामा
विपक्षीको पति मोही होइनन् । मोहीको
हैसियतबाट सो जग्गा कहिले पनि आवाद गर्नुभएको
छैन । वादी दावीको जग्गामा विपक्षीको स्व. पति
धुपनारायण राउत बरै तीनपुस्तेभिन्नको व्यक्ति
भएकोले सो जग्गामा सर्भे हुँदा निजको नाम मोही
महलमा उल्लेख हुन गएको हो । विपक्षीको
स्व. पति धुपनारायण राउत बरै मोही नभएको
कारणबाट मोहीको १, २ र ३ नं. लगत भरी
पेस गर्नुभएको छैन । निज धुपनारायणको नाम
निष्क्रिय अवस्थामा रहन गएको छ । धुपनारायण
राउत बरैको मृत्युपछि विपक्षीले सो जग्गा आवाद
गरेको भनी सालसालैको भरपाई पेस गर्नुभएको
छैन । २०५४ सालको भरपाई पेस गर्नुभएको
छ । सो भरपाई मुलुकी ऐन, अ.बं. ७८ नं.
बमोजिम विपक्षीबाट दाखिल गराई सुनाएका
बखत सद्दे कीर्तितर्फ बयान गर्नेछु । वादी दावीको
जग्गा निज वादीको नाममा मोही नामसारी हुनुपर्ने
होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू महारानी
देवी बरैनी, रामजीप्रसाद बरै, प्रशुरामप्रसाद बरै र
श्याम बाबुप्रसाद बरैको मिति २०५५।२।१५
को संयुक्त लिखित जवाफ ।

आमा तारादेवीको मिति २०५६।१२।८
मा आफ्नो कालगतिबाट मृत्यु भएको हुँदा मुलुकी
ऐन, अ.बं. ६२ को देहाय ३ बमोजिम मुद्दा सकार
गराई पाउँ भन्ने अमरदेव राउत बरैको मिति
२०५७।१।२ को निवेदन र सकार गराई दिनु

भन्ने भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट सोही मितिमा भएको आदेश ।

भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) को विपरीत आएको उजुरीबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. ६२(३) को परिभाषाभिन्न नै नपरेको नामसारी मुद्दालाई हकवालाको प्रमाण नै नलिई मिति २०५७।१।२ मा सकार गराएको काम कारवाही त्रुटिपूर्ण हुँदा सो मुद्दा सकार बदर गरी पाउँ भनी प्रतिवादीहरू श्यामबाबुप्रसाद बरैसमेतले मिति २०५७।२।१६ मा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा दिएको निवेदन ।

मुद्दा सकार गर्ने प्रक्रियाले इन्साफमा तात्त्विक असर नपर्ने भई मुद्दा किनारा हुँदा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा मुद्दा सकारसम्म गराएको कार्यलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०५७।७।२५ मा भएको आदेश ।

यसै निवेदन दावीको जग्गामा मोही लगत कट्टा गरी पाउँ भनी मुद्दा चली रहेको र सो मुद्दामा प्रतिवादीले पेस गरेको कागजातहरूमा सद्दे कीर्तमा अदालतमा जानु भनी सुनाई मुलतवी रहेको हुँदा यो मुद्दा पनि लगाउको भएकोले मोही लगत कट्टा मुद्दामा ठहरेबमोजिम पछि जगाई कारवाही गर्ने गरी हाल प्रस्तुत मोही नामसारी मुद्दा मुलतवीमा राखिदिनु भनी भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट मिति २०५८।४।२२ मा भएको आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दा मिति २०५८।४।२२ मा भूमिसुधार कार्यालय, पर्साले मुलतवीमा राख्ने गरी गरेको आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०५८।११।२९ मा दावी नपुग्ने ठहरी फैसला भएको र कीर्ते जालसाजतर्फ दावीसमेत नलिएको हुँदा मुलतवीबाट जगाई कारवाही गरी

पाउँ भनी वादीको मु.स. गर्ने अमरदेव राउत बरैको निवेदन परेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जगाई दिएको छ भनी सुरु भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट मिति २०५९।५।१० मा भएको आदेश ।

मोहीको १ नं. लगत, २ नं. अनुसूची र ३ नं. प्रमाणपत्रसमेत कार्यालयको रेकर्डमा नरहेको हुँदा सोको अभावको कारण भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को कानूनी व्यवस्थासमेत पूरा नगरेको आधार प्रमाणबाट वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भनी सुरु भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट मिति २०६६।११।१० मा भएको फैसला ।

विपक्षीहरूको स्व. पति पिता रामध्यान राउत बरैको नाउँमा दर्ता रहेको जिल्ला पर्सा नगवा (बी) वडा नं. ७ कि.नं. ४१ को ज.वि. ०-९-०, ऐ.ऐ. कि.नं. ४५ को ज.वि. ०-१-१५, ऐ.ऐ. कि.नं. ५१ को ज.वि. ०-१५-१५, ऐ.ऐ.कि.नं. ५२ को ज.वि. ०-१०-०समेत जग्गाको दर्तावाला जोताहा मोही मेरो पिता धुपनारायण राउत बरै भई मोहीको हैसियतले सो जग्गा जोतकोड आवाद गरी जग्गाधनीलाई सालसालैको कुतबाली बुझाउँदै आउनुभएको थियो । सो जग्गाको सर्भे फिल्डबुकमा धुपनारायण राउत बरै मोही जनिएको छ । मोहियानी हकको प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त भईसकेको र मोहियानी हकको प्रमाणपत्रमा तत्कालिन गा.पं. नगवाको प्रधानपञ्च विश्वनाथप्रसादले हस्ताक्षर सही गरी प्रमाणित गरी दिनुभएको छ । मोहियानी हकको सक्कल प्रमाणपत्र र सक्कल भरपाईहरूका सम्बन्धमा विपक्षीहरूले मसमेतउपर पर्सा जिल्ला अदालतमा दायर गरेको २०५९।६।१४ को फौ.नं. ५१५ को कीर्ते जालसाजी मुद्दा पेस भई सो कीर्ते जालसाजी मुद्दामा मिति २०६१।१।१७ मा वादी दावी

पुगन नसक्ने ठहरी विपक्षीहरूलाई जरिवानासमेत हुने गरी फैसला भएको छ । सो फैसलाउपर विपक्षीहरूको दु.फौ.पु.नं. २०८ मा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा पुनरावेदन परेकोमा सुरूको फैसला सदर हुने गरी मिति २०६५।३।१६ मा फैसला भएको छ । सो कीर्ते जालसाजी मुद्दामा पेस भएको प्रमाण कागजसमेतबाट मेरो स्व. पिता धुपनारायण बरै सो जग्गाहरूको विधिवत् मोही भई सो जग्गाहरू मोहीमा जोती कमाई आएको कुरा प्रष्टरूपमा प्रमाणित भएको र पिता धुपनारायण बरैको मृत्युपश्चात् सो जग्गाहरू हकदार छोरा मैले मोहीमा जोती कमाई कुतबाली भूमिसुधार कार्यालय, पर्सामा धरौट राखेको रसिद तथा भरपाईसमेतका प्रमाण कागजबाट प्रमाणित भईरहेको अवस्थामा सो प्रमाण कागजहरूको कुनै मूल्याङ्कन नै नगरी न्यायिक मनको अभावमा भएको सुरूको फैसला गैरकानूनी तथा अन्यायपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी सुरू निवेदन दावीबमोजिम दावीका जग्गाहरूको मोहियानी हक मेरो नाउँमा नामसारी हुने गरी मोहियानी हकको प्रमाणपत्रसमेत पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी अमरदेव राउत बरैले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा पेस गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसै लगाउको दे.पु.नं.१६१८ को बेलगती मोही लगत कट्टा मुद्दामा प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दासमेत सोही मुद्दासँग अन्तरप्रभावी हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा पनि छलफल निमित्त मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट २०६७।३।९ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादीले पेस गरेको ३ नं. मोही

प्रमाणपत्र कार्यालयको रेकर्डमा नै नहुँदा प्रमाण ऐन, २०३१ ले प्रमाणको रूपमा लिन सक्ने अवस्था छैन । मोही हुनलाई १ नं. लगत, २ नं. अनुसूची हुनुपर्ने भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट नैकाप २०४७, अङ्क २, पृष्ठ ११६, ऐ. अङ्क ६, पृष्ठ ४७८, ऐ. अङ्क ९, पृष्ठ ६२४ मा नजिर प्रतिपादन भएकोसमेतबाट मोही बेलगती पुष्टि हुन आएको देखिएको तथा ३ नं. मोहीको प्रमाणपत्रसमेत कार्यालयको रेकर्डबाट नदेखिएको र विपक्षीले सो प्रमाण पुर्याउन नसकेको हुँदा वादी दावी पुगन नसक्ने ठहरयाई भएको भूमिसुधार कार्यालय, पर्साको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सुरूको फैसला सदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा पेस गरेको संयुक्त लिखित प्रतिवाद ।

वादी महारानी देवीसमेत प्रतिवादी अमरदेव राउत बरैसमेत भएको २०५९।६।१४ को फौ.नं. ५१५ कीर्ते जालसाजी मुद्दा र २०४१।५।२२ को दे.नं.१४९९, २०४३ सालको दे.नं.१९३३ को कुतमोही र मोही निष्कासन मुद्दाको सुरू मिसिल पर्सा जिल्ला अदालतबाट झिकाई आएपछि लगाउको मुद्दा साथै राखी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६७।१२।२७ मा भएको आदेश ।

यसमा अधिकारप्राप्त निकायबाट जारी भएको मोहियानी प्रमाणपत्र फिल्डबुक, जग्गा धनी स्वेस्ताले समेत समर्थन गरी कहीं कतैबाट अन्यथा प्रमाणित नभई सकेको, जग्गाधनीले नै मोही मानी दिएको मोही निष्कासन मुद्दामा मोही निष्कासन नहुने गरी अदालतबाट अन्तिम फैसला भईरहेको तथा जग्गाधनीले कुत बुझी गरी दिएको भरपाई विशेषज्ञको परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका आधारबाट

कीर्ते प्रमाणित नभई सद्दे ठहरी अन्तिम फैसला भईरहेको अवस्थामा साविक मोही धुपनारायण राउत बरैका नामबाट पुनरावेदक वादीका नाममा मोही नामसारी हुने नै देखियो । मोही नामसारी गरिपाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहराएको सुरु भूमिसुधार कार्यालय, पर्साको मिति २०६६।११।१०।२ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई विवादित कि.नं. ४१, ४५, ५१ र ५२ को मोहियानी हक धुपनारायण राउत बरैका नामबाट पुनरावेदक वादीका नाममा नामसारी हुने ठहर्छ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।१।२८ को फैसला ।

यसमा विवादित जग्गाहरूमा विपक्षीका पिताले खनजोत गरेको र कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी विधिवत् मोही कायम भएको अवस्था छैन । विवादित जग्गाहरूमा वादीका पिताले १ नं. लगत भरी २ नं. अनुसूची प्रकाशित भई सोहीबमोजिम मोही प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका छैनन् । सो सम्बन्धमा भूमिसुधार कार्यालयमा कुनै अभिलेख नभएको कुरा भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयमा उल्लेख भएको छ । मोहीले आफूले कमाएको जग्गा र जग्गाधनीको नामसमेत खुल्ने गरी १ नं. लगत र २ नं. अनुसूची प्रकाशित भएको हुनुपर्ने भनी *नेकाप* २०४७, अङ्क २, नि.नं. ४०६४, पृष्ठ ११६ मा नजिर सिद्धान्त कायम भएको छ । भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ लागू भईसकेपछि तोकिएको समयमा १ नं. लगत भरेको, २ नं. अनुसूची प्रकाशित भएको तथा विपक्षीहरूसँग मोही कबुलियत भएको अवस्थासमेत छैन । हामी वादी प्रतिवादी दाजु र भाइका सन्तान हौं । एकै बाजेका सन्तान एक परिवारको एउटा व्यक्ति जग्गा धनी र अर्को व्यक्ति मोही हुन

सक्तैन भनी *नेकाप* २०४४, नि.नं. ३१३७, पृष्ठ २०७ मा सर्वोच्च अदालतबाट कायम भएको सिद्धान्तप्रतिकूल पुनरावेदन अदालतले फैसला गरेको छ । भूलवस नापीको समयमा एकाघरका व्यक्तिको नाम मोही महलमा लेखिन गएको सच्चाई पाउन हामीले विपक्षीहरूका उपर २०४१ सालमा दिएको मुद्दालाई आधार बनाई मोही स्वीकारी सकेको भनी विवन्धनको सिद्धान्तसमेतका आधारमा भूमिसुधार कार्यालय, पर्साको निर्णय उल्टी गरी मोही नामसारी हुने गरी ऐन, कानून र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६८।१।२८ मा भएको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री भुवन भण्डारीले वादीहरू दावीका जग्गाको विधिवत् मोही होइनन् । उक्त जग्गाको अनुसूची १ नं.बमोजिमको लगत भरी २ नं. अनुसूची प्रकाशित नभएको तथ्य भूमिसुधार कार्यालयमा सोसम्बन्धी अभिलेख नभेटिएबाट पुष्टि भएको छ । २०४१ सालमा दिएको मुद्दालाई मेरो पक्षको विरुद्धमा प्रमाणमा लगाउन मिल्दैन । कानूनी प्रश्नमा विवन्धनको सिद्धान्त लागू नहुने हुँदा सोतर्फ विचार नगरी भएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा हाललाई अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाउने आदेश हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

वादीले प्रतिवादीहरूको नाम दर्ता रहेको

जिल्ला पर्सा, नगवा (बी) वडा नं. ७ कि.नं. ४१ को ज.वि. ०-९-०, कि.नं. ४५ को ज.वि. ०-१-१५, कि.नं. ५१ को ज.वि. ०-१५-१५, र कि.नं. ५२ को ज.वि. ०-१०-० जग्गाको मोही हाम्रा पति पिता धुपनारायण राउत बरै भएको र मोहीको हैसियतले जोतभोग गरी साल सालको कुत बालीसमेत बुझाउँदै आउनुभएकाले मोही नामसारी गरी पाउँ भन्ने दावी गरेकोमा वादी दावीबमोजिम मोही नामसारी हुनुपर्ने होइन । विपक्षीका पति पिताले मोहीको १ नं. लगत र २ नं. अनुसूची प्रकाशित गरी मोही प्रमाणपत्र लिएको अवस्था छैन । बेलगती मोही हुँदा खारेज हुनुपर्दछ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर भएकोमा मोहीको १ नं. लगत र २ नं. अनुसूची र ३ नं. मोहीको प्रमाणपत्रको अभिलेख भूमिसुधार कार्यालयमा नरहेको हुँदा सोसमेतका आधार प्रमाणबाट वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहरी भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट भएको फैसलाउपर वादीको पुनरावेदन परेकोमा मोही नामसारी गरी पाउँ भन्ने वादी दावी पुग्न नसक्ने ठहराएको भूमिसुधार कार्यालय, पर्साको मिति २०६६।११।१० को निर्णय उल्टी भई दावीका जग्गा वादीका नाममा मोही नामसारी हुने ठहरी भएको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने के रहेछ सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, दावीका जग्गाहरूको जग्गाधनी प्रतिवादीहरूका पति पिता स्व. रामध्यान राउत बरै भएको र आफ्ना पिता धुपनारायण राउत ती जग्गाहरूको मोही रहेको निज

स्व. रामध्यान राउत बरैको नाम दर्ताको दावीका जग्गाहरूको मोही हाम्रा पति पिता धुपनारायण राउत बरै उक्त जग्गा कमाई साल सालको कुत बाली बुझाउँदै आएकोमा हाम्रा पति पिता स्व. धुप नारायण बरै २०२७ सालमा परलोक भई उक्त जग्गाको जोतकोड हामी वादीहरूले गरी साल सालको बाली जग्गाधनीलाई बुझाई आएकोले उक्त जग्गाहरूको मोहीयानी प्रमाणपत्र दिई मोही नामसारी गरी पाउँ भन्ने मुख्य वादी दावी रहेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले स्व. धुपनारायण बरै दावी जग्गाको विधिवत् मोही नभएको भन्ने दावीलाई खण्डन गरी जिकिर लिएको पाइन्छ ।

३. पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले धुपनारायण राउत बरैले पेस गरेको मोहियानी हकको प्रमाणपत्र निजले विधिवतरूपमा प्राप्त नगरेको, मोही प्रमाणपत्र प्राप्त गर्न भर्नुपर्ने मोहीको १ नं. लगत नभएको र २ नं. अनुसूची प्रकाशित नभएको र उक्त प्रमाण कागजको अभिलेख भूमिसुधार कार्यालय, पर्सामा नभेटिएको भन्नेसमेतका कारणहरू उल्लेख गरी मोही प्रमाणपत्रको अस्तित्वमाथि नै प्रश्न उठाएको देखिन्छ । तर वादीले साविक मोही धुपनारायण राउत बरैको नामको मोही प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि निजले पेस गरी मिसिल सामेल रहेको छ । वादीले पेस गरेको उक्त मोहियानी हकको प्रमाणपत्रमा जिल्ला बारा, नगवाको गाउँ पञ्चायतको तर्फबाट भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ को नियम ३ को उप नियम (२) बमोजिम खटिएको भूमिसुधार टोलीले प्रत्येक वडामा अनुसूची १ बमोजिमको ढाँचा तयार गरी नियम ४, ५, ६ र ७ समेतको प्रक्रिया पूरा गरी १ नं. लगत र २ नं. अनुसूचीका आधारमा भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ को नियम ९(१) बमोजिम वितरण

गरेको मोहियानी हकको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हो भनी वादीले दावी लिएको देखिन्छ । वादीको उक्त दावीका सम्बन्धमा प्रतिवादीले अन्यथा भन्न सकेको देखिँदैन । भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ बमोजिम टोली खटाउन सकिने व्यवस्था रहेको र त्यसरी टोली खटाई वितरण गरेको प्रमाणपत्रको एक प्रति अभिलेख सम्बन्धित गाँउ पञ्चायतमा रहने र एक प्रति भूमिसुधार कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्थासमेत उक्त नियमावलीमा रहेको देखिँदा गाँउ पञ्चायतबाट मोहीको प्रमाणपत्र उपलब्ध हुन नसक्ने वा त्यस्तो प्रमाणपत्रको कानूनी अस्तित्व नै नहुने भन्न मिल्दैन ।

४. वादीका पति पिता धुपनारायण राउत बरैले मोहियानी प्रमाणपत्र प्राप्त गरी यी जग्गाधनी प्रतिवादीहरूले निज धुपनारायण राउत बरैको मृत्युपश्चात् निजका श्रीमती र छोराहरूबाट साल सालको कुतबाली बुझी भरपाई गरी दिइ मोहीको रूपमा स्वीकार गरी सकेको पनि देखिन्छ । तर यी वादीले मोही नामसारीको लागि २०५४।१२।१० मा मुद्दा दर्ता गरेपछि मात्र प्रत्यर्थी प्रतिवादीले मुद्दाको कारवाहीको क्रममा वादीले पेस गरेको कुत बाली बुझाएको भरपाई र मोही प्रमाणपत्रलाई कीर्ते भएको भनी अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गरेको देखिन्छ । कुतबाली बुझाएको भरपाई सद्दे कीर्तेमा छुट्टाई आएका वखत कारवाही हुने गरी प्रस्तुत मोही नामसारी मुद्दा भूमिसुधार कार्यालय, पर्सा मा मिति २०५८।४।२२ मा मुद्दा मुलतवीमा रहेकोमा कुतबाली बुझाएका भरपाईका सम्बन्धमा प्रतिवादीहरूबाट पर्सा जिल्ला अदालतमा परेको कीर्ते जालसाजी मुद्दा मिति २०६१।१।१७ मा वादीको दावी नपुग्ने ठहरी फैसला भई पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट समेत मिति २०६५।३।१६

मा सुरू फैसला सदर भई अन्तिम बसेको देखिन्छ ।

५. कुत बुझाएका भरपाईहरू जालसाजी भनी दावी लिएको जालसाज मुद्दामा भएको फैसलापश्चात् भूमिसुधार कार्यालय, पर्सा मा मुलतवीमा रहेको प्रस्तुत मुद्दा मिति २०५९।५।१० मा मुलतवीबाट जागी कारवाही अगाडि बढेपछि पुनरावेदक प्रतिवादीले मिति २०५९।६।१४ मा सरकारी छापकीर्ते मुद्दाको जाहेरी हुलाकबाट दिइ सो कारवाहीको क्रममा रहेको भनी जिकिर लिएको पाइन्छ । तर भूमिसुधार कार्यालय, पर्साबाट मिति २०५९।५।१० मा प्रस्तुत मुद्दा मुलतवीबाट जाग्ने क्रममा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले सरकारी छाप कीर्ते मुद्दाका सम्बन्धमा कुनै जिकिर लिएको देखिँदैन । प्रतिवादीहरूले सरकारी छाप कीर्ते सम्बन्धमा २०५९।६।१४ मा हुलाकमार्फत् जाहेरी दिएको भने पनि लामो समयसम्म सोतर्फ सोधी खोजी केही नगरी बसेको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालतबाट २०६६।१।२३ मा परमादेश आदेश जारी भएपछि पनि सो सम्बन्धमा हालसम्म के कस्तो कारवाही भएको छ सो प्रतिवादीले भन्न सकेको देखिँदैन ।

६. यी पुनरावेदक प्रतिवादीले धेरैअगाडि नै यी वादीका पति पितालाई मोहीमा स्वीकार गरी सकेको र निज मोहीको मृत्युपश्चात् निजको श्रीमती र छोराहरूबाट साल सालको कुतबाली बुझी भरपाई गरी दिएको, सो बाली बुझेको भरपाईलाई कीर्ते जालसाज भनेकोमा विशेषज्ञको परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका आधारमा कीर्ते प्रमाणित नभई सद्दे ठहरी अन्तिम भईरहेको अवस्थामा यी वादीहरू दावीको जग्गाको मोहियानी हकका सम्बन्धमा अन्यथा विचार गरी रहनुपर्ने

देखिँदैन ।

७. सोको अलावा जग्गाधनी यी प्रतिवादीहरूले धुपनारायण राउत बरैको छोरा अमरदेवप्रसाद बरैलाई प्रतिवादी बनाई दावीका जग्गाहरूको मोही धुपनारायण राउत बरै भएको र निजको मृत्युपश्चात् आफ्ना पिताले निज मोही धुपनारायण राउत बरैका श्रीमती छोराहरूलाई मोहीमा पत्याई निजहरूले कमाई आएको तथ्यलाई स्वीकार गर्दै दावीको जग्गामा निजहरूले ठाउँ ठाउँमा खाल्डो खनी जग्गाको स्वरूप प्रकृति आदि बिगारी दिएकोले मोही निष्कासन गरीपाउँ भनी २०४१ सालमा मोही निष्कासन मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ । उक्त मुद्दामा २०४२ मा भएको सर्जमिन मुचुल्कासमेतबाट दावीको जग्गाहरूमा खाल्डो खनी जग्गा बिगारी दिएको नदेखिएको भन्ने आधारमा वादी दावी नपुग्ने गरी फैसला भएको देखिन्छ । यसरी यी वादीका पिता धुपनारायणलाई र निजको मृत्युपछि निजको पत्नी र छोराहरूलाई मोहीको रूपमा आफ्नो आचरण र काम व्यवहारबाट स्वीकार गरी बालीसमेत बुझी आएको देखिएकोमा हाल यी वादीहरू र निजका पति पिता विधिवत् मोही होइनन् भनी यी प्रतिवादीहरूले भन्न मिल्ने हुँदैन । यिनै वादीहरूका विरुद्धमा दावीको जग्गा सम्बन्धमा मोही निष्कासन मुद्दा दिई उक्त मुद्दाको फिरादपत्रमा स्पष्ट उल्लेख गरी यी वादीहरू र निजका पति पिता मोही भएको तथ्य स्वीकारेको देखिँदा वादीहरू दावीको जग्गाको विधिवत् मोही भएको तथ्य प्रष्ट हुन आउँदछ ।

८. साथै यी प्रतिवादीहरूले यिनै वादी स्व. धुपनारायण राउत बरैको श्रीमती तारादेवी बरैनी, निजका एकासगोलका छोरा अमरदेव राउत बरैसमेतका ४ जनालाई विपक्षी बनाई मिति

२०४३।१।८ मा दावीका यिनै जग्गाहरूको २०४२ सालको हुने कुतबाली दिलाई भराई पाउँ भनी मुद्दा दायर गरेकोसमेत देखिन्छ । उक्त मुद्दाको फिरादपत्रमा “दावी जग्गाहरूको मोही विपक्षीहरूको पति पिता धुपनारायण राउत बरै भएको र विपक्षीहरूका पति पिता आज भन्दा १२/१३ वर्षपूर्व नै परलोक भएपछि यी विपक्षीहरू दावीका जग्गामा मोही भई जग्गा कमाई आएका थिए” भनी व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइन्छ । यी प्रतिवादीहरूले मिति २०४४।४।३१ गतेदेखि तारिख गुजारी बसेकोले उक्त मुद्दामा मिति २०४४।८।२ मा पर्सा जिल्ला अदालतबाट डिसमिस फैसला भई अन्तिम भई बसेको मिसिल साथ पेस भएको संवत् २०४३ सालको दे.नं. १९३३ को कुत मोही मुद्दाबाट देखिन्छ ।

९. अतःएव माथि विवेचित आधार प्रमाणसमेतबाट वादीका पति पिताले मोहियानी प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको देखिएको र निजलाई साविकदेखि मोहीमा दावीका जग्गा जोतकोड गर्न दिई निजको मृत्युपश्चात् निज मोहीका श्रीमती र छोराहरू यी वादीहरूलाई मोहीमा पत्याई साल सालको कुतबालीसमेत बुझी आएको र मोही र जग्गाधनीहरूबीच विभिन्न मुद्दा दायर भई फैसलासमेत भइरहेको देखिन आएको अवस्थामा साविक मोही धुपनारायण राउत बरैका नामबाट प्रत्यर्थी वादीहरूका नाममा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) बमोजिम मोही नामसारी हुने ठहर गर्नुपर्नेमा मोही नामसारीको दावी नपुग्ने ठहराएको भूमिसुधार कार्यालय, पर्साको मिति २०६६।११।१० को निर्णय उल्टी गरी दावीका कि.नं. ४१, ४५, ५१ र ५२ को जग्गामा मोहियानी धुपनारायण राउत बरैका नामबाट पुनरावेदक वादीका नाममा मोही

नामसारी हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।१।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल पुस २६ गते रोज ६ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : भद्रकाली पोखरेल

निर्णय नं. ११६०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
आदेश मिति : २०७०।११।२७।३
०६९-WO-०१२४

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

रिट/निवेदक : जिल्ला मोरङ, शनिश्चरे गाउँ विकास
समिति वडा नं. १ बस्ने डिल्लीप्रसाद प्रसाई
विरूद्ध
विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- सट्टाभर्ना वा क्षतिपूर्तिबापत दिने भनेको जग्गा काल्पनिक नभई वास्तविक हुनुपर्ने र त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित व्यक्तिको भोग वा नियन्त्रणमा आएको अवस्थामा माल वास्तविक हकवाला मान्न सकिने ।
- जग्गा रहेको ठाउँ अतिक्रमणकारी क्रियाकलापको कारणले जग्गाधनी निवेदकहरूको पहुँच अवरूद्ध भएको भन्ने मुख्य जिकिर रहेको हुँदा त्यस्तो अवरोध रहेको भए सो हटाउने राज्यको अन्तर्निहित एवम् कानूनी कर्तव्यसमेत हुन आउँदछ । साथै, अतिक्रमणकारीको कारणले भोग गर्न नपाएको भन्ने मुख्य समस्या निवेदकहरूले देखाएको हुनाले यो विषय हक बेहकको समस्या नभई शान्ति सुरक्षाको समस्या देखिन आउने हुनाले समेत राज्य यस विषयमा उत्पन्न दायित्वबाट पन्छिन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- राज्य संयन्त्रअन्तर्गत पर्ने विभिन्न मन्त्रालयहरू र स्थानीय निकायको पहलले समेत टुङ्गो लाग्न नसक्ने यस विषयलाई एक्लो व्यक्तिले कसरी आफ्नो हकको पुनर्स्थापना गराउन सक्छ भन्ने विषयमा विचार गरी निर्णय गर्नुपर्ने दायित्व राज्यको हुने कुरालाई बिर्सन नहुने ।
- राज्यले सट्टाभर्नामा दिएको जग्गा जुन प्रयोजनका लागि दिएको हो सोबमोजिम हस्तान्तरण भएको सुनिश्चित गर्ने कर्तव्य राज्यको हुने ।

(प्रकरण नं. ५)

- निवेदकको नाममा दर्ता भएको मितिदेखि सट्टाभर्नामा पाएको जग्गाको आयस्ता

अनुसारको क्षतिपूर्ति के कुन कानूनको आधारमा पाउनुपर्ने हो, निवेदनमा उल्लेख गरेको देखिंदैन । सट्टाभर्नामा उपलब्ध भएको जग्गा स्वामित्वकर्ताले पाउन नसकेमा त्यसबापत के कति क्षतिपूर्ति पाउनुपर्ने हो भन्ने कुराको परिकल्पना जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ ले गरेको पनि पाइँदैन । यसरी एकातिर स्पष्ट कानूनको अभाव छ भने अर्कोतर्फ जग्गाको आयस्ता र स्थलगत मूल्याङ्कन गरी यति रूपैयाँ नै क्षतिपूर्ति दिनु भनी रिट क्षेत्रबाट भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

- निवेदकको नाममा सट्टाभर्नामा दिइएका जग्गाहरूको यथार्थ अवस्था बुझी कानूनबमोजिम कसैको हक स्थापित भएको देखिएमा बाहेक सट्टाभर्नाबापत जग्गाको हकको लिखत निवेदकहरूले प्राप्त गर्नुअगावै वा प्राप्त हुँदादेखि नै अनधिकृत अतिक्रमणको कारणले प्राप्त जग्गाधनी पुर्जाबमोजिम हकभोग गर्न नपाएको भए जो चाहिने सुरक्षा व्यवस्था मिलाई निवेदकहरूलाई स्वेस्ताबमोजिम हक पुगेको जग्गामा भोग गर्न सक्ने र भोग गर्न दिने सुनिश्चित गर्ने प्रयोजनको लागि गृह मन्त्रालय र भूमिसुधार मन्त्रालयलगायत सम्बन्धित विपक्षीहरूको समन्वयमा संयन्त्र खडा गरी विवाद रहेको थलोमा त्यसको कार्यान्वयन गर्नु गराउनु, निवेदकलाई भोग चलन गर्न दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी हुने ।

(प्रकरण नं. ८)

रिट/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता बद्रीबहादुर कार्की र विद्वान् अधिवक्ता कमलमणि निरौला

विपक्षी/प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता गंगाप्रसाद पौडेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(३)
- जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३
- वन ऐन, २०४९ को दफा ६८

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

म निवेदकको नाममा दर्ता भएको मोरङ जिल्ला, बयरवन गा. वि. स. वडा नं. ९(क) ३ को कि.नं. ८८९ को ज.वि. १-५-०, ऐ. कि.नं ९५१ को ज.वि. ०-०-८, ऐ. कि.नं ६२८ को ज.वि. ०-१-०, ऐ. वडा नं. ९(क)४ को कि.नं ४५५ को ज.वि. ०-९-६ ऐ., कि.नं ५०१ को ज.वि. ०-४-६, ऐ. कि.नं २६३ को ज.वि. १-१-१५ जग्गा कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष स्थापना गरिदा विस्थापित भएकोले नेपाल सरकारबाट २०४१ सालमा दिइएको सट्टाभर्नाको जग्गा हो ।

सो जग्गा दर्तापश्चात् तत्कालदेखि भोग चलन गर्न गराउन नेपाल सरकारले सो स्थान सरकारी झोडा क्षेत्र भएकाले सो स्थानका रूख फडान गरी लगेपश्चात् भोग गराउने भन्ने आश्वासन

दिएको थियो । झोडा क्षेत्रको जग्गा हुँदा सरकारी लकडी कटान गरी नलगेसम्म हामीले बसोबास भोग चलन गर्न मिलेन । तसर्थ सरकारले (वन क्षेत्र सुदृढीकरण उच्चस्तरीय आयोग) ले शक्ति लगाएर भए पनि भोगचलन गराउँछौं भनी दिएको आश्वासनबमोजिम हामी उक्त जग्गाको धनी पुर्जा बोकी बसेका थियौं । पटकपटक गठन भएका आयोगहरूले त्यसरी जग्गा अतिक्रमण गरी बसेका जग्गाहरूको विवरण दिन भनी पटकपटक सूचना प्रकाशित गरी आह्वान गरेकोले मसमेतले सोबमोजिम निवेदन पनि गरेको थियो ।

मोरङ सुनसरी जिल्ला वन क्षेत्र सुदृढीकरण अधिकार सम्पन्न समिति विराटनगर, २०३८ सालमा गठन भई सो समितिले तत्काल हामीलाई सट्टाभर्ना दिएको क्षेत्रसमेतमा वनजङ्गल अतिक्रमण गरी मानिसहरू बसेकोले सो अतिक्रमणकारीहरूलाई सो क्षेत्रबाट हटाउने उद्देश्यले विभिन्न मितिमा सूचना जारी गरेको थियो ।

यसै सिलसिलामा पछिल्लो समयमा २०५९ सालमा कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षको प्रयोजनका लागि उठाइएका र अन्य ठाउँबाटसमेत उठाइएका जग्गाधनीहरूलाई मोरङ जिल्ला, केचना क्षेत्रमा सट्टाभर्ना दिइएको जग्गा भोग चलनसम्बन्धी विवाद सम्बन्धमा गठित समिति भनी ९ नं. नापी गोश्वाराका प्रमुखका संयोजकत्वमा एक केचना क्षेत्र सट्टाभर्ना भोगचलन विवाद समाधान समिति गठन भएको थियो ।

यसै क्रममा गृह मन्त्रालयले मिति २०६९।३।४ गतेका दिन जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा भएका तर जग्गा भोग चलन गर्न नपाएको अवस्थामा भोग चलन गर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यक्तिकै हुने र भोग चलन गर्न नसकिए कानूनी

उपचारमा जानुपर्ने भन्ने निर्णय गरेको भन्दै च.नं. ५९७ मिति २०६९।३।६ को गृह मन्त्रालयबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङलाई लेखेको पत्र प्राप्त भयो । तीसौं वर्षदिखि नेपाल सरकारले उक्त क्षेत्रका सट्टाभर्नातर्फका जग्गाहरूको भोग चलनसम्बन्धी समस्यालाई राष्ट्रिय समस्याकै रूपमा लिएको र त्यस समस्या समाधानका लागि पटकपटक राष्ट्रियस्तरका अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरका आयोगसमेत गठन भएको, जग्गाधनीहरूबाट विभिन्न विवरण माग गरिएको, जग्गा भोगाउने प्रक्रियामा लाग्ने र हाल आएर नेपाल सरकारकै गृह मन्त्रालयले सरकारी आयोग, समिति आदिको त्यति धेरै काम कारवाहीलाई नजरअन्दाज गर्दै सबै पूर्व सरकारी प्रक्रिया र प्रमाण नै निष्क्रिय हुने गरी गरिएको उक्त निर्णय त्रुटिपूर्ण हुँदा बदरभागी छ ।

मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको महलसमेत अन्तर्गतका म्याद हदम्यादसमेतका कुराबाट हाल आएर हामीले सो कानूनबमोजिम मुद्दा मामिला गर्न सम्बन्धित अदालत जान सम्भव भएन ।

नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको मिति २०६९।३।४ को निर्णयसमेतबाट म निवेदकसमेतलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १८ द्वारा प्रदत्त सम्पत्तिसम्बन्धी हकसमेतमा आघात परेको हुँदा मिति २०६९।३।४ को विपक्षी नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय (सचिवस्तर) को निर्णय, सो निर्णयका आधारमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङलाई लेखेको च.नं.५९७, मिति २०६९।३।६ को पत्र र सोसम्बन्धी गरिएका अन्य काम कारवाहीसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षसमेतबाट वर्षौं पहिले सट्टाभर्ना दिई जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा प्राप्त गरेका

र हालसम्म भोग चलन गर्न नपाएका सो केचना क्षेत्रसमेतको प्रस्तुत समस्या समाधानका लागि तत्काल उचित प्रबन्ध गरी समस्या समाधान गरी म निवेदकको नाममा दर्ता भएको माथि उल्लिखित जग्गा निवेदकलाई यथासक्य चाँडो भोगचलन गराउनु, हालसम्म सरकारले भोग चलन गराउन नसकेकोले निवेदकका जग्गा दर्ता भएका मितिबाट हालसम्मको उक्त जग्गाहरूको उचित आम्दानीको स्थलगत हिसाब गरी एकमुष्ट निवेदकलाई दिनु दिलाउनु र आदेशबमोजिम भोग चलन नगराए वा गराउन नसके हाल तत्कालीन प्रचलित मूल्यअनुसारको निवेदकको जग्गाको क्षतिपूर्ति मुआब्जाको रूपमा निवेदकलाई दिनु दिलाउनु भन्नेसमेत परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा विपक्षीहरूका नाममा जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

निवेदकको मागबमोजिम आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, प्रमाणसहित आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई यसै प्रकृतिको विवाद समावेश भएका अन्य निवेदनहरूसमेत साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।५।३ को आदेश ।

रिट निवेदकले पुर्जा प्राप्त भै सकेको जग्गा भोग चलन गराउने विषय स्थानीय प्रशासनसँग समन्वय गरी गर्ने विषय भएकोले सो विषयमा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाइरहनुपर्ने होइन । बिनाआधार र कारण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाइएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय एवम् सुकुम्बासी समाधान आयोगको लिखित

जवाफ ।

निवेदकले दावी लिनुभएको विषय यस कार्यालयबाट सम्पादन नभई गृह मन्त्रालयको निर्णयबाट भएको भनी निवेदनमा नै उल्लेख भएको सन्दर्भमा सो कार्यका विरुद्ध यस कार्यालयलाई जिम्मेवार मानी रिट निवेदन दिन मिल्ने होइन । निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकसमेतका व्यक्तिहरूलाई कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष, पेल्टीमारी, चुलाचुली, हुम्सेदुम्सेसमेतबाट अन्यत्र सार्ने क्रममा सरकारबाट वि.सं. २०३८ मा गठित मोरङ जिल्ला वन क्षेत्र सुदृढीकरण अधिकार सम्पन्न समिति, विराटनगरबाट मिति २०३९।६।१०, मिति २०३९।६।१२, मिति २०३९।७।२७ र मिति २०४१।१०।२९ मा जग्गा सट्टाभर्ना प्रदान गरेको सम्बन्धी सूचना प्रकाशन भएकोमा सो सूचनाबमोजिम सट्टाभर्नाबापत प्राप्त भएको जग्गाको भोग चलन गर्नुपर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यक्तिको नै हुने र भोग चलन गर्न नगराएको एवम् नसकेको अवस्थामा कानूनी उपचारको लागि जान सक्ने भनी मिति २०६९।३।४ मा नेपाल सरकार सचिवस्तरबाट निर्णय भई च.नं ५९७, मिति २०६९।३।६ को पत्रबाट सोही व्यहोरा उल्लेख गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङमा सम्बन्धित फायल फिर्ता पठाएको हो । अतः नेपाल सरकारबाट सचिवस्तरबाट भएको उक्त निर्णय कानूनसम्मत नै रहेको हुँदा निवेदकको मौलिक हक हनन् गर्ने कार्य यस मन्त्रालयबाट नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

वन ऐन, २०४९ को दफा ६८ बमोजिम

नेपाल सरकारको स्वीकृति प्राप्त नगरी, कसैले पनि राष्ट्रिय वनको कुनै भाग प्रयोग गर्न पाउँदैन । वन क्षेत्रको अतिक्रमण हटाउने कार्य मन्त्रालयको दायित्वभित्र रहेको तर व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता भएका जग्गाको भोग चलन गराउने कार्य मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारभित्र नपर्ने हुँदा रिट निवेदकको माग दावी आधारहीन भएकोले गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकारबाट २०४१ सालमा निवेदकलाई दिएको सट्टाभर्नाको जग्गालाई भोग चलन गर्न मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. ले तोकेको हदम्यादभित्र कानूनी उपचारको अवलम्बन नगरी अनुचित विलम्ब गरी हाल आएर २०६९ साल साउनमा निवेदन दायर गरेको र यस विषयमा यस मन्त्रालयबाट विपक्षीको अधिकारमा आघात पार्ने काम नभएको भन्नेसमेत व्यहोराको कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदनमा दावी लिएको विषयउपर यस कार्यालयको अधिकारक्षेत्र नभएको र यस कार्यालयबाट सम्पादन हुने प्रकृतिको माग दावी नरहेको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको नापी कार्यालय, मोरङ एवम् मालपोत कार्यालय, विराटनगर, मोरङ तथा मालपोत कार्यालय, वेलबारी, मोरङको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनअनुसार जग्गाधनीको नाममा दर्ता रहेको जग्गाहरू सुकुम्बासी समस्या समाधान जि.का. समिति, मोरङको मिति २०६७।३।२० को पत्रबाट माग भएअनुसार यस कार्यालयमा रहेको सम्पूर्ण आयोगका कागजातहरू मिति २०६७।५।२० मा मालपोत कार्यालय,

विराटनगरमा पठाइसकिएको हुँदा सो सम्बन्धमा कुनै पनि अभिलेख नरहेको हुँदा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको भूमिसुधार कार्यालय, मोरङको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बद्रीबहादुर कार्की र विद्वान् अधिवक्ता श्री कमलमणि निरौलाले मिति २०६९।३।६ को गृह मन्त्रालयको पत्रमा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जाबमोजिम भोग चलन गर्न नपाएको भए कानूनबमोजिम उपचार खोजनुपर्ने भन्ने उल्लेख भएको छ । सोअनुसार जग्गा खिचोला मुद्दा दिनुपर्ने भनेको आभास मिल्दछ । तर निवेदकहरू कोशीटप्पु वन्य जन्तु आरक्ष स्थापना गर्दा विस्थापित भएको परिवारको लागि केचना क्षेत्रको जग्गा निवेदकलाई उपलब्ध गराएको भए तापनि भोग चलन गराउने दायित्व राज्य कै हुन्छ । राज्यले बसोबास गराएको जग्गाको यथार्थ भोगाधिकार कायम गरिदिने दायित्व राज्यको हुने भएबाट भोग गराउन नसकेमा त्यो राज्यकै विफलता मान्नुपर्ने हुन्छ । यसै गरी राज्यले भोगाधिकार स्थापित गराउन नसक्ने भए विकल्प खोज्नुपर्ने कर्तव्य पनि राज्यकै हुन्छ । विवादित जग्गामा कसलाई पुर्जा दिइएको हो, पुर्जाबमोजिमको सिमाङ्कन गर्ने, कसैको बसोबास भए कसरी बसोबास गरेको हो, त्यसको वैध स्रोत के हो भनी बुझ्ने दायित्व सरकारको नै हुने हुन्छ । तसर्थ आफ्नो दायित्वबाट उन्मुक्ति पाउन नसक्ने अवस्थामा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा लिएका व्यक्तिले आफ्नै प्रयासबाट भोग चलन गर्नु भन्ने आसयको पत्र दिनु गैरजिम्मेवारपूर्ण र कानूनसम्मत छैन । राज्यकै तर्फबाट उक्त बसोबासको क्षेत्र

निवेदकलाई उपलब्ध गराउन आवश्यक आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री गंगाप्रसाद पौडेलले राज्यले उपलब्ध गराएको जग्गामा अरूको कब्जा नहुँदै आफू उक्त स्थानमा भोग चलन गर्न जानु प्रथम दायित्व निवेदकहरूकै हुनुपर्ने हो । तर निवेदकहरूले त्यसतर्फ पहल गरेको पाइँदैन । लामो समयपछि दिएको रिट निवेदनमा को को व्यक्तिले जग्गा हडपेका हुन्, निजहरूको नाम, थर, वतन खोली विपक्षी बनाउन सकेको पनि देखिँदैन । जग्गा कब्जा गर्ने व्यक्तिलाई नै विपक्षी नबनाएको प्रस्तुत रिट निवेदन स्वतः खारेजभागी छ । खिचोला मुद्दा निवेदकले चलाएका छैनन् । निवेदकले खिचोलासम्बन्धी कानून अपर्याप्त भने तापनि कसरी अपर्याप्त र प्रभावहीन भएको हो खुलाउन सकेका छैनन् । कानूनी प्रक्रियाको अवलम्बन नगरी रिट क्षेत्रमा प्रवेश गरिआएको निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुबै पक्षका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका कानून व्यवसायीहरू तथा सरकारी वकिलको बहस जिकिर सुनी तथा रिट निवेदनसमेतका मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा देहायका प्रश्नहरूउपर निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो :

(क) राज्यले विस्थापित गराएका निवेदकलाई उपलब्ध गराएको जग्गाको भोगचलन गर्नुपर्दा निवेदक आफैँले सामान्य कानूनी कार्यविधि अपनाई भोगचलन गर्नुपर्ने हो वा राज्यले नै भोगचलन गराइदिन पर्ने हो ?

(ख) विस्थापित परिवारले प्राप्त गरेको जग्गाको हालसम्म भोगचलन गर्न नपाएबापतको मुआब्जा पाउनुपर्नेलगायत अन्य आदेश निवेदकको मागबमोजिम जारी हुनुपर्ने हो, होइन ?

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा जग्गाको पुर्जा निवेदकहरूलाई उपलब्ध गराएको भए तापनि सो जग्गामा अतिक्रमण भएकोले भोग गर्न नपाएको हुँदा सो हटाई स्वेस्ताबमोजिम भोगाधिकार कायम गराई पाउँ भन्ने निवेदकको माग देखिन्छ । कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षको प्रयोजनको लागि विवादित केचना क्षेत्रको जग्गा सट्टाभर्नामा उपलब्ध गराएको विषयमा विवाद भएन । निवेदकहरूले जग्गा सट्टाभर्नामा पाएको कुरामा विवाद नभएपछि सोबमोजिम प्राप्त गरेको पुर्जाबमोजिम भोग गर्न पाउने हकमा विरोध भएको भन्ने लिखित जवाफमा समेत उल्लेख छैन । यसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा निरूपण हुने विषय जग्गा सट्टाभर्नाको नभई सट्टाभर्नाबापत पाएको जग्गाको भोग चलन गर्ने गराउने रहेको देखिन्छ । वास्तविक जग्गाधनीलाई सट्टाभर्नामा दिइएको जग्गाको भोग चलन राज्यले आफ्नै सक्रियतामा गर्नुपर्ने हो वा जग्गाधनीले दुनियावादी मुद्दामा अपनाइने कार्यविधि अनुशरण गरी आफैँ पहल गर्नुपर्ने हो सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आएको छ ।

३. तसर्थ, सर्वप्रथम सो प्रश्नतर्फ विचारगर्दा गृह मन्त्रालयले च.नं ५९७ मिति २०६९।३।६ को पत्रद्वारा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङलाई भोग चलन गर्नुपर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यक्तिको नै हुने र भोग चलन गर्न नसकेको अवस्थामा कानूनी उपचारको लागि

जान सक्ने नै हुँदा उक्त मन्त्रालयबाट केही गर्नुपर्ने नदेखिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी सो विषयमा जानकारी गराएको पाइन्छ । अर्कोतर्फ नेपाल राजपत्रमा उल्लेख भएअनुसार वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालयको मिति २०३८।१०।२१ को सूचनाबमोजिम २०३८ सालमा नै मोरङ सुनसरी जिल्ला वन क्षेत्र सुदृढीकरण अधिकार सम्पन्न समिति गठन भई त्यसलाई सट्टाभर्ना दिँदा जग्गा पाउने जग्गाधनीलाई जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा दिई जग्गा खाली गराई दिने काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिदिएको पाइन्छ । उक्त समितिले २०३९ सालमा विभिन्न मितिमा सूचना प्रकाशित गरी सट्टाभर्ना दिएको जग्गामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूलाई जग्गा खाली गराउन जानकारी गराएको पनि देखिन्छ । यसरी २०३८/०३९ सालदेखि नै राज्य संयन्त्रले नै जग्गा खाली गराउन पहल गर्दै आएको र अन्त्यमा २०६९ सालमा उक्त जग्गा प्राप्त गर्न जग्गाधनी आफैले कानूनी कारवाही गरी प्राप्त गर्न सक्ने नै देखिएको भनी सचिव स्तरीय निर्णयबाट जग्गा खाली गराउने प्रक्रियालाई विराम दिएको पाइयो ।

४. जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ ले नेपाल सरकारले कुनै सार्वजनिक कामको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक ठहराएमा यस ऐनबमोजिमको मुआब्जा दिने गरी नेपाल सरकारले जुनसुकै ठाउँको जतिसुकै जग्गा प्राप्त गर्न सक्नेछ भनी व्यवस्था गरेको छ । यस व्यवस्था अनुसार जग्गा अधिग्रहण गरिसकेपछि जग्गाधनीलाई मुआब्जास्वरूप सट्टाभर्नामा जग्गा नै उपलब्ध गराउने भनी एक पटक निधो गरिसकेपछि जग्गाधनीलाई सो जग्गामा भोगाधिकार पनि स्थापित गराउनु राज्यको कर्तव्य हुन्छ । उक्त दफामा “मुआब्जा दिने गरी” भन्ने

शब्दावलीअनुसार राज्यले जग्गाधनी पुर्जा दिई जग्गामा आफैले भोगाधिकार स्थापित नगराई व्यक्तिले नै नालिस गर्न सक्ने भन्न मिल्दैन । अन्यथा निवेदकको जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने तर सोको सट्टाभर्नाको लागि हकको कागज मात्रै दिएको हुन जान्छ । सट्टाभर्ना वा क्षतिपूर्तिबापत दिने भनेको जग्गा काल्पनिक नभई वास्तविक हुनुपर्ने र त्यस्तो जग्गा सम्बन्धित व्यक्तिको भोग वा नियन्त्रणमा आएको अवस्थामा मात्र वास्तविक हकवाला मात्र सकिने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा जग्गा रहेको ठाउँ अतिक्रमणकारी क्रियाकलापको कारणले जग्गाधनी निवेदकहरूको पहुँच अवरूद्ध भएको भन्ने मुख्य जिकिर रहेको हुँदा त्यस्तो अवरोध रहेको भए सो हटाउने राज्यको अन्तर्निहित एवम् कानूनी कर्तव्यसमेत हुन आउँदछ । साथै अतिक्रमणकारीको कारणले भोग गर्न नपाएको भन्ने मुख्य समस्या निवेदकहरूले देखाएको हुनाले यो विषय हक बेहकको समस्या नभई शान्ति सुरक्षाको समस्या देखिन आउने हुनाले समेत राज्य यस विषयमा उत्पन्न दायित्वबाट पन्छिन मिल्ने देखिँदैन ।

५. सरकारका तर्फबाट जग्गाधनीलाई जग्गा खाली गराई दिन नपर्ने र व्यक्ति आफैले नालिस गरी चलन चलाउनेसमेतका कार्य गर्नुपर्ने भन्ने आशयको निर्णय गर्दा व्यक्ति आफैले नालिस गरी मुद्दा जितेमा पनि फैसला कार्यान्वयन गर्ने कार्य अन्ततः राज्यको नै हुने कुरालाई मनन गरिएको देखिन आएन । स्वयम्राज्य संयन्त्रअन्तर्गत पर्ने विभिन्न मन्त्रालयहरू र स्थानीय निकायको पहलले समेत टुङ्गो लाग्न नसक्ने यस विषयलाई एकलो व्यक्तिले कसरी आफ्नो हकको पुनर्स्थापना गराउन सक्दछ भन्ने विषयमा विचार गरी निर्णय गर्नुपर्ने दायित्व राज्यको हुने कुरालाई बिर्सन

हुँदैन । राज्यका तर्फबाट ३० वर्षभन्दा बढी समय व्यतीत गर्दा पनि अतिक्रमण गरिएको जग्गा खाली हुन नसकेको अवस्थामा आफ्नो दायित्वबाट पूर्णरूपले पन्छिन खोज्दा जग्गाको भोगाधिकार प्राप्त गर्नुपर्ने व्यक्तिलाई अन्याय परेको अनुभूति हुन्छ । राज्यले आफूले सट्टाभर्नामा दिएको जग्गा जुन प्रयोजनका लागि दिएको हो सोबमोजिम हस्तान्तरण भएको सुनिश्चित गर्ने कर्तव्य राज्यको हुन्छ ।

६. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, सट्टाभर्नामा उपलब्ध गराइएका जग्गाको सरकारले भोगचलन गराउन नसकेकोले निवेदकका नाममा जग्गा दर्ता भएका मितिबाट हालसम्मको उक्त जग्गाहरूको उचित आमदानी स्थलगत हिसाब गरी एकमुष्ट दिलाई पाउनसमेत रिट निवेदकले माग गरेको देखिन्छ । यस सन्दर्भमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(३) ले यसप्रकार व्यवस्था गरेको पाइन्छ :

“वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रम लागू गर्दा वा सार्वजनिक हितको लागि राज्यले कुनै व्यक्तिको सम्पत्ति अधिग्रहण वा प्राप्त गर्दा वा त्यस्तो सम्पत्तिउपर कुनै अधिकारको सिर्जना गर्दा कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्ति दिइनेछ । क्षतिपूर्ति र सोको आधार र कार्य प्रणाली कानूनद्वारा निर्धारण गरिएबमोजिम हुनेछ ।”

७. प्रस्तुत मुद्दामा क्षतिपूर्ति वा मुआब्जाबापत नेपाल सरकारले यी निवेदकलाई मोरङ जिल्लाको बयरवन गाउँ विकास समितिअन्तर्गत विभिन्न कित्ता नं. का जग्गा उपलब्ध गराएको देखिन्छ । विस्थापित व्यक्तिले मुआब्जाबापत जग्गा नै लिन चाहेकोमा ऐलानी वा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको वा नेपाल

सरकारले प्रचलित कानूनबमोजिम बिक्री वितरण गर्ने व्यवस्था भएको कुनै जग्गा उपलब्ध भएमा नेपाल सरकारले त्यस्तो जग्गा नै सट्टामा दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा १४ ले उल्लेख गरेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा मुआब्जाबापत कानूनतः दिइएको जग्गालाई अन्यथा भन्न मिलेन । सट्टाभर्नामा दिइएको जग्गाहरूमा चित्त नबुझेको जिकिर पनि निवेदकको रहे भएको पाइँदैन । जहाँसम्म निवेदकको नाममा दर्ता भएको मितिदेखि सट्टाभर्नामा पाएको जग्गाको आयस्ता अनुसारको क्षतिपूर्ति पाउनुपर्ने भन्ने निवेदन जिकिर छ, त्यसतर्फ हेर्दा निवेदकले उक्त क्षतिपूर्ति के कुन कानूनको आधारमा पाउनुपर्ने हो, निवेदनमा उल्लेख गरेको देखिँदैन । सट्टाभर्नामा उपलब्ध भएको जग्गा स्वामित्वकर्ताले पाउन नसकेमा त्यसबापत के कति क्षतिपूर्ति पाउनुपर्ने हो भन्ने कुराको परिकल्पना जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ ले गरेको पनि पाइँदैन । यसरी एकातिर स्पष्ट कानूनको अभाव छ भने अर्कोतर्फ जग्गाको आयस्ता र स्थलगत मूल्याङ्कन गरी यति रूपैयाँ नै क्षतिपूर्ति दिनु भनी रिट क्षेत्रबाट भन्न मिलेन पनि हुँदैन ।

८. अतः सट्टाभर्नामा पाएको जग्गाको हालसम्म आयस्ता अनुसार निवेदकले क्षतिपूर्ति पाउने अवस्था रहेको नदेखिए तापनि उक्त जग्गाको यथार्थ र वास्तविक भोगाधिकार यी निवेदकमा रहने हुनाले गृह मन्त्रालय (सचिवस्तर) को मिति २०६९/३/४ को निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जि.प्र.का., मोरङलाई लेखेको च.नं. ५९७ मिति २०६९/३/६ को पत्र उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ । निवेदकको नाममा सट्टाभर्नामा दिइएका जग्गाहरूको यथार्थ अवस्था बुझी कानूनबमोजिम कसैको हक स्थापित

भएको देखिएमा बाहेक सट्टाभर्नाबापत जग्गाको हकको लिखत निवेदकहरूले प्राप्त गर्नुअगावै वा प्राप्त हुँदादेखि नै अनधिकृत अतिक्रमणको कारणले प्राप्त जग्गाधनी पुर्जाबमोजिम हकभोग गर्न नपाएको भए जो चाहिने सुरक्षा व्यवस्था मिलाई निवेदकहरूलाई स्वेस्ताबमोजिम हक पुगेको जग्गामा भोग गर्न सक्ने र भोग गर्न दिने सुनिश्चित गर्ने प्रयोजनको लागि गृह मन्त्रालय र भूमिसुधार मन्त्रालयलगायत सम्बन्धित विपक्षीहरूको समन्वयमा संयन्त्र खडा गरी विवाद रहेको थलोमा त्यसको कार्यान्वयन गर्नु गराउनु, निवेदकलाई भोग चलन गर्न दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत गृह मन्त्रालयसमेत सबै विपक्षीहरूलाई उपलब्ध गराई मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७० साल फागुन २७ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : अनिलकुमार शर्मा

निर्णय नं. ११६१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
फैसला मिति : २०७०।४।२८।२
०६५-CR-०५६७

मुद्दा : आयकर (आ.व. ०६०/०६१)

पुनरावेदक/वादी : श्री आन्तरिक राजस्व
कार्यालय, विराटनगरका तर्फबाट प्रमुख
कर अधिकृत ढुण्डिराज पोखरेल
विरूद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : श्री गोल्डेन ग्लोब लिक्वर्स प्रा.
लि., विराटनगर

- विगतका आ.व.मा भएका खर्चहरू तत्तत् वर्षहरूमा नै खर्चकट्टी गर्नुपर्ने हुन्छ । विगतका आ.व.मा भएको खर्च आ.व. २०६०।०६१ मा खर्चकट्टीको माग गरेको र सोलाई उचित मानी राजस्व न्यायाधिकरणबाट खर्चकट्टी गर्ने गरी भएको निर्णयबाट आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को प्रत्यक्ष गम्भीर कानूनी त्रुटी हुन गएको देखिने ।

(प्रकरण नं. ४)

- कुनै कागज प्रमाणमा लिनलाई सो कागज मिसिल संलग्न हुनुपर्ने हुन्छ । मिसिल संलग्न नै नरहेको बिल भरपाइलाई बिल

भरपाइ छ भनी सोअनुरूपको रकम आय निर्धारण गर्दा कट्टी गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- इजलाससमक्ष प्रत्यक्षीकरण भएको भए के कति कुन प्रमाण प्रत्यक्षीकरण भए र कुनकुन बिल भरपाइहरूबाट के कति रकम कट्टी हुनुपर्ने हो सो आफ्नो निर्णयमा निर्णयकर्ताबाट उल्लेख हुनुपर्ने ।
- न्यायिक निर्णय आत्मनिष्ठ तवरबाट गरिनुहुन्न अपितु वस्तुनिष्ठ आधारबाट गरिनुपर्दछ । मिसिल संलग्न नरहेको बिल भरपाइलाई निर्णयकर्ताले प्रत्यक्षीकरण भयो भन्नु नै पर्याप्त हुँदैन । प्रत्यक्षीकरण के कसरी र कति भयो भन्ने कुरा उक्त निर्णयमा प्रष्ट देखिनु पनि पर्दछ । फगत प्रत्यक्षीकरण भयो भनी त्यसको अस्तित्व र त्यसबाट सन्तुष्टी हुनुपर्ने कारण नदेखाई खर्च मिन्हा दिने गरी बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी नबुझ्ने प्रमाण बुझी प्रत्यक्ष लुटी भएको निर्णय कानूनबमोजिम भएको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीकातर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता कृष्णजीवी घिमिरे
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीकातर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता रमेश कोइराला
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३

सुरू तहमा निर्णय गर्ने अधिकारी :
श्री शिवकुमार कटुवाल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री विनोदप्रसाद ढुङ्गेल
लेखा सदस्य श्री गणेशकुमार कार्की

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय: राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट मिति २०६५।४।१३ मा भएको फैसलाउपर परेको निवेदनमा यस अदालतबाट राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ८(२) को खण्ड (ख) तथा (घ) अनुसार पुनरावेदनको अनुमति प्रदान भै दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर निम्नबमोजिम रहेको छ :

गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि.को आ.व. ०६०।०६१ को कारोबार नोक्सानी रु.१३,७६,९४३।७४ देखाई मिति २०६२।३।३१ मा आय विवरण पेस गरेको रहेछ ।

नाफा नोक्सान हिसाबमा खर्च दावी गरेको प्रारम्भिक खर्च रु.१०,०७,९५१।७२, परीक्षण समयमा प्रमाण देखाउन नसकेका खर्चहरूमध्ये बोटल खरिदबापतको रु.३,०५,१००।, प्रत्यक्षतर्फको रु.१४४३५।, प्रशासनिक खर्चतर्फको रु.३,५०,१००। र प्रत्यक्ष खर्चतर्फको ज्यालाबापतको रु.१,०९,९००। समेतको रकम करयोग्य आयको गणना गर्दा समावेश गर्नुपर्नेमा गरेको नदेखिएकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१(६) बमोजिम प्रमाण पेस गर्न १५ दिनको मौका दिएको छ भन्ने विपक्षी गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि.लाई जारी भएको आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरको च.नं. ८३३८ मिति २०६२।१२।२७ को सूचना ।

आ.व. ०५७।५८ मा विज्ञापन तथा प्रारम्भिक

खर्च भएको रकम रु.१३,६४,९६९।२८ मध्ये आ.व. ०५८।५९ मा नाफा नोक्सान हिसाब रु.१,४७,५००। र आ.व. ०५९।०६० को हिसाब रु.२,०९,५१२।५६ खर्च देखाई सकेकोले बाँकी रहेको खर्च रु.१०,०७,९५१।७२ यस वर्षको नाफा नोक्सान हिसाबमा खर्च देखाइएको हो । बोतल खरिदमा देखाइएको रकमले बिक्री वितरण गर्दा लाग्ने अ.थु., स्टिकर खर्च रकम आदि तथा मु.अ. करसमेत तिरिएको हो । ढुवानी खर्च स्वाभाविक हो । बिक्री प्रवर्द्धनतर्फको नाफा नोक्सानीका देखाइएको रकम डेबिट क्रेडिट नोटद्वारा खर्च जम्मा गरिएको हो प्रत्यक्ष खर्चअन्तर्गतको ज्याला खर्च आयमा समावेश गरिनु ठीक होइन भन्नेसमेतको विपक्षी प्रा.लि.ले पेस गरेको मिति २०६३।२।२ को जवाफ ।

गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि. को आ.व. ०६०।०६१ मा करयोग्य आयमा समावेश हुन छुट भएको रु.१७,८७,४८६।७२ मा करदाताले देखाएको नोक्सानी रु.१३,७६,९४३।७४ कट्टा गरी बाँकी रु.४,१०,५४२।९८ करयोग्य आय कायम हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरको मिति २०६३।२।७ को निर्णय पर्चा ।

आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरले गरेको निर्णय पर्चा त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि. कातर्फबाट राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरमा परेको मिति २०६३।९।१४ को पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा छलफलका लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरको मिति २०६५।१।२२ को

आदेश ।

उद्योगले लन्चिङ र विज्ञापन गरेबापतको रकम एकै पटक खर्चकट्टी माग्दा ज्यादै धेरै हुने हुँदा विभिन्न आ.व. हरूमा खर्च देखाएको मौजुदा सेस्ता बिल बिजकबाटसमेत प्रमाणित नै देखिँदा उक्त रकम खुद आयमा समावेश हुन नसकी मिन्हा हुने, बोतल खरिदबापतको रु.३,०५,१००।-, ढुवानी खर्चबापतको रु.१४,४३५।- रकमको बिल भर्पाइ इजलाससमक्ष प्रत्यक्षीकरण हुन आएकोले सो रकमहरू खुद आयमा समावेश हुन नसकी मिन्हा हुन्छ । त्यस्तै बिक्री प्रवर्द्धन खर्चबापतको रु.३,५०,१००।- उद्योगले क्रेडिट नोटबाट खर्च गरेको भनी सोको बिल भरपाइ प्रत्यर्थी कार्यालयमा पेस गरेको सेस्ता सुरु मिसिल संलग्नबाटसमेत देखिने हुँदा सो रु.६,०५,४३५।५४ मध्ये रु.३,५०,१००।- के कुन शीर्षकअन्तर्गत गरिएको खर्च भनी सोसम्म प्रत्यर्थीले आदेशमा उल्लेख गर्न नसकी अमान्य गरिएको कानूनसम्मत् नदेखिँदा सो रकम खुद आयमा समावेश हुन नसकी मिन्हा हुन्छ । करदाताले इजलाससमक्ष प्रत्यक्षीकरण गराएको भरपाइसमेतबाट ज्यालाबापतको रकम मजदुरले बुझेको देखिँदा श्रमिकलाई पारिश्रमिक भुक्तानी गरिएको उक्त रकममध्ये प्रत्यर्थी कार्यालयले भरपाइ नभएको भनी रु.१,०९,९००।- खुद आयमा समावेश गरेको मिलेको नदेखिँदा सो रकम खुद आयमा समावेश हुन नसकी मिन्हा हुन्छ । मिन्हा हुने ठहरेको हदसम्म प्रत्यर्थी आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरले गरेको मिति २०६३।२।७ को निर्णय र मिति २०६३।२।१६ को अन्तिम कर निर्धारण आदेशसमेत मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ भन्नेसमेतको राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट

मिति २०६५।४।१३ मा भएको फैसला ।

प्रारम्भिक खर्चबापत दावी भएको रू.१०,०७,९५१।७२ पैसा खुद आयमा समावेश हुन नसकी मिन्हा हुन्छ भनी राजस्व न्यायाधिकरणबाट फैसला भएको मिलेको छैन । विज्ञापनबापतको खर्च विगत आ.व. २०५८/०५९ भन्दा अगावै खर्च भएको कुरामा विवाद छैन । आयकर ऐन, २०५८ मा विगत आ.व. मा भएको खर्चलाई यस आ.व. मा आएर लेखे प्रावधान देखिँदैन । आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ अन्तर्गत करदाताले खर्चकट्टी लिन पाउने प्रावधान हेर्दा विगत आ.व. को खर्च सोही आ.व. मा मात्र दावी गर्न पाइन्छ । प्रस्तुत विज्ञापन खर्च करदाताको आ.व. २०५८/०५९ भन्दा अगावै कै खर्च भएकोले निजले आयकर ऐन, २०३१ संशोधनसहितको दफा १२(१)(ज)१ अन्तर्गत विज्ञापनबापतको खर्च दावी गर्न पाउने र उक्त दफामा तोकिएको सिमा भन्दा बढी भएको खर्च अमान्य गरी सोही आ.व. मा आयतर्फ समावेश गर्नुपर्नेमा सो नगरी आयकर ऐन, २०५८ को प्रावधानविपरीत विगत आ.व. मा खर्च भएको रकम दावी गरेकोलाई अमान्य गरी आय कायम भएको निर्णय कानूनसम्मत हुँदाहुँदै सोतर्फ बेवास्ता गरी राजस्व न्यायाधिकरणबाट फैसला भएको छ । बोटल खरिदबापतको रू.३,५०,१००।- ढुवानीबापतको खर्च रू.१४,४३५।- बिक्री प्रवर्द्धन खर्चबापतको रू.३,५०,१००।- र ज्याला खर्चबापतको रू.१,०९,९००। समेत जम्मा रू.७,७९,५३५।- को बिल भरपाइ कर परीक्षणको क्रममा पेस नभएको हुँदा खर्च मिन्हा दिन नमिल्ने भनी करदातालाई आयकर ऐन, २०५८ कोदफा १०१ को उपदफा ६ को प्रयोजनको लागि १५ दिनको म्याद दिएकोमा

निजले मौकाको म्यादभित्र पेस गरेको जवाफमा सो खर्चहरूको बिल भरपाइसहितको प्रमाण एवम् फाँटवारी संलग्न राखी पेस गर्नुपर्नेमा पेस गर्न सकेको देखिँदैन । कार्यालयबाट दिएको अन्तिम मौका भित्रसमेत पेस नगरिएको अवस्थामा कर निर्धारण गर्दा उक्त खर्चहरूले मान्यता नपाउनेमा सोलाई मान्यता दिई कानूनसम्मत ढङ्गबाट भएको आन्तरिक राजस्व कार्यालयको सुरु निर्णय उल्टी गर्ने गरी भएको राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा पुनरावेदन गर्ने अनुमति पाउँ भन्ने आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको निवेदनपत्र ।

यसमा विगत वर्षमा भएको विज्ञापन खर्चलाई चालु वर्षमा खर्च मिनाहा दिएको देखिएको, बोटल, ढुवानी खर्च तथा बिक्री प्रवर्द्धन खर्च तथा ज्याला खर्चहरूलाई समर्थन गर्ने बिल भौचर पेस नभएको आधारमा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरले खर्च अमान्य गरी आयकर निर्धारण गरेकोमा राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरले केवल बहसको सिलसिलामा बिल भौचर इजलाससमक्ष प्रत्यक्षीकरण गरेको भन्ने आधारमा खर्चलाई मान्यता दिएको फैसला आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ विपरीत हुने हुँदा राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ८(२) को खण्ड (ख) तथा (घ) अनुसार पुनरावेदनको अनुमति दिइएको छ नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालतबाट मिति २०६६।१।७ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गर्दा विराटनगर स्थित गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि.को आ.व. ०६०/०६१ को कर निर्धारण गर्दा प्रा.लिको

तर्फबाट पेस भएको आय विवरणमा संशोधन गरी संशोधित करयोग्य आय रु.४१०५४२।९८ कायम गरिएको देखिन्छ । सो संशोधित कर आदेशउपर विपक्षीको राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरमा पुनरावेदन परी सो न्यायाधिकरणबाट प्रारम्भिक खर्च, बोटल खरिद खर्च, ढुवानी खर्च, बिक्री प्रवर्द्धन खर्च र ज्यालाबापत भएको भुक्तानी खर्च मिनाहा हुने गरी फैसला भएको देखिन्छ । सो राजस्व न्यायाधिकरणको फैसलाउपर आयकर ऐन, २०५८ अनुरूप नभएको भनी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन गर्न अनुमति पाउँ भन्ने निवेदन यस अदालतमा दायर भएकोमा यस अदालतको मिति २०६६।१।७ को आदेशले पुनरावेदनको अनुमति प्रदान गरिएको देखिन्छ ।

नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णजीवी घिमिरेले विपक्षी प्रा.लि.ले आय विवरण पेस गर्दा खर्चको पुष्ट्याइँ हुने गरी बिल भरपाइहरूसमेत पेस गर्नुपर्नेमा सो गरेको देखिँदैन । पेस भएको आय विवरणलाई पुष्टि गर्ने गरी सबुद प्रमाण पेस गर्न आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरबाट प.नं ८३३७ मिति २०६२।१२।२७ को पत्रबाट जानकारी गराउँदा विपक्षीको तर्फबाट सबुद प्रमाण पेस भएको देखिँदैन । राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट फैसला हुँदा करदाताको तर्फबाट इजलाससमक्ष बिल भरपाइ प्रत्यक्षीकरण भएको भन्ने आधारमा कर मिन्हा गरिएको छ । प्रथमतः सबुद प्रमाणहरू सुरु तहमा पेस हुनुपर्दछ, पुनरावेदनको तहमा होइन । फेरि प्रत्यक्षीकरण भएको भए पनि के कति कुन प्रमाणहरू प्रत्यक्षीकरण भए मिसिल संलग्न रहेको देखिँदैन । त्यसैगरी आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ अनुसार चालु आर्थिक वर्षमा भएको

खर्चमात्र कट्टी गर्न पाउने हो । विगतमा भएको खर्चलाई चालु आर्थिक वर्षमा समावेश गर्न पाउने होइन । राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट विगत आर्थिक वर्षमा भएको खर्चसमेत मिनाहा गरिएकोले सो फैसला आयकर ऐनविपरीत भएकोले उल्टी गरी सुरु आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट भएको संशोधित कर निर्धारण आदेश सदर हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो । प्रत्यर्थीको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री रमेश कोइरालाले आय विवरण पेस गर्दा उल्लेख भएका खर्चहरू पुष्टी हुनेगरी राजस्व न्यायाधिकरणको इजलासको अनुमतिले प्रमाणहरू प्रत्यक्षीकरण गरिएको हो । सो प्रमाणहरूको आधारमा सो न्यायाधिकरणबाट खर्च मिनाहा भएकोले राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट भएको फैसला कानूनविपरीत नभएकोले सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

माथि उल्लेख भएबमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक तथा प्रत्यर्थीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहससमेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण हुनुपर्ने देखियो ।

- 1) विगतका आर्थिक वर्षमा भएको खर्चलाई अर्कै आर्थिक वर्षमा खर्चकट्टीको माग गरेकोमा खर्चकट्टी गर्न पाउने हो, होइन ?
- 2) खर्चकट्टी माग गर्नेले खर्च पुष्टी हुने प्रमाणहरू पेस गर्नुपर्ने हो, होइन ? र, पुनरावेदन तहको निकायमा प्रत्यक्षीकरण गरेको भने पनि खर्चकट्टी दिदा प्रत्यक्षीकरण भएको देखिनुपर्ने हो, होइन ?

3) सुरु आन्तरिक राजस्व कार्यालयको संशोधित कर निर्धारण आदेश उल्टी गर्ने गरी राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के हो ?

२. पहिलो प्रश्नको हकमा विचार गर्दा सो खर्च उद्योगको लन्चिङ र विज्ञापनबापतको खर्च भएको हो र उक्त खर्च एउटै आर्थिक वर्षमा माग्दा अत्यधिक हुने हुँदा विभिन्न आ.व. मा मागिएको हो भनी जिकिर लिएको देखिन्छ । यसरी गत वर्षका खर्चहरू यस वर्षमा कट्टीको माग गर्न र पाउने हो होइन भनी विचार गर्नुपर्ने देखियो । अगाडिको आर्थिक वर्षमा भएका खर्चहरू भुक्तानी गरिएकोले कर छुट हुनुपर्ने भनी आय विवरणमा उल्लेख भएको अवस्था देखिन आएको छ । व्यक्तिले आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि के कस्ता रकमहरू खर्चकट्टी गर्न पाउने रहेछ भन्ने सम्बन्धमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ मा निम्न कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

“कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि यस ऐनको अधीनमा रही कारोबारसँग सम्बन्धित देहायका खर्चहरू कट्टी गर्न पाउनेछ :

- (क) सो आय वर्षमा भएका,
- (ख) सो व्यक्तिबाट भएका,
- (ग) व्यवसाय वा लगानीबाट आय आर्जन हुने कार्यमा भएका ।”

३. उपर्युक्त दफा १३ को कानूनी व्यवस्था हेर्दा कुनै व्यक्तिले कुनै व्यवसाय वा लगानीबाट प्राप्त आय गणना गर्दा जुन आर्थिक

वर्षको आय घोषणा गर्ने हो सोही आर्थिक वर्षमा भएको खर्चलाई मात्र खर्चकट्टी गर्न पाउने व्यवस्था दफा १३ (क) मा उल्लेख गरिएको देखिन्छ । तर प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षी प्रा.लि.ले देखाएको लन्चिङ तथा विज्ञापनका खर्चहरू चालु आर्थिक वर्ष २०६०।०६१ को हो भन्न सकेको देखिँदैन अपितु एकै पटक माग गर्दा ज्यादै बढी हुने हुँदा विभिन्न आ.व. मा खर्चकट्टी माग गरिएको हो भनी जिकिर लिएको देखिन्छ । यसरी विगतका आ.व.मा भएका खर्चहरू तत्तत् वर्षहरूमा नै खर्चकट्टी गर्नुपर्ने हुन्छ । विगतका आ.व.मा भएको खर्च यस आ.व. २०६०।०६१ मा खर्चकट्टीको माग गरेको र सोलाई उचित मानी राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट खर्चकट्टी गर्ने गरी भएको निर्णयबाट आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ को प्रत्यक्ष गम्भीर कानूनी त्रुटी हुन गएको देखियो ।

४. दोस्रो प्रश्नको निरूपण गर्ने सन्दर्भमा मिसिल अध्ययन गर्दा, विपक्षी गोल्डेन ग्लोव लिक्र्स प्रा.लि. विराटनगरले आर्थिक वर्ष २०६०।२०६१ को आय विवरण पेस गर्दा देखाएको रकममध्ये बोतल खरिद खर्च, प्रत्यक्ष खर्च, प्रशासनिक खर्च र ज्यालाबापत भएको भुक्तानी खर्च पुष्टि नभएकोले खर्च पुष्टि हुने सबुद प्रमाणपत्र पाएको मितिले १५ दिन भित्र कार्यालयमा पेस गर्नुहुन भनी आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरबाट च.नं ८३३७० बाट मिति २०६२।१२।२७ मा पत्राचार भएको देखिन्छ । सो पत्र व्यहोराबमोजिम खर्च रकम पुष्टि हुने गरी सबुद प्रमाण पेस गर्नुपर्नेमा सो नगरी विपक्षीले मिति २०६३।२।२ मा आफ्नो लेटर प्याडमा आय विवरणअनुसार कर निर्धारण हुन भनी निवेदन लेखी कर कार्यालयमा पेस गरेको देखिन्छ । आफूले माग गरेको खर्च पुष्टि हुने

प्रमाण विपक्षीबाट प्राप्त नभएपछि सुरु आन्तरिक राजस्व कार्यालयले संशोधित कर निर्धारण आदेश जारी गरेको देखिन आएको छ ।

५. आफूले गरेको खर्च वास्तविक र यथार्थ हो भन्नु प्रथमतः प्रा.लि.ले खर्च भुक्तान गरी प्राप्त गरेको बिल भरपाइसहितका सबुद प्रमाणहरू प्रमाणको मूल्याङ्कन गर्ने सुरु निकाय आन्तरिक राजस्व कार्यालयमै पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । सुरु निकायले पेस हुन आएको प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी सोही आधारमा निर्णय लिने हो । आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा त्यस्तो माग भए अनुसारको बिल भरपाइ पेस हुन सकेको देखिन आएन । तथापि, पुनरावेदन गर्दा पनि त्यस्तो छुट प्रमाणहरू पेस गर्न सकिन्छ । तर राजस्व न्यायाधिकरणको फैसला हेर्दा पुनरावेदन तहमा आई इजलाससमक्ष पक्षले बहसको क्रममा सबुद प्रमाण प्रत्यक्षीकरण गरेको भनी माग गरेबमोजिमको खर्च मिनाहा दिइएको देखिन्छ । पुनरावेदन तहमा के के कुन किसिमका प्रमाणहरू प्रत्यक्षीकरण भए सो प्रमाणहरूको छायाप्रतिसमेत मिसिलमा रहेको पनि देखिएन । कुनै कागज प्रमाणमा लिनलाई सो कागज मिसिल संलग्न हुनुपर्ने हुन्छ । मिसिल संलग्न नै नरहेको बिल भरपाइलाई बिल भरपाइ छ भनी सोअनुरूपको रकम आय निर्धारण गर्दा कट्टी गर्न मिल्दैन ।

६. इजलाससमक्ष प्रत्यक्षीकरण भएको भए पनि के कति कुन प्रमाण प्रत्यक्षीकरण भए र कुन कुन बिल भरपाइहरूबाट के कति रकम कट्टी हुनुपर्ने हो सो आफ्नो निर्णयमा निर्णयकर्ताबाट उल्लेख हुनुपर्ने हुन्छ । न्यायिक निर्णय आत्मनिष्ठ तवरबाट गरिनुहुन्न अपितु वस्तुनिष्ठ आधारबाट गरिनुपर्दछ । मिसिल संलग्न नरहेको बिल भरपाइलाई निर्णयकर्ताले प्रत्यक्षीकरण भयो

भन्नु नै पर्याप्त हुँदैन । प्रत्यक्षीकरण के कसरी र कति भयो भन्ने कुरा उक्त निर्णयमा प्रष्ट देखिनु पनि पर्दछ । फगत प्रत्यक्षीकरण भयो भनी त्यसको अस्तित्व र त्यसबाट सन्तुष्टी हुनुपर्ने कारण नदेखाई खर्च मिन्हा दिने गरी बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी नबुझ्ने प्रमाण बुझी प्रत्यक्ष त्रुटी भएको निर्णय कानूनबमोजिम भएको भन्न मिल्ने देखिएन ।

७. तसर्थ, माथि विश्लेषण भएबमोजिम सुरु तहको कार्यालयमा सबुद प्रमाणद्वारा विपक्षीले आय विवरणमा देखाएको खर्च पुष्टी गर्न नसकेको र आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ बमोजिम आय विवरणमा उल्लेखित खर्च विगतका आर्थिक वर्षको भएको अवस्थामा र पुनरावेदन तहमा बहसको क्रममा प्रमाण प्रत्यक्षीकरण गरिएको भन्ने आधारमा सुरु आन्तरिक राजस्व कार्यालयको कर निर्धारण आदेश बदर गरी खर्च मिनाहा दिने गरी राजस्व न्यायाधिकरण, विराटनगरबाट मिति २०६५।४।१३ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ । फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पठाइदिनु । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. कल्याण श्रेष्ठ

इति संवत् २०७० साल साउन २८ गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : चाणकमणि अर्याल

निर्णय नं. ११६२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।२।१८।१
०६८-CI-१४१७

मुद्दा : परमादेश ।

पुनरावेदक/विपक्षी : नेपाल सरकार, वैदेशिक
रोजगार विभागको तर्फबाट ऐ.का
महानिर्देशक पूर्णचन्द्र भट्टराई
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/निवेदक : धनुषा जिल्ला, औरही
गा.वि.स.वडा नं. ८ घरभई का.म.न.पा.
वडा नं. १४ बस्ने हीरालाल शाह

- सरकारको नीति तथा निर्णयहरूलाई बाधाको रूपमा देखाई प्रत्यर्थी रिट निवेदकबाट पुनरावेदक विभागको पलानुसार इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम एवम् बैङ्क ग्यारेन्टीबापतको रकमसमेत दाखिल गर्नेलगायतका आवश्यक प्रक्रियाहरूसमेत सम्पन्न भैसकेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन इन्कार गर्नु भनेको वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२) को प्रतिकूलको कार्य हुन जाने ।
- कानूनबमोजिम काम गर्नुपर्ने सार्वजनिक

निकायले निवेदकको हकमा कानूनी कर्तव्य पूरा गर्न नसकेको देखिएको अवस्थामा रिट निवेदन मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको इन्साफलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक/विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता पुस्कर सापकोटा
प्रत्यर्थी/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
प्रसन्नकृष्ण दास
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ६(३), ६(६), ६(७), ९
- कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५(१)
- वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्नेत
मा.जि.न्या.श्री टंकबहादुर मोक्तान

फैसला

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।०२।१०।१४ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त व्यहोरा एवम् ठहर देहायबमोजिम छ :-

मिति २०६८।१२।१७ मा पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर भएको रिट निवेदनको

सङ्क्षिप्त व्यहोरा :

निवेदक कम्पनी नेपाल सरकारबाट अनुमति वा इजाजत प्राप्त मुलुकहरूबाट वैदेशिक रोजगारका लागि माग भै आएकोमा कामदार तथा कर्मचारीहरूलाई विदेशमा पठाउन वा वैदेशिक रोजगार प्रदान गराउने उद्देश्यबाट कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५(१) बमोजिम कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा विधिपूर्वक दर्ता भै कम्पनीको रूपमा संस्थापित भै आन्तरिक राजस्व कार्यालयबाट पान नं. को प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरेको छ । निवेदक कम्पनीको उद्देश्यबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १० बमोजिम वैदेशिक रोजगार विभागबाट इजाजत लिई मात्र सञ्चालन गर्न पाउने व्यवस्था गरेको, ऐनले तोकिबमोजिमको रकम रु. ३०,००,०००।- (तीसलाख) रूपियाँमध्ये रु. २३,००,०००।- (तेईस लाख) रूपियाँ बराबरको बैङ्क ग्यारेन्टी र बाँकी रु. ७,००,०००।- (सात लाख) रूपियाँ धरौटी वापतसमेत जम्मा रु. ३०,००,००० (तीसलाख) रूपियाँ बैकमा जम्मा गरी इजाजतपत्र दस्तुर वापतको रु. २०,०००।- (बीस हजार) रूपियाँको सक्कलै बैङ्क भौचरसमेत पेस गरी विपक्षी विभागले दिएको निर्देशन अनुसार बुझाउनुपर्ने सम्पूर्ण दस्तुर, धरौटी बुझाइ इजाजतपत्रको लागि निवेदन दिएकोमा सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरेपछि पनि इजाजतपत्र नदिई मेरो उद्योग व्यापार तथा सम्पत्तिसम्बन्धी अधिकारबाट वञ्चित गरेको विपक्षीको कार्य गैरकानूनी हुनाको साथै नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ६(३), ६(६), ६(७), ९ बमोजिम प्रदत्त अधिकारमा आघात पुर्याएकोले ऐ.ऐनको दफा १७/८(१) बमोजिम परमादेशको आदेश जारी गरी इजाजतपत्र दिनु

भन्ने परमादेश जारी गरिपाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।१२।२० मा भएको प्रारम्भिक आदेश :

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार कारण भए सबुद प्रमाणसहित लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद सूचना जारी गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको ओदश ।

विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभागसमेतको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस भएको लिखित जवाफ

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११ बमोजिम यस विभागबाट वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्नको लागि इजाजत दिनेसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गरेको छ । नेपाल सरकारको समयसमयमा हुने नीतिगत निर्णयहरू कार्यान्वयन गर्ने दायित्व पनि यस विभागको रहेको हुन्छ । प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को १० बुँदे निर्देशनको दफा ४ मा उल्लेख भएबमोजिम हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोकने भन्ने उल्लेख भै श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयमार्फत यस विभागमा प्राप्त भएकोले सो निर्देशन अनुसार नयाँ इजाजत दिने कार्य रोकिएको हो । मिति २०६८।६।२६ गते पत्र प्राप्त भएकोले सो भन्दा अगाडिसम्म प्राप्त भएका निवेदनउपर प्रक्रिया पूरा गरी केही संस्थाहरूलाई इजाजतपत्र प्रदान गरिएको हो । निवेदक रोभ ईन्टरनेशनल प्रा.लि.ले यस विभागमा इजाजत लिनका लागि निवेदन दर्ता गरी कानूनबमोजिम भएको प्रक्रियामा उक्त संस्थाको बैङ्क ग्यारेन्टी माथि उल्लिखित मन्त्रालयको तोकिएको अवधि भन्दापछिको मिति

२०६८।१।२४ को मितिको दाखिला हुन आएको तर नगद रु.७,००,०००।-(सात लाख) रूपियाँ दाखिला गरेको निस्सा निजको फाइल संलग्न हुन नआएको तथा नेपाल सरकारको नीतिगत निर्णयबमोजिमको प्रक्रिया पूरा नभएको कारणबाट रिट निवेदकलाई इजाजत नदिएको हो । रिट निवेदकले यस विभागको के कस्तो काम कारवाही र निर्णयद्वारा निजको मौलिक हक अधिकारमा आघात पुगेको हो, आधार र कारणसमेत नखुलाई दिएको निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६९।०२।१०।४ मा भएको फैसला :

सरकारको नीति तथा निर्णयहरू भनी निवेदकबाट विभागको पत्रानुसार इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम एवम् बैङ्क ग्यारेन्टीलगायतका आवश्यक प्रक्रियाहरूसमेत सम्पन्न भैसकेको अवस्थामा निवेदकलाई निजको मागबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन इन्कार गर्नु वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२) को प्रतिकूल देखिन आयो । कानूनद्वारा अख्तियारप्राप्त सार्वजनिक निकायले कानूनले तोकेको काम गर्नु, त्यस्तो निकायको कानूनी दायित्व हो । माथि उल्लेख भएबमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षी विभागले निवेदकको हकमा कानूनले निर्धारण गरेको दायित्व पूरा गरेको देखिन आएन । अतः त्यस विभागमा परेको निवेदकको निवेदन माग सम्बन्धमा कानूनबमोजिम प्रक्रिया पूरा गरी निवेदन मागबमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभाग, तीनकुने, काठमाडौंसमेतका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ ।

वैदेशिक रोजगार विभागको तर्फबाट यस

अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र :

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ६६ अनुसार विभागले गरेको निर्णयउपर मन्त्रालयमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था हुँदाहुँदै त्यसतर्फको बाटो अवलम्बन नगरेको र निर्णय गर्ने पदाधिकारीलाई विपक्षी नै नबनाइएको अवस्थामा रिट खारेज गर्नुपर्नेमा परमादेश जारी गर्ने गरेको निर्णय रिटको सिद्धान्तसमेतको त्रुटिपूर्ण हुँदा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको मिति २०६९।०२।१० को निर्णय उल्टी गरी रिट निवेदन खारेज गर्ने गरी इन्साफ पाउँ ।

यस अदालतबाट विपक्षी झिकाउने गरी मिति २०७०।४।३१।५ मा भएको आदेश :

यसमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्बाट कार्यालयबाट वैदेशिक रोजगारको व्यवसाय सञ्चालन गर्न नयाँ अनुमतिपत्र दिने कार्य रोक्ने भनी मिति २०६८।६।१३ मा निर्देशन भएपश्चात प्रत्यर्थीले मिति २०६८।७।२५ मा बैङ्क ग्यारेन्टी तथा मिति २०६८।११।१६ मा इजाजतपत्र दस्तुर दाखिला गरेको देखिएको अवस्थामा केवल रकम दाखिला गर्न मिति २०६८।५।१८ मा पत्र दिइएको मानी, रकम दाखिल गर्न पत्र दिनु र रकम दाखिल गर्ने पृथक कार्य हुँदा रकम दाखिल नगर्दै हकाधिकार सिर्जना हुन नसक्नेमा निवेदकको माग दावीबमोजिम परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला फरक पर्ने देखिँदा अ.बं २०२ नं.बमोजिम विपक्षी झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

नियमबमोजिम मुद्दा पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुस्कर सापकोटा तथा प्रत्यर्थी निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान्

अधिवक्ता श्री प्रसन्न कृष्णदासले गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहस जिकिरलाई मनन गर्नुका साथै पुनरावेदनसहितको सम्पूर्ण मिसिल प्रमाण कागजातहरूको अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. प्रत्यर्थी रिट निवेदकको दावीमा वैदेशिक रोजगार विभागबाट इजाजत लिने सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरेकोमा पनि विपक्षी विभागले मेरो कम्पनीलाई वैदेशिक रोजगार सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र नदिएकोले विपक्षी निकायको नाममा इजाजतपत्र दिनु भन्ने परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने देखिन्छ भने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को १० बुँदे निर्देशनको दफा ४ मा उल्लेख भएबमोजिम हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोकिएको र तोकिएको अवधिभित्र इजाजतपत्रसम्बन्धी सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा नभएको कारणबाट रिट निवेदकलाई इजाजत नदिइएको हो भन्नेसमेतको पुनरावेदक विभागको लिखित जवाफ ब्यहोरा देखिन्छ ।

३. उल्लिखित रिट निवेदन दावीका साथै लिखित जवाफ ब्यहोरा रहेको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट निवेदकको रिट निवेदन माग दावीका सम्बन्धमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी निवेदन मागबमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभागका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहरयाएउपर विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभागको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा निर्णयार्थ विचार गर्दा, निवेदकसँग सम्बन्धित रहेको संस्था रोभ इन्टरनेशनल प्रा.

लि. कानूनबमोजिम दर्ता भएको कम्पनी रहेकोमा विवाद देखिँदैन । प्रत्यर्थी रिट निवेदकले वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(१) बमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्रका लागि पुनरावेदकसमक्ष इजाजतपत्र दिने कार्य रोक्नेसम्बन्धी निर्देशन प्राप्त भएको मिति भन्दा अगावै निवेदन दिएको अवस्था देखिन्छ । प्रत्यर्थीको निवेदन परेपश्चात ऐ.ऐनको दफा ११(२) बमोजिम इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम एवम् बैङ्क ग्यारेन्टी दाखिल गर्न प्रत्यर्थी रिट निवेदकलाई पुनरावेदक विभागबाट मिति २०६८।५।१८ मा सूचना गरेको देखिन्छ । सो अनुसार प्रत्यर्थी रिट निवेदकले बैङ्क ग्यारेन्टीका साथै मिति २०६८।११।१६ मा इजाजतपत्र दस्तुर र धरौटीबाटको रकमसमेत दाखिला गरी सोही मितिमा विभागसमक्ष सक्ल भौचरसमेत पेस गरेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न पुनरावेदक वैदेशिक रोजगार विभागको मिति २०६९।१।३१ को पत्रबाट देखिएको छ ।

४. विपक्षी विभागको लिखित जवाफमा वैदेशिक रोजगार विभागबाट वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्थाको सङ्ख्या र तिनका शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न हाल पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था हुन नसकेकोले हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोक्ने व्यवस्था श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को निर्देशन विभागमा मिति २०६८।६।२६ मा प्राप्त भई सोही मितिबाट नयाँ संस्थाहरूलाई इजाजत दिने काम स्थगित गरिएको र इजाजत दर्ता प्रक्रिया स्थगित हुनुपूर्व सबै प्रक्रिया पूरा भै धरौटीसमेत दालिखा गरेकाहरूको मात्र

प्रक्रिया अगाडि बढाउन विभागलाई निर्देशन दिने भन्ने मिति २०६८।९।५ को मन्त्रिस्तरीय निर्णयानुसार प्रत्यर्थी रिट निवेदकको हकमा निजको बैङ्क ग्यारेन्टी तोकिएको अवधि भन्दा पछिको मितिको दाखिला हुन आएको र नगद रु. ७००,०००।- (सात लाख) दाखिल गरेको निस्सा फाइल संलग्न भएको नदेखिएको भनी विभागको मिति २०६८।११।२३ को निर्णयानुसार काम कारवाही स्थगित गरी खारेजीको प्रक्रियामा रहेको भन्ने देखिन्छ ।

५. उल्लिखित तथ्यका आधारमा वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी नेपाल सरकारको मिति २०६८।६।१३ को १० बुँदे निर्देशन, मन्त्रिस्तरको मिति २०६८।९।५ को निर्णयबमोजिमको अवधिपूर्व नै निवेदकको वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्रका लागि पुनरावेदकसमक्ष निवेदन परेको र मिति २०६८।५।१८ मा पुनरावेदक विभागबाट सोसम्बन्धी कारवाही सुरु गरी लाग्ने इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम, बैङ्क ग्यारेन्टीलगायत दाखिला गर्न प्रत्यर्थी रिट निवेदकलाई पत्र लेखेको देखिई इजाजतपत्र दिने सम्बन्धमा निर्देशित समयभित्रै कारवाही सुरु भएको देखिइरहेको अवस्थामा मिति २०६८।९।५ को निर्णय अनुसार इजाजतपत्र दिनेसम्बन्धी सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा नभएको भन्ने आधारमा प्रत्यर्थी रिट निवेदकलाई इजाजतपत्र दिनबाट वञ्चित गरेको पुनरावेदक विभागको काम कारवाहीलाई कानूनसङ्गतको भन्न मिल्दैन ।

६. वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२) मा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्रका लागि पेस भएका निवेदनउपर आवश्यक जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो संस्थालाई वैदेशिक रोजगार सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन

उपयुक्त देखेमा तोकिएबमोजिमको इजाजतपत्र दस्तुर र धरौटीबापत तीस लाख रूपियाँ नगद वा सात लाख रूपियाँ नगद र बाँकी तेईस लाख रूपियाँको बैङ्क ग्यारेन्टी लिई इजाजतपत्र दिनु पर्नेछ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । यस कानूनी व्यवस्था अनुसार तोकिएबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरेका प्रत्यर्थी रिट निवेदकलाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन नमिल्ने कुनै बाधा रहेको अवस्था देखिदैन । सरकारको नीति तथा निर्णयहरूलाई बाधाको रूपमा देखाई प्रत्यर्थी रिट निवेदकबाट पुनरावेदक विभागको पत्रानुसार इजाजतपत्र दस्तुर, धरौटी रकम एवम् बैङ्क ग्यारेन्टीबापतको रकमसमेत दाखिल गर्नेलगायतका आवश्यक प्रक्रियाहरूसमेत सम्पन्न भैसकेको अवस्थामा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन इन्कार गर्नु भनेको वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११(२) को प्रतिकूलको कार्य हुन जान्छ । कानूनबमोजिम काम गर्नुपर्ने सार्वजनिक निकायले प्रत्यर्थी रिट निवेदकको हकमा कानूनी कर्तव्य पूरा गर्न नसकेको देखिएको अवस्थामा रिट निवेदन मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको इन्साफलाई अन्यथा भन्न मिल्ने ।

७. अतः पुनरावेदक वैदेशिक रोजगार विभागमा परेको प्रत्यर्थी रिट निवेदकको निवेदन सम्बन्धमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी निवेदन मागबमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभाग, तीनकुने, काठमाडौंसमेतका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।०२।१०।४ को इन्साफ मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । विपक्षीको पुनरावेदन

जिकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी
मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल जेठ १८ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : बाबुराम सुवेदी

निर्णय नं. ११६३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
आदेश मिति : २०७०।१०।१५।४
२०६९-WO-०४११

मुद्दा : उत्प्रेषण ।

रिट/निवेदक : अम्बरबहादुर पन्थको नाति,
पृथबहादुर पन्थको छोरा गोरखा जिल्ला,
देउराली गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने
सुरजबाबु पन्थसमेत

विरुद्ध

विपक्षी/प्रत्यर्थी : पुनरावेदन अदालत, पोखरासमेत

- कुनै पनि मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा तत्काल गरिने अन्तरकालीन प्रकृतिका आदेश फैसलासरहका नभई त्यस बेलाको औचित्यको आधारमा गरिने तत्कालका लागि दिइने अन्तरकालीन आदेश हुन् । जसले सबुद प्रमाण सङ्कलन र परीक्षणपछि तिनको मूल्याङ्कनका आधारमा हुने फैसलालाई प्रभाव पार्न नसक्ने ।
- अन्तरकालीन आदेशद्वारा गरिने रोक्काको आदेश विवादमा आएको चल अचल सम्पत्ति आवश्यकता अनुसार प्रतिउत्तर नपरेसम्मका लागि वा मुद्दा किनारा नभएसम्मका लागि यथास्थितिमा राख्ने कानूनी संयन्त्र मात्र हो । यस्तो प्रकारको आदेशले अन्तिम फैसलाले बोलेसरह सवारी साधन लिलाम गर्न भनी बोल्न मिल्ने नदेखिने ।
- जफत गरिएको भनिएको सवारी साधनको रूपमा रहेको ट्रयाक्टर मुद्दा चल्दाचल्दैको क्रममा रहेको जिन्सी सामान भएको र त्यस्तो सवारी साधनलाई मुद्दाको अन्तिम किनारा भए जस्तो मुद्दा विचाराधीन भएको अवस्थामा लिलाम गर्ने वा नगर्ने भन्ने कुराको निक्कै अन्तरिम आदेशले गर्न कानूनतः मिल्ने हुँदैन । फैसला हुनुअगावै उक्त सवारी साधन लिलाम गरिएमा पछि मुद्दाको अन्तिम फैसला हुँदा जफत नहुने ठहर्याएमा सवारी धनीलाई अपूरणीय क्षति पुग्न सक्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

रिट/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
मोहनमूर्ति पन्त

विपक्षी/प्रत्यर्थीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता शंकरप्रसाद राई

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- वन ऐन, २०४९ को दफा ६६
- मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं.

आदेश

न्या.सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :-

म निवेदक सुरजबाबु पन्थले सेती इन्भेष्टमेन्ट कम्पनी प्रा.लि. शाखा कार्यालय ट्रयाक्टर कृषि कार्यालय, पोखराबाट ग १ त २३२९ नं. को ट्रयाक्टर किस्ताबन्दीमा खरिद गरी लिई उक्त ट्रयाक्टर कृषि कार्यमा उपयोग गर्दै किस्ता रकम नियमितरूपमा भुक्तान गर्दै आएकोमा मिति २०६८।६।१ देखि सम्झौता गरी निवेदक श्यामकाजी के.सी.ले ट्रयाक्टर सञ्चालन गर्दै आएका थियौं ।

यसैबीच मिति २०६८।८।६ गतेका दिन कृष्ण अधिकारीको धान पराल बोक्न चालक रामबहादुर रोक्कालाई पठाएकोमा निज चालकलाई गोरखा शेरा बजारदेखि करिब २ कि.मि. टाढा रहेको लामाटारी भन्ने स्थानबाट ५/६ जना अपरिचित मानिसहरूले साँझ कब्जामा लिई अवैध वन पैदावार (काठ) ट्रयाक्टरमा लोड गराई शेरा बजारतर्फ फर्कने क्रममा गस्तीका प्रहरीलाई देखी ट्रयाक्टर छोडी ड्राइभर तथा अपरिचित मानिसहरू भागेकाले उक्त ट्रयाक्टर काठ कब्जामा लिई

वादी नेपाल सरकारबाट उक्त ट्रयाक्टर धनी हामी निवेदकसमेतका विरूद्धमा गोरखा जिल्ला अदालतमा वन ऐन, २०४९ को दफा ५० (१) तथा ट्रयाक्टरको हकमा दफा ६६ अनुसार जफत गरी पाउन माग दावी लिई वन पैदावार काठ चोरी निकासीको अभियोगपत्र दर्ता गरिएको अवस्था थियो ।

मुद्दा पुर्पक्षको लागि हामी निवेदकमध्येका श्यामकाजी के.सी.लाई साधारण तारिखमा राख्ने गरी निवेदक सुरजबाबु पन्थलाई १,४०,०००।- नगद धरौट वा सो बराबरको जेथा जमानत लिने गरी तथा सवारी साधन ट्रयाक्टरको हकमा सवारी धनीका सहमति थियो थिएन भन्ने प्रश्न निरूपण हुन बाँकी नै रहेको देखिँदा सो कुरा पछि यकिन भएका बखत ठहर हुने र सवारी साधन त्यसै राखिएमा इन्जिनलगायतका सामानहरू बिग्री काम नलाग्ने अवस्थामा पुग्न सक्ने भएकोले अदालतद्वारा खोजी भएका बखत दाखिल गराउने गरी सवारी धनीलाई जिम्मा लगाउने गरी गोरखा जिल्ला अदालतबाट आदेश भएको थियो । उक्त आदेशअनुसार म निवेदक सुरजबाबु पन्थले ट्रयाक्टर जिम्मा लिएको थिएँ ।

पुनरावेदन अदालत, पोखरामा मा.न्या. डिल्लीराज आचार्यज्यूले निरीक्षण गर्ने सिलसिलामा गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१०।१२ मा भएको आदेश बदर गरी दिई सवारी धनी सुरजबाबु पन्थबाट ट्रयाक्टर फिर्ता गराई सो साधनको मूल्याङ्कन यान्त्रिक कार्यालयबाट निर्धारण गरी अविलम्ब लिलामसम्बन्धी कारवाही अघि बढाउनु भनी मिति २०६९।१।३ मा निर्देशन आदेश भए अनुसार गोरखा जिल्ला अदालतबाट हामी निवेदक सुरजबाबु पन्थबाट ट्रयाक्टर फिर्ता

गराई मूल्याङ्कन मुचुल्का गरी मूल्याङ्कनसहितको कागजात सरकारी वकिलको कार्यालयमार्फत जिल्ला अदालतमा पठाउनको लागि जिल्ला वन कार्यालय, गोरखालाई लेखी पठाउनु, सो कार्य सम्पन्न भई आएपछि लिलामसम्बन्धी कारवाही अघि बढाउनु भनी मिति २०६९।३।२६ मा गोरखा जिल्ला अदालतबाट आदेश भयो ।

उक्त आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, पोखरासमक्ष मुलुकी ऐन, अ.बं. १७ नं. का आधारमा निवेदन गर्दा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा २० बमोजिम मातहतका अदालतको निरीक्षण गर्ने न्यायाधीशले पुनरावेदन अदालतको संयुक्त इजलासको अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी कानूनविपरीतको कारवाहीका सम्बन्धका दिएको भनिएको उक्त आदेशको सन्दर्भमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट पुनः अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी हेर्न नमिल्ने हुँदा जिल्ला अदालतको आदेश अन्यथा भन्न मिलेन भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६९।५।२८ मा भएको आदेश ।

जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ९० ले गरेको व्यवस्थाबमोजिम अभियोगमा प्रयोग भएको मालवस्तु पेस गर्न नसकिने भएमा बाहेक मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष पेस गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था वन ऐनकै दफा ५९(क) ले व्यवस्था गरेको छ । यसरी अभियोगपत्रसाथ दाखिल भएका मालवस्तु अदालतको हाताभित्र उपयुक्त स्थान अभावले सुरक्षित राख्न नसकिने भएमा त्यस्तो मालवस्तु अदालतले खोजेका बखत दाखिल गर्ने गरी सुरक्षापूर्वक राख्न सम्बन्धित निकायमा जिम्मा दिन सकिनेछ भन्ने उक्त कानूनी व्यवस्थाको अर्थ मुद्दा अन्तिम टुङ्गो लाग्नुपूर्व अभियोगसाथ पेस भएका जिन्सी सामान यथास्थितिमा राखिरहनु भन्ने

नै हो ।

मातहत अदालतको निरीक्षण गर्ने क्रममा पुनरावेदन अदालतको एक जना न्यायाधीशले मात्र आदेश गर्नु भएको हुँदा र १७ नं. अनुसारको कैफियत प्रतिवेदन संयुक्त इजलासबाट सुनुवाइ भएको हुँदा समान इजलासको आदेशउपर सुनुवाइ गर्न नमिल्ने भनी लिइएको आधार पनि मिलेको छैन । हामी निवेदकको संविधानप्रदत्त मौलिक हक हनन् गर्ने गरी तथा प्रचलित कानूनको गलत प्रयोग गरी गोरखा जिल्ला अदालतमा विचाराधीन संवत् २०६८ सालको फौ नं. ३६ को वन पैदावार काठ चोरी निकासी मुद्दामा थुनछेकको सिलसिलामा गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१०।१२ मा भएको कानूनसम्मत र न्यायसम्मत निर्णय आदेशलाई बदर गरी अभियोग साथ पेस भएको सवारी साधन यथाशीघ्र यान्त्रिक कार्यालयबाट मूल्याङ्कन गराई लिलाम बिक्री गर्नु भनी मिति २०६९।१।३ मा प्रत्यर्थी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट निरीक्षणको सिलसिलामा मा.न्या.श्री डिल्लीराज आचार्यबाट भएको निर्देशन आदेश । सो निर्देशन आदेशअनुसार सवारी तथा यातायात व्यवस्था कार्यालय पोखराका विशेषज्ञबाट मूल्याङ्कन गराई आएपछि लिलाम बिक्री गर्नु भनी गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।३।२६ मा भएको आदेश र सो आदेश अन्यथा भन्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६९।५।२८ मा भएको आदेशलगायतका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पाउँ भन्ने निवेदकहरूको मिति २०६९।६।२५ मा यस अदालतमा परेको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदनको

मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार कारणसहित लिखित जवाफसाथ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

निवेदकले अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भनी माग गरेको सम्बन्धमा विपक्षीलाई समेत राखी छलफल गरी अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा निष्कर्षमा पुग्न उचित हुने देखिँदा अन्तरिम आदेश छलफलको लागि मिति तोकी नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।६।२३ को यस अदालतको एकल इजलासको आदेश ।

यसमा वन ऐन, २०४९ बमोजिम दायर भएको स.फौ. नं. ३६ को वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी श्यामकाजी के.सी. समेत भएको वन पैदावार काठ चोरी निकासी मुद्दामा ग १ त २३२९ नं. को ट्रयाक्टर जफत गरी पाउँ भनी दफा ६६ बमोजिम दावी लिएको अभियोगपत्रबाट देखिएकोमा सो ट्रयाक्टर सम्बन्धमा गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१०।१२ मा आदेश भएकोमा पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट अदालत निरीक्षणको सिलसिलामा सो आदेशलाई बदर गरी उक्त ट्रयाक्टर लिलाम गरी प्राप्त रकम धरौटीमा आमदानी बाँध्नु भनी निरीक्षण किताबमा लेखी निर्देशन दिइएको र सोही निर्देशनको आधारमा जिल्ला न्यायाधीशबाट उक्त ट्रयाक्टर जिम्मा लिने माल धनीबाट फिर्ता लिई प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भनी २०६९।३।२६ मा आदेश भएको देखियो ।

जिल्ला अदालतमा दायर रहेको उक्त वन पैदावार काठचोरी निकासी मुद्दामा दसीस्वरूप पेस भएको र जफत गर्ने दावी भएको उक्त ट्रयाक्टरका

सम्बन्धमा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ९०(क) र ९०(ख) मा कानूनी व्यवस्था रहेको र सोबमोजिम जफत गरी पाउँ भनी दावी भएको मुद्दामा अदालतबाट अन्तिम फैसला भएपछि मात्र सो दसी लिलाम गर्दा उक्त कानूनी व्यवस्थाप्रतिकूल हुन जानुका साथै फैसला हुँदा जफत नहुने ठहरेको अवस्थामा लिलाम भई जाँदा मालधनीलाई अपूरणीय क्षति हुन सक्ने प्रबल सम्भावना रहेको देखिएकोले प्रस्तुत रिटको टुङ्गो नलागेसम्म वा उक्त वन मुद्दा फैसला नहुँदासम्म सो ट्रयाक्टर पुनरावेदन अदालतको निरीक्षण पुस्तिकमा लेखिएको आधारमा र मिति २०६९।३।२६ मा भएको आदेशबमोजिम लिलाम नगर्नु नराउनु भनी गोरखा जिल्ला अदालतको नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ (१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । सो आदेशबमोजिम गर्नु भनी गोरखा जिल्ला अदालतलाई लेखी अरुमा नियमानुसार गर्नु भन्ने मिति २०६९।७।२० मा यस अदालतबाट भएको आदेश ।

प्रचलित ऐन कानून एवम् सम्मानित पुनरावेदन अदालत, पोखराको निरीक्षण निर्देशन अनुसार नै उक्त ग १ त २३२९ नं. को ट्रयाक्टर मूल्याङ्कन गरी लिलाम बिक्री गर्ने कार्य अगाडि बढाउने प्रयोजनको निमित्त आदेश भै सो अनुरूप पत्राचार गर्ने काम भएको हुँदा निवेदन मागअनुसारको आदेश जारी हुने अवस्था छैन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज हुन सम्मानित अदालतसमक्ष यो लिखित जवाफ पेस गरिएको छ भन्ने विपक्षी गोरखा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।७।२४ मा यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा

२० बमोजिम मातहतका अदालतको निरीक्षण गर्ने न्यायाधीशले पुनरावेदन अदालतको संयुक्त इजलासको अधिकार प्रयोग गरी कानूनविपरीतको कारवाहीको सम्बन्धमा दिएको आदेश यथास्थितिमा रही रहेको र यस अदालतको संयुक्त इजलासको समेत अधिकार क्षेत्र प्रयोग गरी भएको सो आदेशको सन्दर्भमा यस इजलासको संयुक्त इजलासबाट पुनः अधिकार क्षेत्र ग्रहण गरी हेर्न नमिल्ने हुँदा यस अदालतबाट कानूनबमोजिम भए गरेको काम कारवाहीबाट कुनै संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकारको हनन नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ । निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक वा कानूनी अधिकार हनन नगरेको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने विपक्षी पुनरावेदन अदालत, पोखराको तर्फबाट मिति २०६९।७।२७ मा यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मोहनमूर्ति पन्तले मेरो पक्षको मुद्दा कारवाहीयुक्त अवस्थामा रहँदारहँदै जिन्सीको रूपमा प्राप्त भएको सवारी साधनको रूपमा रहेको ट्रयाक्टरलाई अन्तिम फैसलाले नबोलेसम्म यथास्थितिमा राखी रहनुपर्नेमा त्यसको विपरीत हुने गरी मातहत अदालतको निरीक्षणको सिलसिलामा रहनुभएका माननीय न्यायाधीश श्री डिल्लिराज आचार्यबाट लिलाम बिक्री गर्नु भनी भएको निर्देशन आदेश अनुसार गोरखा जिल्ला अदालतबाट उक्त सवारी साधन विशेषज्ञबाट मूल्याङ्कन भई आएपछि लिलाम बिक्री गर्नु भनी आदेश भएको र उक्त आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ

भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शंकरप्रसाद राईले अभियोगपत्रसाथ पेस भएको ग १ त २३२९ नं. को ट्रयाक्टर प्रचलित ऐन कानून एवम् सम्मानित पुनरावेदन अदालत, पोखराको निरीक्षण निर्देशन अनुसार नै उक्त ग १ त. २३२९ नं. को ट्रयाक्टर मूल्याङ्कन गरी लिलाम बिक्री गर्ने कार्य अगाडि बढाउने प्रयोजनको निमित्त आदेश भै सो अनुरूप पत्राचार गर्ने काम भएको हुँदा निवेदन औचित्यविहीन अवस्थामा दायर भएको रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

२. यसमा पक्ष/विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् व्यवसायीहरूको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न तथ्य र प्रमाणको अध्ययन गरी रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा वन ऐन, २०४९ बमोजिम दायर भएको स.फौ.नं. ३६ को वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी श्यामकाजी के.सी. समेत भएको वन पैदावार काठ चोरी निकासी मुद्दामा ग.१ त २३२९ नं. को ट्रयाक्टर जफत गरी पाउँ भनी ऐ. ऐनको दफा ६६ बमोजिम दावी लिएको अभियोगपत्रबाट देखिएकोमा सो ट्रयाक्टर सम्बन्धमा गोरखा जिल्ला अदालतबाट यथास्थितिमा सुरक्षित राख्ने मिति २०६८।१०।१२ मा आदेश भएकोमा पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट निरीक्षणको सिलसिलामा सो आदेशलाई बदर गरी उक्त ट्रयाक्टर लिलाम गरी धरौटीमा आम्दानी बाँध्नु भनी निरीक्षण किताबमा लेखिएको निर्देशनको आधारमा जिल्ला अदालतबाट उक्त ट्रयाक्टर जिम्मा लिने मालधनीबाट फिर्ता लिई लिलाम प्रक्रिया

अगाडि बढाउनु भनी मिति २०६९।३।२६ मा आदेश र सो आदेश अन्यथा भन्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६९।५।२८ मा भएको सदर आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा उत्प्रेषणको रिटद्वारा बदर गरी पाउँ भन्ने रिट निवेदन जिकिर तथा मातहत अदालतको निरीक्षण गर्ने न्यायाधीशले पुनरावेदन अदालतको संयुक्त इजलासको अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी कानूनविपरीतको कारवाहीको सम्बन्धमा दिएको आदेश यथास्थितिमा रहिरहेको अवस्थामा पुनः पुनरावेदन अदालतको अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी हेर्न नमिल्ने हुँदा गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।३।२६ मा भएको आदेश कानूनबमोजिम नै भएको हुँदा यसमा रिट निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक वा कानूनी हकको हनन नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने लिखित प्रतिवाद रहेको पाइयो ।

३. यसमा गोरखा जिल्ला अदालतमा दायर भएको स.फौ.नं. ३६ को मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट गोरखा जिल्ला अदालतको निरीक्षण गर्ने क्रममा अदालतबाट खोजी भएका बखत दाखिला गराउने गरी सवारी साधन फिर्ता दिने गरी त्यस अदालतबाट मिति २०६८।१०।१२ मा भएको आदेश सो हदसम्मको व्यहोरा बदर गरी दिएको छ । उक्त सवारी साधन अविलम्ब फिर्ता गराई यान्त्रिक कार्यालयबाट मूल्याङ्कन गरी लिलाम गराई प्राप्त हुने नगद धरौटीमा आम्दानी बाँध्नु भन्ने व्यहोराको निर्देशन भएअनुसार गोरखा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी सुरजबाबु पन्तबाट उक्त सवारी साधन फिर्ता गराई त्यसको सम्बन्धित विशेषज्ञसहितको टोलीबाट मूल्याङ्कन गराई सो मूल्याङ्कनको कागजात यस अदालतमा पठाउनु भन्ने आदेश भएउपर पुनरावेदन अदालत, पोखरामा

१७ नं. उपरको निवेदन परी पुनरावेदन अदालत, पोखराले जिल्ला अदालतकै आदेश सदर गरेको कुरासमेत मिसिल सलंगन प्रमाण कागजातबाट देखियो ।

४. प्रस्तुत विवाद गोरखा जिल्ला अदालतमा परेको मूल मुद्दा स.फौ.नं. ३६ वन पैदावार, काठ चोरी निकासी मुद्दा कारवाहीको क्रममा भएको अन्तरकालीन आदेश तथा सोउपरको पुनरावेदन अदालतबाट भएको १७ नं. को आदेश र उक्त पुनरावेदन अदालतको १७ नं. आदेशउपर यस अदालतमा रिट निवेदन परेको देखिँदा मुद्दा चल्दाचल्दैको क्रममा मुद्दाको अन्तिम निर्णय नभएसम्म अन्तिम फैसलाले ठहर्याउने कुरा अन्तरिम आदेशको क्रममा नै ठहर्याउन कानूनतः मिल्ने देखिँदैन ।

५. रिट निवेदकले दावी लिएको वन ऐन, २०४९ को दफा ६६ को कानूनी व्यवस्था हेर्दा “यो ऐनबमोजिम सजाय हुने कसुर गरेको ठहरिएमा कसुरमा बरामद भएको सबै बोझबाहक, औजार, चौपाया र अन्य साधनहरू जफत हुने छन् ।” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार जफत हुने मालवस्तु अन्तिम निर्णयले ठहर्याएपछि मात्र जफत वा लिलामी प्रक्रियामा जाने हो ।

६. प्रस्तुत विवाद मुद्दा चल्दाचल्दैको क्रममा लिलामीको लागि आदेश भएको देखिन्छ । कुनै पनि मुद्दा चल्दाचल्दैको अवस्थामा तत्काल गरिने अन्तरकालीन प्रकृतिका आदेश फैसलासरहका नभई त्यस बेलाको औचित्यको आधारमा गरिने तत्कालका लागि दिइने अन्तरकालीन आदेश हुन् । जसले सबुद प्रमाण सङ्कलन र परीक्षणपछि तिनको मूल्याङ्कनका आधारमा हुने फैसलालाई प्रभाव पार्न सक्तैनन् । अन्तरकालीन

आदेशद्वारा गरिने रोक्काको आदेश विवादमा आएको चल अचल सम्पत्ति आवश्यकता अनुसार प्रतिउत्तर नपरेसम्मका लागि वा मुद्दा किनारा नभएसम्मका लागि यथास्थितिमा राख्ने कानूनी संयन्त्र मात्र हो । यस्तो प्रकारको आदेशले अन्तिम फैसलाले बोलेसरह सवारी साधन लिलाम गर्न भनी बोलन मिल्ने देखिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा समेत जफत गरिएको भनिएको सवारी साधनको रूपमा रहेको ट्रयाक्टर मुद्दा चल्दाचल्दैको क्रममा रहेको जिन्सी सामान भएको र त्यस्तो सवारी साधनलाई मुद्दाको अन्तिम किनारा भए जस्तो मुद्दा विचाराधीन भएको अवस्थामा लिलाम गर्ने वा नगर्ने भन्ने कुराको निक्यौल अन्तरिम आदेशले गर्न कानूनतः मिल्ने हुँदैन । फैसला हुनुअगावै उक्त सवारी साधन लिलाम गरिएमा पछि मुद्दाको अन्तिम फैसला हुँदा जफत नहुने ठहर्याएमा सवारी धनीलाई अपूरणीय क्षति पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

७. अतः माथि उल्लेखित तथ्य, कानून र विवेचनाका आधारमा यिनै निवेदक प्रतिवादी र विपक्षी नेपाल सरकार वादी भएको वन पैदावार काठ चोरी निकासी मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्म उक्त दसीको रूपमा रहेको विवादस्पद सवारी साधन ट्रयाक्टर जफत हुने नहुने सम्बन्धमा अन्तिम ठहर नभएसम्म विशेषज्ञ टोलीबाट मूल्याङ्कन गराई लिलाम गरी धरौटी आमदानीमा बाँध्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६९।१।३ को निरीक्षणको क्रममा भएको निर्देशन आदेश । उक्त निर्देशन अनुसार गोरखा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।३।३६ समेतमा भएको आदेश अन्यथा भन्न मिलेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६९।५।२८ मा भएको सम्पूर्ण आदेशहरू कानूनविपरीत हुँदा

उत्प्रेषणको आदेशले बदर भई रिट निवेदकको मागबमोजिमको रिट निवेदन जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल माघ १५ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की

निर्णय नं.११६४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।११।२१।४
०६८-CR-०५४०
०६८-CR-०५४०

मुद्दा :- लागु औषध खैरो हिरोइन ।

पुनरावेदक/वादी : प्रहरी प्रतिवेदनले नेपाल
सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक, सल्ले भुम्लु
गा.वि.स. घर भै हाल का.जि. का.म.न.पा.
वडा नं. २३ बस्ने राजु लामा

पुनरावेदक/प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक, सल्ले भुम्लु
गा.वि.स. घर भै का.जि. का.म.न.पा.
वडा नं. २३ बस्ने हाल केन्द्रीय कारागार
कार्यालयमा थुनामा रहेका राजु लामा

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : प्रहरी प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- लागु औषध अपराधको प्रकृति साङ्गठनिक अपराध भएकोले यस किसिमको अपराधमा मुख्य कर्ता र मतियार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्था हुन्छ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरलाई मान्ने हो भने लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ मा भएको कानूनी व्यवस्था निष्प्रयोजन मात्र नभई षड्यन्त्र गर्ने, उद्योग गर्ने, दुरुत्साहन गर्ने र मतियार हुनेलाई सजाय गर्ने विधायिकाको मनसाय नै लुप्त हुन जाने देखिन्छ । विधायिकी मनसाय नै निष्प्रयोजन हुने गरी अदालतले व्याख्यासमेत गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.५)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
रेवतीराज त्रिपाठी

प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता सोनी
रघुवंश

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या.सुशीला कार्की : पुनरावेदन अदालत,
पाटनको फैसलाउपर वादी प्रतिवादी दुवैको

तर्फबाट पुनरावेदन परी न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको
क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य
एवम् ठहर फैसला यसप्रकार छ :-

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं

महानगरपालिका वडा नं. १३ स्थित कालीमाटी
चोकबाट कलङ्कीतर्फ जाँदा माली आयल पम्पको
ठीकअगाडि सडक किनारामा शङ्कास्पद अवस्थामा
जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामाको शरीर
खानतलासी गर्दा जितेशकुमार श्रीवास्तवको
साथबाट लागु औषध खैरो हेरोइन ७० ग्राम,
कालो सेतो कलरको सामसुड लेखिएको मेरो
मोबाइलको सिमकार्डसहितको मोबाइल १ थान
तथा हजार दरको नेपाली रू. ३०,०००।-फेला
परेको, निजसँगै रहेको राजु लामाको सँगसाथमा
कुनै अवैध चीजवस्तु केही फेला नपरेको, निजले
बायाँ हातमा लगाएको U.S.B. मोबाइल घडी १
थान फेला परेकोले फेला परेको लागु औषध तथा
निज जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामालाई
पक्राउ गरी लगेको ठीक साँचो हो भन्नेसमेत
व्यहोराको मिति २०६६।०७।१७ गतेको
खानतलासी एवम् बरामदी मुचुल्का ।

जितेशकुमार श्रीवास्तवले भारततर्फबाट
लागु औषध खैरो हेरोइन सङ्कलन गरी
ल्याई काठमाडौंतिर बस्ने राजु लामा भन्नेलाई
बिक्रीसमेतको कारोबार गर्न लागेका छन्
भन्ने विशेष सुराकद्वारा जानकारी प्राप्त हुन
आएकोले निजहरूलाई खोजतलास गर्दै जाँदा
२०६६।०७।१७ गते साँझको समयमा
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १३ स्थित
कालीमाटी चोकबाट कलङ्कीतर्फ जाँदा माली आयल
पम्पको ठीकअगाडि सडक किनारामा दुईजना
व्यक्ति शङ्कास्पद अवस्थामा उभिई कुरा गरिरहेको

अवस्थामा फेला परेकोले निजहरूसँग सोधपुछ गर्दा पर्सा जिल्ला, वीरगन्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. १९ नगवा घर भएको उमेर ३५ वर्षको आफू जितेशकुमार श्रीवास्तव नाम बताउने व्यक्ति र काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. २३ ओमबहाल बस्ने उमेर ३१ को आफू राजु लामा नाम बताउने व्यक्तिलाई नियन्त्रणमा लिई निजहरूको शरीर खानतलासी गर्दा बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएअनुसार जितेशकुमार श्रीवास्तवबाट लागु औषध खैरो हेरोइन ७० ग्राम, एक थान मोबाइल र नगद रू. ३०,०००।- राजु लामाले बाँधेको U.S.B. मोबाइल घडी १ थान फेला परेकोले फेला परेको लागु औषध खैरो हेरोइनसहितको दसीको सामानलाई बरामद गरी निज जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामालाई पक्राउ गरी आवश्यक कानूनी कारवाहीको लागि यसै प्रतिवेदन साथ दाखिला गराएका छौं । सो सम्बन्धमा थप अनुसन्धान एवम् कारवाही गरी पाउँ भन्ने व्यहोरासमेतको मिति २०६६।७।१७ गतेको प्र.ना.नि. भरतबहादुर शाहसमेतको प्रतिवेदन ।

म काठमाडौंमा बसी काम गर्ने क्रममा राजु लामासँग मेरो चिनजान भई भेटघाट हुने क्रममा राजु लामाले एक दिन मसँग काठमाडौंमा धेरै लागु औषध प्रयोग गर्ने केटाहरू छन् । निजहरूलाई लागु औषध बिक्री गर्न पाए धेरै पैसा फाइदा हुन्छ । तपाईं लागु औषध सस्तोमा ल्याई मलाई बिक्री गर्नुोस् । म तपाईंसँग लागु औषध खरिद गरी मैले अरूलाई आफूलाई नाफा लिई महँगोमा बिक्री गर्छु भनी सल्लाह गरेकोले मैले वीरगन्ज, रक्सौल आवत जावत गर्दा चिनेका महेश राउत भन्नेसँग सम्पर्क गरी निजसँग पटकपटक लागु औषध खरिद गरी ल्याई

मसँगै पक्राउमा परेको राजु लामालाई बिक्री गर्दै आएको र मेरो साथबाट बरामद भएको लागु औषध खैरो हेरोइन पनि मैले प्रति ग्रामको रू. ४००।- मा महेश राउतसँग खरिद गरी निज राजु लामाले माग गरेअनुसार प्रति ग्रामको रू. ५००।- का दरले राजु लामालाई बिक्री गर्न भनी मिति २०६६।७।१७ गते साँझ लागु औषध खैरो हेरोइन साथमा लिई कालीमाटी चोकमा राजु लामाको प्रतीक्षा गरी बसेको अवस्थामा निज आइपुगी मलाई लागु औषधको पैसा भनी रू.३०,०००।- दिई बाँकी रू.५०००।- पछि दिन्छु भनी मेरो सँगसाथमा रहेको लागु औषध खैरो हेरोइन राजु लामालाई दिन नपाउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरी बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएअनुसार मेरो साथमा रहेको लागु औषध खैरो हेरोइन ७० ग्राम सहितको नगद रू. ३०,०००।- मोबाइल र राजु लामाबाट मोबाइल घडी बरामद गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

काठमाडौंमा घुमफिर गर्ने क्रममा लागु औषध सेवन गर्ने केटाहरू भएको र निजहरूले लागु औषध हेरोइनको माग गरिरहेकोले लागु औषध हेरोइन सस्तोमा खरिद गरी महँगोमा बिक्री गर्न पाए फाइदा हुने देखी काठमाडौंमा नै चिनेको जितेशकुमार श्रीवास्तवसँग भेट गरी लागु औषध हेरोइन खरिद बिक्री गर्ने कुरा भएपछि हाम्रो सल्लाहअनुसार निज जितेशकुमार श्रीवास्तवले मलाई प्रति ग्राम लागु औषध रू. ५००।- का दरले लागु औषध खैरो हेरोइन बिक्री गर्ने गरेकोले मैले निजसँग पटकपटक लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गरी काठमाडौंमा लागु औषध सेवन गर्ने अनिस, राज, जीवन, सुमन, दवा, राजु, काले, कपिल,

सरोजसमेतका केटाहरूलाई आवश्यकता अनुसार प्रति ग्रामको रू. ८००/९०० मासमेत बिक्री गर्ने गर्दै आएकोमा हाल बरामद लागु औषध पनि खरिद गरी लागु औषध सेवन गर्ने अनिस, राज, जीवन, सुमन, दवा, राजु, काले, कपिल, सरोजसमेतका केटाहरूलाई काठमाडौंमा बिक्री गर्ने उद्देश्यले जितेशकुमार श्रीवास्तव र मबीच भएको पूर्व सल्लाहअनुसार मिति २०६६।७।१७ गते बेलुकी कालीमाटी गई जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई भेट गरी लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गर्न भनी रू. ३०,०००।- दिए र बाँकी रू.५०००।- पछि दिन्छु भनी लागु औषध हेरोइनको बारेमा कुराकानी गरिरहेको अवस्थामा मैले जितेशकुमार श्रीवास्तवसँग लागु औषध हेरोइन लिन नपाउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरी शरीर तलासी लिँदा बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएअनुसार जितेशकुमार श्रीवास्तवको सँगसाथबाट मोबाइल १ थान नगद रू.३०,०००।- लागु औषध खैरो हेरोइन ७० ग्राम र मेरो मोबाइल घडी १ थानसमेत बरामद गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।७।२२ गते प्रतिवादी राजु लामाले गरेको बयान कागज ।

बरामद भएको लागु औषध हेरोइनको नमूना परीक्षण गर्दा उक्त नमूनामा “लागु औषध हेरोइन (डाइएसिटार्ट मर्फिन) पाइयो” भन्ने व्यहोराको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला, ललितपुरको मिति २०६६।७।२५ गतेको परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिसिल संलग्न प्र.ना.नि. भरतबहादुर शाहसमेतको प्रतिवेदन, खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का, प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामाको बयान कागज, केन्द्रीय प्रहरी विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका कागज

प्रमाणहरूबाट उक्त कार्य लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को संशोधनसहितको दफा ४ को खण्ड (घ), (ङ) र (च) को कसुर अपराध हुँदा निज प्रतिवादीहरू जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामाउपर सोही ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) (छ) (२) बमोजिम सजाय हुन तथा प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको साथबाट बरामद भएको नगद रू. ३०,०००।- (तीस हजार) लागु औषधको कारोबारबाट आर्जित सम्पत्ति भएकोले उक्त नगद रू. ३०,०००।- समेत सोही ऐनको दफा १८ (क) बमोजिम जफत हुनका साथै सूचना तथा अनुसन्धानमा खटिएका कर्मचारीलाई ऐ. ऐनको दफा १८ (ख) एवम् १८ (घ) अनुसार पुरस्कारको व्यवस्था हुनु साथै वारदातमा संलग्न महेश राउत विदेशी भारतीय नागरिक भएकोले निज नेपाल सरहदभित्र फेला परी पक्राउमा परेको अवस्थामा राजु लामासँग लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गर्ने भनिएका अनिस, राज, जीवन, सुमन, दवा, राजु, काले, कपिल, सरोज भन्ने व्यक्तिहरूको हकमा वास्तविक नाम, थर वतन खुल्न नआएकोले खुली आएका वा पक्राउमा परेको बखत कानूनबमोजिम हुने व्यहोरा मागदावीसहितको अभियोगपत्र ।

मिति २०६६।७।१७ को बरामदी मुचुल्कामा उल्लेखित लागु औषध खैरो हेरोइन ७० ग्राम मबाट बरामद भएको हो, महेश राउतसँग खानको लागि र राख्नको लागि लिएको अवस्थामा मलाई प्रहरीले एकलै पक्राउ गरेको हो, मैले राजु लामालाई चिनेको छैन, लागु औषधको व्यापार पनि गरेको छैन, मसँग बरामद भएको रकम मेरो कपडाको व्यापारबाट आर्जित रकम हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवले अदालतमा गरेको बयान ।

म पेन्टरको काम गरी जीवन गुजारा गर्छु

नयाँ बानेश्वरबाट टि.बि.को औषधि लिई बहिनीको कोठामा जाने क्रममा बाटैमा प्रहरीले मलाई पक्राउ गरेको हो, जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई चिनेको छैन, अभियोग व्यहोरा झुठ्ठा हो, म लागु औषध सेवन गर्ने, खरिद बिक्री गर्ने मानिस होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजु लामाले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको साथबाट ७० ग्राम लागु औषध हेरोइन बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी प्रतिवेदक केशव मगरको बकपत्र ।

राजु लामासँगै भएको अवस्थामा प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवबाट लागु औषध बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी लोकेन्द्रबहादुर रावतको बकपत्र ।

प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवले लागु औषधको कारोबार गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको साक्षी दिपककुमार श्रीवास्तवको अदालतमा भएको बकपत्र ।

प्रतिवादी राजु लामा लागु औषध बिक्री विवरण गर्ने कुरामा निर्दोष छन् । निजले सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजु लामाको साक्षी संगीता लामाले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी लागु औषध ओसार पसार एवम् बिक्री वितरण गरेको स्वरूप, प्रकृति एवम् परिस्थिति बरामद भएको लागु औषधको परिमाणबाट जितेशकुमार श्रीवास्तवले गरेको कसुर मात्राको आधारमा लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) को (५)(२) अनुसार १२ वर्ष कैद र रू. १,४२,०००।- जरिवाना हुने र प्रतिवादी राजु लामालाई लागु

औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ अनुसार अपराध गरेबापत हुने सजायको आधा ६ वर्ष कैद र रू. ७१,०००।- जरिवाना हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला ।

बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी तथ्यको पर्याप्त विश्लेषण नगरी प्रहरीमा भएको बयानको आधारमा अदालतमा भएको बयानलाई बेवास्ता गरी मेरो प्रमाणहरू प्रमाणमा नलिई सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त एवम् फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त र प्रमाण कानूनको सिद्धान्तविपरीत लागु औषधमा कसुरदार ठहर गरी ६ वर्ष कैद र रू. ७१,०००।- जरिवाना गर्ने गरेको फैसला बदर गरी फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी राजु लामाको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

लागु औषध सेवन गर्ने बानीले गर्दा मबाट प्रहरीले बरामद गरेको कुरा मैले अदालतमै स्वीकार गरेको भए तापनि सो को ओसार पसार बिक्री वितरण गर्ने व्यक्ति नभएको सत्य बोलेको कारणबाट मलाई १२ वर्ष कैद र रू.१,४२,०००।- रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने गरी उक्त फैसला लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १४(ज) तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको नजिर सिद्धान्त तथा फौजदारी न्याय सिद्धान्तविपरीत गरिएको फैसला उल्टी गरी न्यायोचित फैसला गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी राजु लामाले अदालतमा बयान गर्दा इन्कार रही बयान गरे पनि घटनास्थलमा दुबै प्रतिवादीसँग रहेवसेको अवस्थामा जितेशकुमारको साथबाट लागु औषध ७० ग्राम र ३० हजार रूपैयाँ

बरामद भएको भनी बयान गर्दा दुबै जनाले लागु औषध कारोबार गर्ने गरेको सोही सन्दर्भमा रु. ३०,०००।- रूपैयाँ लिई राजु लामा लागु औषध किन्न गएको सो रकम जितेशकुमारलाई दिई लागु औषध लिन नपाउँदै पक्राउ परेको स्वीकार गर्दै लागु औषध लगेपछि खरिद गर्ने व्यक्तिको नाम समेत खुलाई बयान गरेको देखिएबाट बरामदी मुचुल्कासमेतबाट राजु लामालाई मतियार ठहर गरी आधा सजाय गर्ने गरी भएको फैसला मिलेको छैन । लागु औषध लिनु दिनुसम्मको कार्य सम्पन्न नभए पनि राजु लामाले खरिद गर्न लिई गएको रकम जितेशकुमारलाई दिएको सो रकम बरामद भै अदालतबाट जफत हुनेसमेत ठहर भएको स्थितिमा प्रतिवादी राजु लामालाई माग दावी भन्दा कम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा बदर गरी सुरु अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

प्र.जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) को (घ) (२) अनुसार १२ वर्ष कैद र रु. १,४२,०००।- जरिवाना हुने र प्र. राजु लामालाई ऐ.को दफा १७ अनुसार अपराध गरेबापत हुने आधा ६ वर्ष कैद रु. ७१,०००।- जरिवाना हुने ठहरयाएको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।१।६ को फैसला ।

प्रतिवादी राजु लामा अदालतसमक्ष इन्कार रहे पनि घटनास्थलमा दुबै प्रतिवादीसँगै रहे बसेको अवस्थामा जितेशकुमारको साथबाट लागु औषध र रकमसमेत बरामद भएको देखिएको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा दुबै प्रतिवादीहरूले

लागु औषधको कारोबार गर्ने गरेको तथ्यलाई स्वीकार गरेको, एवम् हैसियतमा प्रतिवादी राजु लामालाई कम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । लागु औषध मुद्दामा लागु औषध बरामद हुनुनै अपराधिक कार्य स्थापित हुन हो । लागु औषध अपराधको प्रकृति साङ्गठनिक अपराध भएकोले यस किसिमको अपराधमा मुख्य कर्ता र मतियार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्था हुँदा प्रतिवादी राजु लामालाई जितेशकुमारको मतियार भनी कम सजाय गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी निज प्रतिवादीसमेतलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

मैले अदालतसमक्ष गरेको बयानलाई प्रमाणमा ऋण नगरी सो को विपरीत अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गराइएको बयानलाई मात्र आधार लिने फैसला गर्न मिल्ने हैन, म पुनरावेदकलाई अर्का प्रतिवादीले चिन्दिन भनी स्पष्टरूपमा बयान गरेको र मैले अभियोग दावीबमोजिम कसुर गरेको भनी मात्र मिल्ने स्पष्ट आधार प्रमाण नभएको अवस्थामा देखिँदादेखिँदै लागु औषध जस्तो गम्भीर अपराधमा मतियार ठहरयाई सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजु लामाको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरु एवम् पुनरावेदन अदालतको रेकर्ड मिसिलसमेतको अध्ययन

गरी पुनरावेदक वादीको तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले लागु औषध जस्तो सङ्गठित अपराधमा मुख्य कर्ता र मतियार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्थामा प्रतिवादी राजु लामालाई समेत अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा मतियार ठहर्याई कम सजाय गरेको सुरु फैसला नै सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको बदर गरी प्रतिवादी राजु लामासमेतलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी तथा पुनरावेदक प्रतिवादी राजु लामाको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री सोनी रघुवंशले अदालतसमक्षको बयानलाई प्रमाणमा नलिई प्रहरीसमक्षको बयानलाई मात्र आधारलिई सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादी राजु लामाले अभियोग दावीबाट सफाइ पाउनुपर्ने भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकिर सुनियो ।

यसमा प्रतिवादीहरू जितेशकुमार श्रीवास्तव र राजु लामाले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को संशोधनसहितको दफा ४ को खण्ड (घ), (ङ) र (च) को कसुर अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) (छ) (२) बमोजिम सजाय हुन तथा प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको साथबाट बरामद भएको नगद रु.३०,०००।- (तीस हजार) सोही ऐनको दफा १८ (क) बमोजिम जफत गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग माग दावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीमध्येका जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई अभियोग माग दावीबमोजिम लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) को (६) (२) अनुसार १२ वर्ष कैद र रु.१,४२,०००।- जरिवाना र

प्रतिवादी राजु लामालाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ अनुसार अपराध गरेबापत हुने सजायको आधा ६ वर्ष कैद र रु.७१,०००।- जरिवाना हुने ठहर्याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला नै सदर हुने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, पाटनले फैसला गरेउपर प्रतिवादी राजु लामासमेतलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने भनी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट र सफाइ पाउनुपर्ने भनी प्रतिवादी राजु लामाको तर्फबाट दोहोरो पुनरावेदन पर्न आएको अवस्था रहेछ ।

उल्लिखित तथ्य एवम् विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता एवम् विद्वान् अधिवक्ताले प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकिरसमेतको सन्दर्भमा सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन तथा वादी प्रतिवादी को कसको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने के रहेछ सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा प्रतिवादीमध्येका जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय गरेको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलाउपर निज प्रतिवादीको तर्फबाट पुनरावेदनको तामेली म्यादभिन्न पुनरावेदन परेको अवस्था नहुँदा निजको हकमा केही बोलिरहनुपरेन ।

३. प्रतिवादी राजु लामालाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय नगरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ अनुसार अपराध गरेबापत हुने सजायको आधा ६ वर्ष कैद र रु. ७१,०००।- जरिवाना हुने ठहर्याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई नै सदर हुने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला नमिलेको भन्ने वादी नेपाल सरकारको

र सो अनुसार सजाय गरेको फैसला नमिलेको भनी प्रतिवादी राजु लामाको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा आफूसँगै रहेका प्रतिवादी जितेशकुमार श्रीवास्तवको साथबाट ७० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएको तथ्यमा कुनै विवाद रहेको देखिँदैन । सो बरामद भएको तथ्यलाई यी पुनरावेदक प्रतिवादीले अन्यथा भन्न सकेको समेत देखिँदैन । यी पुनरावेदक प्रतिवादीको साथबाट लागु औषध बरामद भएको अवस्था नदेखिए पनि लागु औषध सेवन गर्ने केटाहरू आफ्नो सम्पर्कमा रहेकोले लागु औषध हेरोइन सस्तोमा खरिद गरी महँगोमा बिक्री गर्न पाए फाइदा हुने देखी काठमाडौंमा नै चिनेको जितेशकुमार श्रीवास्तवसँग भेट गरी लागु औषध हेरोइन खरिद बिक्री गर्ने कुरा भएपछि सल्लाहअनुसार निज जितेशकुमार श्रीवास्तवले मलाई प्रति ग्राम रु. ५००।-का दरले लागु औषध खैरो हेरोइन बिक्री गर्ने गरेकोले मैले निजसँग पटकपटक लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गरी काठमाडौंमा लागु औषध सेवन गर्ने अनिस, राज, जीवन, सुमन, दवा, राजु, काले, कपिल, सरोज समेतका केटाहरूलाई आवश्यकता अनुसार प्रति ग्रामको रु. ८००/९०० मासमेत बिक्री गर्ने गर्दै आएको, हाल बरामद लागु औषध पनि निजै केटाहरूलाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले जितेशकुमार श्रीवास्तवलाई भेट गरी बरामद लागु औषध खरिद गर्नको लागि रु. ३०,०००।-समेत दिई कुराकानी गरिरहेको अवस्थामा जितेशकुमार श्रीवास्तवसँग लागु औषध लिन नपाउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरेको हो भनी घटनालाई सिलसिलाबद्धरूपमा बिक्री गर्ने गरेको केटाहरूको नाउँसमेत उल्लेख गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेको अवस्था

देखिन्छ । पटकपटक लागु औषध खरिद गरी राजु लामालाई बिक्री गर्दै आएको हो मसँग बरामद भएको लागु औषध पनि राजु लामालाई बिक्री गर्न भनी लागु औषध खैरो हेरोइन साथमा लिई राजु लामाको प्रतीक्षा गरिरहेको अवस्थामा निज आइपुगी मलाई लागु औषधको पैसा भनी रु.३०,०००।- दिई बाँकी रु.५०००।- पछि दिन्छु भनी मेरो सँगसाथमा रहेको लागु औषध खैरो हेरोइन राजु लामालाई दिन नपाउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरेको हो भनी प्रतिवादी राजु लामाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान व्यहोरालाई पुष्टि हुने गरी बयान गरेको पाइन्छ । निजको सो बयान व्यहोरा अन्यथा हो भनी मात्र मिलनेसम्मको कुनै ठोस एवम् वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणसमेत मिसिल संलग्न रहेको अवस्था देखिँदैन । मिसिल संलग्न रहेको २०६६।७।१७ गतेको खानतलासी एवम् बरामदी मुचुल्का, प्र. ना.नि. भरतबहादुर शाहसमेतको प्रतिवेदनसमेतले यी पुनरावेदक प्रतिवादी उक्त लागु औषध खरिद बिक्री गर्ने कार्यमा प्रत्यक्ष संलग्न रहेको विवाद रहित तवरबाट संपुष्टि भएको देखिन्छ ।

४. जहाँसम्म एकै हैसियतका यी पुनरावेदक प्रतिवादी राजु लामालाई कम सजाय गरेको नमिलेको, लागु औषध जस्तो अपराधमा मुख्य कर्ता र मतियार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्था हुँदा प्रतिवादी जितेशकुमारको मतियार भनी प्रतिवादी राजु लामालाई सजाय गरेको नमिलेको भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर रहेतर्फ हेर्दा यी प्रतिवादी राजु लामाको साथबाट लागु औषध बरामद भएको अवस्था देखिँदैन । तर पनि लागु औषध खरिद गर्छु भनी प्रतिवादी जितेशकुमारलाई उक्साई विश्वास दिलाई दुरुत्साहन गरेको र लागु औषध खरिद

बिक्रीमा मतियार रहेको, लागु औषध किन्न खोजेको तर खरिद कार्य पूरा नहुँदैको अवस्थामा पक्राउ परेको देखिन्छ । प्रतिवादी राजु लामाकै उक्साहटमा लागी केही नाफा हुन्छ भनी आफूले बरामद भएको लागु औषध खरिद गरी ल्याएको भनी प्रतिवादी जितेशकुमारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष यी प्रतिवादी राजु लामालाई पोल गरी बयान गरेको देखिन्छ । यी पुनरावेदक प्रतिवादी राजु लामाको साथबाट कुनै लागु औषध बरामद भएको नदेखिनुका अतिरिक्त प्रत्यक्षत लागु औषधको कारोबार गरेको तथ्य ठोस आधार प्रमाणबाट संपुष्टि हुन सकेको देखिँदैन । यी प्रतिवादीले बरामद भएको लागु औषधको कारोबार गर्न सहअभियुक्त जितेशकुमारलाई दुरुत्साहनसम्म गरेको देखिन्छ ।

५. लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ मा अपराध गर्न षड्यन्त्र गर्ने, उद्योग गर्ने, दुरुत्साहन गर्ने र मतियार हुनेलाई सजाय भनी यस ऐनअन्तर्गत सजाय हुने अपराध गर्ने, षड्यन्त्र गर्ने, त्यस्तो अपराध गर्न अरूलाई दुरुत्साहन गर्ने वा त्यस्तो अपराध गर्नमा मतियार हुने व्यक्तिलाई सोही अपराध गरेबापत हुने सजायको आधी सजाय हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । लागु औषध मुद्दामा लागु औषध बरामद हुनु नै अपराधिक कार्य स्थापित हुनु हो । लागु औषध अपराधको प्रकृति साङ्गठनिक अपराध भएकोले यस किसिमको अपराधमा मुख्य कर्ता र मतियार नभई सबै मुख्य कर्ता हुने अवस्था हुन्छ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरलाई मात्रै हो भने लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ मा भएको उपरोक्त कानूनी व्यवस्था निष्प्रयोजन मात्र नभई षड्यन्त्र गर्ने, उद्योग गर्ने, दुरुत्साहन गर्ने र मतियार हुनेलाई सजाय

गर्ने विधायिकाको मनसाय नै लुप्त हुन जाने देखिन्छ । विधायिकी मनसाय नै निष्प्रयोजन हुने गरी अदालतले व्याख्यासमेत गर्न मिल्ने हुँदैन ।

६. अतः पुनरावेदक प्रतिवादी राजु लामाको साथबाट लागु औषध बरामद भएको अवस्था नदेखिए पनि लागु औषध सेवन गर्ने केटाहरू आफ्नो सम्पर्कमा रहेकोले सहअभियुक्त जितेशकुमार श्रीवास्तवसँग बरामद भएको लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गर्नको लागि कुराकानी गरिरहेको अवस्थामा पक्राउ गरेको, सो तथ्यलाई बरामद भएको लागु औषध राजु लामालाई बिक्री गर्न भनी लागु औषध खैरो हेरोइन साथमा लिई राजु लामाको प्रतीक्षा गरी रहेको अवस्थामा मेरो सँगसाथमा रहेको लागु औषध खैरो हेरोइन राजु लामालाई दिन नपाउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरेको हो भनी प्रतिवादी राजु लामाले गरेको उक्त बयान व्यहोरालाई पुष्टि हुने गरी बयान गरेको निजको सो बयान व्यहोरा अन्यथा हो भनी मात्र मिल्नेसम्मको कुनै ठोस एवम् वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणसमेत मिसिल संलग्न रहेको नदेखिनुको अतिरिक्त मिसिल संलग्न रहेको २०६६।०७।१७ गतेको खानतलासी एवम् बरामदी मुचुल्का, प्र. ना.नि.भरतबहादुर शाहसमेतको प्रतिवेदनसमेतले यी पुनरावेदक प्रतिवादी उक्त लागु औषध खरिद बिक्री गर्ने कार्यमा मतियार रहेको विवाद रहित तवरबाट संपुष्टि भएको देखिँदा सोसमेतको आधार प्रमाणबाट प्रतिवादी राजु लामालाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १७ बमोजिम ६ वर्ष कैद र रु.७१,०००।- जरिवाना हुने ठहर्याई भएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा कुनै परिवर्तन गरिरहनुपरेन । सो फैसला सदर

कायम हुने ठहर्छ । अभियोग माग दावीबाट सफाइ पाउनुपर्ने भन्ने प्रतिवादी राजु लामाको तथा अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने भनी वादी नेपाल सरकार दुबैको पुनरावेदन जिक्किर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल फागुन २१ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत :- हरिकृष्ण श्रेष्ठ

निर्णय नं.११६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।८।१०।२
२०६७- CI-०१६०

मुद्दा : करारबमोजिम क्षतिपूर्ति रकम दिलाई
पाऊँ ।

पुनरावेदक/वादी : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ३ लाजिम्पाट

इ.वि.एन. हाउसमा प्रधान कार्यालय रहेको
एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडका सचिव प्रमोदराज
शर्मा

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : सिन्धुली जिल्ला, सिद्धेश्वर
गा.वि.स. ठेगाना भै हाल काठमाडौं जिल्ला,
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१
कमलादीस्थित सिटिजन्स बैङ्क लिमिटेडमा
कार्यरत् राजीव गजुरेल

- पुनरावेदक वादी बैङ्कसँग प्रत्यर्थी प्रतिवादीले सेवामा प्रवेश गर्दा ४ वर्षसम्म सेवा गर्ने शर्तनामा गरी सो अवधि पूरा नगर्दै बैङ्कको सेवा छाडी अन्य बैङ्कमा गएको देखिई सोही ऐनको दफा ७४ मा करार गर्ने पक्ष करारबमोजिम दायित्व पूरा गर्नुपर्नेछ भन्ने उल्लेख भएबमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीले शर्तनामानुसार सेवा पूरा नगरी बीचमा नै सेवा छोडी गएको देखिँदा शर्तानुसार सेवा गरेको नदेखिने ।
(प्रकरण नं. ४)
- प्रतिवादी बैङ्कमा सेवा प्रवेश गर्दा नै शर्तनामा गरी प्रवेश गरेकोमा बीचमा सेवा गर्न छाडेमा सो शर्तनामामा उल्लेख भएको प्रावधानअनुसार क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- करार ऐन, २०५६ को दफा १३(४)
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४(१)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री विनोदमोहन आचार्य
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
मा.न्या.श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

फैसला

न्या. प्रकाश वस्ती : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।७।१८ गतेको फैसलाउपर दोहोर्याउने निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

विपक्षीले यस एभरेस्ट बैङ्कमा सेवा गर्ने इच्छा जाहेर गर्नुभएकोले २४ जुलाई २००३ मा ४ वर्षसम्म बैङ्कमा सेवा गर्ने नगरेमा क्षतिपूर्ति हर्जानाबापत रु.२,००,०००।- (दुईलाख रूपियाँ) बैङ्कलाई तिर्नेछु भनी सेवा करारनामा (Service bond) गर्नुभएको छ । बैङ्कमा काम गर्ने कर्मचारीलाई बैङ्कसम्बन्धी विभिन्न तालिम प्रशिक्षणमा बैङ्क लगानी गरी प्रशिक्षित गर्नुपर्ने हुन्छ । विपक्षीलाई बैङ्कले बैङ्कसम्बन्धी विभिन्न तालिम दिई प्रशिक्षित गराई नियुक्ति मिति २५ जुलाई २००३ देखि २४ जुलाई २००७ सम्म ४ वर्षको लागि सेवा गर्नुपर्नेमा २७ फेब्रुअरी २००७ देखि राजीनामा स्वीकृत हुने गरी १३ फेब्रुअरी २००७ मा राजीनामा दिनुभएकोले यस बैङ्क विपक्षी करारनामाबमोजिम सेवा नगरेकोले करार ऐन, २०५६ को दफा ८६ बमोजिम रु. २,००,०००।- (दुई लाख रूपियाँ) क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्ने एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेड प्रधान कार्यालयको फिराददावी ।

म प्रतिवादीको नियुक्तिपत्र २५ जुलाई २००३ मा नियुक्ति भै बैङ्कको कर्मचारी भएको

थिएँ । उक्त मितिभन्दा अगाडि मलाई बैङ्कको कर्मचारी भन्न मिल्दैन । म शिक्षित बेरोजगार युवा भएको र विपक्षी बैङ्कले पहिलेदेखि तयार रहेको Service bond मा सही गर्दैमा करार सम्झौता हुन सक्तैन । म प्रतिवादी विपक्षी बैङ्कमा ३ वर्ष ७ महिनासम्म स्थायी कर्मचारी भै काम गरेकोले एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडको, “कर्मचारी सेवासम्बन्धी नियमहरू २०५४” ले निर्देशित गर्छ । उक्त नियमहरूको नियम २(ग) र नियम ३ एवम् श्रम ऐन, २०४८ को दफा ३,४ र ७ अनुसार म स्थायी कर्मचारी भएकोले मेरो हकमा करार वा सम्झौता लागू हुन सक्तैन । दूषित फिराद दावीबाट मुक्त गरी इन्साफ गरी पाउँ भन्ने प्रतिवादी राजीव गजुरेलको काठमाडौं जिल्ला अदालतमा परेको प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादी राजीव गजुरेलले एभरेस्ट बैङ्कमा ४ वर्ष सेवा गर्नु भन्ने Service bond गरेकोले वादी दावीअनुसार रु. २,००,०००।- क्षतिपूर्ति तिनुपर्छ भन्ने वादीको साक्षी राम थापा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले ३ वर्ष ७ महिना एभरेस्ट बैङ्कमा स्थायी कर्मचारी भै सेवा गरेको हुँदा क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादीको साक्षी सन्तोषचन्द्र गौतमले गरेको बकपत्र ।

करारजन्य सम्झौता हेर्दा २४ जुलाई २००३ मा करारको लिखत भएको देखिन्छ जबकि प्रतिवादीलाई बैङ्कले १ दिनपछि नियुक्ति दिएकोले पदभार ग्रहण नगर्दै करारको लिखत गराएको देखिन आएको छ । Staff service rules of Everest bank limited, 2054 B.C. हेर्दा सम्झौतामा राख्न नमिल्ने देखिँदा सम्झौताअनुसार वादीले प्रतिवादीबाट रु. २,००,०००।- भराई पाउँ भन्ने वादी एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडको

फिराददावी नपुग्ने ठहर्छ भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको २०६५।५।२३ गतेको फैसला ।

विपक्षी प्रतिवादीले बैङ्कको शर्त आत्मसात् गरी नियुक्ति लिई यस बैङ्कमा सेवा गर्न तयार भै करार सम्झौता गर्नुभएको छ । तोकिएको शर्तबमोजिम सेवा नगरी अर्को बैङ्कमा सेवा प्रवेश गरेकोले नियुक्तिका शर्तहरू उल्लङ्घन गरेकोमा आफ्नो दायित्वबमोजिम क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने हुन्छ । करार ऐन, २०५६ को दफा १३ बमोजिम करार दाताले विभिन्न शर्तहरू राख्न सक्ने हुँदा service rules of Everest bank limited 2054 B.C. मा बैङ्कले क्षतिपूर्तिबापत दावी गर्नसक्ने व्यवस्था नभएकोले वादी दावी नपुग्ने भन्ने काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।५।२३ गतेको फैसला ।

विपक्षी प्रतिवादीले यस एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडमा नियुक्ति हुँदा सेवा करार भएबमोजिम ४ वर्ष सेवा गर्ने भनी सम्झौता गर्नुभएको छ । करार ऐन, २०५६ को दफा १३ बमोजिम रोजगार दाताले शर्तहरू राख्न सक्ने उन्मुक्ति प्रदान गरेको अवस्थामा Service bond अनुसार क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्नेमा वादी दावी नपुग्नेमा ठहराएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भन्ने वादी एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदक वादी बैङ्कले प्रतिवादीलाई कहिले कहाँ के व्यहोराको कति अवधिको के तालिम दिएको हो र सोबापत बैङ्कलाई कति आर्थिक दायित्व पर्न गएको हो भन्ने खुलाउन सकेको पाइएन । प्रतिवादीले अवधि नपुग्दै राजीनामा दिएको कारणले बैङ्कले थप आर्थिक क्षति पाउन पर्ने देखिँदैन । वादी दावी पुग्न नसक्ने

ठहराएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।७।१८ गतेको फैसला ।

निवेदक बैङ्कले प्रतिवादीलाई नियुक्ति गरेको लगत्तै बैङ्कमा हुने दैनिक कामकाज सम्बन्धित तालिम दिने गर्दछ । Training programme of UCP 500 तालिममा सहभागी गराई तालिम दिएको छ । प्रत्यर्थी प्रतिवादीले यस बैङ्कको विभिन्न शाखामा बसी काम तथा अनुभव हासिल गर्नुभएको छ । प्रतिवादीलाई २५ जुलाई २००३ मा नियुक्ति दिँदा ४ वर्ष सेवा गर्ने शर्त राखेको र सो शर्त पूरा नगरेमा २ लाख रूपियाँ बैङ्कलाई क्षतिपूर्ति तिर्ने गरी शर्तनामा गर्नुभएकोले अ.बं. १८४ (क) १८५ र करार ऐन, २०५६ को दफा २(क) र दफा १३ तथा नेकाप २०५६, अङ्क ६, पृष्ठ ६७४४ समेतको त्रुटिपूर्ण हुँदा वादी दावी नपुग्ने ठहराएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा १२(१) (क) र (ख) अनुसार प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउँ भन्ने वादी एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडको यस अदालतमा पर्न आएको निवेदन ।

यसमा प्रत्यर्थी प्रतिवादीको सेवा सम्झौता Service bond मा ४ वर्ष काम नगरेमा क्षतिपूर्तिबापत रू. दुई लाख तिर्ने भनी स्पष्ट शर्त उल्लेख भई त्यसमा यी प्रतिवादीले सहमति जनाई दस्तखत गरेको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा यी दुई पक्षबीच भएका करारका शर्तहरू दुबै पक्षले मान्नुपर्नेमा त्यसको विपरीत एक पक्षले कुनै काम गरेमा सोही करारको शर्तअनुसार हुनेमा कर्मचारी सेवा नियमावलीमा क्षतिपूर्तिको व्यवस्था नभएको

भन्ने आधारमा वादी दावीबमोजिम क्षतिपूर्ति नदिलाएको जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ र दफा ८३ (२) तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को त्रुटी रहेको देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) अनुसार दोहोर्याई हेर्न निस्सा प्रदान गरिएको छ । सम्बन्धित मिसिल र विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।४।१९ गतेको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिले नमिलेको के हो सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक/वादी एभरेस्ट बैङ्कले प्रत्यर्थी/प्रतिवादी राजीव गजुरेललाई बैङ्कमा कर्मचारी नियुक्त गर्दा सेवा गर्ने शर्त गरी सेवा प्रवेश गरेकोमा ३ वर्ष ७ महिना सेवा गरी राजीनामा दिएकोले शर्त पूरा नगर्ने प्रत्यर्थी प्रतिवादीबाट २ लाख रूपियाँ क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भन्ने वादी दावी र मैले एभरेस्ट बैङ्कको कर्मचारी नियमावली, २०५६ अनुसार स्थायी कर्मचारीमा नियुक्ति पाएको हुँदा क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने होइन भन्ने प्रतिउत्तर रहेको प्रस्तुत मुद्दा सुरू काठमाडौं जिल्ला अदालतले वादी दावी नपुग्ने ठहराएकोले फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर दोहोर्याउने निस्सा प्रदान भै पुनरावेदनको रोहबाट पेस हुन आएको देखिन्छ ।

३. पुनरावेदक वादी एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडले प्रत्यर्थी प्रतिवादी राजीव गजुरेललाई कर्मचारीमा नियुक्ति दिँदा २४ जुलाई २००३ मा

सम्झौता गरी बैङ्कमा ४ वर्षसम्म सेवा गर्नुपर्नेमा र सेवा भङ्ग भएमा २ लाख क्षतिपूर्ति दिने गरी शर्तनामा भएको देखिन्छ । प्रत्यर्थी प्रतिवादीले २५ जुलाई २००३ देखि २७ फेब्रुअरी २००७ मा सेवामा रही उक्त बैङ्कमा राजीनामा दिएको देखिन्छ । प्रत्यर्थी राजीव गजुरेलले ३ वर्ष ७ महिना मात्र सेवा गरेको पाइन्छ ।

४. एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडमा प्रत्यर्थी राजीव गजुरेलले सर्तनामाको (e) मा शर्त भङ्ग गरेमा २ लाख क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । करार ऐन, २०५६ को दफा १३(४) मा कुनै व्यक्तिले कुनै व्यक्ति फर्म, कम्पनी वा निकायसँग गरेको करारअनुसार त्यस्तो व्यक्ति, फर्म कम्पनी वा निकायको सेवामा छुँदै वा सेवाबाट अवकाश प्राप्त गरेको निश्चित समयसम्म त्यस्तो व्यक्ति फर्म, कम्पनी वा निकायको प्रतिस्पर्धी अन्य व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा निकायको सेवा स्वीकार गर्न नपाउने गरी भएको करार भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । पुनरावेदक वादी बैङ्कसँग प्रत्यर्थी प्रतिवादीले सेवामा प्रवेश गर्दा ४ वर्षसम्म सेवा गर्ने शर्तनामा गरी सो अवधि पूरा नगर्दै बैङ्कको सेवा गर्न छाडी अन्य बैङ्कमा सेवा गर्न गएको देखिँदा सोही ऐनको दफा ७४ मा करार गर्ने पक्ष करारबमोजिम दायित्व पूरा गर्नुपर्नेछ भन्ने उल्लेख एभरेस्टमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीले शर्तनामानुसार सेवा पूरा नगरी बीचमा नै सेवा छोडी गएको देखिँदा शर्तअनुसार सेवा गरेको देखिएन । सोही ऐनको दफा ८२ अनुसार करारको कुनै पक्षले करारबमोजिमको दायित्व पूरा नगरेमा दफा ८३ अनुसार नोक्सान हुने पक्षले करार उल्लङ्घन गर्ने पक्षबाट करारबमोजिमको क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउँछ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । यी प्रत्यर्थीले वादी बैङ्कसँग ४ वर्षको

सेवा गर्ने गरी शर्त गरी बीचमा नै सेवा छाडी गएको अवस्थामा आफूले शर्तनामा गरेको रकम तिर्नुपर्ने दायित्व हुन्छ । जहाँसम्म यी प्रत्यर्थी प्रतिवादीले आफ्नो प्रतिउत्तरमा एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेड, २०५६ कर्मचारी विनियमअनुसारको कर्मचारी भएकोले शर्तअनुसार रकम दिनुपर्दैन भन्ने जिकिर लिए पनि २४ जुलाई २००३ मा उक्त बैङ्कमा सेवा प्रवेश गर्दा नै शर्तनामा गरेको हुँदा सो शर्तनामाको (e) अनुसार रू. २,००,०००।- तिर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३४ (१) मा कुनै व्यक्तिले लेखेर वचनले वा आचरणद्वारा कुनै व्यक्तिलाई कुनै कुरा यस्तो हो भन्ने विश्वासमा पारी वा त्यस्तो विश्वासमा पर्न दिई सो व्यक्तिबाट कुनै काम गराएमा वा हुन दिएमा निज सो कुरा त्यस्तो होइन वा थिएन भनी निजले खण्डन गर्न पाउने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको र पुनरावेदक एभरेस्ट बैङ्क लिमिटेडको प्रत्यर्थी प्रतिवादी राजीव गजुरेललाई सेवा दिँदाको अवस्थामा नै शर्तनामा गराएको देखिँदा सो शर्तनामा भएकै छैन भन्ने प्रत्यर्थी प्रतिवादी जिकिरसम्म पनि लिएको देखिएन । प्रत्यर्थी/प्रतिवादीले आफूले उक्त बैङ्कमा सेवा प्रवेश गर्दा नै शर्तनामा गरी प्रवेश गरेकोमा बीचमा सेवा गर्न छाडेमा सो शर्तनामामा उल्लेख भएको प्रावधानअनुसार क्षतिपूर्ति तिर्नुपर्ने नै देखिन्छ । पुनरावेदक/वादी एभरेस्ट बैङ्कले प्रत्यर्थी प्रतिवादी राजीव गजुरेलबाट उपरोक्त २४ जुलाई २००३ मा भएको शर्तनामाको (e) अनुसार वादी दावी अनुसार रू. २ लाख क्षतिपूर्ति दिलाई भराई दिनुपर्नेमा वादी दावी नपुग्ने ठहराएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी हुने ठहर्छ । सो ठहर्नाले

अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा ठहरेबमोजिम वादी दावीअनुसार प्रतिवादी राजीव गजुरेलबाट रू. २,००,०००।- भराई पाउने हुँदा प्रतिवादीको यसै सरहदको जायजात रोक्नु, कानून म्यादभित्र वादीले दरखास्त दिए कानूनबमोजिम अड्डाको प्रतिशत दस्तूर लिई प्रतिवादीबाट वादीलाई दिनु भन्ने सुरु काठमाडौंमा लेखी पठाई दिनु -----१ माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम वादी दावी ठहर भएकोले वादीले सुरुमा फिराद दायर गर्दा राखेको कोर्टफी ५२७०।- पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गर्दा राखिएको कोर्टफी रू. ७९०।- र यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा राखेको कोर्टफी रू. ७९०।- समेत जम्मा कोर्टफी रू. ६८५०।- वादी प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने हुँदा प्रतिवादीको यसै सरहदको जेथा देखाई कानूनका म्यादभित्र वादीले दरखास्त दिए केही दस्तूर नलिई प्रतिवादीबाट वादीलाई भराई दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु -----३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल मङ्सिर १० गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : देवीकुमारी चौधरी

निर्णय नं.११६६

प्रमाणपत्र पेस गर्ने कार्यमा आपराधिक कार्य र आपराधिक मनसमेतका दुबै तत्त्व समावेश भएको देखिने ।

(प्रकरण नं.६)

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
फैसला मिति : २०७०।११।२०।३
०६९-CR-०८९४

मुद्दा : सेवा प्रवेशको लागि नक्कली स्थायी
अध्यापन अनुमतिपत्र पेस गरी भ्रष्टाचार गरेको ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला ताप्लेजुङ, मेहेले
गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थायी ठेगाना भई
चितवन जिल्ला, रत्ननगरनगरपालिका वडा
नं.८ प्रसौनीमा बसोबास भई हाल नेपाल
विद्युत प्राधिकरणअन्तर्गत फोरमेन पदमा
कार्यरत् केशवराज कडरिया

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोगका तर्फबाट अनुसन्धान अधिकृत
गंगाप्रसाद न्यौपानेको प्रतिवेदनले नेपाल
सरकार

- पेस भएको सर्तिफिकेट ओहदा पाउन,
ओहदामा बहाल हुन वा कुनै लाभ सुविधा
प्राप्त गर्ने उद्देश्यले पेस नगरेको भन्ने
भएकोमा पेस गर्न आवश्यकै नभएको
सर्तिफिकेट नक्कली बनाई पेस गर्ने
कार्यपछाडि ओहदासम्बन्धी सम्भावित
लाभ प्राप्त गर्ने आपराधिक अभिप्राय वा
उद्देश्य रहेको स्पष्ट देखिन आउँदा नक्कली

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन,
२०१७ को दफा १२

विशेष अदालत, काठमाडौं :-

अध्यक्ष मा.न्या.श्री गौरीबहादुर कार्की
सदस्य मा.न्या.श्री ओमप्रकाश मिश्र
सदस्य मा.न्या.श्री केदारप्रसाद चालिसे

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती : विशेष अदालत,
काठमाडौंको फैसलाउपर विशेष अदालत
ऐन, २०४९ को दफा १७ बमोजिम यस
अदालतसमक्ष पुनरावेदन परी पेस हुन आएको
प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस
प्रकार छ :-

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको शैक्षिक
योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्र छानबिन समितिको
मिति २०६१।१०।१३ को पत्रसाथ छानबिन
विवरणको सि.नं. १९ मा केशवराज कडरियाको
नाम उल्लेख भई फारम नं. १ समेतको प्रतिलिपि
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त
भई मिसिल संलग्न रहेको ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको इलेक्ट्रिसियन
तह ३ पदमा कार्यरत् केशवराज कडरियाले

बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन मनीपुर, भारतबाट सन् १९८५ मा क्रमाङ्क ६०७२ बाट "HSLC Examination" उत्तीर्ण गरेको भनिएका शैक्षिक प्रमाणपत्रहरू नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट छानबिन भई थप छानबिनको लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त भै उक्त प्रमाणपत्रहरू उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरमार्फत् बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन, मनीपुर भारतमा प्रमाणीकरणको लागि पठाउँदा सो बोर्डको "NO. EX/118/78/ Vol-vii/4165 Imphal, The 16th June, 2007" को निज केशवराज कडरियासमेत दुई जनाको बारेमा लेखिएको पत्रको सि.नं. २ मा "Keshav Raj Kadariya bearing roll no. 6072 to HSLC Examination, 1985 have been verified with our office records and found that they did not appear the HSLC Examination under the given roll number and years. The document produced by them are fake and forged ones" भनी लेखी आएको उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरको मिति २०६४।४।२० को पत्रसाथ आयोगमा प्राप्त भै मिसिल सामेल रहेको ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६४।९।१० मा निर्णय भई पुनः प्रमाणीकरणको लागि पठाएको र सम्बन्धित बोर्डबाट प्रमाणीकरण भै आएका पत्रहरू मिसिल संलग्न रहेको ।

म नेपाल विद्युत प्राधिकरण रत्ननगर टाँडी वितरण केन्द्रको प्र.शाखा ने.वि.प्रा. भण्डारामा कार्यरत् छु । हाल म इलेक्ट्रिकल समूहको फोरमेन चौथो तहमा कार्यरत् छु । मैले २०४६ साल पौष महिनादेखि मासिक ज्यालादारीको तेश्रो तह मेकानिकल जुनियर मिस्त्रीको पदमा रही

जागिर खाई २०५० साल भाद्र महिनादेखि स्थायी भएको हुँ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको मिति २०६१।१०।२० को निर्णयानुसार प्राविधिक इलेक्ट्रिसियनबाट तह चार फोरमेन पदमा बढुवा गरी पदस्थापन भएको हो । मैले सेवा प्रवेश गरेको पदको लागि आवश्यक पर्ने शैक्षिक योग्यता आठौं कक्षा उत्तीर्णदिखि टेस्ट पाससम्म हो । मैले २०३६ सालमा एस.एल.सी श्री सिनाम माध्यमिक विद्यालय सिनाम, ताप्लेजुडबाट दिएकोमा अङ्ग्रेजी विषयमा अनुत्तीर्ण भएको र पछि २०३९ सालदेखि भारतको मनीपुर इम्फालको "Adimjati Govt. High School, Imphal Manipur" बाट "High School" तह पास गरेको हुँ । मैले उक्त तह प्राइभेट फर्म भरी पास गरेको हुँ । मैले परीक्षा दिएको बेलामा म नोकरीमा प्रवेश गरेको थिइन । मनीपुर इम्फालको थवल डिस्टीकको सेराउ गाउँमा मेरो मामाहरू तथा अन्य दाजुभाइ पनि धेरै बसेकोले मैले २०३९ सालदेखि मनीपुरमा गई बसोबास गर्दा स्कुलबाट प्राइभेट परीक्षा दिन पाइन्छ भन्ने भएकोले म आफैले फर्म भरेको हो र त्यो फर्म भर्दा के कति रकम लागेको हो म आफूसँग विल भरपाईहरू हाल छैन । मैले परीक्षा "Adimjati Govt. High School, Imphal, Manipur" बाट दिएको हुँ । एउटा कोठामा २४ जना बसी परीक्षा दिएका थियौं । परीक्षा पुस महिनामा सञ्चालन भएको थियो । पाँच महिनापछि परीक्षाफल प्रकाशित भयो । मार्कसिट लिन म आफैँ गएको थिएँ । मिसिल संलग्न प्रमाणपत्रहरू मैले आफ्नो कार्यालयमा पेस गरेको हो । ती प्रमाणपत्रहरू मेरै हुन् भनी सनाखत गरिदिउँ । कम योग्यताको प्रमाणपत्र भए पनि पुग्नेमा मसँग भएका अन्य प्रमाणपत्रसमेत सुरु नियुक्ति हुँदाका बखत नै पेस गरेको हुँ । मैले

पेस गरेका प्रमाणपत्रहरूलाई किन "Fake and forged ones" भनी लेखिई आयो थाहा भएन । मेरा प्रमाणपत्र झुट्टा होइनन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी केशवराज कडरियाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

नेपाल विद्युत प्राधिकरणको ईलेक्ट्रिसियन तह चौथो फोरमेन पदमा कार्यरत् केशवराज कडरियाले बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन मनीपुर, भारतबाट सन् १९८५ मा क्रमाङ्क ६०७२ बाट "HSLC Examination" उत्तीर्ण गरेको भनिएका शैक्षिक प्रमाणपत्रहरू नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट छानबिन भई थप छानबिनको लागि अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त भएकोमा उक्त प्रमाणपत्रहरू उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरमार्फत बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन, मनीपुर भारतमा प्रमाणीकरणको लागि पठाउँदा सो बोर्डको No. Ex/118/78/Vol-vii/4165 Imphal, The 16th June, 2007 को निज केशवराज कडरियासमेत दुई जनाको बारेमा लेखिएको पत्रको सि.नं. २ मा "Keshav Raj Kadariya bearing roll no. 6072 to HSLC Examination, 1985 have been verified with our office records and found that they did not appear the HSLC Examination under the given roll number and years. The document produced by them are fake and gorged ones" भनी लेखी आएको उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरको मिति २०६४।४।२० को पत्रसाथ प्राप्त भै मिसिल सामेल रहेको । आयोगले निर्णयअनुसार प्रतिवादीको प्रमाणपत्र पुनः प्रमाणीकरण गराउँदा निजले पेस गरेको उक्त बोर्डको नम्बर "Ex/118/78/Vol-IX/4722 Imphal, the 8th January, 2008" को पत्र उच्च

माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीको मिति २०६४।१०।२० को पत्रबाट समेत "Fake and forged" भनी जवाफ प्राप्त हुन आएको र "HSLC" को शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र आफूले सुरु नियुक्ति लिँदा पेस गरेको हो भनी प्रतिवादी स्वयम्ले बयानमा स्वीकारसमेत गरेकोबाट निज प्रतिवादीले राष्ट्रसेवकको पदमा नियुक्ति लिने उद्देश्यले झुट्टा र नक्कली शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र पेस गरी नियुक्तिसमेत लिएको देखिँदा साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६(१) अनुसारको कसुरमा निज प्रतिवादी केशवराज कडरियालाई साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ र २९ तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १६(१) बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धानबाट विशेष अदालत, काठमाडौँमा दायर गरेको आरोपपत्र ।

मैले "HSLC" परीक्षा बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन, मनीपुर भारतबाट प्राइभेट परीक्षार्थीको रूपमा सन् १९८५ मा "Adimjati High School, Imphal, Manipur" बाट फर्म भरी परीक्षा दिई उत्तीर्ण भएको र सो प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हुँ । प्रमाणपत्र सही सत्य हो । के कति कारणले बोर्डले झुट्टा भनी लेखी पठायो मलाई थाहा भएन । बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन मनीपुरले मलाई पछिल्लो पटक उपलब्ध गराएको मेरो प्रमाणपत्र सही भएको व्यहोराको पत्र बयानका साथ पेस गरेको छु । प्रमाणमा लगाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी केशवराज कडरियाले विशेष अदालत, काठमाडौँमा गरेको बयान ।

सम्बन्धित बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन

मनीपुरबाट पहिले "..... The document produced by them are fake and forged ones" लेखी आएकोमा प्रतिवादीले बयानसाथ पेस गरेको सोही बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन मनीपुरको "2nd May 2008" को माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीलाई लेखेको पत्रमा "Kesav Raj Kadariya Roll no. 6072 had passed the High School Leaving Certificate Examination, 1985 in the third division" भनी उल्लेख गरेको पत्रको प्रतिलिपि पेस गरेको देखिँदा उक्त पत्रमध्ये कुन आधिकारिक हो, सो सम्बन्धमा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, सानोठिमीलाई दुबै पत्रको प्रतिलिपि साथै राखी सम्बन्धित निकाय बुझी यकिन जवाफ दिनु भनी पत्र लेखी जवाफ प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भनी विशेष अदालत, काठमाडौँबाट मिति २०६५।७।२९ मा भएको आदेश ।

विशेष अदालत, काठमाडौँको आदेशानुसार बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेसन, मनीपुरले प्रमाणीकरण गरी पठाएको पत्र मिसिल संलग्न रहेको ।

प्रतिवादी केशवराज कडरियाले "HSLC" तहको परीक्षा उत्तीर्ण गरेको भनेको प्रमाणपत्र झुट्टा देखिन आएकोले तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसुर गरेको ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौँबाट मिति २०६९।५।२७ मा भएको फैसला ।

म पुनरावेदक नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा प्राविधिकतर्फको तेस्रो तहमा सेवा प्रवेश गरेको हुँ, जसको लागि न्यूनतम योग्यता दश कक्षा उत्तीर्ण र छ महिनाको तालिम वा छ महिनाको कार्यानुभव तोकेकोमा मैले नेपालबाट नै दश कक्षा उत्तीर्ण

गरेको र सेवा प्रवेश गर्दा पनि सो दश कक्षा उत्तीर्ण गरेको नेपालको प्रमाणपत्र पेस गरी सोही आधारमा सेवा प्रवेश गरेको तथा म साविकको पदबाट हालको चौथो तहमा कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनको आधारमा बढुवा भएको र कार्यक्षमताको आधारमा बढुवा हुँदाको अवस्थामा पनि आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यता आठौँ कक्षा उत्तीर्ण नै हो जुन योग्यता मैले नेपालबाट नै प्राप्त गरेको छु । मैले नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा सेवा प्रवेश गर्दा तथा बढुवा हुँदासमेत विवादित प्रमाणपत्रका आधारमा कुनै पद प्राप्त गरेको वा सुविधासमेत लिएको छैन ।

जहाँसम्म मैले पेस गरेको "Board of Secondary Education, Manipur" बाट मैले प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रको कुरा छ, सो प्रमाणपत्र मैले उल्लिखित बोर्ड अन्तर्गत भारतको मनीपुर इम्फालको, "Adimjati Govt. High School, Imphal Manipur" बाट प्राइभेट परिक्षार्थीको रूपमा परीक्षामा सामेल भई सन् १९८५ मा सो तह उत्तीर्ण गरी प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको हुँ । मैले पेस गरेको प्रमाणपत्र सही सत्य हो र सोही व्यहोराको "Board of Secondary Education, Manipur" ले "November 2, 2007" ले पनि प्रष्ट गरेको छ । विशेष अदालत, काठमाडौँबाट सुरु फैसला गर्दा उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्मार्फत् "Board of Secondary Education, Manipur" मा पत्राचार गरी त्यहाँबाट प्राप्त जवाफको आधारमा मैले पेस गरेका प्रमाणपत्रहरूलाई नक्कली ठहर गरेको छ । जुन सरासर त्रुटिपूर्ण र गलत छ । नेपालको एस.एल.सी. वा सो सरहको परीक्षाको प्रमाणपत्रको सत्यता जाँच गर्न अनुसन्धान गर्ने निकाय उच्चमाध्यमिक शिक्षा परिषद् होइन । यस परिषद्को कुनै पनि

कर्मचारीलाई अनुसन्धान अधिकारी तोकिएको छैन । त्यस्ता कर्मचारीले कसरी कहाँबाट के आधारमा प्रमाणीकरण गरेर ल्याएका हुन् सो कुरा पुष्टि गर्न अदालतसमक्ष उपस्थित गराई बकपत्रसमेत गराइएको अवस्था पनि छैन । यसरी कानूनी प्रक्रिया पूरा नगरी हचुवाको भरमा सङ्कलित प्रमाणलाई आधार मानी सही सत्य प्रमाणपत्रलाई नक्कली ठहर गरी भ्रष्टाचार जस्तो गम्भीर प्रकृतिको अपराधमा दोषी ठहर गरी मलाई सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण र बदरभागी भएको हुँदा सो फैसलालाई बदर गरी वादी दावीबाट छुटकारा दिलाई सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी केशवराज कडरियाले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी केशवराज कडरियाले "HSLC" तहको परीक्षा उत्तीर्ण गरेको भनेको प्रमाणपत्र झुट्टा देखिन आएकोले तत्काल भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसुर गरेको ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला मिलेको छ छैन, पुनरावेदक प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्तेन भन्ने कुरामा मिसिल संलग्न कागजात हेरी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ हेर्दा मैले सेवा प्रवेश गर्दा आवश्यक पर्ने न्यूनतम योग्यता नेपालबाटै उत्तीर्ण गरेको, बढुवा कार्यक्षमताका आधारमा भएको, मैले प्राप्त गरेका सबै शैक्षिक योग्यताका प्रमाणपत्रहरू सही र सत्य हुन्, उच्च शिक्षा परिषद्का कर्मचारीलाई प्रस्तुत मुद्दा अनुसन्धान गर्ने अधिकार छैन भनी सुरु फैसला उल्टी गरी

पाउँ भनी विभिन्न आधार लिएको पाइन्छ ।

३. पुनरावेदक प्रतिवादीले विशेष अदालतमा बयानका क्रममा मैले "HSLC" परीक्षा प्राइभेट परीक्षार्थीको रूपमा सन् १९८५ मा "Adimjati Govt. High School, Imphal Manipur" बाट फर्म भरी परीक्षा दिई उत्तीर्ण गरेका हो । मैले पेस गरेका प्रमाणपत्रहरू सही सत्य हुन् के कति कारणले बोर्डले झुट्टा भनी लेखी पठायो मलाई थाहा भएन । बोर्ड अफ सेकेन्डरी एजुकेशन मनीपुरले मलाई पछिल्लो पटक उपलब्ध गराएको मेरो प्रमाणपत्र सही भएको व्यहोराको पत्र मैले मेरो बयानका साथ पेस गरेको छु । उक्त प्रमाणपत्रलाई प्रमाणमा लगाई पाउँ भनी आफूले गरेको बयान गरेका साथ "Board of Secondary Education, Manipur" को "No. Ex/118/78/01-IX/4851, Imphal, the 2nd May, 2008" को "..... Shri Keshab Raj Kadariya, Roll No. 6072, has passed the High School Leaving Certificate Examination, 1985 in the Third Division from Adimjati High School, Imphal his date of birth is 1st April, 1961 and certificate issued No. 86405" भनी उल्लेख भएको पत्र पेस गरेको देखिन्छ । त्यसैको आधारमा विशेष अदालतबाट मिति २०६५।७।२९ मा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले आफ्नो बयानका साथ पेस गरेका प्रमाण पत्रहरू पुनः प्रमाणीकरणका लागि विशेष अदालतले उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषदलाई दिएको आदेशानुसार सो परिषदले टोली खटाई खटाइएको टोलीले "Board of Secondary Education, Manipur" बाट प्रमाणीकरण गरी ल्याएको "No. Ex/118/78 (Vol-XII-II)/5048 Imphal, the 30th May, 2012 को पत्रमा "With reference to your letter No.3384 dated 18th

May, 2012 on the subject cited above I am to say that the Photostat copies of Mark Sheet and Admit Card in respect of Mr. Keshav Raj Kafariya bearing Roll No. 6072 of High School Leaving Certificate Examination, 1985 have been checked with our office relevant record and found that he did not appear under the given Roll No. and Year. It is found as Md. Taslimuddin Choudhary of Rahmania High School appearing the said examination against the Roll No and Year. The documents produced by him are fake and forged ones." भनी प्रमाणीकरण गरी पठाएको पत्रको प्रतिलिपिलाई दस्तखत र छाप लगाई उच्चमाध्यमिक शिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरबाट प्राप्त भई मिसिल संलग्न रहेको अवस्थामा यी पुनरावेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेका प्रमाणपत्रहरू शुद्ध देखिन आएनन् ।

४. विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६५।०७ गतेको आदेशानुसार आरोपपत्रका साथ पेस भएका यी पुनरावेदकले पेस गरेको शैक्षिक योग्यताका प्रमाणपत्र र निजले बयानका साथ पेस गरेका प्रमाणपत्रका प्रतिलिपिमध्ये कुन आधिकारिक हो, सो सम्बन्धमा बुझी यकिन जवाफ पठाइदिनु हुन भनी उच्चशिक्षा परिषद् सानोठिमी, भक्तपुरलाई लेखी पठाइएको र अदालतको यस प्रकारको आदेशानुसार कार्य भई आएको अवस्थामा उच्चशिक्षा परिषद्का कर्मचारीलाई त्यसरी प्रमाणीकरण गरी ल्याउने अधिकार छैन भन्ने पुनरावेदकको जिकिर कानूनसम्मत देखिन आएन ।

५. पुनरावेदक प्रतिवादी केशवराज कडरियाले "Adimjati High School, Imphal

1985" मा क्रमाङ्क ६०७२ बाट "High School Leaving Certificate Examination" पास गरेको सर्तिफिकेट पेस गरेको तथ्यमा कुनै विवाद देखिँदैन । प्रतिवादी पुनरावेदकले सर्तिफिकेटबाट नियुक्ति पाएको र सर्तिफिकेटका आधारमा बहुवा पाएको अवस्था नभै सर्तिफिकेटका आधारमा ओहदा पाउने, ओहदामा बहाल रहनेसमेतका कुनै लाभ सुविधा प्राप्त नभएको हुँदा त्यस्तो सर्तिफिकेटका आधारमा सजाय गर्न नमिल्ने भन्नेसम्मको जिकिर लिएको देखियो । साविक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ ले "कुनै व्यक्तिले राष्ट्रसेवकको ओहदा पाउने वा सो ओहदामा बहाल रहने उद्देश्यले शिक्षासम्बन्धी कुनै योग्यता, नाम, तीनपुस्ते, उमेर, जात, थर, वतन, नागरिकता वा अयोग्यता ढाँटेमा निजलाई कसुरको मात्रा अनुसार २ वर्षदेखि ६ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ" भन्ने व्यवस्था गरेबाट राष्ट्रसेवकले कुनै ओहदा पाउने, ओहदामा बहाल रहने वा कुनै लाभ वा सुविधा पाउने उद्देश्यले शिक्षासम्बन्धी कुनै योग्यता, नाम, तीनपुस्ते, उमेर, जात, थर, वतन, नागरिकता वा अयोग्यता ढाँट्न नहुने गरी यस्ता कार्यलाई अपराधजन्य गरी स्पष्ट व्यवस्था गरेको देखिन आउँदछ । अपराध हुनका लागि निश्चय नै आपराधिक कार्य र अपराधी मन दुबै आवश्यक हुन्छ । आपराधिक कार्य भन्नाले अपराधसँग सम्बन्धित शारीरिक वा भौतिक कार्य बुझनुपर्ने हुन्छ भने अपराधिक मनले आपराधिक अभिप्राय वा उद्देश्यलाई बोध गराउँदछ । आपराधिक अभिप्राय वा उद्देश्यविहीनको कार्यबाट मात्र अपराध कायम हुन सक्तैन (Actus Non facit reum, nisi mens sit rea) भन्ने फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त रहेको छ ।

६. पुनरावेदक प्रतिवादीबाट नक्कली

सर्टिफिकेट पेस गर्ने कार्य अर्थात् अपराधिक कार्य भएको तथ्यमा कुनै विवाद छैन । पेस भएको सर्टिफिकेट ओहदा पाउन, ओहदामा बहाल हुन वा कुनै लाभ सुविधा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले पेस नगरेको भन्ने भएकोमा पेस गर्न आवश्यकै नभएको सर्टिफिकेट नक्कली बनाई पेस गर्ने कार्य पछाडि ओहदासम्बन्धी सम्भावित लाभ प्राप्त गर्ने अपराधिक अभिप्राय वा उद्देश्य रहेको स्पष्ट देखिन आउँदा नक्कली प्रमाणपत्र पेस गर्ने कार्यमा अपराधिक कार्य र अपराधिक मनसमेतका दुबै तत्त्व समावेश भएको देखिन्छ ।

७. अतः एव प्रतिवादी केशवराज कडरियाले "HSLC" तहको परीक्षा उत्तीर्ण गरेको भनेको प्रमाणपत्र झुट्टा देखिन आएकोले तत्काल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १२ को कसुर गरेकोले निजलाई सोही ऐनको दफा १२ र दफा २९(२) ले रु.५००। जरिवाना हुने ठहर्याएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६९।५।२७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तर्कराज भट्ट

इति संवत् २०७० साल फागुन २० गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : लोकनाथ पराजुली

निर्णय नं. ११६७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।९।१८।५
०६६-CR-०६६५

मुद्दा : चोरी

पुनरावेदक/वादी : सुनील चौधरीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : कञ्चनपुर जिल्ला, भिमदत्त
न.पा. वडा नं. ४ बस्ने महेश चौधरी

- आफैँले किटानीसाथ चोरी भएको भनी जाहेरी दिने तर आफैँले भूलवस शङ्का मानी जाहेरी दिएको भनी बकपत्र गर्ने र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिसमेतलाई मौकामा चोरी भएको भनी भन्ने तर पछि भूलवस भनेको भन्नेसमेत देखिएको स्थितिमा जाहेरवालाले झुट्टा (बनावटी) जाहेरी दिएको मान्नुपर्ने अवस्था देखिन आउँदा चोरी जस्तो गम्भीर कसुरमा शङ्का र हतारमा किटानी जाहेरी दिने जाहेरवाला स्वयम् सजायका भागीदार हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता उद्धव पुडासैनी

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९, १८
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २८(२)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री पदमराज भट्ट

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री डिल्लीराज आचार्य

मा.न्या.श्री बाबुराम रेग्मी

फैसला

न्या. प्रकाश वस्ती : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर निम्नप्रकार छ :

मिति २०६५।३।२२ गतेको राति छिमेकी महेश चौधरी र राजु डगौरा मेरो घरमा आई सुते । यसअघि पनि कहिलेकाहीँ आई सुत्ने गर्दथे । महेश चौधरीलाई मेरो घर कोठाका बारेमा सबै जानकारी थियो । राति कतिबेला उठेर मेरो बाकस फोडी त्यसमा रहेको रु.४१०७५ (एकचालीस हजार पचहत्तर) लगी लत्ता कपडाहरू खेतबारीमा फालिदिएका रहेछन् । बिहान उठ्दा मात्र थाहा भयो । निजलाई पक्राउ गरी चोरीमा कारवाही गरी सजाय गरी पाउँ भन्ने सुनील चौधरीले वडा प्रहरी कार्यालयमा दिएको मिति २०६५।३।२३ को निवेदनपत्र ।

पूर्व टीकाराम डगौराको खेतबारी, पश्चिम

टीकाराम डगौराको पक्की घर, उत्तर प्रकाश चौधरीको खाली जमिन, दक्षिण मानसिंह खत्रीको घर यति चारकिल्लाभिन्नको सुनील चौधरीको घरमा जाहेरीमा उल्लेख भएबमोजिम चोरी भएको घटनास्थल भन्ने मिति २०६५।३।२३ को घटनास्थल वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

जाहेरवालाको खाली जमिनमा रहेको टिनको बाकसको अगाडितर्फको कुन्डी (लक) टुटी बाकस खाली र खुला अवस्थामा रहेको बाकसको नजिक तरकारी काट्ने छुरा (चक्रु) रहेको, पाइन्ट एकवटा र यत्रतत्र छरिएर रहेका क्यासेटका चक्काहरू रहेका भन्ने मिति २०६५।३।२३ को खानतलासी बरामदी मुचुल्का ।

प्रतिवादी महेश चौधरी बस्ने घरको कोठामा रहेको स्टिल दराजको सबै भन्दा माथिल्लो खण्डमा रहेको हरियो कभर भएको किताबको बीचमा एक/एक हजारको दुईवटा नोट बरामद भएको भन्ने मिति २०६५।३।२५ को बरामदी मुचुल्का १ र अन्तुराम चौधरीको घरको देवाल नजिक काठको बासा (चूली) मा डोराले बाँधी राखेको माटोको करूवाभिन्न रु.१००० का नेपाली नोट ३५ वटा, पाँचसय भारूको नोट एक, १०० नेपालीका दुई, २० नेपालीको एक र ५ नेपालीको एक, गरी जम्मा रु.३६०२५। (छत्तीस हजार पच्चीस) नेपाली रूपियाँ बरामद भएको भन्ने सोही मितिको अर्को बरामदी मुचुल्का ।

मिति २०६५।३।२२ गते आफ्नै घरमा खाना खाई सुनील चौधरीको घरमा सुत्न गएको हुँ । सुनील चौधरी खाना खान गएको मौकामा त्यही कोठाको दायौँ साइडमा सानो बाकस देखें । पछि छिमेकी साथी राजु डगौरा पनि

आयो । तीनैजना दुईवटा खटिया मिलाएर सँगै सुत्थौं । उनीहरू निदाएपछि टिनको बाकसलाई बाहिर ल्याई बरण्डामा रहेको चक्कुले चाबी टुटाई बाकसभित्र रहेका पैसा मैले खल्लिमा हालें । बाकसलाई निजकै खेतमा राखी दिएँ । फेरि सुत्न गएँ । भोलिपल्ट बिहान उठी घर गएँ । चोरीको रकम दुई हजार स्टिलको दराजमा राखेको र अरु रकम घरको देवाल नजिक काठको बासामुनि भाडोमा लुकाई राखेको थिएँ । चोरी म एकलैले गरेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको महेश चौधरीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज ।

बडा प्रहरी कार्यालयमा निवेदन दिएअनुसारको चोरीको नगदमध्ये बरामद भएको नगद मेरो हो । म जाहेरवाला र राजु डगौरा सुतेको अवस्थामा निजले चोरी गरेका हुन् । बाकस र चक्कुसमेतका सामानहरू मेरै घरको खेतमा भेटिएका बरामद भएका सामानहरू हुन् । महेश चौधरीले रु.४१०७५।- चोरी गरेका हुन् । यस चोरीमा अरु कसैको संलग्नता छैन । कानूनबमोजिम कार्वाही गरी पाउँ भन्ने सुनील चौधरीको मिति २०६५।३।३० को जाहेरी ।

देखाइएको बाकस र चक्कुसहितका सामानहरू देखें । बरामद भएको नगद रु.३८०२५ मेरो भएको हुँदा हेरी, चिनी यो सनाखत कागज गरें भन्ने सुनील चौधरीको मिति २०६५।४।१ को सनाखत कागज ।

म जानुभन्दा पहिले नै महेश चौधरी सुनीलको घरमा गएर बसेका थिए । राति सँगै सुतेका हौं । राति महेशले सुनीलको पैसा चोरेको र चोरीको रकम प्रहरीले बरामद गरेको भन्ने

भोलिपल्ट महेशले भनेर थाहा पाएको हुँ । महेश चौधरीबाहेक अरु कसैको संलग्नता छैन भन्नेसमेत राजु डगौराको कागज ।

सुनील चौधरीको घरमा सुत्न गएको अवस्थामा महेश चौधरीले सुनील चौधरीको पैसा चोरेको र चोरिएको रकम प्रहरीले बरामद गरेको भन्ने सुनी थाहा पाएका हौं भन्ने रामबहादुर चौधरी, पल्टुराम चौधरी र बलराम चौधरीले मौकामा गरिदिएको कागज ।

चोरी भएको भनी किटानी जाहेरी परेको, मौकामा कागज गरिदिनेहरूले पनि चोरी भएको भनेका र स्वयम् प्रतिवादिले नै जाहेरवालाको रकम चोरी गरेको भनी स्वीकार गरी बयान गरेको र रु.३८०२५।- बरामद तथा अन्य सामानहरूसमेत बरामद भएको हुँदा प्रतिवादी महेश चौधरीलाई चोरीको १ नं. बमोजिमको कसुरमा ऐ.को १२ नं.बमोजिम सजाय गरी पाउँ । बरामद भएको नगद र सामान जाहेरवालालाई फिर्ता दिलाई नपुग रु. ३०५०।- चोरीका १० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट जाहेरवाला सुनील चौधरीलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोगपत्र ।

सुनील चौधरी, राजु डगौरा र म सँगै सुतेका हौं । एकापट्टि राजु र मबीचमा भई सुतेका हौं । भोलिपल्ट आफ्नो पाइन्ट खोज्दा भेट्याएन । तीनैजानको पाइन्ट बाहिर फर्काएको देखें । पाइन्टमा हिलो लागेकोले धुनलाई राखी म खेतमा मिड हाल्न गई मिड हाली बिहानको खाना खाई पाइन्ट धुनका लागि गोजीमा हेर्दा रु.३८,०००।- भेटाएँ । डरले कसैलाई केही नभनी घरको माटोको घैटामा लुकाई राखेको हुँ । जाहेरवालाको घरबाट मैले चोरी गरेको हैन । जाहेरवाला सुनील चौधरीलाई

मसँगको सङ्गत छुटाउन पहिलेदेखि नै निजको परिवारले निजलाई गाली गरिरहन्थे । चोरीमा फसाएपछि त सङ्गत छुट्ला भन्ने परिपञ्चबाटै झुट्टा परिपञ्च गरी जाहेरवालाबाटै जाहेर गर्न लगाइएको हो । अनुसन्धानको क्रममा मैले चोरी गरेको हुँ भनी भनेको हैन, लेखेले आफैँ लेखी लौं सही गर भने । मैले पढेर सुनाउन भन्दा बढी भएको “थरूवा ” भन्दै कुटपीट गर्न थालेकोले सहन नसकी बाध्य भएर सही गरेको हुँ । हातका नडहरूमा आलपिन ठोकेका थिए । हल्का डामसम्म देखिन सक्छ । जाँच भने गराइन । देखाइएको पाइन्ट जाहेरवालाको हो । यो पाइन्टबाट बरामद भएको हैन । मेरो पाइन्टको खल्तीमा भेटिएको हुँ । दावीअनुसारको कसुर मैले नगरेको हुँदा सफाइ पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत प्रतिवादी महेश चौधरीले अदालतमा गरेको बयान ।

रु.४१,०७५।-मैले काम गर्ने पसलबाट लगेर घरमा गएको थिएँ । महेश, राजु र म एउटै कोठामा सुतेका थियौं । पाइन्ट सबैको कालो रङ्गको थियो । सुत्नुअघि महेशको पाइन्ट हो भन्ने थाहा नपाई मेरै पाइन्ट सम्झी त्यसैमा पैसा राखें । पसलमा गई खल्तीमा हेर्दा रकम नदेखी राजुलाई सोधें । राजुले मैले लिएको छैन भन्यो । त्यसपछि महेशको घरमा गएँ । महेश घरमा नरहेकोले पैसा लिएर भाग्यो भन्ने शङ्का लागी तुरुन्तै जाहेरी दिएँ । प्रतिवादी महेश चौधरीले चोरी गरेको छैन । मेरै गल्तीबाट आफ्नो पाइन्ट सम्झी महेशको खल्तीमा राखेको हुँ । मेरो पैसा मिल्दैन कि भन्ने शङ्काले मात्र जाहेरी दिएको हुँ । प्रतिवादी महेश चौधरीले चोरी नगरेको हुनाले सजाय पाउनु पर्ने हैन भन्ने जाहेरवाला

सुनील चौधरीको बकपत्र ।

सुनील, राजु र महेश सँगै बस्ने, खाने उठ्ने व्यक्तिहरू हुन् । तीनैजना सँगै सुतेका र सुनीलले आफ्नो पाइन्ट सम्झेर महेशको पाइन्टमा पैसा राखेको रहेछ । तीनै जनाको पाइन्टको रङ्ग कालो थियो । भूलवस सुनीलले महेश चौधरीको पाइन्टमा पैसा राखिदिएको हो । महेश चोरी गर्ने खालको व्यक्ति हैनन् र शङ्काले जाहेरी दिएको हो । प्रहरीले मिलापत्र गरिदिन्छु भनी मबाट कागज बनाएको हो । व्यहोरा पढाएनन्, सही मात्र गराएका हुन् भन्ने वस्तुस्थिति मुचुल्काका पल्टुराम चौधरीको बकपत्र ।

जाहेरवाला र महेशसँगै बस्ने सुत्ने साथी हुन् । जाहेरवालाको पाइन्टको कलर र महेशको पाइन्टको कलर एउटै भएकोले जाहेरवालाले झुक्किएर पैसा राखेको रहेछ । बिहान महेश खेतमा काम गर्न गएको हुँदा पाइन्टमा पैसा नपाएपछि महेशले मेरो पैसा लगेर भाग्यो कि भनेर जाहेरी दिएको रहेछ । यो कुरा सुनील आफैँले भनेपछि थाहा पाएको हुँ । महेश सीधा चालचलनको मान्छे हो । चोरी नगरेको हुँदा महेशले सफाइ पाउनुपर्दछ । अनुसन्धानको सिलसिलामा भएको कागजको व्यहोरा मेरो हैन, सही मेरो हो भन्ने प्रतिवादी महेश चौधरीको साक्षी तथा अनुसन्धानको सिलसिलामा कागज गर्ने व्यक्ति बलराम चौधरीको बकपत्र ।

प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज, अनुसन्धानको क्रममा भेटिएका सामान र बरामदी मुचुल्कासमेतबाट पुष्टि भएको छ । जाहेरवालाले अदालतमा गरेको बकपत्र अनुसन्धानको सिलसिलामा तयार भएका कागज प्रमाणहरूमा आधारित नहुँदा महेश

चौधरीले अभियोग दावीअनुसार चोरी गरेको ठहर्छ । चोरीको बिगो रु.४१०७५।-बमोजिम जरिवाना र एक महिना कैद हुन्छ र रु.३८००।-प्रतिवादी महेश चौधरीबाट जाहेरवालाले भरिपाउने ठहर्छ भन्ने कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१०।१ को फैसला ।

जाहेरवाला र वस्तुस्थिति मुचुल्काका साक्षीहरूले समेत चोरी गरेको हैन, भूलबाट जाहेरवाला आफैले मेरो पाइन्टको खल्टीमा राखिदिएको हो भनी बकपत्र गरेको अवस्थामा अनुसन्धानको सिलसिलामा भएका कागज र बयानलाई मात्र आधार मानी कसुरदार कायम गरिएको छ । रु.३८०२५।- मात्र बरामद भएको भनिएको छ, जबकि दावी रु.४१०७५।-को रहेको छ । अनुसन्धानको सिलसिलामा तयार भएको कागजलाई अदालतबाट बुझिएको अवस्थामा मौकामा कागज गर्नेहरूको अदालतमा भएको बकपत्रबाट पुष्टि भएमा मात्र प्रमाणमा लिन मिल्ने प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ को प्रतिकूल मूल्याङ्कन गरी चोरी गरेको ठहरयाएको कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१०।०१ को फैसला अन्यायपूर्ण र त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी महेश चौधरीले पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

जाहेरवालाले अदालतमा गरेको बकपत्रको मूल्याङ्कन नगरी भएको सुरुको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनको परिप्रेक्ष्यमा फरक पर्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. को प्रयोजनार्थ पुनरावेदन सरकारी वकिलको कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६६।६।२८

को आदेश ।

जाहेरवाला तथा बरामदी मुचुल्कामा रहेका साक्षीहरू पल्टुराम चौधरीसमेतको अदालतमा भएको बकपत्रबाट प्रतिवादीले चोरी गरेको भन्ने देखिन नआएकोले आरोपित कसुरबाट प्रतिवादी महेश चौधरीले सफाइ पाउने ठहरी सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१०।१ को फैसला उल्टी हुने ठहर्छ । झुट्टा बनावटी जाहेरी दिने जाहेरवालालाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २८(२)(क) अनुसार तजवीजी रु. १०००।-एकहजार जरिवाना हुनेसमेत ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको फैसला ।

जाहेरवाला र प्रतिवादी साथी भएका र जाहेरवालाले आफ्नो चोरी भएको रकमको महत्त्वपूर्ण हिस्सा प्राप्त गरी सकेपछि प्रतिवादीसँग मिलोमतो गरी निजलाई सफाइ दिलाउने मनसायले अदालतसमक्ष प्रतिकूल (Hostile) बकपत्र गरेको देखिन्छ भने अन्य वादी पक्षका साक्षीहरूसमेतले सोही मिलानको बकपत्र गरी न्याय निरूपणको विषयलाई जटिल बनाउने दुष्प्रयास गरेको तथ्यतर्फ कुनै विवेचना नगरी साथै बरामद हुन आएको दसी अपराध सम्बन्ध दसी प्रमाणलाई उपेक्षा गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी हुँदा सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको फैसला प्रमाण र कानूनको त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी हुँदा सो फैसला बदर गरी प्रतिवादी महेश चौधरीलाई सुरु अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारले यस अदालतमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का मौकामा भए गरेको कागज तथा बरामद दसी

प्रमाणबाट प्रतिवादीले चोरी गरेको देखिएको साथै जाहेरवालाको अदालतमा भएको बकपत्रलाई बरामदी मुचुल्का र दसी प्रमाणले खण्डन गरेको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ को कानूनी व्यवस्थाको समेत त्रुटी रहे भएकोले प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६६।९।२८ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २०२ नं. बमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१२।१६ को आदेश ।

नियमानुसार दैनिक पेसीसूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव पुडासैनी प्रतिवादी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष चोरी गरेकोमा साबित मात्र छैनन्, चोरीको रकमसमेत बरामद भएको छ । अदालतमा इन्कारी बयान गर्दा मेरो पाइन्टमा राखिदिएछन् डरले भनिन्, रकम लगेर लुकाए राखेँ भनेको पाइन्छ । तर, इमान्दारीपूर्वक तत्काल रकम भने दिएको अवस्था छैन । बरू फरकफरक स्थानमा लुकाई राख्दछन् । यसबाट पनि महेश चौधरीको असल नियत देखिँदैन । चोरी अपराध सिङ्गो समाजको विरुद्धको नैतिक पतन हुने अपराध हो । यस्तो अपराधमा जाहेरवालाले जाहेरी दिएको व्यहोराविपरीत बकपत्र गरेको आधारमा निर्दोष भन्ने हो भने सिङ्गो समाजमा नै नकारात्मक असर पर्दछ र चोरी गर्नेले हौसला पाउने अवस्था आउने हुँदा पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर उल्टी गरी प्रतिवादीले

चोरी गरेको ठहराएको सुरू कञ्चनपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा जाहेरवाला सुनील चौधरीले आफूसँगै आफ्नो कोठामा सुतेका प्रतिवादी महेश चौधरीले कोठामा रहेको टिनको बाकस फोडी नगद रु.४१०७५।- चोरी गरेकोमा कारवाही गरिपाउँ भनी इलाका प्रहरी कार्यालयमा निवेदन दिएका र पछि जाहेरी दिदाँसमेत सोही व्यहोरा नै उल्लेख गरी लेखाई दिएको पाइन्छ । जाहेरीअनुसारको पूरै रकम बरामद हुन नसके पनि केही कम रकम अर्थात् रु.३८०२५।- बरामद भएको छ । ताल्चा फोडिएको टिनको बाकससहितका चक्रु पाइन्टलगायतका सामानहरू बरामदसमेत भएका छन् । मौकामा कागज गर्ने पल्टुराम चौधरी, बलराम चौधरी, रामबहादुर चौधरी र सँगै सुतेका राजु डगौराले सुनील चौधरीले भनेअनुसार महेश चौधरीले चोरी गरेको भनी कागज गरेका छन् ।

३. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ ले तहकिकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा तयार भएका लिखतमा उल्लेख भएको कुनै कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्ति साक्षीका रूपमा अदालतमा उपस्थित भै बयान गरेमा प्रमाणमा लिन हुन्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा किटानी जाहेरी दिने जाहेरवाला सुनील चौधरीले तीनैजनाको पाइन्टको रङ्ग कालो भएकोले भूलवस पैसा मैले नै महेश चौधरीको पाइन्टमा राखिदिएछु । तत्काल महेशलाई खोज्दा भेट नभएकोले चोरी गरी भागेको सम्झेर जाहेरी दिन पुगे । महेशले चोरेको हैन, म आफैँले भूलवस राखेको हुँ । चोरी गरेको अभियोगमा महेशलाई

सजाय गर्नुपर्दैन भनी अनुसन्धानको सिलसिलामा भएको कागजको ठीकविपरीत हुने गरी बकपत्र गरेका छन् । तहकिकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा वस्तुस्थिति मुचुल्कामा रहेका पल्टुराम चौधरी र बरामदी मुचुल्कामा रहेको बलराम चौधरीले समेत जाहेरवालाकै बकपत्रसँग मिल्ने गरी बकपत्र गरेका छन् । बरामदी मुचुल्कामा रहेको यिनै बलराम चौधरीले नै प्रतिवादी महेश चौधरीको साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा जाहेरवाला र महेश चौधरी सँगै बस्ने, खाने, उठ्ने गर्ने साथी साथी भएको भन्दै निजको चालचलन राम्रो भएको सिधा व्यक्ति रहेको र निजले चोरी गरेको नभै जाहेरवाला सुनील चौधरीले नै भूलवस महेशको पाइन्टमा पैसा राखिदिएकोले चोरीमा सजाय हुनुपर्ने हैन, सफाइ पाउनुपर्दछ भनी बकपत्र गरेका छन् । प्रहरीमा भएको साबितीलाई अन्य प्रमाणहरूबाट पुष्टि हुनुपर्ने हुन्छ । जाहेरी दरखास्त र प्रहरीमा भएको साबिती बयानको आधारमा मात्र कसुरदार ठहर गर्नु कानून एवम् न्यायसङ्गत हुँदैन । जाहेरवाला र मौकामा कागज गर्नेहरूबाट आरोप प्रमाणित हुनुको बदला प्रस्तुत मुद्दामा आरोप नै खण्डित हुन गएको अवस्था देखिन आएको छ ।

४. प्रतिवादी र जाहेरवाला पाइन्ट खोलीसँगै सुतेकोमा दुबैको पाइन्टको रङ्ग कालो रहेको भन्ने निजहरूको कथनबाटसमेत खुलेको अवस्थामा रातिको समयमा भूलवस एकामा राखेको भनी अर्कोमा भूलवस राख्न सक्ने कुरा स्वाभाविक पनि हुन सक्छ । प्रतिवादी भोलिपल्ट उठी आफ्नो घरतर्फ गएको र जाहेरवालासँग जाहेर दिनुअगावै भेट भएको भन्ने तथ्य पनि मिसिलबाट खुलेको देखिँदैन । यसबाट पनि घटनाक्रमबारे

जाहेरवाला र प्रतिवादीबीच कुनै संवाद छलफल नै नभई भूलवस एवम् शङ्काको आधारमा जाहेरी परेको भन्ने तथ्यलाई थप पुस्ट्याइँ गरेको छ । त्यस्तै वादी पक्षको सबै साक्षीहरू वादी दावी नै खण्डित हुने गरी प्रतिवादी पक्षका लागि आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउन आधार प्रमाणका रूपमा एकमतका साथ प्रस्तुत भएका छन् । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको साबितीलाई र बरामदी मुचुल्कालाई आधार मान्ने हो कि भन्नलाई पनि प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान कागज आफूले भनेबमोजिम लेखिएको नभै तयार गरेको कागजमा सही गर्न भनेका र पढेर सुनाउन “भन्दा थरूवा साले.....” लगायतका अपशब्दहरू प्रयोग गरी औँलामा आल्पिनले घोची यातना दिएकाले बाध्य भै सही गरेको हुँ भनी बयान (स.ज. ११) गरेका छन् ।

५. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ ले मुद्दामा कुनै पक्षले व्यक्त गरेको कुरा निजका विरुद्ध प्रमाणमा लिन हुन्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ तर त्यसरी व्यक्त गरेको कुरा निजलाई बाध्य पारी वा निज वा अरू कसैलाई यातना दिई वा यातना दिने धम्की दिई वा निजलाई आफ्नो इच्छाविरुद्ध सो कुरा व्यक्त गरेको होइन भन्ने देखिनुपर्ने (दफा ९.२(क) को देहाय २ मा) व्यवस्था गरेको छ । इच्छाविरुद्ध बयान कागज गर्न बाध्य पार्ने क्रियाकलापका रूपमा गाली गलौज गरेको र नडमा आल्पिनले घोचेका भनी क्रमबद्धरूपमा आफ्नो बकपत्रमा भनेका छन् । यसबाट प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को आधारमा आरोप खम्बीर भएको अवस्था छ भन्ने पनि देखिन आएन । प्रतिवादीको प्रहरीमा

भएको साबिती बयान कागज डर धम्की र मानसिक तथा शारीरिक यातनाबाट गराएको भन्ने कुरा मौकामा कागज गर्ने बरामदी मुचुल्का र वस्तुस्थिति मुचुल्काका साक्षीहरूको बकपत्र र स्वयम् जाहेरवालाको बकपत्रबाटसमेत चोरी गरेको हैन भन्ने तथ्य नै पुष्टि भएको पाइन्छ । आफैले किटानीसाथ चोरी भएको भनी जाहेरी दिने तर आफैले भूलवस शङ्का मानी जाहेरी दिएको भनी बकपत्र गर्ने र मौकामा कागज गर्ने पल्टुराम चौधरी र बलराम चौधरीसमेतलाई मौकामा चोरी भएको भनी भन्ने तर पछि भूलवस भनेको भन्नेसमेत देखिएको स्थितिमा जाहेरवालाले झुट्टा (बनावटी) जाहेरी दिएको मान्नुपर्ने अवस्था देखिन आयो । चोरी जस्तो गम्भीर कसुरमा शङ्का र हतारमा किटानी जाहेरी दिने जाहेरवाला स्वयम् सजायका भागीदार हुनुपर्ने देखिन आयो । जाहेरवाला वर्ष १८ का कलिलो उमेरको भन्ने देखिएकोले झुट्टा (बनावटी) जाहेरी दिएको कसुरमा निजलाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २८(२)(क) अनुसार तजवीजी रू.१०००।- जरिवाना हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको फैसला मिलेकै देखिन आयो ।

६. अतः माथि उल्लिखित प्रमाण र कानूनको विवेचित आधार एवम् जाहेरवाला तथा बरामदी मुचुल्कामा रहेका साक्षीहरू पल्टुराम चौधरीसमेतको अदालतमा भएको बकपत्रबाट प्रतिवादीले चोरी गरेको भन्ने देखिन नआएकोले आरोपित कसुरबाट प्रतिवादी महेश चौधरीले सफाइ पाउने देखिन आएकोले अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादी महेश चौधरीलाई चोरीमा सजायसमेत हुने ठहरयाएको सुरू कञ्चनपुर जिल्ला

अदालतको मिति २०६५।१०।१ को फैसला उल्टी हुने ठहराई झूट्टो एवम् बनावटी जाहेरी दिने जाहेरवालालाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २८(२) अनुसार तजवीजी रू.१०००।- जरिवाना हुनेसमेत ठहरयाएको पुनरावेदन अदालत, महेन्द्रनगरको मिति २०६६।९।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । यो मिसिलको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल पुस १८ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : हर्कबहादुर क्षेत्री

निर्णय नं. ११६८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
फैसला मिति : २०७०।११।२८।४
०७०-CR-०२०७

मुद्दा : सम्बन्ध विच्छेद, अंश

पुनरावेदक/प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा
नं.३१ बस्ने गोवर्धनलाल नकमीसमेत

विरुद्ध

विपक्षी/वादी : का.जि.का.का.म.न.पा.वडा नं.१८
भुरुङखेल बस्ने कमला नकमी

- कसैको अंश भाग सगोल परिवारभित्रै कसैलाई दिँदा दाताको अंश भाग छुट्टिसकेको अवस्था वा आफ्नो भाग अंश छुट्ट्याउन दाताले नालिस गरेको अवस्था वा त्यस्तो प्राप्त गर्नेले नै छुट्ट्याई लिई नसकेको अवस्थामा दाताको तर्फबाट मुद्दा सकार गरेको अवस्था हुनुपर्छ अन्यथा अंशियारबीच भएको बकसपलको कारोबारबाट सम्पत्ति सगोलको सम्पत्तिबाट बाहिर गएको मानिने अवस्था नहुने ।
- एकासगोलका अंशियाराबीच एकले अर्कोबाट सगोलको सम्पत्ति बकसपल पाएकै अवस्थामा पनि सो सम्पत्तिमा सबै अंशियारको भाग लाग्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

- अरू प्रतिवादीलाई अंश प्रयोजनार्थ बुझ्दा निजको मृत्यु भइसकेको देखिएको र पक्ष कायम भई कसैले सकार गरेको पनि नदेखिएको हुँदा पक्ष कायम नभई सकार नभएकोमा पहिले नै मृत्यु भइसकेको व्यक्तिलाई अंशियार कायम गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता लक्ष्मीप्रसाद छुकां

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता खेमराज भट्ट

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६ (क)
- मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको महलको १, २, ५ नं
- मुलुकी ऐन, लोग्ने स्वास्नीको महलको १(२), ४क नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री माधवप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री टीकाबहादुर हमाल

मा.न्या.श्री विष्णुदेव पौडेल

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।७।२४ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर

यस प्रकार रहेको छ :-

गोवर्धनलाल नकर्मिसँग २०४४ सालमा सामाजिक परम्पराअनुसार मेरो विवाह भएको हो । निज विपक्षी पतिसँगको वैवाहिक सम्बन्धबाट मिति २०४७।९।२ गते छोरा अभिलाष नकर्मि र मिति २०५५।३।३ गते छोरी सृष्टिना नकर्मिको जायजन्म भएको छ । पछि निज पतिसमेत भई कुटपीट गर्ने तथा हेरविचार गर्नसमेत छाड्नुभयो र घरमा बस्ने नै स्थिति नभएपछि बाध्य भई हाल म नाबालिका छोरीसाथ माइतिमा बस्दै आएको छु । उहाँको व्यवहारले मलाई दिनदिनै मानसिक तनावलगायत दैनिक काममा नै अनावश्यक बोझ थपिदै गइहेरेको छ । यी सबै कुराहरूलाई मध्यनजर राखी विपक्षी पतिसँग अलग हुने नै श्रेयस्कर हुने हुनाले मुलुकी ऐन, लोगने स्वास्नीको महलको १(२) नं. बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद गरी पाउन र विपक्षी प्रतिवादीबाट पाउनुपर्ने अंश सम्बन्धमा लोगने स्वास्नीको महलको ४ नं. र अंश बन्डाको महलको १० नं. बमोजिम पाउनुपर्ने अंश दिलाई भराई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको फिराददावी ।

विपक्षीको अंश माग दावी खारेज गरी पाउँ । विपक्षीले आफ्नो माइती पितापट्टिको कुरा सुनी यो मुद्दा दायर गरेको हो । विपक्षीसँग सम्बन्ध विच्छेद हुनुपर्ने पनि होइन । अंश सम्पत्ति प्राप्त गर्ने कुनियतले यो मुद्दा दिएको हो । विपक्षीको सम्पूर्ण फिरादपत्र खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादीको पतिसमेत मूल अंशियार ६ जना छन् । वादीले गोवर्धनलाल नकर्मिको अंश भागबाट एक भाग अंश पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेत

व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका भैरवलाल नकर्मिसमेतको तर्फबाट वारिस किरणप्रसाद मिश्रले अदालतसमक्ष गरेको बयान कागज मिसिल संलग्न रहेको । वादी कमला नकर्मि र प्रतिवादी गोवर्धनलाल नकर्मिबीच श्रीमान् श्रीमतीको नाता छ । उहाँहरूबीच सम्बन्ध विच्छेद हुनुपर्दछ र वादीले प्रतिवादीबाट अंशसमेत पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको साक्षीले अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र ।

वादी प्रतिवादी मिलेर बसेमा राम्रो हुन्छ । प्रतिवादी पनि मिलेर बस्न चाहनुहुन्छ । उहाँहरूबीच सम्बन्ध विच्छेद हुनु नपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको साक्षीले अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र ।

वादी प्रतिवादीबाट बन्डा गर्नुपर्ने सम्पूर्ण श्रीसम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी पेस गर्न लगाउनु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।९।२ मा इजलासबाट भएको आदेश तथा वादी प्रतिवादीले तायदाती फाँटवारी पेस गरेको निवेदन मिसिल संलग्न रहेको ।

यी वादी प्रतिवादीको लोगने स्वास्नीको सम्बन्धलाई कायम राखिरहुनु भन्दा सम्बन्ध विच्छेद गरी दिनु नै श्रेयस्कर देखिएकाले वादी दावीबमोजिम मुलुकी ऐन, लोगने स्वास्नीको महलको १(२) नं. बमोजिम वादी प्रतिवादीबीच रही आएको लोगने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुने र वादीको पतिसमेत ५ मूल अंशियार रहेकोले पेस भएको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित स्रेस्तामा मिले भिडेको श्रीसम्पत्ति मध्येबाट ५ भागको १ भाग वादीको पतिले पाउने छुट्ट्याई वादीको पतिको भागबाट ४ खण्डको १ खण्ड अंश वादीले छुट्ट्याई लिन र सो अंशमा पाएको सम्पत्ति चलन चलाई लिन पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत

व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१२।२२ को फैसला ।

मूल अंशियार ६ जना भएको अवस्थामा ५ जना कायम गरेको, तपसिल खण्डमा कोर्ट फी कायम गर्दा हचुवाको भरमा कायम गरिएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू गोवर्धनलाल नकर्मि, भैरवलाल नकर्मि, मुकुन्दलाल नकर्मि र राधा नकर्मिसमेतको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

वादी र प्रतिवादी गोवर्धनलाल नकर्मिको बीचमा लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुने ठहरिएपछि वादीले आफ्नो अंश भाग लिन पाउने नै देखियो । के कति पाउने भन्नेतर्फ मूल अंशियार वादीको पतिसमेत जम्मा ५ जनामात्र रहे भएको देखिएको अवस्थामा सुरु जिल्ला अदालतले माथि उल्लेख गरेबमोजिम ५ जना मूल अंशियार कायम गरी सोहीबमोजिम वादीले आफ्नो अंश भाग लिन पाउने गरी भएको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिन आएन । अतः काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।७।२४ को फैसला ।

हाम्रो आमा मिश्री नकर्मि जीवित रहेको अवस्थामा हामीलाई शेषपछिको बकसपत्र गरी दिएको हुँदा जहिलेसुकै नामसारी गर्ने कानूनी अधिकार हामीलाई भए पनि ५ अंशियार कायम गरी दिनाले सोलाई निष्क्रिय बनाएको हुँदा ६ जना मूल अंशियार कायम हुनुपर्ने हो । विपक्षी श्रीमतीलाई अंश दिन म बाध्य छैन तथा हाम्रो सम्बन्ध विच्छेदसमेत हुनुपर्ने होइन । विपक्षीले फिरादपत्रमा आफूले कति भागको के कति खण्ड अंश पाउने हो, सोसमेत उल्लेख नगरेको हुँदा

वादी दावीभन्दा बाहिर गई गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ भन्नेसमेत व्यहोराको मुद्दा दोहोरयाई पाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

यसै लगाउको मु.नं. २०६८-RI-१५६६ को अंश चलन मुद्दामा आजै निस्सा प्रदान भएको र उक्त मुद्दासँग अन्तरप्रभावी रहेकोले प्रस्तुत मुद्दामा समेत न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को (क) र (ख) बमोजिम निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने मुद्दा दोहोरयाई हेर्न निस्सा प्रदान गर्ने यस अदालतको मिति २०७०।३।२४ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री लक्ष्मीप्रसाद छुकांले जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला हुँदा मूल अंशियार ६ जना कायम गर्नुपर्नेमा ५ अंशियार कायम गरिएको त्रुटिपूर्ण छ । लोग्ने जीवित छउन्जेल राम्रो खान लाउन दिएसम्म श्रीमतीलाई अंश दिन बाध्य पार्न नसकिने हुँदा अंश छुट्ट्याई सम्बन्ध विच्छेदसमेत हुनुपर्ने होइन । कोर्ट फीसमेत बढी कायम गरिएको हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी पाउँ भनी तथा विपक्षी कमला नकर्मिका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री खेमराज भट्टले वादी कमलाले लोग्नेसँग सँगै बस्ने अवस्था नरहेको कारणले सम्बन्ध विच्छेद माग गरेको तथा लोग्नेले पाउने १ भाग अंशबाट ४ भाग लगाई सोको १ भाग अंश माग गरेको हुँदा सोबमोजिम गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरी पाउँ भनी गर्नु भएको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. प्रतिवादी गोवर्धनलाल नकर्मिले कुटपीट गर्ने गरेको र घरबाट निकाला गरेकोले सम्बन्ध विच्छेद गरी अंशसमेत दिलाई पाउँ भनी वादी कमला नकर्मिको फिराद परेकोमा जीवित रहेका मूल अंशियार ५ जना भएकोमा ५ अंशमध्ये प्रतिवादीको १ भागबाट पुनः ४ भाग लगाई सोको १ भाग वादी कमला नकर्मिले अंश पाउने गरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको र सोलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको पाइयो । पुनरावेदक प्रतिवादीले ६ जना अंशियार कायम हुनुपर्ने हो, कोर्ट फीसमेत घटी हुनुपर्ने हो भन्नेसमेतको पुनरावेदन जिकिर गरेको अवस्था देखियो । वादी कमला नकर्मि तथा निजकी छोरीसमेत घरमा नरही माइती मावली बस्नुपरेको अवस्था देखिएको छ ।

३. लोग्नेले स्वास्नीको हेर विचार नगर्ने, कुटपीट गरी घरबाट निकाला गर्ने, खान लाउन नदिनेलगायतको कार्यहरूबाट मुलुकी ऐन, लोग्ने स्वास्नीको महलको १(२) नं. अनुरूप स्वास्नीले सम्बन्ध विच्छेद गर्न पाउने नै हुन्छ । लगाउको छोरीको माना चामलको मुद्दा, अंश चलन मुद्दा, उत्प्रेषणको माग गरी परेको निवेदनको विवाद र गोवर्धनलाल नकर्मिबाहेक गरी सम्पत्ति बकसपत्र गरिदिने मुद्दाहरूको रोहबाट दृष्टिगत भएका तथ्यहरूबाट निवेदिका वादी कमला नकर्मिको अवस्था प्रतिवादीहरूको साथमा घरमासमेत सहज रहेको देखिँदैन । वादी आफ्नो छोरी लिई माइती बस्नुपर्ने अवस्था पनि देखिएको छ । यसरी खान लाउन नदिई निकाला गरेको, हेरविचार नगरेको पुष्टि भइरहेको अवस्थामा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट वादी कमला नकर्मिको गोवर्धनलाल नकर्मिसँगको लोग्ने स्वास्नीको सम्बन्ध विच्छेद हुने गरी भएको फैसला मिलेकै देखिन आयो ।

४. सम्बन्ध विच्छेद भएपछि वादीले प्रतिवादीबाट अंश भराई लिन पाउने हो, होइन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा मुलुकी ऐन, लोग्ने स्वास्नीको महलको ४क नं. हेर्दा ऐ.महलको १ नं.बमोजिम सम्बन्ध विच्छेद हुने भएमा अंश बन्डा लगाएर मात्र सम्बन्ध विच्छेद गर्नुपर्छ भनी बाध्यात्मकरूपमा कानूनी व्यवस्था गरेको देखिँदा तायदाती माग गरी गरिएको अंश बन्डा अन्यथा भनी मान्न मिल्ने देखिन आएन ।

५. अंशियार के कति कायम हुनुपर्ने हो भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको महलको १ नं ले जीयजीयैको अंश गर्नुपर्ने र २ नं. ले अंश पाउने सबैको बराबर अंश गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तसर्थ बाँचेका अंशियारहरूबीच बराबर अंश भाग लाग्ने अवस्था रहन्छ । कुनै अंशियार अंश बन्डानै नहुँदै परलोक भईसकेको अवस्थामा भने उसको भाग अंश उसका स्वास्नी छोरा छोरीले पाउने व्यवस्था अंश बन्डाको ५ नं ले गरेको देखिन्छ । यी कानूनी आधारबाट प्रस्तुत मुद्दामा विचार गर्दा मिश्री नकर्मिका चार छोरा भएको र एक छोरी अविवाहित भएको र मिश्री नकर्मि परलोक भइसकेकोबाट जियजीयै जम्मा ५ जना रहेको देखिन आयो । मिश्री नकर्मिको छोरा छोरीबीच नै अंश भाग छुट्ट्याउने कुरा हुँदा मिश्री नकर्मि परलोक भइसकेकोबाट निजको हुन सक्ने भाग सगोल सम्पत्तिमै मिसिई छोरा छोरीहरूले बरोबर बाँडी लिने अवस्था हुन्छ । मिश्री नकर्मिले बकसपत्र गरिदिएको कारणबाट मिश्री नकर्मिको एक भाग अंश रहने र बकसपत्र प्राप्त गर्नेको हक हुने भनी प्रतिवादीहरूले जिकिर लिएको पाइयो । कमला नकर्मिले सम्बन्ध विच्छेदमा नालिस मिति २०६५।१।१७ मा दिएपछि कमला

नकमीको पति गोवर्धनलाल नकमीबाहेक अरू अंशियार छोराछोरीको नाममा अष्टलोह बकसपत्र मिति २०६५।८।१७ मा पारित गरी दिएको देखिन्छ । यता सम्बन्ध विच्छेद अंश मुद्दा पर्नु उता वादीका पति बाहेक गरी आमाले लिखत पारित गरी हक छोडी दिने कार्यहरू आफैमा सरल व्यवहार देखिँदैन । तथापि पति पत्नीबीच सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा चलेकोमा आमा मिश्री नकमी वादी प्रतिवादी केही थिइनन् । सम्बन्ध विच्छेद मुद्दाको प्रकृतिले अंश बन्डा हुन पुगेको हो । अंश बन्डा गर्दा अंश बन्डाको १ नं. अनुरूप जीयजीयैको अंश गर्नुपर्ने हुन्छ । कुनै अंशियार मरेकोमा उसको हाँगातर्फ उसको अंश भाग जाने बाहेक मरी सकेकाको अंश भाग लाग्दैन । यहाँ मरेको भनेको आमा मिश्री नकमी भएकोले उसको हाँगातर्फ जाने कुरै नभई उसका छोराछोरीबीच अंश जाने भएकोले मरी सकेकी आमा मिश्री नकमीको अंश भाग लाग्ने स्थिति रहेन ।

६. मिश्री नकमीले छोरा भैरवलाल नकमी, मुकुन्दलाल नकमी र राधा नकमीमा बकसपत्र गरी दिएकोले मिश्री नकमीको भाग अंश छुट्ट्याई यी तीनजनाले प्राप्त गर्ने हो कि भनी विचार गर्दा एकासगोल परिवारबीच दर्ता रहेको सम्पत्ति जुनसुकै अंशियारको नाउँमा रहे पनि अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नुपर्ने प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६ (क) बाट देखिन्छ । त्यो सम्पत्ति चाहे मिश्री देवीको नाममा दर्ता होस् वा बकसपत्रबाट प्रतिवादीहरूको नाममा दर्ता होस् त्यसमा कुनै फरक उक्त ऐनबाट पर्न सक्ने देखिँदैन । यस विवादमा त बकसपत्रसम्म भएको देखिन्छ । बकसपत्रबाट सगोल परिवारबीच नै रहेको अन्यत्र गइसकेको अवस्था पनि

देखिँदैन । मिश्री नकमीको अंश भाग छुट्टिसकेको अवस्था पनि यहाँ देखिँदैन । मिश्री नकमीले आफ्नो भाग अंश छुट्ट्याउन नालिस पारी अनि मात्र बकसपत्र दिएको वा सोही बकसपत्रबाट मुद्दा सकार गरेको अवस्था पनि देखिँदैन । बकसपत्रबमोजिम मिश्री नकमीको भाग छुट्ट्याई पाउँ भन्ने नालिस पनि परेको देखिँदैन । कसैको अंश भाग सगोल परिवारभित्रै कसैलाई दिँदा दाताको अंश भाग छुट्टिसकेको अवस्था वा आफ्नो भाग अंश छुट्ट्याउन दाताले नालिस गरेको अवस्था वा त्यस्तो प्राप्त गर्नेले नै छुट्ट्याई लिई नसकेको अवस्थामा दाताको तर्फबाट मुद्दा सकार गरेको अवस्था हुनुपर्दछ । अन्यथा अंशियारबीच भएको बकसपत्रको कारोबारबाट सम्पत्ति सगोलको सम्पत्तिबाट बाहिर गएको मानिने अवस्था हुँदैन । एकासगोलका अंशियाराबीच एकले अर्कोबाट सगोलको सम्पत्ति बकसपत्र पाएकै अवस्थामा पनि सो सम्पत्तिमा सबै अंशियारको भाग लाग्ने हुन्छ । वादी कमला नकमीको मुद्दाबाट प्रतिवादीको बकसपत्रबाट पाएको भनी प्रतिवादीको भाग भनी एका सगोलभित्रको सम्पत्ति सगोल परिवारबाट भएको सगोल परिवारभित्रैको बकसपत्रबाट प्रतिवादीको कुनै नालिस नै नपरी प्रतिवादीलाई सो सम्पत्ति दिलाई दिने भराई दिने कार्य हुन सक्ने अवस्था देखिन आएन ।

७. तसर्थ वादीलाई अंश दिई सम्बन्ध विच्छेद हुनुपर्ने होइन भन्ने पुनरावेदकको जिकिरसँग सहमत हुन सकिने अवस्था रहेन । मिश्री नकमी मुद्दामा वादी प्रतिवादी केही पनि रहेको नदेखिएको तथा प्रस्तुत सम्बन्ध विच्छेद मुद्दा दायर हुँदा मिश्री नकमी बाँचेको भए तापनि अरू प्रतिवादीलाई अंश प्रयोजनार्थ बुझ्दा निजको मृत्यु भइसकेको देखिएको र पक्ष

कायम भई कसैले सकार गरेको पनि नदेखिएको हुँदा पक्ष कायम नभई सकार नभएकोमा पहिले नै मृत्यु भइसकेको व्यक्तिलाई अंशियार कायम गर्न नसकिने अवस्था भएकोले यस अदालतबाट विपक्षी झिकाउँदा भएको मिति २०६६।३।११ को आदेश तथा पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । अतः पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।७।२४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०७० साल फाल्गुन २८ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं.९१६९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।२।२७।३
०७०-CR-०९३४

मुद्दा : सवारी ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला पाल्पा, पालुङ मैनादी
गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने टेकबहादुरको

छोरा कृष्णबहादुर कुँवरसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : कृष्णबहादुर थापाको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- व्यक्ति विशेषबाट मृतकको हत्या भएको भए वा मृतक बाटोमा दैवी परी लडी मरेको भए एउटै चोटबाट त्यस किसिमले टाउको क्षतविक्षत हुने कुरा सामान्यतया सम्भव हुँदैन । मृतकउपर कसैबाट हतियार प्रहार भएको थियो भन्ने कुरा शव परीक्षण प्रतिवेदनलगायतका लिखतबाट खुल्न सकेको छैन । तमाम मिसिल र स्वयम् प्रतिवादीहरूको बयानमा मृतकको मृत्यु अरु कसैबाट भएको वा मृतक आफैँ लडी मरेको कुरा उल्लेख हुन नसक्नु र उक्त दिनसमयमा वारदातस्थल हुँदै ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रक चलाएको कुरालाई स्वीकार गर्नु जस्ता परिस्थितिहरू (circumstances) र स्वतन्त्र प्रमाणहरूको रोहमा र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) को देहाय (१) अनुसार मौकामा बयान गर्दा प्रतिवादीहरू होसमा नरहेका वा देहाय (२) वा (३) अनुसारको प्रलोभन, यातना, आदि दिएको वा कुटपीट आदि भएको कुरा प्रमाणित हुन नसकेबाट प्रतिवादीहरूको प्रहरी साबितीलाई अमान्य गर्न मिले नदेखिने ।
- प्रतिवादीले गरेको कुकृत्यबाट आक्रोशित भै तत्काल समाज वा प्रहरीले प्रतिवादीलाई कुटपीट आदि गरी वा अड्डावाल

प्रतिवादीलाई फर्काई फुल्याई साबित गराएको भए पनि प्रतिवादीले कसुर गरेको कुरा अन्य प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्थामा उक्त दफा ९(२)(क) को देहाय (२) वा (३) को अवस्था रहेको भनी प्रतिवादीलाई सफाइ दिनु न्यायसम्मत नहुने ।

(प्रकरण नं.६)

- अनुसन्धानको हरेक कमीकमजोरीको प्रतिवादीले फाइदा पाउन थालेमा समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने, पीडित र समाजले न्यायको अनुभूति गर्न नसक्ने र न्याय पराजित हुने अवस्था आउँछ । यस सन्दर्भमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ ले कुनै प्रमाण बुझिएको वा नबुझिएको कारणबाट मात्र कुनै फैसला वा आदेश बदर हुने छैन । तर त्यसबाट निर्णयमा असर पर्न गएको रहेछ भने त्यस्तो फैसला वा आदेश बदर हुनेछ भनी गरेको व्यवस्थालाई न्यायमूर्तिले विचार गर्नेपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- चालकले मृतकलाई हेर्नसमेत असमर्थ भएको, घट्ट्याक्क आवाज आएपछि पनि ट्रक नरोकी चरम अक्षमता र गैरजिम्मेवारी देखाएको, निजको हुँकाईको स्तरसक्षम र सतर्क चालकको हुँकाईको स्तर भन्दा निकै तल्लो रहेको भन्ने निष्कर्षमा यो इजलास पुगेकोले यसरी दायाँबायाँ नहेरी बाटोको विचार नगरी सवारी चलाउँदा यस्ता व्यक्ति र केटाकेटी आदिको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना नरहेको भनी मान्न नमिल्ने ।

- उल्लिखित दुर्घटना जानीजानी भएको होस् वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट भएको होस् उक्त दुईमध्ये कुनै एक कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको माता अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ भन्ने सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ दफाको उपदफा (२) आकर्षित नहुने कुनै कारण छैन ।

(प्रकरण नं.२२)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता चण्डेश्वर श्रेष्ठ तथा विद्वान् अधिवक्ता राज्यलक्ष्मी बज्राचार्य

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेकाप २०६६ को पृष्ठ ४७८, ऐ.२०४६ को पृ.११५५ समेत
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२)
- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने न्यायाधीश :

मा.जि.न्या.श्री हरिप्रसाद बगाले

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने न्यायाधीश :

मा.न्या.श्री बलराम विष्ट

मा.न्या.श्री शारङ्गा सुवेदी

फैसला

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार रहेको छ :

मिति २०६५।१२।१५ गते बिहान जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स.वडा नं. ८ बस्ने वर्ष ४० को रामबहादुर थापाको ऐ. कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित, बाटोमुनि मृत अवस्थामा लास फेला परेकाले कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको मिति २०६५।१२।१५ को कृष्णबहादुर थापाको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित पाल्पाबाट अर्घाखाँची जाने कच्ची मोटर बाटोको मोडमा पश्चिमतर्फको कुनामा चारवटा ढुङ्गा रहेको, सो ढुङ्गामध्ये एकवटा ढुङ्गामा रगत जस्तो पदार्थ लागेको, जमिनमा केही रगत जस्तो पदार्थ भई सोमाथि माटो तथा बालुवा छरेको अवस्थामा भएको, उक्त बाटोभन्दा पूर्वतर्फ मोटरबाटो भन्दा तल माटोको भागमा पश्चिम टाउको, पूर्व खुट्टा गरी घोटो अवस्थामा मृतक रामबहादुर थापाको लास रही उक्त लासको टाउकाको भाग फुटी क्षत विक्षत भएको भन्ने व्यहोराको मिति २०६५।१२।१५ गतेको घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का ।

मिति २०६५।१२।१५ गते बिहान जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थितमा ऐ. वडा नं. ८ बस्ने वर्ष ४० को रामबहादुर थापाको मृत अवस्थामा लास फेला परेको सम्बन्धमा घटनास्थल तथा वरपर उक्त वारदात सम्बन्धमा गोप्यरूपमा बुझ्दा मिति २०६५।१२।१५ गते राति पालुङ

मैनादीतर्फबाट ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रक हार्थोक बजारतर्फ आएको भन्ने बुझी उक्त नं. को ट्रकलाई गोप्यरूपमा खानतलासी गर्दै जाँदा जिल्ला पाल्पा, पालुङ मैनादी गा.वि.स. अन्तर्गत बतासे बजारमा उक्त ट्रक चालकलाई फेला पारी सोधपुछ गर्दा मिति २०६५।१२।१४ गते राति हार्थोकतर्फ जाने क्रममा कुसुमखोला बजारमा ट्रकले निज रामबहादुरलाई ठक्कर दिई गएको र फर्कने क्रममा टाउको समेतमा चोट लागी बाटोमा रामबहादुरको मृतक लास देखी मैले र गणेश बस्यालले कसैले थाहा पाउँछन कि भनी उक्त लास उठाई बाटोबाट तल फालिदिएको हो भनी बताएकाले निजसमेतलाई पक्राउ गरी आवश्यक कारवाहीको लागि पेस गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६५।१२।१६ गतेको प्र.नि.दिपककुमार शाहको प्रतिवेदन ।

मैले केही वर्ष पहिलादेखि ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रक चलाउँदै आएकोमा मिति २०६५।१२।१४ गते जिल्ला पाल्पाको अर्घाखाँची सिमानामा पर्ने तिनगिरेबाट भैँसी लोड गरी पाल्पा भैरवस्थानसम्म ल्याउन भनी आउँदै गर्दा बाटोमा पर्ने जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थितको घुम्तिबाटोमा राति २२.३० बजे आइपुग्दा हेलपरले सडकमा मानिस छ गुरुजी भन्दा हो भन्दै गाडी अगाडि बढाउँदा गाडी बाटोको खाल्टोमा परी घट्टाक्क गरेजस्तो गरेको, मैले उक्त ट्रक चलाई भैरवस्थान पुगी सोही राति भैँसी झारी सो ट्रकलाई पालुङ मैनादीमा राख्ने भनी जाँदै गर्दा कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ मा आइपुग्दा निज रामबहादुरको टाउको समेत किची मृतक अवस्थामा लास देखी हामी जाँदा ट्रकले किचेको देखी रातको समयमा कसैलाई

थाहा छैन, यो लास बाटोबाट फाली दिनुपर्छ भनी हेल्पर तथा मैले उक्त लास उठाई बाटोबाट तल फालेको र घटनास्थलमा भएको रगतमा माटो तथा ढुङ्गासमेतले पुरी हामी उक्त स्थानबाट भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरले मिति २०६५।१२।१९ गते गरेको बयान कागज ।

मैले केही समयअघिदेखि ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकमा हेल्पर काम गर्दै आएकोमा उक्त ट्रकमा सामान ओसार पसार गर्ने क्रममा मिति २०६५।१२।२४ गते साँझ तिनगिरेबाट उक्त ट्रकमा भैसी लोड गरी पाल्पा भैरवस्थानतर्फ चालक कृष्णबहादुर कुँवरले चलाई ल्याउँदै गर्दा बाटोमा पर्ने जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ मा आइपुग्दा बाटोको बाँया साइडमा मानिस देखी मैले तथा उक्त ट्रकमा बसी आएका भैसीवालासमेतले गुरुजी मानिस छु बाटोमा भनी भन्दाभन्दै चालकले गाडी अगाडि बढाउँदा गाडी बाटोमा खाल्टोमा परी घद्दाक्क गरेको जस्तो भई चालकले कतै मानिसलाई त लागेन भनी भन्दा मैले मानिस त थियो तर लागेन होला गुरुजी भनी भनेकाले चालकले उक्त ट्रक लिई भैरवस्थान पुगी सोही राति भैसी झारी सो ट्रक लिई पालुङ मैनादीमा बस्न भनी हामी दुबैजनामात्र भई फर्कदै गर्दा कुसुमखोला गा.वि.स. ३ स्थितमा पुग्दा निज रामबहादुरको टाउको समेत किची मृत अवस्थामा बाटोमा लास देखी हामी जाँदा ट्रकले किचेको हो । रातको समय कसैलाई थाहा छैन यो लास बाटोबाट फालिदिनुपर्छ भनी चालकले मलाई भनेकाले मैले तथा चालकले उक्त लास उठाई बाटोबाट तल फालेको हो र घटनास्थलमा भएको

रगतमा माटो तथा ढुङ्गा समेतले पुरी हामी उक्त स्थानबाट गएको हो । पालुङ मैनादी बतासेमा पुगी ट्रक रोकी ट्रकको बायाँतर्फ पछिल्लो टायरमा रगत लागेको होला भनी पानीले उक्त टायर पखालेको हो भन्ने व्यहोराको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष प्रतिवादी गणेश बस्यालले मिति २०६५।१२।१९ गते गरेको बयान कागज ।

मिति २०६५।१२।१ गते बेलुका पाल्पाको सिमानामा पर्ने तिनगिरेबाट भैसी लोड गरी मसमतेले पाल्पा भैरवस्थान ल्याउने क्रममा ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकमा आउँदै गर्दा राति जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थितमा आइपुग्दा बाटोमा बायाँ साइडमा मानिस देखी मैले तथा हेल्परले चालकलाई जानकारी गराएको र चालकले गाडी अगाडि बढाउँदा घद्दाक्क आवाज आएको र चालकले हेल्परलाई मानिस त होइन भन्दा हेल्पर होइन होला भनेको र हामी उक्त राति भैरवस्थान पुगी भैसी झारी चालक तथा हेल्पर बतासेमा बस्न भनी गएका हुन् । मिति २०६५।१२।१५ गते बिहान जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ मा मानिस मृत अवस्थामा फेला परेको भन्ने थाहा पाएको हो पछि बुझ्दा उक्त दिन राति ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकले निज रामबहादुर थापालाई किचेको र फर्कने क्रममा चालक तथा हेल्परले देखी उक्त लास उठाई बाटोबाट तलतिर फालेको थाहा पाएको हो भन्नेसमेत व्यहोरा सुजित नेपालीको कागज तथा हामी उक्त दिन सो ट्रकमा भैसी लोड गरी आउने क्रममा बाटोमा गाडीमा निदाएकोले सो घटना सम्बन्धमा केही जानकारी भएन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएको अमर नेपाली, सचिन श्रेष्ठसमेतले मिति २०६५।१२।२० गते

गरेको कागज ।

ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकको मेकानिकाल चेक जाँच गर्दा सही हालतमा रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. ज. रामदास उपाध्यायको मिति २०६५।१२।२० गतेको मेकानिकल जाँच प्रतिवेदन ।

टाउको चोटको कारण मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला अस्पताल, पाल्पाबाट प्राप्त मृतकको पोष्टमार्टम रिपोर्ट ।

मेरो पति वर्ष ४० को रामबहादुर थापाको मिति २०६५।१२।१५ गते बिहान जिल्ला पाल्पा, कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित सडकमा मृत लास फेला परेको र निज श्रीमान्को मृत्यु सम्बन्धमा बुझ्दा मिति २०६५।१२।१४ गते राति पाल्पाको सिमाना तिनगिरेबाट पाल्पा भैरवस्थान गा.वि.स. अन्तर्गतमा चालक कृष्णबहादुर कुँवरले ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकमा भैँसी लोड गरी लिई आउँदै गर्दा मेरो श्रीमान्लाई किची भैरवस्थानबाट पालुङ मैनादीतर्फ फर्कदै गर्दा बाटोमा श्रीमान्को लास देखी चालक तथा हेल्पर गणेश बस्यालसमेतले उक्त लास उठाई बाटोबाट फालेको भनी खुलन पत्ता लाग्न आएकोले कानूनबमोजिम गरी मृतकको किरियाखर्च तथा क्षतिपूर्तिबापतको रकम दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।१।३ गतेको धनकुमारी कुँवर थापाको दरखास्त ।

किरियाखर्च तथा क्षतिपूर्तिबापतको रकम रू.३,२५,०००।- मृतकको श्रीमतीले यातायात मजदूर भलाई कोषको प्रतिनिधिसमेतबाट बुझी लिएको भरपाई कागज ।

निज प्रतिवादी पहिला पनि गाडी चलाउँदा लापरवाही तरिकाले चलाउने गर्थे । निज

प्रतिवादीले के कारणले उक्त कार्य गरे सो कुरा थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको एकै मिलानमा वस्तुस्थितिमा बुझिएका वेणिमाधव आचार्यसमेतले मिति २०६६।१।८ गते गरेको वस्तुस्थिति कागज ।

मिति २०६५।१२।१४ गते बेलुकी प्रतिवादीमध्येका चालक कृष्णबहादुर कुँवरले हाँकेको ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकमा पाल्पा तीनगिरे भन्ने स्थानबाट भैँसी लोड गरी पाल्पा भैरवस्थानतर्फ आउँदै गर्दा कुसुमखोला गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित सडकमा राति ११.३० बजेको समयमा मृतक रामबहादुरलाई सो ट्रकले किची मृत्यु भएको र भैरवस्थानमा भैँसी झारी पुनः सोही बाटो फर्कदा यी प्रतिवादीहरूले आपसमा सल्लाह गरी मृतकको लास सडकबाट उठाई बाटो तल फालेका र वारदात स्थलको रगतको दाग छोपन माटो बालुवासमेत राखी वारदातको जानकारी नगराई वारदात तथा लास दबाउने छिपाउने प्रयास गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूमध्ये चालक कृष्णबहादुर कुँवरले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ (२) र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को कसुर गरेकाले निजलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ (२) नं. र ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार सजाय हुन र अर्का प्रतिवादी ट्रकका हेल्पर गणेश बस्यालले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को कसुर गरेकाले निजलाई सोही महलको ४ नं. अनुसार सजाय गरीपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग माग दावी ।

जाहेरीमा उल्लेख भएबमोजिम मैले कोही कसैलाई किची लाससमेत उठाई फालेको

होइन । मैले चलाएको गाडीले कसैलाई ठक्करसमेत दिएको जस्तो लाग्दैन । राति मैले सोही बाटो ट्रक चलाई भैंसी लोड गरी भैरवस्थान आई भैरवस्थानमा भैंसी छाडी बतासेतर्फ आएको हुँदा ममाथि शङ्काको भरमा जाहेरी दिएका होलान् । मैले गाडी सरासर भैरवस्थान लिई आएको हो । मृतक भनेका रामबहादुर थापाको मृत्यु के कसरी भयो मलाई थाहा छैन । मैले गाडीबाट कोही कसैलाई बाटोमा देखेको होइन । मैले कोही कसैको ज्यान मार्नसमेत कुनै काम नगरेको र मैले मानिसलाई किची मारी फालेको नहुँदा अभियोग माग दावीबमोजिम सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

हामीले गाडी लिई आउँदा जाँदा कसैलाई किचेको होइन, जाहेरीमा उल्लेख भएबमोजिम हामीले कुनै काम गरेको होइन । मृतक रामबहादुर थापालाई को को मिली मारी फालेको हो मलाई केही थाहा छैन । मैले मृतक रामबहादुर भन्ने व्यक्तिलाई चिनेकोसमेत छैन । हाम्रो ट्रकले कोही कसैलाई किचेको होइन । हामीले आउँदा जाँदा कसैको लास देखिएन हामीले बाटोमा माटो हाली रगत पुरेको भन्नेसमेत केही होइन । लास देखेको होइन र फाल्ने काम पनि नपरेकोले अभियोग माग दावीबमोजिम मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गणेश बस्यालले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवाला धनकुमारी कुँवर, कृष्णबहादुर थापा, प्रहरीमा कागज गर्ने सचिन श्रेष्ठ, वस्तुस्थिति मुचुल्काका वेणिमाधव आचार्य, कृष्णबहादुर थापा

र प्रतिवादीका साक्षी कमल थापा र कृष्ण कुँवरले गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

मृतक रामबहादुर गाडीको अगाडी साइडमा आएको तथा चालकले वारदात घट्नुपूर्व निजलाई देखेको स्थिति पनि पुष्टि भएको पाइँदैन । यस्तो अवस्थामा रातिको समयमा अचानक घुम्ती सडकको मोडमा गाडी मोड्दा वारदात घट्नु गएको अवस्थामा प्रतिवादीले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) अनुसार सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने सम्भावना छ भन्ने कुरा जानीजानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना भै मानिस मरेको भन्ने तथ्य पुष्टि हुन आएको भन्न मिल्ने स्थिति देखिएन । तसर्थ उपरोक्त वर्णित आधार प्रमाणहरूबाट कसैको ज्यान मर्न सक्तछ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा अचानक दुर्घटना हुन गई सवारी बाहिर सडकमा रहेका रामबहादुर थापाको मृत्यु हुन गएको अवस्था विद्यमान देखिन्छ । यी प्रतिवादी चालकले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ का दफा १६१(३) नं. को कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आयो । उक्त कसुर गरेमा निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरलाई सोही ऐनको दफा १६१(३) नं. बमोजिम रु.२,०००।-जरिवाना र १ महिना २५ दिन कैदसमेत हुने ठहर्छ । निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १६१(२) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको अभियोग माग दावी पुग्न सक्तैन । यी प्रतिवादीहरूले लास घटनास्थलबाट उठाई सडक किनाराको ढिकमुनि फाल्नेसम्मको क्रिया गरी आधिकारिक निकायमा वारदात घटेको जाहेर नगरी ऐ. ज्यानसम्बन्धीको

महलको २५ नं. अनुसारको कसुर गरेकाले निज प्रतिवादीहरू चालक कृष्णबहादुर कुँवर र खलासी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम जनही १०।-जरिवाना र ऐ. महलको २५ नं. बमोजिम जनही रू.२०।-समेत थप जरिवाना हुने ठहर्छ भन्नेसमेत पाल्पा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१०।२४ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादीहरूले मौकामा गरेको बयानलाई घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का र शव परीक्षण प्रतिवेदनले समर्थन गरेको भन्ने आधार उल्लेख गरी रामबहादुर थापाको मृत्यु प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरले चलाएको ट्रकको ठक्करबाटै भई सो लासलाई उक्त ट्रकका चालक खलासीसमेतले सडकको ढिकमुनि फाली घटनास्थलको प्रमाण लोप गराउनको लागि प्रतिवादीहरूले बालुवा र माटोद्वारा घटनास्थलमा रहेको रगत छोपछाप गरेको तथ्यमा सुरु फैसलाले समेत सहमत गरेको अवस्था सो वारदातमा निज प्रतिवादीहरूको लापरवाही भएको थिएन भनी गरेको सो फैसला कानूनसम्मत छैन । प्रतिवादी चालकले सो दुर्घटना आफूबाट भए पनि आफूले गाडी लापरवाहीपूर्ण तरिकाले नचलाएको अवस्थामा सो वारदात भएको हो भनी स्पष्टरूपले अदालतमा भएको बयानमा उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादी चालकले ट्रक अत्यन्तै लापरवाहीपूर्ण तरिकाले चलाएको अवस्थामा सडकमा हिँडिरहेका रामबहादुर थापालाई ठक्कर दिई घाइते तुल्याई सकेपछि तत्काल निजको उपचार गराउनेतर्फ लाग्न पर्नेमा सो नगरी गाडी सरासररूपले गन्तव्य स्थान पुगी पुनः फर्की घटनास्थलमा आइपुग्दा आफूले चलाएको ट्रकको

ठक्करबाट मृत्यु भएका निज रामबहादुर थापाको लासलाई निज प्रतिवादी चालक र खलासी मिली सडकको ढिकमुनि फाली घटनास्थलमा रहेको रगतसमेतका प्रमाण नष्ट गरेको अवस्थामा सो वारदातमा प्रतिवादी चालकको गम्भीर लापरवाही थिएन भनी गरिएको फैसलामा न्यायिक मनको अभाव रहेको र प्रतिवादी चालकलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) नं. को कसुर कायम गरी कम सजाय गर्ने गरी अभियोग दावीलाई परिवर्तन गरी भएको फैसला गम्भीररूपले त्रुटिपूर्ण छ । उक्त ट्रकका चालक निज प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवर र खलासी गणेश बस्यालले मृतक लासलाई सडकबाट उठाई सडकको ढिकमुनि फालेको तथ्य मिसिल संलग्न कागजबाट खुलेका अवस्थामा लासलाई जलाएको वा गाडेको नदेखिएको भन्ने असान्दर्भिक आधार खडा गरी प्रतिवादीहरूलाई रू.१०।२० जरिवाना गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ । यसरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुने आधार हुँदाहुँदै अभियोग दावीलाई परिवर्तन गर्दै अत्यन्तै न्यून सजाय गर्ने गरी भएको सुरु फैसला गम्भीर कानूनी त्रुटीसमेत हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दावीबमोजिम नै सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान कागज स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि हुनुपर्छ भन्ने कानूनी मान्यता भएको र उक्त बयान मेरो इच्छाविरुद्धको भएबाट सो अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानलाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन । जाहेरवाला र वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्ति प्रत्यक्षदर्शी नभएकोले निजहरूको

बकपत्रलाई आधार लिन मिल्दैन । उक्त घटना गाडीबाट घटेको हो भन्न मिल्ने स्थिति छैन । घटनास्थलमा १ मोबाइल फेला परेको र अर्को मोबाइल मृतकसँग भएको अवस्थामा कसको मोबाइल हो भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान भएको छैन । ट्रकमा बसेका अन्य व्यक्तिहरूले सो वारदात घटेको हो भन्ने प्रष्ट पुष्ट्याइँ नगरेको अवस्था मलाई सजायको भागी गराएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गराई सफाइ पाउँ भन्नेसमेत प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादीमध्येका कृष्णबहादुर कुँवर तथा वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट समेत दोहोरो पुनरावेदन पर्न आएकोले प्रस्तुत मुद्दामा पाल्पा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१०।२४ मा भएको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनका आधारमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रतिवादी कृष्णबहादुर र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन व्यहोरा परस्परमा सुनाई अर्का प्रत्यर्थी प्रतिवादी गणेश बस्याललाई समेत छलफलको लागि झिकाई निज उपस्थित भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१।१३ मा पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको आदेश ।

प्रतिवादी सवारी चालकले बाटोमा मानिस हिडेको देखी लापरवाहीपूर्वक गाडी चलाएकोमा घद्दाक्क आवाज सुनेपछि र मानिसलाई ट्रकले लागेको हो भन्ने आशङ्का भएपछि पनि गाडी नरोकी अगाडि बढाई गएको पछि फर्की आउँदा आफ्नो ट्रकले किची मारेको व्यक्तिको लासलाई देखेपछि पनि कानूनबमोजिम जाहेर नगरी आफूबाट भएको अपराध दबाउन प्रयास गरेको देखिन

आएकोले पाल्पा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरलाई सवारी तथा व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) नं. बमोजिम एक महिना २५ दिन कैद रु.२०००।- जरिवाना र ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. बमोजिम रु.२०।- थप जरिवाना हुने र प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. बमोजिम रु.२०।- जरिवाना हुने ठहराई मिति २०६६।१०।२४ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भै अभियोग दावीबमोजिम प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) नं. बमोजिम दुई वर्ष कैद र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैदसमेत हुने र प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम ६ महिना कैद हुने ठहरयाएको मिति २०६८।३।२८ को पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला ।

अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको प्रतिवादीको बयान अन्य स्वतन्त्ररूपमा प्रमाणबाट पुष्टि हुनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको र उक्त बयान हाम्रो इच्छाविरुद्धको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी सत्य व्यहोरा पाल्पा जिल्ला अदालतमा गरेको र सवारी ज्यान जस्तो मुद्दामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयानलाई इन्कार गर्न पर्ने कुनै अवस्था नहुँदा इच्छाविरुद्धको बयानलाई प्रमाणमा लिई भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । साथै घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का हेर्दा उक्त घटना गाडीबाट घटेकै हो भन्ने स्थिति छैन सो स्थानमा एक मोबाइल फेला परेको र अर्को मोबाइल मृतकसँग भएको अवस्थामा उक्त

स्थलमा फेला परेको चालु हालतको मोबाइल कसको हो भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान नै गरिएको छैन । प्रवीण कार्की र मृतक ९:३० तिर सँगै निस्केको भन्ने जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख भएबाट अनुसन्धानको क्रममा प्रवीण कार्कीलाई बुझ्नपर्ने सोसमेत बुझिएको छैन । त्यसैगरी हामीले लास फालेका होइनौं दुर्घटनासमेत गराएका होइनौं भन्ने अदालतसमक्ष गरेको बयान र सो बयानलाई माथि उल्लेख भएका कारणबाट पुष्टि भएको अवस्थामा पनि हामीलाई सजाय गर्ने गरी गरिएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको प्रष्ट छ । ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिमको कसुर हामीले नगरे तापनि सो नं. को व्याख्या गर्ने क्रममा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०४५।२।४, नि.नं. ३४३८, नेकाप. २०४५, पृष्ठ ३६९ मा ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को व्याख्याविपरीत हामीलाई थप ६ महिना कैद गर्ने गरेको फैसलामा सर्वोच्च अदालतबाट भएको नजिरको गलत व्याख्या भएकोले पुनरावेदन अदालत, बुटवलले गरेको फैसला उल्टी गरी अभियोग दावीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको तर्फबाट परेको मिति २०६८।११।१ को मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

मिसिल संलग्न घटनास्थल, लास जाँच मुचुल्का हेर्दा घटनास्थल भन्दा पूर्वतर्फ मोटरबाटोको छेउमा एक थान नोकिया मोबाइल रहेको र मृतक रामबहादुर थापाको शरीरमा लगाइएको पाइन्टको दाहिने खल्तीमा समेत नोकिया मोबाइल एक थान रहेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त दुई थान मोबाइलमध्ये मोटरबाटोको छेउमा रहेको मोबाइल कसको हो भन्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान नै भएको देखिँदैन ।

पाल्पाबाट अर्घाखाँची जाने मोटरबाटोमा घटना घटेको राति ना. २ ख. ४६६३ नं. को मिनि ट्रक र लु.१ज. १७२१ नं. को जीपसमेत चलेको भन्ने जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख भएकोमा उक्त सवारी साधनहरूको सम्बन्धमा समेत अनुसन्धान भएको पाइएन । कुसुमखोला बजारमा रहेको होटलमा नास्ता खाई राति ९:३० बजेतिर मृतक रामबहादुर थापा र प्रवीण कार्की भन्ने व्यक्ति सँगसँगै निस्केको भन्ने जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख भएकोमा प्रवीण कार्कीलाई समेत बुझिएको देखिँदैन । लास जाँच मुचुल्का हेर्दा मृतकको टाउको र अनुहारमा मात्र चोट देखिएको र शरीरको अन्य भागमा कुनै पनि चोट नदेखिएको अवस्था हुँदा सवारी दुर्घटनाबाट नै मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत शङ्कास्पद अवस्था रहेको छ । जाहेरी दरखास्तसमेत अनुसार अनुसन्धान गरी प्रमाण सङ्कलन गर्ने कार्य नै नगरिएको अवस्थामा अदालतमा इन्कारी बयान गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष आफूहरूले लास उठाई बाटोबाट तल फालेको र घटनास्थलमा भएको रगत माटो तथा ढुङ्गाले पुरेको भनी भनेको तर अदालतमा यो कथनलाई पनि इच्छाविरुद्ध भनेकोतर्फ विचार नगरी यस कथनलाई अन्य स्वतन्त्र प्रमाणले पुष्टिसमेत नगरेको अवस्थातर्फ पनि ध्यान केन्द्रित नगरी प्रहरी साबितीसम्मका आधारमा प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) बमोजिम दुई वर्ष कैद र ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम ६ महिना कैद गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६८।३।२८ को फैसलामा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) तथा प्रमाण ऐन,

२०३१ को दफा ३ र ५४ को त्रुटी देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोरयाई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने मिति २०७०।९।५ को यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री चण्डेश्वर श्रेष्ठ तथा विद्वान् अधिवक्ता राज्यलक्ष्मी बज्राचार्यले प्रतिवादीले चलाएकै गाडीको ठक्करबाट मृतकको मृत्यु भएको भनी यकिनसाथ भन्न सकिने अवस्था छैन प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान स्वेच्छाविपरीत भएको हो भनी अदालतसमक्ष इन्कारी बयान गरेको अवस्था छ । घटनास्थलको रेखाचित्रण नगरिनु, घटनास्थलमा भेटिएको मोबाइल कसको हो भन्नेसम्बन्धमा अनुसन्धानसमेत नगरिनु, त्यसैगरी हामीले लास फालेका होइनौं भन्ने अदालतसमक्ष गरेको बयानबाट स्पष्ट भइसकेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैद गर्ने गरेको फैसलामा सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०४५।२।४, नि.नं. ३४३८, नेकाप. २०४५, पृष्ठ ३६९ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल व्याख्या गरिएकोले सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी अभियोग मागदावीबाट सफाई पाउनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवर तथा गणेश बस्यालको आरोपित कसुरमा संलग्नता छ छैन र निजहरूलाई आरोपित कसुरमा सजाय गर्ने गरेको सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला

मिलेको छ छैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

हेल्पर गणेश बस्याल र यात्री संजित नेपालीले सडकमा मान्छे छ भनी चालकलाई जानकारी गराउँदागराउँदै पनि चालकले ट्रक नरोकी र मान्छे जोगाउने प्रयाससमेत नगरी लापरवाहीपूर्ण तरिकाले ट्रक चलाई रामबहादुर थापालाई ठक्कर दिई किची घट्ट्याक्क आवाज आएको थाहा पाउँदापाउँदै पनि उपचारको लागि मानवीय व्यवहारसमेत नदेखाई भैरवस्थान गै भैसी झारी घटनास्थलमा फर्की आई लास दबाउने छिपाउने हेतुले चालक र हेल्परले लासलाई तल फाली रगतसमेतको प्रमाण नष्ट गर्नका लागि ढुङ्गा, बालुवा र माटोसमेतले पुरी चालक कृष्णबहादुरले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को कसुर गरेकोले सोही कानूनबमोजिम सजाय र थप सजायसमेत गरिपाउन र प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को कसुरमा सजाय गरिपाउनका लागि प्रतिवादीहरू विरुद्ध अभियोगपत्र दायर भएको देखियो ।

प्रतिवादी कृष्णबहादुरले सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) को कसुर गरेको ठहराई निजलाई सोही दफाबमोजिम रू २ हजार जरिवाना र १ महिना २५ दिन कैद र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार जनही रू १०।- र २५ नं. अनुसार जनही रू २०।- जरिवाना तथा प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार जनही रू १०।- र २५ नं अनुसार जनही रू २०।- जरिवाना हुने ठहराई

सुरु अदालतबाट फैसला भएको पाइयो ।

सुरु फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी कृष्णबहादुरले अभियोग दावीबमोजिम सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) को कसुर गरेको ठहराई निजलाई सोही दफाबमोजिम २ वर्ष कैद र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार थप ६ महिना कैदसमेत तथा प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. अनुसार ६ महिना कैद हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट फैसला भएको देखियो ।

त्यसमा चित्त नबुझाई सफाइ पाउँ भनी दुबै प्रतिवादीहरूले मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भनी दिएको निवेदनमा निस्सा प्रदान भएको पाइयो ।

२. अब प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने नपुग्ने र पुनरावेदन अदालतको फैसला मिले नमिलेको के हो भनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा कुसुमखोलाको घुम्तिमा हेल्पर र ट्रकमा रहेका मानिससमेतले गुरुजी बाटोको छेउमा मान्छे जस्तो छ भनी भनेको, बाटोको खाल्टोमा गाडीको पछाडिको टायरले ओत लागे जस्तो भै घट्ट्याक्र भएकोले मानिसलाई त लागेन भनी हेल्परलाई भन्दा लागेको छैन होला मानिस त थियो भनेकाले मैले केही वास्ता नगरी भैरवस्थान बजारमा गाडी लगेको, पुनः फर्की कुसुमखोला पुग्दा रामबहादुरको टाउकोको भाग थिचिएको मृत अवस्थामा बाटोको दाहिने खण्डमा लास देखेकोले ट्रक रोकी झरी हेर्दा किचिएको व्यक्ति हो रातको समयमा कसैले थाहा पाउँदैन कसले कसले हो भन्ने गराउनुपर्छ भनी मैले तथा हेल्परले समेत सल्लाह गरी लास उठाई तलतिर फाली घटनास्थलमा भएको रगतमा हामीले

माटो, बालुवा र ३।४ वटा ढुङ्गासमेत राखेको हो टायरसमेतमा रगत लागेको सोची टायरलाई पानीले पखालेको हो भनी र हेल्पर प्र. गणेश बस्यालले पनि करिबकरिब सोही मिलान मौकामा बयान गरेको भए पनि प्रतिवादी कृष्णबहादुरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष मलाई गाली गर्ने, थर्काउनेसमेत गरेकाले सहीछाप गरेको हो भनी र प्र. गणेशले गाउँलेहरूको दबाबमा परी सहीछाप गरेको हो । प्रहरीले गाली गर्ने, थर्काउने गरेकाले सहीछापसम्म गरेको हो व्यहोरा मैले भनेबमोजिमको होइन झुट्टा हो भनी कसुर गरेमा इन्कार भै अदालतमा बयान गरेको देखिन्छ ।

३. यस स्थितिमा प्रतिवादीहरूको प्रहरी साबिती कत्तिको भरपर्दो छ भनी हेर्नुपर्ने देखियो । सर्वप्रथम यससम्बन्धी नजिर र कानूनबारे विचार गर्दा नेकाप २०३३ भदौको पृष्ठ ६० मा प्रकाशित कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सर्वोच्च अदालत फुलबेञ्चले प्रतिवादीहरू कसुर गरेमा मौका र अदालतमा इन्कार भए पनि सजाय गरेको देखिन्छ । ऐ.२०३८ फागुन को पृष्ठ ८ मा प्रकाशित ज्यान मुद्दामा सर्वोच्च अदालत फुलबेञ्चले प्रहरी साबितीलाई मान्यता दिएको देखिन्छ । २०६३ जेठको पृष्ठ १८३ मा प्रकाशित लागु औषध मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ दफा १५(३) को व्यवस्थाले प्रहरीबाट हुन सक्ने गैरकानूनी बलप्रयोगबाट अभियुक्तलाई सुरक्षाको प्रत्याभूति प्रदान हुनुका साथै प्रमाण ऐनको दफा ९(२)(क) सँग सार्थकसम्बन्ध रहेको हुँदा सो दफा १५(३) बमोजिम प्रतिवादीले शारीरिक वा मानसिक यातनाको जिकिर वा शारीरिक जाँचको निवेदन दिन नसकेको र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा

२७ (१) बमोजिमको जिकिरसमेत लिन नसकेको अवस्थामा प्रहरीले सरकारी वकिलसमक्ष गराउने बयानलाई इच्छाविरुद्ध बयान भनी अदालतले स्वतः अनुमान गर्न नसक्ने भनी, ऐ.२०६६ को पृष्ठ १८५ मा प्रकाशित ज्यान मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले प्र.आश्विनले मौकामा बयान गर्दा यी प्र.सचेत अवस्थामा रहेको, सो बयान स्वेच्छाविरुद्ध दिन बाध्य बनाइएको तर्फ कुटपीट आदि प्रमाण पेस गर्न नसकेको र चिकित्सकको जाँचबाट पनि सो पुष्टि नभएको र दर्ता प्रक्रियामा यी प्र.संलग्न रहेको कुरा मालपोतको मिसिलबाट देखिएको अवस्थामा सो बयान स्वेच्छाको होइन भनी अदालतमा इन्कार गर्दैमा सो बयानको प्रामाणिक मूल्यमा प्रमाण ऐनको दफा ९(२) (क) बमोजिम प्रश्न उठाउन नमिल्ने । निजको सो साबिती घटनास्थलको प्रकृति, लासको प्रकृति, घटनामा प्रयोग भएका भनिएका वस्तु र बरामदी मुचुल्का तथा विशेषज्ञको राय र बकपत्रसमेतका प्रमाणहरूबाट समर्थित हुनुका साथै जग्गा दर्तामा निजको प्रत्यक्ष संलग्नता रहेको परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन्छ भनी, ऐ.२०६७ को पृष्ठ ८१४ मा प्रकाशित ज्यान मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको संयुक्त इजलासले रातिको समयमा निर्जन स्थानमा हत्या भएकोले प्रत्यक्ष प्रमाणको विद्यमानता नहुनु स्वाभाविक भएकोले यस्ता फौजदारी मुद्दामा न्याय सम्पादन गर्दा अपराधीको उद्देश्य (**motive**), अपराधको पद्धति वा शैली (**modus operandi**), घटनास्थलको दृश्य, त्यहाँ पाइएको चीज वा दसी, अभियुक्तको पूर्व आपराधिक इतिहास र निजले अन्यत्र गरेको आपराधिक कार्यसँग तादात्म्यता, घटना भएको स्थान वा सोको वरिपरि निजको उपस्थिति व्यवहार आदि अप्रत्यक्ष प्रमाणलाई

आधार मानी सत्यको उद्घाटन गरी अपराधीलाई सजाय र पीडितलाई न्याय दिनु जटिल र कठिन अवस्था र दोहरो दायित्व अदालतउपर हुन्छ । साबिती वा इन्कारीले मात्र प्रतिवादीको पक्ष वा विपक्षमा स्वतः प्रमाणको स्थान ग्रहण नगर्ने बरू त्यसलाई आधारभूत, तथ्यपरक एवम् निश्चयात्मक प्रमाणबाट समर्थित गराउनुपर्ने हुन्छ । प्रमाणविनाको इन्कारी अर्थहीन र प्रयोजनहीन हुने भनी, ऐ.२०६८ को पृष्ठ ४०४ मा प्रकाशित कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको पूर्ण इजलासले प्रहरीले कुटपीट गरी बयान गराएको भनी प्रतिवादी अदालतमा इन्कार भए पनि प्रहरीले सो गर्नुपर्ने कुनै कारण र प्रयोजन नरहेको । कुटपीट भएको भए म्याद थप हुँदा निवेदन दिनुपर्ने वा अदालतमा बयान गर्दा घाचोट देखाउन सक्नुपर्ने । ती लिखतहरूलाई शव परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका घाखतहरू र मृत्युको कारण भनी व्यक्त रायसहितका वस्तुनिष्ठ प्रमाणले समर्थन गरेको देखिन्छ भनी र ऐ.२०७० को पृष्ठ ७७७ मा प्रकाशित ज्यान मुद्दामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को परिपालनकै सन्दर्भमा म्याद थपका लागि अदालतमा पेस गरिँदा अभियुक्तलाई सशरीर न्यायाधीशसमक्ष उपस्थित गराउनुपर्ने र अभियुक्तसँग सोधपुछ गर्दा आवश्यकता महसुस गरिएमा तत्कालै घा जाँच वा स्वास्थ्य परीक्षण गराउन अस्पताल पठाइने कार्यविधि सुनिश्चित अदालतबाहेक अन्यत्र अभियुक्तले व्यक्त गरेका कुरा प्रमाणमा ग्रहण गर्दा सतर्कता अपनाउनु अवश्य पर्दछ । तर अन्य स्वतन्त्र प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्था र प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको आफ्नो कथन इच्छाविरुद्धको हो भनी लिएको

जिकिरलाई विश्वास गर्न सकिने आधार नदेखाएको अवस्थामा सो कथन प्रमाणशून्य हुन्छ भन्न सकिन्न । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको कथनलाई इन्कार गरिएको अवस्थामा त्यसका आधार र कारण पनि व्यक्त गर्नु पर्दैन भन्ने प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ को मनसाय होइन भन्ने महत्त्वपूर्ण सिद्धान्तहरू प्रतिपादन गरेको देखिन्छ ।

४. उल्लिखित नजिरहरूबाट स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट समर्थित प्रतिवादीको प्रहरी साबिती निजलाई कसुरदार ठहराउनका लागि पर्याप्त हुन्छ । स्वतन्त्र प्रमाणहरूको मात्रा प्रत्येक मुद्दामा भर पर्ने कुरा हुन्छ । कतिपय अवस्थामा प्रतिवादी मौका र अदालत दुबै ठाउँमा इन्कार भए पनि अथवा प्रमाण ऐन २०३१ को दफा ९(२) को अवस्था विद्यमान रहे पनि अन्य प्रमाणको आधारमा निजलाई कसुरदार ठहर गर्न सकिन्छ । साबिती वा इन्कारीलाई मात्र आधार बनाउँदा त्यसले अन्य प्रमाणहरूको सङ्कलन र अनुसन्धानलाई प्रभावित गर्ने सम्भावनालाई बल प्रदान गर्ने र वास्तविक अपराधी उम्किने र निर्दोषले दण्डित हुने अवस्था पनि आउन सक्छ । जे होस् यस मुद्दामा त्यस प्रकारको जटिलता रहेको देखिँदैन ।

५. उक्त परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा पाल्पाबाट अर्घाखाँची जाने मोटरबाटोको कुसुमखोला भन्ने स्थानको चारकिल्लाभिन्नको मोडमा पश्चिम कुनामा सबै भन्दा ठूलो ढुङ्गामा केही रगत जस्तो पदार्थ लागेको र जमिनमा केही रगत जस्तो पदार्थ रहेको सोमाथि बालुवा छरेको सो भन्दा पूर्वतर्फ मोटरबाटोको छेउमा नोकिया मोबाइल रहेको जसको दूरी २४ फिटमा रहेको

र त्यसदेखि ७ फिट ५ इन्ची उत्तरतर्फ रातो सेतो गिदी जस्तो पदार्थ रहेको सोदेखि पूर्वतर्फ बाटो भन्दा तल माटो रहेको स्थानमा मृतक रामबहादुरको लास घोप्टो अवस्थामा रहेको टाउकोको भागमा चोटहरू रहेको लागेको भनी तयार भएको लासजाँच मुचुल्का, ट्रकमा रहेका सजित नेपालीले वारदातस्थलमा हेल्पर तथा मैले मानिस देखी चालकलाई जानकारीसमेत गराएको हो भनी गरेको मौकाको कागज र **whole skull fractured...brain matter protruding out of the wound** लगायतका विशाल भारी वस्तुको ठक्कर भनी उल्लेख भएको शव परीक्षण प्रतिवेदन, सवारीधनी पोसलबहादुर रायमाझी र यातायात मजदूर तथा भलाइ कोषका प्रतिनिधि ठानेश्वर बस्यालले मृतककी पत्नीलाई २०६६।१।१४ मा घाखर्च, किरियाखर्च र क्षतिपूर्ति राहतस्वरूप रु.३ लाख २५ हजार बुझाउँदा यस मुद्दाको उल्लेख गर्दै ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रकले २०६५।१२।१४ गते राति किची रामबहादुर थापाको मृत्यु भएको भनी उल्लेख भएको मिसिल संलग्न कागज, वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूले प्रतिवादी कृष्णबहादुरले लापरवाही तरिकाले गाडी हाँक्ने गरेको, यात्रीलाई ठक्कर दिने जस्ता धम्की दिने गरेको निजले नै मारेको निजबाहेक अरूउपर शङ्का नरहेको भनी लेखाएको र तीमध्ये बुझिएका व्यक्तिहरूले सो कागजलाई समर्थन गरी अदालतमा बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ ।

६. व्यक्ति विशेषबाट मृतकको हत्या भएको भए वा मृतक बाटोमा देवी परी लडी मरेको भए एउटै चोटबाट त्यसकिसिमले टाउको क्षतविक्षत हुने कुरा सामान्यतया सम्भव

हुँदैन । मृतकउपर कसैबाट हतियार प्रहार भएको थियो भन्ने कुरा शव परीक्षण प्रतिवेदनलगायतका लिखतबाट खुल्न सकेको छैन । तमाम मिसिल र स्वयम् प्रतिवादीहरूको बयानमा मृतकको मृत्यु अरू कसैबाट भएको वा मृतक आफैँ लडी मरेको कुरा उल्लेख हुन नसक्नु र उक्त दिन समयमा वारदातस्थल हुँदै ना. ३ ख ६९० नं. को ट्रक चलाएको कुरालाई स्वीकार गर्नु जस्ता परिस्थितिहरू (circumstances) र स्वतन्त्र प्रमाणहरूको रोहमा र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२)(क) को देहाय (१) अनुसार मौकामा बयान गर्दा प्रतिवादीहरू होसमा नरहेका वा देहाय (२) वा (३) अनुसारको प्रलोभन, यातना, आदि दिएको वा कुटपीट आदि भएको कुरा प्रमाणित हुन नसकेबाट प्रतिवादीहरूको प्रहरी साबितीलाई अमान्य गर्न मिल्ने देखिँदैन । प्रतिवादीले गरेको कुकृत्यबाट आक्रोशित भै तत्काल समाज वा प्रहरीले प्रतिवादीलाई कुटपीट आदि गरी वा अड्डीवाल प्रतिवादीलाई फर्काई फुल्याई साबित गराएको भए पनि प्रतिवादीले कसुर गरेको कुरा अन्य प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्थामा उक्त दफा ९(२)(क) को देहाय (२) वा (३) को अवस्था रहेको भनी प्रतिवादीलाई सफाइ दिनु न्यायसम्मत हुँदैन । तथापि सो अवस्था विद्यमान नरहेको यस मुद्दामा प्रतिवादीहरूको मौकाको साबिती निजहरू विरुद्ध प्रमाण लाग्ने नै देखियो ।

७. जहाँसम्म मृतकको टाउको र अनुहारमा मात्र चोट देखिएबाट सवारी दुर्घटनाबाट मृत्यु भएको नै शङ्कास्पद रहेको, प्रतिवादीहरूको मौकाको बयानलाई स्वतन्त्र प्रमाणहरूले पुष्टि गर्न नसकेकोले सो बयान इच्छाविरुद्ध भएको भन्ने प्रतिवादीहरूको अदालतको इन्कारीमा ध्यान

नदिएको भनी यस अदालतले निस्सा प्रदान गर्दा लिएका आधारहरूबारे माथि प्रशस्त विवेचना भैसकेकै छ । मोटरबाटोको छेउमा रहेको मोबाइलका सम्बन्धमा अनुसन्धान नभएको, सो बाटोमा वारदातको रात लु. १ ज १७२१ नं. को जीपसमेत चलेकोमा त्यसतर्फ अनुसन्धान नभएको, मृतकसँगै निस्केका प्रवीण कार्कीलाई नबुझिएको भन्ने निस्साका अन्य आधारहरूले अनुसन्धानको कमीकमजोरी देखाएको स्वागतयोग्य भए पनि वादीको त्यसप्रकारको लापरवाहीको फाइदा प्रतिवादीले पाउने गरी वादीले प्रतिवादीको कसुरलाई शङ्कारहित तवरबाट प्रमाणित गर्न नसकेको भन्नलाई मिसिलका प्रमाणहरूले अनुमति दिएको देखिँदैन । अनुसन्धानको हरेक कमीकमजोरीको प्रतिवादीले फाइदा पाउन थालेमा समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने, पीडित र समाजले न्यायको अनुभूति गर्न नसक्ने र न्याय पराजित हुने अवस्था आउँछ । यस सन्दर्भमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ ले कुनै प्रमाण बुझिएको वा नबुझिएको कारणबाट मात्र कुनै फैसला वा आदेश बदर हुने छैन । तर त्यसबाट निर्णयमा असर पर्न गएको रहेछ भने त्यस्तो फैसला वा आदेश बदर हुनेछ भनी गरेको व्यवस्थालाई न्यायमूर्तिले विचार गर्नुपर्छ ।

८. उल्लिखित प्रमाणहरूले प्रतिवादी कृष्णबहादुरले चलाएको ट्रकले मृतकलाई ठक्कर दिएको र त्यसको चोटबाट निजको मृत्यु भएकोमा विवाद हुन सक्तैन ।

९. सवारी तथा यातायातसम्बन्धी बेलायती कानूनको सन्दर्भमा विद्वान् स्मिथ र होगानको क्रिमिनल ल, तेह्रौँ संस्करण २०११ को पृष्ठ ११३८ मा **There are at least six ways**

that a person might be held liable for causing a death by driving. At the most extreme it is possible for D to be liable for murder, as where he drives at V with intent to kill or do grievous bodily harm. Secondly, there is the possibility of manslaughter. There are then four statutory offences involving death by driving: causing death by dangerous driving, causing death by careless driving, causing death by careless driving while intoxicated, causing death while driving unlawfully – being disqualified, or having no licence or insurance भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

१०. सवारी दुर्घटनालगायतका मुद्दा दायर गर्ने अधिकार पाएको बेलायतको Crown Prosecution Service (CPS) ले प्रकाशित गरेको मुद्दा दायरसम्बन्धी नीतिगत प्रतिवेदन Policy for Prosecuting Cases of Bad Driving मा यसलाई अझ सशक्तरूपमा -

1.2 Bad driving resulting in death or injury has devastating consequences for victims and their families and friends, and it is important that justice is seen to be done in cases where this has happened.

1.3 The CPS is committed to ensuring that in such cases our prosecutors reach the correct charging decisions, so that the right person is prosecuted for the right offence in the right court.

1.4 For this to be achieved these decisions must be in line with current law, but also, where it is just and lawful to do so,

they should reflect changing public attitudes to bad driving and the desire of victims, or their families, friends and the public, to see that justice is done in these cases.

5.21 . . . Section 1, Section 2B or Section 3A of the Road Traffic Act 1988. . .

5.22 . . . are objective in the sense that the defendant's state of mind is not normally a relevant consideration in determining whether the defendant drove dangerously or carelessly. The fact that a defendant genuinely believed that in the circumstances his or her driving was not dangerous is irrelevant.

5.23

- To be dangerous, the driving must fall 'far below' the required standard;

- To be careless, the driving need only fall 'below' the required standard.

5.41 Driving that may simply fall below the standard to be expected of a competent and careful driver in certain conditions may fall far below the required standard in other conditions and become dangerous. For example, there may be evidence of poor visibility, adverse weather conditions or difficult geography, such as a blind corner.

5.44 The responses to our 2007 public consultation have shown how seriously society views the potential dangers of the use of mobile phones and other hand-held devices, while driving. In

cases where the driver was avoidably and dangerously distracted by that use, a charge of dangerous driving will be the starting point for our charging decisions भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

११. सन् २०१३ को Driving Serious Offences को प्रतिवेदनमा The Guidelines state that reading or composing text messages over a period of time whilst at the wheel will be likely to result in an offence being in the higher level of seriousness and offenders should serve up to seven years in prison.

The Sentencing Guidelines Council recommends that prolonged, persistent and deliberate bad driving and consumption of substantial amounts of drugs or alcohol should put offenders into the most serious category of causing death by dangerous driving and be given jail terms of at least seven years. A combination of these features of dangerous driving – particularly if accompanied by aggravating factors, failing to stop or a very bad driving record - should attract sentences towards the maximum of 14 years.

The Council recommends that where death follows careless driving, a custodial sentence of up to 3 years is likely, with higher sentences where there is a combination of aggravating factors. However, where the driving involved “momentary inattention” and there were no aggravating factors, an offender should be given a community

sentence, which could include a curfew requirement.

Where death results from an offence involving driving unlicensed, disqualified or uninsured, the maximum sentence possible is two years. The level of seriousness will be based on why the offender should not have been on the road, with driving while disqualified being the most serious when the starting point is set at 12 months imprisonment.

In all cases fines are not likely to be appropriate and where non-custodial sentences are considered appropriate, a community order should be used. Introducing the new offence in Committee, the then Justice Minister, Crispin Blunt, said: The Government believe that it is vital to ensure that the criminal law is fully effective in addressing dangerous driving and its all too often appalling consequences.

For the vast majority of other dangerous driving cases, the maximum penalty of two years imprisonment provides the court with sufficient and proportionate powers to punish offenders. The Government do not agree with those who consider that the maximum penalty for dangerous driving should be raised at large. However, we are aware of the strong feelings about sentencing for dangerous driving cases that cause very severe injuries.

१२. उल्लिखित बेलायती कानून अनुसार सवारी कसुर भए नभएको कुराको निर्धारण चालकले असल नियतका साथ उसको क्षमता बल बुद्धिले भ्याएसम्म इमानदारीपूर्वक सवारी चलाए नचलाएको आदि उसको शुद्ध मनसाय जस्तो आत्मनिष्ठ मापदण्डबाट होइन कि सवारी, सडक र मौसमको अवस्था आदि पृष्ठभूमिको आधारमा एउटा **competent and careful** चालकले चलाउने भन्दा धेरै तल्लो स्तरमा चलाए नचलाएको कुरामा भर पर्ने देखिन्छ । धेरै तल्लो स्तरमा चलाएको हँकाई खतरनाक हँकाई र तल्लो स्तरमा चलाएको हँकाई लापरवाहीपूर्ण हँकाईको कसुर हुने देखिन्छ ।

१३. धनजनमा कुनै क्षति नभए पनि खतरनाक हँकाई तथा लापरवाहीपूर्ण हँकाई आफैमा कसुर हुने देखिन्छ । खतरनाक हँकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई अधिकतम् १४ वर्षसम्म कैद र जरिवानासमेत हुन सक्छ भने मानिस नमरेमा अधिकतम् २ वर्ष कैद वा जरिवाना वा दुबै तथा कम्तीमा १ वर्षका लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुने देखिन्छ । लापरवाहीपूर्ण हँकाईबाट मानिस मरेमा चालकलाई बढीमा ५ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुबै र मानिस नमरेमा ५ स्तरसम्मको जरिवाना र सवारी अनुमतिपत्रमा पेनाल्टी प्वाइन्ट जनाउने वा निश्चित अवधिको लागि सवारी चलाउन नपाउने सजाय हुन सक्ने देखिन्छ । त्यस अतिरिक्त कठोर दायित्वको कसुर भन्न नमिले पनि प्रतिवादीउपरको प्रमाण आदिको भारले गर्दा कठोर दायित्वकै समकक्षीसरहको **causing death by careless or inconsiderate driving when under the influence of drink or drugs** कसुरमा अधिकतम्

१४ वर्षसम्म कैद हुने देखिन्छ ।

१४. नेपालमा विद्यमान सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १३३ मा सवारी दुर्घटना भै कुनै मानिसको जीउज्यानमा कुनै किसिमको खतरा वा चोटपटक पर्न गएमा सवारीको चालक आदिले त्यस्तो मानिसको उपचारको लागि तुरुन्त व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यवस्था छ भने दफा १६१ को उपदफा (१) ज्यान मार्ने मनसायका साथ कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर दिई वा दुर्घटना गराई मानिस मार्ने वारदातसँग सम्बन्धित देखिन्छ । उक्त १६१ दफाको उपदफा (२) कसैले कुनै सवारी चलाएबाट कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागी वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भै सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाको कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलमा उल्लेखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको नभए तापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानीजानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ भनी तथा ऐ. को उपदफा (३) मा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा कसैले कुनै सवारी चलाउँदा सवारी दुर्घटना हुन गई सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा दुईहजार

रूपैयौसम्म जरिवाना वा दुबै सजाय हुनेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । उक्त ऐनको दफा १६७ मा दफा १६१ र १६२ मा लेखिएको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा चालकको काबुबाहिरको परिस्थितिबाट दुर्घटना भई कुनै हानि नोक्सानी पुग्न गएको रहेछ भने त्यस्तो सवारी चलाउने चालकलाई कुनै सजाय हुनेछैन भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । बेलायतको कानूनले सवारी हँकाईको परिणामस्वरूप हुने मृत्युको वारदातमा कायम हुन सक्ने **murder; manslaughter; causing death by dangerous driving; causing death by careless or inconsiderate driving; causing death by careless and inconsiderate driving when under the influence of drink or drugs** लगायतका कसुरलाई नेपालको कानूनमा उपरोक्त दफा १६१ खासगरी सो को उपदफा (१) र उपदफा (२) ले समेटेको देखिन्छ । दफा १६१ को उपदफा (३) मा कसैको ज्यान मर्न सक्छ भन्ने जस्तो नदेखिएको अवस्थामा भन्ने वाक्यांशले चालकको कसुरलाई इङ्कित गर्न नसकेकोले चालकको हँकाईमा लापरवाही वा हेलचक्रयाइँलगायतको दोष वा कमी देखिएमा दफा १६१ को उपदफा (३) आकर्षित हुन सक्ने देखिँदैन । समान तथ्यमा समेत अनुसन्धानकर्ता र न्यायकर्ताको व्यक्तिगत बुझाई र सोचाईमा ज्यान मार्नेको महल, दफा १६१ को उपदफा (१), उपदफा (२) र उपदफा (३) को अभियोगदावी पर्ने र अदालतहरूबाट पनि फैसलाहरू भैरहेको देखिन्छ । दफा १६१ को उपदफा (३) ले के भन्न खोजेको हो यसलाई कानूनले स्पष्ट नगर्दा यो उपदफा कस्तो अवस्थामा लागू हुने, यसको समकक्षी अन्तर्राष्ट्रिय कानून कहाँ खोज्ने बडो

अन्योल छ । यो उपदफा (३) लाई कठोर दायित्व कसुर मान्ने हो भने दफा १६७ सँग कसरी तालमेल गर्ने समस्या छ । सम्भवतः **competent and careful** चालकले थाहा नपाउने **latent defect** को कारणबाट अर्थात् ब्रेक स्टियरिंग आदि यान्त्रिक उपकरणले काम गर्न नसकी अचानकबाट भएको दुर्घटनामा यसको प्रयोग गर्न सकिने वा त्यस्तै त्यस्तै परिस्थितिमा चालकको हँकाईबाट कसैको ज्यान मर्न गएको **causation** को कुरालाई उक्त दफा १६१ को उपदफा (३) ले समेटेको मान्नुपर्ने एउटा सम्भावना हुन सक्ला । यसलाई कानूनले प्रष्ट गर्न नसक्नु कानूनको कमजोरी देखिन्छ । अर्कोतिर सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ मा दफा १६७ राख्नुपर्ने कुनै तुक देखिँदैन । कसुर भनेको कानूनले तोक्ने हो । सवारी चालकको सवारी हँकाईलाई उक्त ऐनले कसुरभिन्न पार्न नसकेको अवस्थामा चालकले स्वतः उन्मुक्ति पाउने अवस्था रहँदारहँदै दफा १६७ को निर्माणले ऐनको कार्यान्वयनमा जटिलता थप्नु बाहेक अरु कुनै गाँठो फुकाएको पाइँदैन ।

१५. यस सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं., ऐ. को १३ नं र सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ को उपदफा (१), उपदफा (२) र उपदफा (३) लगाई भएका फैसलाहरूले पनि एउटा निश्चित मार्गदर्शन गरेर कानूनको प्रयोगलाई सहज बनाउन सकेको देखिँदैन ।

१६. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. प्रयोग भएका फैसलाहरूमा *नेकाप* २०४२, को पृष्ठ ३३६ मा चालकको

लापरवाहीले बस दुर्घटना भै २९ जना यात्रु मरेकाले १३(३) नं बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने दावी पुग्नका लागि प्र. को आपराधिक मनसाय र ज्यान लिने नियत प्रमाणित हुनुपर्छ । तर ५० गज परबाटै सडकमा ट्रक अडाएको देखेपछि गति कम गरी साइड लिनुपर्ने । होसियारीसाथ नहाँकैमा दुर्घटना हुने कुरा चालकलाई थाहा हुँदाहुँदै स्पष्टतः लापरवाही एवम् हेलचक्रयाइँ गरी बस चलाएको देखिएकोले आपराधिक दायित्वबाट पन्छिन नपाउने । ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) बमोजिम १ वर्ष ६ महिना कैद र सवारी ऐनको दफा ४५(१) अनुसार २९ जवानको जनही रू. ५००० का दरले किरिया खर्च भराएको क्षेअ मनासिब भनी, ऐ. २०४२ को पृष्ठ ६२८ साइड नै नपाइ ६०-६५ किमी प्रतिघन्टाको रफतारमा सवारी ऐन, २०२० को दफा ५१ विपरीत बस हाँकी दुर्घटना गरी मानिस मारेमा ज्यानसम्बन्धीको महलको ६ नं. अनुसार १० महिना कैद हुन्छ भनी, ऐ. २०४६ को पृष्ठ ५८७ मा अनुमति नपाएको खलासीले चलाएको ट्राक्टरको ब्रेकफेल भै मरेको । माने नियत नभएको । हेलचक्रयाइँबाट मरेकोले ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) अनुसार २ वर्ष कैद हुने । सवारी ऐन, २०२० को दफा ५१ अनुसार नियतको अभावमा पनि ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. को सजाय गर्नुपर्ने भन्न नहुने भनी, ऐ. २०५७ को पृष्ठ २५८ मा सडकको छेउमा रहेको ट्राक्टरलाई प्रतिवादीले चलाएको बसले ठक्कर दिई मानिस मारेको कार्य लापरवाहीयुक्त । बसलाई नियन्त्रणमा राख्नु र आवश्यक परेको बखत रोक्नु चालकको दायित्व हुन आउँछ । यान्त्रिक गडबडी वा अन्य काबुबाहिरको परिस्थिति

परी दुर्घटना भएको भन्न नसकेको भन्नेसमेतका फैसलाहरू उल्लेखनीय छन् ।

१७. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ नं. प्रयोग भएका फैसलाहरूमा नेकाप २०४३, को पृष्ठ ७१८ मा सडकको उत्तरपट्टि घासमा १० फिटसम्म ब्रेकको डाम देखिएबाट नियन्त्रणभित्रको रफतारमा गाडी चलाएको भन्न नसकिने । भारी बोकेको मानिस आएको देखेदेखेदै नियन्त्रणमा नरहने रफतारमा दायी साइडबाट गाडी चलाएको सवारी ऐन, २०२० को दफा ५१ विपरीत । ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) को सजाय गरेको मनासिब । रिसइबि नदेखिई बचाउने उद्देश्यसमेत राखेकाले रायबाट ६ वर्ष भनी, ऐ. २०४३ को पृष्ठ ९४३ मा चालक अनुमतिपत्र नभएको खलासीले रातको समयमा टन्न रक्सी खाई क्षमता भन्दा बाहिरको गतिमा गाडी चलाई पिलरमा ठोकाई गाडी घरभित्र पसी ज्यान मारेकाले १३(३) सदर । तजवीजी ५ वर्ष कैद हुन्छ । २ वर्ष लगाएको मिलेन भनी, ऐ. २०४६ को पृष्ठ ७७१ मा अनुमति नपाएको प्र. ले हेडलाइट ठीक नभएको ब्रेक ठीक अवस्थामा नरहेको सवारी चलाई ज्यान मारेमा १३(३) को सजाय गरेको सदर । रिसइबिबाट मारेको नदेखिँदा रायबाट १० वर्ष भनी, ऐ. २०५६ को पृष्ठ ३७८ मा प्र. सिकारू चालक । बेसाइडबाट ट्रक चलाई मारेकोले १३(३) बमोजिम सजाय गरी ५ वर्षको राय लगाएको सदर भनी, ऐ.को २०६३ को पृष्ठ ९५८ मा माइक्रोबसको ठक्करबाट मोटर साइकल चालकको मृत्यु भएकोमा दफा १६१(१) बमोजिम चालकलाई ४ वर्ष कैद भनी तथा ऐ. २०६३ को पृष्ठ ११५० मा ब्याक गरी मारेको भनी

जाहेरवाला र प्रत्यक्षदर्शीहरूको किटानी बकपत्र र यू टर्न गर्दा पनि ट्रकको गति २५-४० किमी रहेको कुरा प्र.ले स्वीकार गरेको र ब्याक गरी मारेकोमा इन्कार भए पनि मानिस पल्टेपछि ट्रक अगाडि बढाउँदा चक्काले किचेकोलाई स्वीकार गरेकैले सर्वस्वसहित जन्मकैद गरेको पु.वे.अ. मनासिब भन्नेसमेतका फैसलाहरू उल्लेखनीय छन् ।

१८. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १६१ को उपदफा (२) आकर्षित भएका फैसलाहरूमा *नेकाप* २०५५ को पृष्ठ ३९५ मा पहिलो मोटर साइकलले किचेकोलाई लगत्तै पछाडिबाट आइरहेको मोटर साइकलले समेत किची मारेको देखिँदा दुबैलाई सवारी ऐन को दफा १६१(२) बमोजिम २ वर्ष कैद गरेको पुवेअ सदर भनी तथा *नेकाप* २०६८ को पृष्ठ १२३५ मा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १६१ को उपदफा (१) को कसुरलाई ज्यान मार्ने मनसायका साथ गरिने हत्याको कसुर कायम गरिएको छ । यसमा कसुरदारलाई सामान्य समझको व्यक्तिले अनुमान गर्न सक्ने वा इच्छित परिणाम **predictable result** को पूर्वज्ञान भै निजले त्यस्तो परिणामको अपेक्षा **willingness of the expected result** गरेको हुन्छ । यसलाई आपराधिक मनसायको उच्चतम् तहको रूपमा लिइन्छ । मनसाय तत्त्वको दोस्रो तत्त्वको रूपमा लापरवाही **recklessness** लाई उपदफा (२) मा व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । यसमा प्रतिवादीलाई निषेध गरिएको परिणाम अर्थात् मानिस मर्न सक्छ भन्ने कुराको जानकारी भएको हुनुपर्छ । यसमा सो परिणाम नआओस् भनी प्रतिवादीले इच्छा राखेको पनि हुन्छ तथापि आफ्नो कार्यलाई निरन्तरता दिन

अनुचित जोखिम लिन्छ । यसलाई मनसायको दोस्रो तहमा राखिएको छ । यसको तल्लो तहको रूपमा हेलचक्रयाई **negligence** लाई उपदफा (३) ले समेटेको छ । यसमा प्रतिवादीलाई परिणामको पूर्वज्ञान र परिणामको इच्छा दुबै हुँदैन । तर प्र. बाट हुन गएको कार्य सामान्य समझको मानिसले त्यस्तै अवस्थामा गर्ने वा गर्नुपर्ने कार्यको सामान्य स्तर भन्दा निम्नस्तरको हुन्छ । यो भनेको समाजले अपेक्षा गरेको स्तरभन्दा तल्लो स्तरबाट गरिएको कार्य हो । कतिपय अवस्थामा पूर्ण सचेत रही होसियारीका साथ कुनै काम गर्दा पनि निषेधित परिणाम आउन सक्छ । यस्तो अवस्थालाई रोक्न नसकिने दुर्घटना **unavoidable accident** को रूपमा लिई त्यस्तो व्यक्तिलाई दोषी मानिँदैन । सापेक्षित अपराध **relative crime** मा आपराधिकताको **blameworthiness** निर्धारण अपराधका सन्दर्भमा प्रतिवादीमा रहेको मनसाय तत्त्वले गर्नेगर्छ । प्र. ले चलाएको जीपले विपरीत दिशाबाट आएको स्कुटरलाई ठक्कर दिएबाट सवारी ज्यानको कसुर भएको देखिन्छ । उक्त घटना बुटवल नपाको नाङ्ग्लो रेस्टुरेन्टदेखि दक्षिण सडकमा भएको र सो समयमा केटाकेटीहरू भैलो खेलिरहेको भन्नेसमेत देखिएबाट बाटोमा धेरै मानिसहरूको उपस्थिति र साँझको समयसमेत भएकोले प्र.ले नै स्वीकार गरेको ३५ कि.मि. को गति सामान्य नभै अत्यधिक नै देखियो । यी प्र. ले रक्सी सेवन गरी सवारी चलाएको कुरा शारीरिक परीक्षणबाट समेत प्रमाणित भएको छ । यस्तो गतिबाट सो समय र क्षेत्रमा रक्सी खाई सवारी चलाएमा मानिसलाई ठक्कर लाग्न सक्ने र निज मर्न सक्ने कुरा सामान्य समझ भएको मानिसले जान्ने र बुझ्ने कुरा हो । निवेदक सवारी

चलाउने अनुमति पाएका ट्राफिक नियम, सङ्केतहरू जस्ता यावत कुराको जानकारी प्राप्त व्यक्तिसमेत भएकाले पूर्ण होसियारीका साथ नियन्त्रित गतिमा सावधानीपूर्वक सवारी चलाउनु निजको दायित्व हो । निजले सोबमोजिम सवारी नचलाई सवारीउपर नियन्त्रण कायम गर्न नसकी जीपलाई गलत साइडमा लगी स्कुटरलाई ठक्कर दिएको कार्य दफा १६१(२) भित्र पर्ने देखिँदा सुरूले दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको उल्टी गरी सो (२) बमोजिम २ वर्ष कैद गरेको पु.वे.अ. सदर भन्नेसमेतका फैसलाहरू उल्लेखनीय छन् ।

यो नजिरले **negligence** लाई **mens rea** भित्र पारेको सिद्धान्तसम्मत देखिँदैन ।

१९. त्यस्तै सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनको दफा १६१ को उपदफा (३) लगायतका सामान्य सजाय आकर्षित भएका फैसलाहरूमा *नेकाप* २०४३ को पृष्ठ ४२५ ट्रयाक्टरको ट्रलिपछाडि घटेको घटना सम्बन्धमा झाइभरले जानी जानी दुर्घटना गरी बच्चालाई किचेको भन्न नसकिने भनी, ऐ.२०४६ को पृष्ठ ११५५ मा वारदातस्थल स्पीड लिमिट क्षेत्र नदेखिएको । अड्याएको ट्रलिबसपछाडिबाट मृतक दगुदैँ सडक काटेको अकस्मात् भएको र सो अवस्थामा मृतक गाडीको ज्यादैँ नगीच हुँदा ब्रेक हान्दा पनि नभ्याई ठक्कर लागी मृत्यु भएको यसमा प्र. को मृतकसँग रिसइबि नभएको र नियत पनि नदेखिएको । यस्तो घटना घटी मानिस मर्न सक्छ भन्ने कुरा सोचन पनि नसकिने हुँदा सवारी ऐन, २०२० बमोजिम जरिवाना र क्षतिपूर्ति भराएको मनासिब । केवल घाइतेको उपचारमा ध्यान नदिएको लापरवाही भएको । १३(३) को सजाय गरी पाउँ भन्ने

जिकिर नपुग्ने भनी, ऐ. २०६४ को पृष्ठ ९७५, पू.इ. मा मर्नेले बाटो काटेको र पुनः फर्केको, ३०-३५ किमी गति रहेको, ब्रेक लगाउंदालगाउँदै ठक्कर लागेकोले आफ्नो लापरवाही नरहेको भनी चालकले मौका र अदालतमा इन्कारी बयान गरेको सोको समर्थन निजका साक्षी खलासी र यात्रुहरूको बकपत्रबाट भएको । जाहेरवालाको बकपत्र नभएको एवम् सवारीको अवस्था दुरूस्त रहेको । चालकको लापरवाहीलाइ वस्तुगत तथ्यबाट प्रमाणित गर्ने भारलाइ वादीले प्रमाणित गर्न नसकेकोले दफा १६१(२) को दावी पुग्न सक्तैन दफा १६१(३) बमोजिम सजाय गरेको पूर्व फैसलाहरू मिलेकै भनी स.इ. निश्चित निष्कर्षमा पुगेकोले तत्सम्बन्धमा थप विचार गर्नु नपर्ने भनी तथा ऐ. २०६६ को पृष्ठ ४७८ मा मृतक मोटर साइकल चालकले प्र. ले चलाएको टैकर ओभरटेक गर्दा प्र. ले सो थाहा नपाई टैकर दाँयातर्फ मोड्दा मृतक टैकरको चक्कामुनि पर्न गै तत्काल ब्रेक लगाएबाट सडकमा टायरको ६ फिटसम्मको डाम बसेको वारदातमा ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने जानीजानी प्र. ले लापरवाहीसाथ टैकर चलाएको भन्न नमिल्ने हुँदा दावीबमोजिम दफा १६१(२) को सजाय नगरी दफा १६१(३) बमोजिम २४ दिन कैद र रु.२००० जरिवाना गरेको मनासिब भनी भएका फैसलाहरू उल्लेखनीय छन् ।

२०. उक्त देशी विदेशी कानूनको पृष्ठभूमिबाट मानिस मर्नासाथ कानूनको दृष्टिकोणमा परिवर्तन हुने देखिन्छ जुन कुरा **This is a particularly conspicuous example of the importance attached to harm done. . . When no fatality is involved, the sentence for these**

offences are relatively low, but a death will have a dramatic effect on the gravity of the offence भनी विद्वान् स्मिथ र होगानको उक्त पुस्तकको उक्त अध्यायमा उल्लेख भएको उक्त उद्धरणबाट स्पष्ट हुन्छ ।

२१. प्रतिवादी कृष्णबहादुरले चलाएको सवारी साइकल वा बयलगाडा नभै ट्रक जस्तो भारी गाडी हो जसको सामान्य ठक्कर मात्र प्राणघातक हुन सक्छ । हलुका सवारीको चालक अनुमतिपत्र भन्दा यसको चालक अनुमतिपत्र पाउनका लागि कानूनले थप योग्यता निर्धारण गरेको हुन्छ । रातको समयमा घुमाउरो कच्ची बाटोमा ट्रक जस्तो ठूलो र जोखिमपूर्ण सवारी चलाउने चालकसँग सोही अनुपातमा होसियारी, सावधानी र दक्षताको अपेक्षा गरिन्छ । गाडीको अवस्था ठीक नरहेको वा अचानक हावा हुरी आएको जस्ता मौसम गडबड रहेको समेतको कुनै कुरा रहेको देखिँदैन । त्यस्तो रहेको अवस्थामा **competent and careful** चालकसँग झन बढी स्तरको आशा गरिन्छ । त्यसैगरी कमिला, अरिङ्गाल, माउरी आदिले चालकलाई चिलेको वा कसैले हुत्याएको, दुङ्गा आदि हानेको वा चालक अचानक बेहोस भएको वा कान्तिपुर दैनिकको २०७१।३।११ को अङ्कमा बेलायतको अदालतले हाच्छिउँबाट भएको दुर्घटनालाई चालकको गल्ती नमाने जस्तो शारीरिक वा मानसिक समस्यासमेतका दैवी वा काबु भन्दा बाहिरको अवस्था छैन । प्रतिवादीको ट्रकलाई कतैबाट कसैले छेकेको अवस्था पनि छैन न त त्यहाँ सवारीहरूको चाप नै छ । यस अवस्थामा बाटोमा यो यस्तो छ, बाटोको छेउछाउमा अचानकबाट कोही दौडेर आउन सक्छन् वा बाटोमा हिँड्न सक्छन् यसर्थ यो

गाडीको यत्तिको गतिलाई यति मीटरको दूरीमा नियन्त्रित गर्न सकिन्छ र मैले यति दूरीसम्मको सडकलाई सजिलै हेरेर सवारीलाई नियन्त्रणमा लिन सक्छु भनी कानूनले **competent and careful** सक्षम र सतर्क चालकसँग अपेक्षा राखेको हुन्छ । यी सबको पूर्वानुमान गर्न नसक्ने, बाटो र त्यस छेउछाउको परिदृश्य हेर्न नसक्ने र सवारीलाई त्यसअनुरूप आफ्नो नियन्त्रणमा राख्न नसक्ने चालकलाई **competent and careful** चालक मान्न सकिँदैन । कसुरको रोकथाम गर्नु र कसुरदारलाई कडा सजाय गरी थप कसुर गर्ने कसुरदार सतर्क रहोस् भन्ने सजायको निरोधात्मक सिद्धान्तको प्रयोग गर्नु फौजदारी न्यायको एउटा महत्त्वपूर्ण उद्देश्य हुन्छ । यसमा सजायको सुधारात्मक सिद्धान्तको कुनै गुन्जाइस छैन । सवारी दुर्घटनाको दुष्परिणाम जनधनको ठूलो क्षति भएको र जीवनको रक्षा राज्य तथा फौजदारी न्यायको मूल दायित्व भएकोले यसमा माथि उल्लिखित काबु भन्दा बाहिरको परिस्थिति नदेखिएसम्म दयामाया गर्नु भनेको जीवनरक्षाको दायित्वबाट पन्छिनु हो । जति ज्यान लिए पनि फरक पर्दैन, न सवारी अनुमतिपत्र रद्द हुन्छ न खासै आर्थिक भार पर्छ, सजाय पनि साङ्केतिक वा आलङ्कारिक मात्र हुन्छ भन्ने सन्देश प्रवाहित हुनु भनेको अराजकता र दण्डहीनताको सूत्रपात हुनु हो । नेपालमा हवाई दुर्घटना र सडक दुर्घटनाको कहालीलाग्दो अवस्थाले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय छवि पूरै धुमिलिएको छ । कानून र फौजदारी न्यायको सही प्रयोग गरेर यसलाई दुरुत्साहन गर्नु अदालतको दायित्व हो ।

२२. चालकले मृतकलाई हेर्नसमेत असमर्थ भएको, घट्ट्याक आवाज आएपछि पनि

ट्रक नरोकी चरम अक्षमता र गैरजिम्मेवारी देखाएको, निजको हँकाईको स्तरसक्षम र सतर्क चालकको हँकाईको स्तर भन्दा निकै तल्लो रहेको भन्ने निष्कर्षमा यो इजलास पुगेकोले यसरी दायाँबायाँ नहेरी बाटोको विचार नगरी सवारी चलाउँदा यस्ता व्यक्ति र केटाकेटी आदिको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना नरहेको भनी मान्न मिल्दैन । उल्लिखित दुर्घटना जानीजानी भएको होस् वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट भएको होस् उक्त दुईमध्ये कुनै एक कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुन गएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ भन्ने सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ दफाको उपदफा (२) आकर्षित नहुने कुनै कारण छैन । पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णबहादुरलाई उक्त दफा १६१ को उपदफा (३) लाग्ने वा निजले सफाई पाउने कानूनसम्मत आधार रहेको पाइएन ।

२३. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. को निर्माण प्रतिवादीले निज विरुद्धको प्रमाण लोप गर्न नसकोस् र त्यसमा **tamper** नहोस् भन्ने उद्देश्यका साथ अनुसन्धान प्रयोजनका लागि भएको देखिन्छ । मृतकको मृत्यु सवारी दुर्घटनाबाट भएको होइन भनी देखाउनका लागि प्रतिवादीहरूले मृतकको लासलाई सडकबाट तल फालेको र माथि सडकमा समेत रगतमाथि बालुवा छरेको कुरा मिसिलबाट पुष्टि भएको प्रतिवादीहरूको यो कार्य उक्त ४ नं. विपरीतको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई उक्त ४ नं. बमोजिम थप सजाय र प्र.गणेशप्रसाद बस्याललाई सजाय गरेको

पुनरावेदन अदालतको फैसलासँग असहमत हुनुपर्ने अवस्था देखिएन ।

२४. तसर्थ प्रतिवादी कृष्णबहादुर कुँवरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) नं. बमोजिम दुई वर्ष कैद र मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम थप ६ महिना कैदसमेत र प्रतिवादी गणेश बस्याललाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ४ नं. बमोजिम ६ महिना कैद हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६८।३।२८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा करी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल जेठ २७ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : रामप्रसाद बस्याल

निर्णय नं. ११७०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७१।३।११।४
२०६७-CR-०६९९

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला बैतडी, दशरथचन्द
नगरपालिका वडा नं. ९ घर भई हाल
केन्द्रीय कारागार, जगन्नाथ देवल,
काठमाडौंमा थुनामा रहेका नरेन्द्रसिंह धामी
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : सुदर्शनसिंह धामीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउन पाउने न्यायाधीशको स्वविवेकीय अधिकार हो, पक्षको अधिकारको कुरा होइन । अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउनुपर्ने माग पक्षको कानूनी अधिकारभित्रको कुरा नभए पनि मुद्दाको फैसला गर्दा निर्णयकर्ताको चित्तमा सजाय चर्को भएको लागेमा कारण खोली सजाय घटाउन सक्ने नै हुँदा त्यसतर्फ पनि विचार गर्नुपर्ने देखिन आउने ।
- उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार अभियुक्तलाई कानूनले तोकेको भन्दा कम

सजाय गर्नलाई घटित वारदातमा इन्साफ गर्ने हाकिमको चित्तमा भवितव्यको आशङ्का वा अपराध गरेको अवस्था यी दुई तत्त्वमध्ये कुनै एकको विद्यमानता अनिवार्यरूपमा देखिएको हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- फौजदारी अपराध पूर्ण हुन अभियुक्तको आपराधिक मनसाय (Mens Rea) र आपराधिक कार्य (Actus Reus) दोषयुक्त हुनुपर्ने हुन्छ । अर्थात् कुनै पनि वारदातका लागि अभियुक्तले मनसाय प्रेरित भई वारदात घटाउने योजना, षड्यन्त्र, तयारीका चरणहरू पारगरी आपराधिक कार्यको चरणमा पुगेको हुनुपर्ने ।
- बासुलो जस्तो धारिलो जोखिमी हतियारले प्रहार गर्दा मानिस मर्न सक्छ भन्ने पूर्वानुमान (fore see) गर्न सकिने नै कुरा हो । सोविपरीत प्रतिवादीबाट भए गरेको कार्यलाई दुर्भावनायुक्त (Malicious) कार्य नै मान्नुपर्ने ।
- प्रतिवादीले मनसाय प्रेरित भई पूर्व योजना बनाई हत्या गरेको हुन् भन्ने जाहेरवालालगायतका बुझिएका मानिसहरूसमेतबाट कहीं कतै खुलिआएको अवस्था देखिएको छैन । प्रस्तुत वारदातका अन्य प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरूसमेत नहुँदा प्रतिवादीले आफ्नो बयानमा लेखाएको घटनाक्रम अनुसारको कार्यलाई विश्वास मान्नुपर्ने ।
- घटनाक्रमबाट प्रतिवादीले मृतकलाई बासुलोले प्रहार गरेको कार्यमा आत्मरक्षा

(Self defense) को परिवेश पनि हुन सक्छ कि भनी विचार गर्दा आत्मरक्षाका लागि मृतकउपर हतियार प्रहार गरेको हुँ भनी प्रतिवादी स्वयमले भन्न सकेको अवस्था देखिँदै न । आफ्नो बचाउका लागि भाउजूलाई घचेटी ढोका खोली भाग्न सक्ने स्थिति थिएन भनी भन्न सक्ने अवस्था पनि छैन । अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउँदा आत्मरक्षाको हदबाट सोझ मिल्ने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.६)

- महत्त्वपूर्ण पक्ष प्रतिवादीमा आफूले गरेको कार्यका सम्बन्धमा उत्पन्न भएको पश्चातापको भाव हो । मृतकउपर चोट प्रहार गरी निज लडेपछि हुने बेइज्जति सोची आफू बाँच्नुको सार नरहने ठानी आफैँले आत्महत्या गर्ने निर्णयमा पुगी बासुलोले आफ्नो टाउकामा हानेको र बेहोस भएको भन्ने निजको भनाई रहेको र अपराधबाट बन्न भाग्ने उम्कने प्रयत्न नगरी स्वयम् आत्महत्या गर्न प्रयत्न गर्ने व्यक्तिले नियोजितरूपमा भाउजूको हत्यागर्ने कार्य गरेको होला भनी अनुमान गर्न सहज नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ता वविता उप्रेती र विद्वान् वैतनिक
अधिवक्ता हरिशंकर कर्ण
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरू फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री रामेश्वरनाथ अमात्य
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री हरिराम कोइराला
मा.न्या.श्री रत्नबहादुर वागचन
पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्ज

फैसला

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

बाँके जिल्ला, नेपालगन्ज नगरपालिका वडा नं. १२ बाँके गाउँस्थित पूर्व हेमन्त रावलको घर, पश्चिम बाटो, उत्तर नारायण गौतमको जग्गा, दक्षिण शमशेरबहादुर रावलको घर यति चार किल्लाभिन्न पश्चिम मोहडा भएको दुई तले कृष्णप्रसाद भट्टराईको घरको माथिल्लो तलामा ४ कोठा भएको पश्चिम उत्तर साइडको १३ फिट चौडाइ १४ फिट ६ इञ्च लम्बाइ भएको कोठा सोही कोठामा सुदर्शनसिंह धामीले भाडामा लिई बसेको । सो कोठामा रगत लतपत भएको पूर्व खुट्टा पश्चिम शिर भई निर्मला धामीको घाँटी काटिएको अवस्थाको लास । मृतक लासको घाँटीमा ६ इञ्च लामो २ इञ्च चौडाई भएको धारिलो हतियारले काटिएको घाउ सो घाउबाट रगत बगेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल लास प्रकृति मुचुल्का ।

म जाहेरवाला २ नं. नापी गोश्वारामा कार्यरत कर्मचारी भएकाले नेपालगन्ज नगरपालिका वडा नं. १२ स्थित कोठा भाडामा लिई श्रीमती

निर्मला, भाइ नरेन्द्र, साला टेकराज खत्रीसमेत बस्दै आएकोमा मिति २०६५।४।८ गते म कार्यालय गएको समयमा भाइ नरेन्द्रसिंह धामीले मेरी श्रीमती निर्मला धामीलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी कोठाभित्र कर्तव्य गरी मारेकोले कानूनबमोजिम गरी पाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्त ।

मृतक भाउजू निर्मला धामीलाई मैले कर्तव्य गरी मारेको नभई भाउजू आफैले मलाई विभिन्न आरोप लगाई कोठामा बोलाई भित्र पस्नासाथ मेरो घाँटीमा छुरा प्रहार गरी घाँटी रेट्न थालेपछि आफ्नो जीउको रक्षा गर्न प्रतिकार गर्दा निजको मृत्यु भएको हो भन्ने व्यहोराको नरेन्द्रसिंह धामीको बयान कागज ।

मृतकको मृत्यु टाउकोको चोट र काटेको चोटबाट भएको हो भन्ने शव परीक्षण रिपोर्ट ।

ढोका फोडी भित्र पसी हेर्दा जाहेरवालाको श्रीमती घाँटी काटिएको मृत अवस्थामा र भाइ घाँटी रेटी घाइते अवस्थामा थिए । घाइते पनि सोही कोठामा घाइतेअवस्थामा भित्रबाट ढोका बन्द गरी बसेबाट निज नरेन्द्रसिंह धामीले नै धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको घरधनी कृष्णप्रसाद भट्टराईको कागज ।

वारदात मितिमा जाहेरवालाको भाइ नरेन्द्रसिंह धामीले आफ्नो भाउजूलाई कोठा बन्द गरी धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्ने नारायणप्रसाद श्रेष्ठको घटना विवरण कागज ।

नरेन्द्रसिंह धामीले आफ्नो भाउजूलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेका हुन् भन्ने थाहा पाएको हुँ भन्ने शमशेरबहादुर रावल, हर्कबहादुर कुँवर, श्रीमती कमला आचार्यसमेतको

घटना विवरण कागज ।

निर्मला धामी घाँटीमा धारिलो हतियारले काटिएको मृत अवस्थामा भएको र नरेन्द्रसिंह धामी कोठाभित्र घाँटी काटी घाइते अवस्थामा भएका कारण यी नरेन्द्रसिंह धामीले धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी निर्मलालाई मारेका हुन् भन्नेसमेत मृतकको सहोदर भाइ टेकराज खत्री तथा मृतकका बाबु कमलबहादुर खत्रीको घटना विवरण कागज ।

पूर्व बयान गर्दा मैले इन्कारी बयान दिए तापनि भाउजू निर्मला धामीको मैले नै धारिलो हतियार बसुलो प्रहार गरी भुइँमा लडाईं सकेपछि उत्तानो भई बेहोस भएका अवस्थामा बसुलाको धारले काटी कर्तव्य गरी मारेको हुँ भन्ने नरेन्द्रसिंह धामीको ततिम्बा बयान ।

प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीले वारदात मिति २०६५।४।८ गते १ बजेको समयमा डेरा कोठामा कोही नभएको मौका पारी भाउजू निर्मलालाई चक्कु तथा काठ काट्ने बसुलो प्रहार गरी घाँटी रेटी मारेको तथा आफ्नो घाँटी आफैले रेटी घाइते भएको तथ्य स-प्रमाण पुष्टि हुन आएको हुँदा निज प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. बर्खिलाप कसुर अपराधमा ऐ. महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग माग दावी ।

मृतक भाउजू निर्मलालाई मैले कर्तव्य गरी मारेको भए पनि उक्त कसुर अपराध गर्ने उद्देश्य मेरो थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीले सुरू अदालतमा गरेको बयान ।

मेरो पत्नी निर्मला धामीलाई प्रतिवादी

नरेन्द्र धामीले नै बसुला र चक्रुले घाँटी काटी कर्तव्य गरी हत्या गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला सुदर्शन धामीले गरेको बकपत्र ।

घटना विवरणका मानिस तथा जाहेरवालासमेत यस अदालतमा उपस्थित भै यी अभियुक्तले नै मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको भनी बकपत्र गरी दिएको पाइन्छ । निज प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष तथा यस अदालतमा समेत कसुरमा साबित रही बयान गरेको देखिन्छ । निजको बयानलाई मिसिल संलग्न लास जाँच मुचुल्का, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का तथा मौकामा बुझिएका मानिसहरूले गरी दिएको बकपत्रसमेतबाट पुष्टि भएको देखिन्छ । यसरी अभियुक्तले कसुर स्वीकार गरी बयान गरेको र लास प्रकृति मुचुल्का तथा लास जाँच प्रतिवेदनबाट सोको पुष्टि हुन आएकोले निजले कसुर गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरू बाँके जिल्ला अदालतको फैसला ।

मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं., नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१)(२) (३) र धारा ११६(२) तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तको विपरीत गई तथा कानूनको समानता अवलम्बनलाई उपेक्षा गरी, परिस्थितिवश अपराधिक मनसायबिना घटन गएको उक्त घटनामा मलाई कम सजायका लागि राय अभिव्यक्त गर्नुपर्नेमा नगरी सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय हुने भनी ठहर्‍याएको सम्मानित बाँके जिल्ला अदालतको सजाय चर्को र भेदभावयुक्त फैसला बदर गरी न्याय इन्साफ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदक नरेन्द्रसिंह धामीले

पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

मृतक निर्मला धामी यौन उत्तेजनामा आई देवर नरेन्द्रसिंह धामीको कपाल घाँटी मुसारने, म्वाइ खाने, निजको हात आफ्नो स्तनमा लगाउने, टाउको समातेर योनीमा लगाउने जस्ता यौन उत्तेजना बढाउने क्रियाकलाप गरेकी र त्यस्तो कार्य गर्न आफूले नमानेपछि पोल खुल्ने डरले मेरो हत्याको प्रयास गर्दा प्रतिरक्षा गर्ने क्रममा निज मृतकको मृत्यु हुन गएको हो भनी प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीले गरेको साबिती बयान मिसिल सामेल रहेको देखिन्छ । यसबाट मृतक निर्मला धामीको मृत्यु प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीको कर्तव्यबाट नै भएकोमा विवाद नरहे तापनि अपराध घट्टाको परिस्थिति, अपराधिक मनसाय, पूर्वरिसईवि पूर्वतयारी मृत्युको जरिया तथा निज प्रतिवादीको उमेरसमेतको अवस्था विचार गर्दा प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय चर्को पर्न जाने देखिन्छ । उल्लिखित आधार, प्रमाण परिवन्दबाट प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर गरी भएको सुरू बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा प्रतिवादीलाई अ.बं.१८८ नं. बमोजिम १२ वर्ष मात्र कैद गर्नु मनासिब देखिँदा सोहीबमोजिम गर्न जाहेरी फैसला गरिदियोँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जको मिति २०६६।१२।२२ को फैसला ।

मैले सफाइ पाउनुपर्छ भन्ने जिकिर यस पूर्वसमेत नलिई बरू मलाई न्यूनतम् भन्दा

न्यूनतम मात्र कैद सजाय गरिनुपर्ने अवस्था मिसिलमा विद्यमान हुँदा मलाई म थुनामा रहेको अविधमात्र कैद सजाय गर्दा नै ऐनको मनसाय पूरा हुन्छ भन्ने मात्र मेरो पुनरावेदन जिकिर हुँदा यसपूर्वका फैसलाहरूलाई खण्डन गरेको छैन । सुरु बाँके जिल्ला अदालतको फैसलाको तुलनामा पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जको फैसला न्यूनरूपमा मात्र न्यायिक एवम् अल्प मात्रामा मात्र सद्विवेकी भई पूर्णरूपमा समन्यायिक हुन नसकेको हुँदा यो पुनरावेदनपत्र पेस गरेको छु । प्रस्तुत वारदातका सम्बन्धमा मैले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष बयान गर्दा आफूले गरेका सम्पूर्ण तथ्यहरूलाई स्वीकार गरी साबिती बयान गरेको छु । यसरी आफूउपरको कसुरलाई स्वीकार गरी न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग पुर्याउने र अदालतको अमूल्य समय बचाउन मद्दत गर्ने अभियुक्तउपर मुलुकी ऐन, अ.ब. १८८ नं. बमोजिम सजाय घटाइदिने अभ्यास विभिन्न मुद्दामा सर्वोच्च अदालतले प्रतिपादन गरेका सिद्धान्तहरूमा समेत उल्लेख भएको पाइन्छ । मैले गरेको साबिती बयानलाई सजाय घटाउने आधारको रूपमा ग्रहण नै नगरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट मलाई १२ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरी राय व्यक्त गरेको फैसलामा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तहरूको समुचित मूल्याङ्कन नगरी भएको देखिन्छ । मैले भाउजू निर्मलाको कर्तव्य गरी मारुको कारण र उद्देश्यतर्फ अभियोजन पक्ष मौन रहेको छ, कुनै उद्देश्य र कारणबेगर स्वयम् भाउजूको ज्यान लिने कार्य स्वभाविकरूपमा हुनै सक्तैन, मैले भाउजूको हत्या गरेबाट कुनै चीज वस्तु प्राप्त गर्ने वा कुनै हक अधिकार र प्रतिष्ठा प्राप्त हुने भन्ने

अवस्था मिसिलबाट कहीं कतै देखिँदैन । न त भाउजूको हत्या गर्नुपर्नेसम्मको कुनै अदृश्य स्वार्थ नै देखिन्छ । कर्तव्यज्यान जस्तो गम्भीर सङ्गीन अपराधमा अपराध गर्ने व्यक्तिको उद्देश्यलाईसमेत प्रमुखरूपमा विचार गरी ठहरेको कैदलाई अ.ब. १८८ नं. बमोजिम घटाउने प्रचलन रही आएको छ । यसका अलावा अभियुक्तको चरित्र, विगतको आपराधिक प्रवृत्ति, सामाजिक पृष्ठभूमि, पारिवारिक स्थिति, अपराधबाट समाजमा हुन गएको हानि नोक्सानी, कसुर गरेमा पश्चातापको भाव आए नआएको अवस्था, अभियुक्तको उमेरलगायतका तथ्यहरूको सूक्ष्म विश्लेषण गरी अ.ब. १८८ नं. को प्रयोग गर्नुपर्नेमा प्रस्तुत वारदातका सम्बन्धमा माथि उल्लेख गरेका सम्पूर्ण आधारहरूको गम्भीर विवेचना नगरी मलाई १२ वर्षको कैद गर्ने पुनरावेदन अदालतको राय बदर गरी मलाई न्यून भन्दा न्यून सजाय हुनुपर्ने भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेसीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री वविता उप्रेती र विद्वान् वैतनिक अधिवक्ता श्री हरिशंकर कर्णले प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले आफ्नै भाउजू निर्मला धामीको कर्तव्य गरी हत्या गर्नुपर्नेसम्मको पूर्वरिसइवि नरहेको, मृतक निर्मलाले नै देवर नाताका प्रतिवादीलाई आफूसँग अनैतिक सम्बन्ध राख्न यौन उत्तेजक कार्यहरू गर्ने गरेकी र प्रतिवादीले निजको इच्छाबमोजिमको कार्य गर्न इन्कार गरी दाजुलाई भनी दिन्छु भन्दा आफ्नो प्रतिष्ठामा आँच आउन सक्ने र दाजुबाट अपहेलित हुनुपर्ने आशङ्काको कारण पुनरावेदक प्रतिवादीको हत्या

गर्ने मनसायले निजउपर जोखिमी हतियार प्रहार गरी भुइँमा लडाई चक्कुले घाँटी रेट्न लागेको अवस्थामा प्रतिवादीले नजिकको बासुलो टिपी मृतकउपर प्रहार गरेको, सोही बासुलोले आफ्नै टाउकामा प्रहार गरी आत्महत्या गर्ने प्रयास गरेको मिसिल संलग्न तथ्यहरूबाट देखिएको छ । अपराधिक मनसायविहीन कार्यका सम्बन्धमा कसुरमा संलग्न अभियुक्तउपर कानूनले निर्धारण गरेकै बमोजिम सजाय गर्दा फौजदारी न्यायको मनसाय र भावनाविपरीत हुन जान्छ । प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीको उमेर, निजको कसुरमा भएको संलग्नता, परिस्थिति र निजले गरेको पश्चात्तापको भावनासमेतका विपरीत पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट अ.बं. १८८ नं. बमोजिम निजलाई १२ वर्ष कैद गर्ने रायसहित गरेको फैसला मनासिब नहुँदा निज प्रतिवादीको अपराधमा संलग्नता रहेको परिस्थिति र अपराधको जरियासमेतको गम्भीर विश्लेषण गरी निजउपर न्यून भन्दा न्यून सजाय होस् भन्नेसमेत गर्नु भएको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न पुनरावेदनपत्रलगायतका कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा यसमा पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६५।४।८ गते दिनको १:०० बजेको समयमा जिल्ला बाँके, नेपालगन्ज नगरपालिका वडा नं. १२ बाँके गाउँस्थित आफ्नै डेरा कोठामा प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले आफ्नै भाउजू निर्मला धामीको धारिलो हतियार चक्कु तथा बासुलो प्रहार गरी कर्तव्यबाट हत्या गरेको हुँदा प्रतिवादीलाई

मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. को कसुरमा ऐ. महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय हुन माग दावी लिई अभियोगपत्र दायर भएकोमा प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले आरोपित कसुर गरेकोमा मौकामा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष र अदालतमा बयान गर्दासमेत स्वीकार गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले धारिलो हतियार चक्कु तथा बासुलो प्रहार गरेको चोटबाटै मृतक निर्मलाको मृत्यु भएको भन्ने मौकाको जाहेरी दरखास्त र सोही मिलानको जाहेरवालालगायतका मानिसहरूको बकपत्र, प्रतिवादीको साबिती बयान, मौकाको घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का, बरामदी मुचुल्का, शव परिक्षण प्रतिवेदनसमेतबाट समर्थित भएको देखिँदा प्रतिवादी नरेन्द्रसिंह धामीउपर अभियोग मागदावी बमोजिमको कसुर गरेको प्रमाणित भई निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहर गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१।३० मा भएको सुरू फैसला सदर गर्दै अपराध घटनाको परिस्थिति, आपराधिक मनसाय, पूर्वरिसर्इवि, पूर्वतयारी, मृत्युको जरिया तथा प्रतिवादीको उमेरसमेतका आधारमा प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय चर्को पर्ने भई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १२ वर्ष कैद गर्ने रायसहित पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट मिति २०६६।१२।२२ मा भएको फैसलाउपर चित्त नबुझी प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीको प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

३. वारदातस्थलमा भुइँमा रगत लत्पतिएको, मृतक निर्मला धामीको घाँटीमा ६ इन्च लामो २ इन्च चौडाइको धारीलो हतियारले काटिएको घाउबाट रगत बगिरहेको भन्ने मौकाको

घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का, मिति २०६५।४।८ गते अं. दिनको १:०० बजेको समयमा आफ्नो सहोदर भाइ नरेन्द्र सिंह धामीले मेरो श्रीमती निर्मला धामीलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी हत्या गरेको भन्ने किटानी जाहेरी दरखास्त, मृतक निर्मला धामीको काटिएको घाउबाट अत्यधिक रक्तश्राव भई मृत्यु भएको (Cause of death is shock due to excessive hemorrhage from cut injury.) भन्ने शव परिक्षण प्रतिवेदन, प्रतिवादीको साबिती बयान, वारदातमा प्रयोग भएका हतियार बरामद भएको अवस्था, मौकामा कागज गर्ने कृष्णप्रसाद भट्टराईलगायतका मानिसहरूको भनाईसमेतका तथ्य प्रमाणहरूबाट निर्मला धामीको मिति २०६५।४।८ गते कर्तव्यबाट मृत्यु भएको तथ्य स्थापित भएको छ ।

४. उक्त वारदातमा प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीको संलग्नता सम्बन्धमा हेर्दा वारदात मिति र समयमा म भाउजूको कोठामा जाँदा भाउजूले चुकुल लगाएर तिम्रो दाइसँग के के भन्यौ भनेर सिधै बासुलोले टाउकोमा हान्नुभयो र म लडें, भाउजूले चक्कुले मेरो घाँटी रेट्न थाल्नुभयो, मैले त्यो पीडा सहन नसकी छटपटाउँदै यताउति हेर्दा बासुलो भेट्टाएर प्रतिकार गर्दा बासुलोले भाउजूको टाउकोमा लाग्यो र भाउजू लड्नुभयो । मैले घाँटीको पीडा सहन नसकी र बाँचेर पनि अब बेइज्जत हुने भयो भनेर त्यही बासुलोले दुईचोटी आफ्नो टाउँकोमा हाने र त्यसपछि म बेहोस भएँ भन्नेसमेत व्यहोराले प्रतिवादी नरेन्द्र सिंहले मौकामा बयान गरेका र सो बयानलाई अदालतसमक्ष गरेको बयानमा समेत स्वीकार रहेको देखिन्छ । मृतक निर्मला

धामीको घाँटीमा धारीलो हतियारबाट लागेको ६ इन्च लम्बाइ २ इन्च चौडाइको घाउ देखिएको र काटिएको घाउबाट अत्यधिक रक्तश्राव भई मृत्यु भएको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन (Autopsy Report) बाट देखिएको छ । मौकाको जाहेरी दरखास्त, बुझिएका कृष्णप्रसाद भट्टराई, टेकराज खत्री, नारायणप्रसाद श्रेष्ठसमेतका मानिसहरूको कागज वारदातमा प्रयोग भएका हतियारको बरामदी र प्रतिवादीबाट तिनको सनाखत गरिएको अवस्था तथा स्वयम् प्रतिवादीको बयान व्यहोराबाट मृतक निर्मला धामीको कर्तव्य गरी हत्या गर्ने कार्यमा यी प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामी बाहेक अन्य तेस्रो पक्षको संलग्नता रहेको भन्ने देखिएको छैन । सो वारदातमा प्रतिवादीको साबिती बयानलाई मिसिल संलग्न माथि प्रकरणमा विवेचना गरेका तथ्य प्रमाणहरूबाट निर्विवादरूपमा समर्थित गरेको हुँदा यी प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले आरोपित कसुर गरेको पुष्टि हुन आएको छ ।

५. पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीउपर मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १२ वर्ष कैद सजाय गर्ने राय व्यक्त गरेको हकमा सम्म प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीको पुनरावेदन परेको सम्बन्धमा हेर्दा यिनै प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले प्रहार गरेको चोटकै कारण निर्मला धामीको मृत्यु भएको भन्ने तथ्यमा विवाद नरहे तापनि सो कसुरमा निजलाई कानूनले निर्धारण गरेबमोजिमको सजाय गर्दा मर्का पर्न जाने भई कम सजाय गर्न पर्ने हो होइन भन्नेतर्फ विचार गर्दा सो सम्बद्ध कानूनी व्यवस्था मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. ले न्यायकर्तालाई केही स्वविवेकीय अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । जसअनुसार “सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद गर्नुपर्ने भएका

मुद्दामा साबित ठहरे पनि इन्साफ गर्ने हाकिमका चित्तले भवितव्य हो कि भन्ने हुनेसम्मको शङ्काले वा अपराध गरेको अवस्था विचार गर्दा कसुरदारलाई ऐनबमोजिमको सजाय दिँदा चर्को हुने भई घटी सजाय हुनुपर्ने चित्तले देखेमा ऐनले गर्नुपर्ने सजाय ठहराई आफ्नो चित्तले देखेको कारणसहितको खुलासा राय पनि साधक तोकमा लेखी जाहेर गर्नु हुन्छ । अन्तिम निर्णय दिनेले पनि त्यस्तो देखेमा ऐनले हुने सजायमा घटाई तोकन हुन्छ” भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । यस प्रकार अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउन इन्साफ गर्नेको चित्तमा सजाय चर्को हुने लाग्नुपर्ने र त्यसको कारणसम्म बोलन पर्ने हुन्छ । तसर्थ अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउन पाउने न्यायाधीशको स्वविवेकीय अधिकार हो, पक्षको अधिकारको कुरा होइन । अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउनुपर्ने माग पक्षको कानूनी अधिकारभित्रको कुरा नभए पनि मुद्दाको फैसला गर्दा निर्णयकर्ताको चित्तमा सजाय चर्को भएको लागेमा कारण खोली सजाय घटाउन सक्ने नै हुँदा त्यसतर्फ पनि विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो । उल्लिखित कानूनी व्यवस्था अनुसार अभियुक्तलाई कानूनले तोकेको भन्दा कम सजाय गर्नलाई घटित वारदातमा इन्साफ गर्ने हाकिमको चित्तमा भवितव्यको आशङ्का वा अपराध गरेको अवस्था यी दुई तत्त्वमध्ये कुनै एकको विद्यमानता अनिवार्यरूपमा देखिएको हुनुपर्ने हुन्छ ।

६. प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले एकासगोलकी सहोदर भाउजूको के कुन अवस्था परिस्थितिमा हत्या गरेका हुन् भन्ने मिसिल संलग्न तथ्यहरूको सूक्ष्मरूपमा विश्लेषण गरी निर्णयमा पुग्नु न्यायोचित हुने छ । फौजदारी अपराध पूर्ण हुन अभियुक्तको आपराधिक मनसाय (Mens

Rea) र आपराधिक कार्य (Actus Reus) दोषयुक्त हुनुपर्ने हुन्छ । अर्थात् कुनै पनि वारदातका लागि अभियुक्तले मनसाय प्रेरित भई वारदात घटाउने योजना, षड्यन्त्र, तयारीका चरणहरू पारगरी आपराधिक कार्यको चरणमा पुगेको हुनुपर्छ । प्रस्तुत वारदातका सन्दर्भमा प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीले निर्मला धामीलाई मार्नुपर्नेसम्मको पूर्वरिसर्चि मनसाय वा कारण स्पष्टरूपमा खुल्न सकेको देखिएको छैन । तापनि बासुलो जस्तो धारिलो जोखिमी हतियारले प्रहार गर्दा मानिस मर्न सक्छ भन्ने पूर्वानुमान (fore see) गर्न सकिने नै कुरा हो । सोविपरीत प्रतिवादीबाट भए गरेको कार्यलाई दुर्भावनायुक्त (Malicious) कार्य नै मान्नुपर्ने हुन्छ । दुर्भावनायुक्त कार्य भए पनि अ.बं. १८८ नं.को रोहबाट विचार गर्दा भाउजूले अचानक बासुलोले मेरो टाउकामा हिकार्ई म भुईँमा लडेपछि चक्कुले मेरो घाटी रेट्न थालेपछि नजिकै रहेको बासुलोले प्रतिकार गर्दा भाउजूलाई चोट लागेको हो भनी प्रतिवादीको बयानमा उल्लेख भएको र भेरी अञ्जल अस्पतालले गरिदिएको प्रतिवादीको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा टाउकामा ६x२ सी.एम.को चोट लागेको, घाँटीमा काटिएको घाउ रहेको भन्ने देखिँदा निजको भनाइलाई अन्यथा भन्नुपर्ने देखिँदैन । प्रतिवादीले मनसाय प्रेरित भई पूर्व योजना बनाई निर्मलाको हत्या गरेको हुन् भन्ने जाहेरवालालगायतका बुझिएका मानिसहरूसमेतबाट कहीं कतै खुलिआएको अवस्था देखिएको छैन । प्रस्तुत वारदातका अन्य प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरूसमेत नहुँदा प्रतिवादीले आफ्नो बयानमा लेखाएको घटनाक्रम अनुसारको कार्यलाई विश्वास मान्नुपर्ने नै देखियो । घटनाक्रमबाट प्रतिवादीले मृतकलाई बासुलोले प्रहार गरेको कार्यमा आत्मरक्षा (Self

defense) को परिवेश पनि हुन सक्छ कि भनी विचार गर्दा आत्मरक्षाका लागि मृतक निर्मलाउपर हतियार प्रहार गरेको हुँ भनी प्रतिवादीले स्वयमले भन्न सकेको अवस्था देखिँदैन । आफ्नो बचाउका लागि भाउजूलाई घचेटी ढोका खोली भाग्न सक्ने स्थिति थिएन भनी भन्न सक्ने अवस्था पनि छैन । अ.बं. १८८ नं. अनुरूप सजाय घटाउँदा आत्मरक्षाको हदबाट सोचन मिल्ने अवस्था रहेन ।

७. "अपराध गरेको अवस्था" चित्रित गर्ने आधार भनेको अभियुक्तको उद्देश्य र निजको सामाजिक पृष्ठभूमिलाई पनि हेर्नुपर्ने हुन्छ । प्रतिवादीले निर्मला धामीको हत्या गरेबाट कुनै लाभ प्राप्त गर्ने वा कुनै हानि पुर्याउने उद्देश्य लिएको भन्ने तथ्य मिसिल संलग्न आधार प्रमाणहरूबाट कहीं कतै खुलिआएको देखिँदैन । मृतक निर्मला धामीले आफ्नो यौनिक इच्छा पूर्ति गर्न प्रतिवादीलाई विभिन्न यौनजन्य क्रियाकलाप गरी उत्तेजित पार्ने प्रयत्न गर्ने गरेकी र सो उद्देश्य पूर्ति गर्न आफूले इन्कार गरेको, दाजुलाई निजको व्यवहारको जानकारी गराइदिन्छ भन्ने भयत्रासले मेरो ज्यानैसम्म लिने मनसायले आक्रमण गरेकी हुँदा निजैले प्रयोग गरेको हतियारले आफूले मृतकलाई हानेको हो भन्ने प्रतिवादीको भनाई रहेको र सो भनाइलाई अन्य प्रमाणहरूले खण्डित गरेको अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत वारदातको जरिया स्वयम् मृतकलाई नै देखाइएको अवस्था छ । प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामी जाहेरवाला दाजु र मृतक भाउजूसँगै सगोलमा डेरा कोठामा बस्ने गरेका र बी.एड. प्रथम वर्षमा अध्ययनरत १९ वर्षका विद्यार्थी हुन् र निजको विगतको चालचलनसमेत अपराधिक प्रवृत्तिको थियो भनी कतै खुल्न

आएको देखिँदैन । अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष यी प्रतिवादीमा आफूले गरेको कार्यका सम्बन्धमा उत्पन्न भएको पश्चातापको भाव हो । मृतक निर्मलाउपर चोट प्रहार गरी निज लडेपछि हुने बेइज्जति सोची आफू बाँच्नुको सार नरहने ठानी आफैँले आत्महत्या गर्ने निर्णयमा पुगी बासुलोले आफ्नो टाउकामा हानेको र बेहोस भएको भन्ने निजको भनाई रहेको र अपराधबाट बचन भाग्ने उम्कने प्रयत्न नगरी स्वयम् आत्महत्या गर्न प्रयत्न गर्ने व्यक्तिले नियोजितरूपमा भाउजूको हत्यागर्ने कार्य गरेको होला भनी अनुमान गर्न सहज हुँदैन । प्रतिवादीले प्रस्तुत वारदातका सम्बन्धमा भएका सम्पूर्ण घटनाक्रमहरूलाई अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष गरेको बयानमा सविस्तार उल्लेख गर्दै आरोपित कसुर गरेकोमा साबित हुँदै न्यायिक प्रक्रियामा सहयोगसमेत पुर्याएको देखिन्छ । यसरी अदालती काम कारवाहीका सम्बन्धमा सहयोग गर्ने अभियुक्तलाई ऐनबमोजिमको सजायमा कमी गर्नुपर्ने यस अदालतबाट भएका विभिन्न फैसलामा व्याख्या भएको समेत देखिन्छ (नेकाप. २०६१, अङ्क ६, पृष्ठ ७६९, नि.नं. ७३९९, नेकाप. २०५९, अङ्क ५, ६, पृष्ठ ३११, स.अ. बुलेटीन २०६३, वर्ष १५, अङ्क ४, पूर्णाङ्क ३३४, पृष्ठ १३)

८. अतः माथि प्रकरणमा विवेचना गरिएको आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्ने सुरू बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१।३० को फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जको मिति

२०६६।१२।२२ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अब प्रतिवादीलाई अ.बं. १८८ नं. अनुरूप के कति सजाय गर्दा न्यायोचित हुन्छ भनी विचार गर्दा यहाँ अपर्झट घटना घटी सोच विचार नगरी झ्याट्ट बासुलोले हान्दा मृतकको मृत्यु भएको देखिन्छ । यस्तो तत्काल घटना घटेकोमा रिसको झोकमा लाठा, ढुङ्गाले हानेको अवस्थामा ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. ले १० वर्ष कैद हुने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । तर यहाँ बासुलो जस्तो जोखिमी हतियारको प्रयोग भएको कारणले ज्यानसम्बन्धीको महलको १४ नं. लाग्ने स्थिति नरहे पनि सोही १० वर्ष कैदको लगभगमा कैद सजाय हुन न्यायोचित देखिन्छ । वारदातको रोहबाट प्रतिवादीलाई तत्काल रिस उठेको स्थिति पनि नरहेको र प्रतिवादी स्वयम्लाई समेत चोटपटक लागेको स्थिति रहेको तथा अपराधगर्दाको अवस्था, परिस्थिति, मनसाय, तयारी, उद्देश्य, अपराधप्रतिको पश्चातापभाव, प्रतिवादीको उमेर र निजले न्यायिक प्रक्रियामा पुर्याएको सहयोग जस्ता माथि उल्लिखित आधार कारणहरूसमेतलाई मध्यनजर राखी निजलाई १० वर्ष भन्दा कम कैद वर्ष ८ (आठ) हुनु उपयुक्त देखिन आयो । पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जबाट व्यक्त भएको राय नमिली निज प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीलाई कैद वर्ष ८ (आठ) हुने ठहर्छ । अरूमा तपसिल बमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएअनुसार प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा ऐ. महलको १३(१) नं. अनुसार सजाय भई कैदको हकमा अ.बं. १८८ नं. अनुसार ८ (आठ) वर्ष कैद हुने

ठहर भई निज प्रतिवादी मिति २०६५।४।१९ देखि थुनामा रहेको देखिँदा निजलाई मिति २०७३।४।१८ सम्म थुनामा राखी मिति २०७३।४।१९ मा थुनाबाट मुक्त गरी दिनु भनी निज हाल थुनामा रहेको कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल, काठमाडौंमा लेखी पठाई दिनु भनी बाँके जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु-----१ माथि ठहर खण्डमा लेखिएअनुसार प्रतिवादी नरेन्द्र सिंह धामीलाई कैद वर्ष ८ (आठ) हुने ठहर भएकोले सुरु जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसिल खण्ड २ मा उल्लेख भएअनुसारको सर्वस्व गरिरहनु नपरेकोले सर्वस्वको लगत कट्टा गरी दिनु भनी सुरु बाँके जिल्ला अदालतलाई लेखी पठाउनु-----२ प्रस्तुत पुनरावेदन दर्ताको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु-----३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इति संवत् २०७१ साल असार ११ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : केशवप्रसाद घिमिरे

निर्णय नं. ११७१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।२।२७।३
२०६७-CI-१४२३

मुद्दा : लेनदेन ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : पर्सा जिल्ला, पोखरीया
गा.वि.स.वडा नं.३ बस्ने नन्दलाल राउत
कुर्मी

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : पर्सा जिल्ला, पोखरीया गा.वि.स.वडा
नं.३ बस्ने रामचन्द्र सहनी

- सुरु अदालतको फैसला सदर हुन्छ र प्रतिवादीलाई जरिवाना, कैद गरी ठहर गरिँदैन त्यस्तो अवस्थामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) आकर्षित हुने स्थिति रहँदैन । पुनरावेदन अदालतको फैसलामा प्रतिवादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिने भनी उल्लेख गरिएतर्फ विचार गर्दा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था भएको कुरालाई बाहेक गरी पुनरावेदनको म्याद दिने गरी फैसलामा उल्लेख गरिएकै आधारमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) को अवस्थाभित्र परेको भन्न मिल्दैन भने त्यस्तोमा पुनरावेदनको

म्याद दिएको कारणले मात्र पुनरावेदनमा दर्ता हुन सक्ने पनि होइन ।

- सुरु जिल्ला अदालतको फैसलालाई आधारभूतरूपमा पुनरावेदन अदालतबाट परिवर्तन नगरेको अवस्थामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम पुनरावेदन लाग्ने स्थिति नदेखिएको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतको फैसलामा पुनरावेदनको म्याद दिने भनी उल्लेख भएकै आधारमा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्न सक्ने अवस्था नदेखिने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान्
अधिवक्ता जगदीशचन्द्र पाण्डे

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री विष्णुप्रसाद कोइराला

पुनरावेदन फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री एकराज आचार्य

मा.न्या.श्री सुष्मालता माथेमा

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडा ।

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन
अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।७।१५
को फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न

आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

विपक्षीले मसँग घर खर्च गर्नबापत रु.१,०८,०००।- कर्जा लिई सयकडा १० प्रतिशतका दरले ब्याज लगाई साँवा ब्याजसमेत २०५४ सालको माघ महिनाभित्र एकमुष्ट बुझाउने छु भनी मिति २०५४।८।३० गते कपाली तमसुक गरी सहीछाप गरी मलाई दिनुभएकोमा भाखा नाघेपछि पटकपटक माग्दा आज भोलि भनी आजसम्म नदिनु भएको हुँदा कपाली तमसुक भएको मिति २०५४।८।३० गतेदेखि आजसम्मको साँवा ब्याज र मुद्दा फैसला भई बिगो भरिभराउ मितिसम्मको ब्याज तथा कोर्ट फीसमेत विपक्षीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको फिरादपत्र ।

विपक्षीसँग मैले उक्त मिति २०५४।८।३० मा कुनै लेनदेन गरेको छैन । वादीले नमालुम के कस्तो कागजको आधारमा प्रस्तुत मुद्दा गरेका हुन् सक्कल तमसुक देखेका बखत अ.बं.७८ नं. अनुसार सद्दे कीर्तितर्फ सनाखत बयान गर्ने छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

वादीले पेस गरेको सक्कल लिखत देखाउँदा देखें, सुनें । वादीसँग मैले कहिल्यै पनि लेनदेन गरी पैसा लिएको छैन र मैले तमसुक पनि कुनै मितिमा गरेको छैन । उक्त तमसुक कीर्ते हो । विशेषज्ञबाट जाँचाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नन्दलाल राउतले मिति २०६४।६।९ गते सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

लेखक तथा अन्तर साक्षीहरूलाई प्रतिवादीसरह बुझने र ऋणी प्रतिवादीको हस्ताक्षर र ल्याप्चेसमेतको नमूना लिई विवादित सक्कल

लिखतको कारणीको सहीछापसँग भिड्छ भिड्दैन, विशेषज्ञबाट जाँच गराउन राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालामा पठाउने भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु अदालतको आदेश ।

मिति २०५४।८।३० गतेको तमसुक मैले लेखेको हो र निज प्रतिवादीलाई सहीछाप गराई नगदसमेत दिई कागज गराएको हो, तमसुक सद्दे हो, कीर्ते होइन । सोको थैली पचाउने नियतले यस्तो बयान गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको लेखक साक्षी रामप्रसाद महतोले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

सुरु अदालतको आदेशानुसार रेखा तथा लेखा विशेषज्ञबाट जाँच भई आएको जाँच प्रतिवेदन ।

मिसिल संलग्न प्रमाणहरूको विवेचनाबाट यी प्रतिवादीले वादीबाट मिति २०५४।८।३० गतेको लिखतबमोजिम रु.१,०८,०००।- कर्जा लिएको देखिँदा उक्त लिखतबमोजिको साँवा रकम सोको बिगो भरिभराउ मितिसम्मको कानूनबमोजिमको ब्याज र कोर्ट फीसमेत प्रतिवादीबाट वादीले भरी पाउने ठहर्छ भन्ने मिति २०६५।१०।७ गतेको पर्सा जिल्ला अदालतको फैसला ।

सुरु फैसलामा मलाई चित्त बुझेन । वादी दावीअनुसारको साँवा ब्याज बुझाउनुपर्ने होइन । वादीसँग मैले कुनै किसिमको कर्जा लिएको छैन । वादी प्रतिवादीको मुख नमिलेको कुरामा सबुद प्रमाण बुझी इन्साफ गर्नुपर्नेमा कुनै सबुद प्रमाण बुझिएको छैन । तमसुकमा उल्लेख भएको अन्तरसाक्षीलाई नबुझी लिखत साक्षीको बयानको आधारमा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । लिखत परीक्षणको लागि विधिविज्ञान प्रयोगशालामा

पठाएकोमा उक्त लिखतको शिर पुछारको ल्याप्चे छापसँग भएको दस्तखतहरूमा दोहोरो कलम चलाएको भन्ने विशेषज्ञको राय प्रतिवेदनमा प्रष्टरूपमा लेखिएको हुँदा सो प्रतिवेदन आफैमा प्रष्ट नभएको अवस्थामा पुनः चेक जाँच गराउनुपर्ने आवश्यक भएकोमा पुनः जाँच नगराई फैसला गरिएको हुँदा उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण छ । सुरु फैसला उल्टी गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।२।६ गतेको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको पुनरावेदनपत्र ।

वादी दावीको लिखत हेरी सुनी बयान गर्दा तथा लेखक साक्षीसमेत भई कीर्ते लिखत खडा गरेका हुन् भन्ने प्रतिवादीको बयान जिकिर भएकोमा कीर्तेतर्फ केही नबोली सुरुबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई हाजिर हुन आए वा अवधि व्यतीत भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश ।

लिखत परीक्षण गर्ने विशेषज्ञलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५२ बमोजिम बुझनुपर्ने देखिएकोले ललितपुर जिल्ला अदालतमार्फत बकपत्र गर्न रूजु रहेका पक्षहरूलाई तारिख तोकी पठाई बुझी आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा मैले परीक्षण गरी प्रतिवेदन दिएको ठीक साँचो हो, मैले परीक्षण गरेका सम्पूर्ण आधारहरू परीक्षण प्रतिवेदनमा नै खुलाई दिएको छु भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाका सहायक वैज्ञानिक अधिकृत पियुषमान शाक्यले ललितपुर जिल्ला अदालतमा

गरेको बन्द सवाल बकपत्र ।

दावीको लिखतका उपर कीर्तेतर्फ ठहर नगरी सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१०।७ गते भएको फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म उल्टी भई मिति २०५४।८।३० गतेको लिखत सद्दे साँचो ठहर्छ । साँवा र ब्याज तिर्नुपर्ने होइन भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सत्तैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६७।७।१५ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मैले वादीलाई रकम दिई भरपाई गराई ल्याएको भरपाईलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी फैसला भएको तथा कपाली तमसुकमा भएका हस्ताक्षर र ल्याप्चेहरू प्रतिवादीको नमूना ल्याप्चे हस्ताक्षरसँग प्रष्ट भिडेको भन्ने विशेषज्ञको प्रतिवेदनसमेत नरहेको स्थितिसमेतलाई बेवास्ता गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले बदर गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीले यस अदालतमा दिएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता जगदीशचन्द्र पाण्डेले प्रतिवादीले पेस गरेको भरपाई मूल्याङ्कन नगरी र विशेषज्ञको अस्पष्ट प्रतिवेदनको आधारमा गरिएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा निम्नलिखित प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो :

(१) प्रस्तुत मुद्दा प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुने

हो होइन ?

(२) पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसला मिलेको छ छैन ?

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नको निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आउँछ । प्रस्तुत मुद्दा लेनदेन मुद्दाको रूपमा सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा दायर भएको देखिन्छ । रू.१,०८,०००।- को कपाली तमसुकबमोजिम साँवा ब्याज भराई पाउँ भन्ने फिराद दावी भएको प्रस्तुत मुद्दामा लिखत भएको १० वर्ष पुगिसकेको हुँदा सुरु फैसलाले बिगो रू.२,१६,०००।- कायम भएको देखियो । त्यस्तै गरी सुरु जिल्ला अदालतबाट वादीले लिखतबमोजिम बिगो भरी पाउने गरी फैसला भएकोमा प्रतिवादी पक्ष पुनरावेदन गर्न गएको अवस्था देखिन्छ । पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट फैसला हुँदा जिल्ला अदालतको फैसलाबमोजिम नै वादीले बिगो भरी पाउने तर प्रतिवादीले कपाली लिखतलाई कीर्ते भनेतर्फ ठहर गर्नुपर्नेमा सो नगरी फैसला गरेको हुँदा सो हदसम्म जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी फैसला भएको पाइयो । उक्त फैसलाले प्रतिवादीलाई कुनै दण्ड जरिवाना भने गरेको देखिँदैन । यसरी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट भएको फैसलाउपर प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिन्छ ।

३. प्रस्तुत सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतमा कस्ताकस्ता मुद्दामा पुनरावेदन लाग्न सक्छ भन्नेतर्फ भएको कानूनी व्यवस्थालाई हेर्नुपर्ने हुन्छ । जसअनुसार न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ को व्यवस्थालाई हेर्दा पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला वा अन्तिम आदेशउपर

देहायका मुद्दाहरूमा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

(क) पुनरावेदन अदालतले सुरु कारवाही र किनारा गरेको मुद्दा,

(ख) दश वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय भएको मुद्दा, र

(ग) तीन वर्ष वा सो भन्दा बढी कैदको सजाय, पच्चीस हजार रूपैयाँ वा सो भन्दा बढी जरिवाना, पचास हजार रूपैयाँ वा सो भन्दा बढी बिगो भएको वा बिगो नखुलेको मुद्दामा सुरु अदालत निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा केही वा पूरै उल्टी भएको मुद्दामा ।

४. त्यस्तै गरी सर्वोच्च अदालतमा साधक जाहेर भएको मुद्दामा पनि पुनरावेदन लाग्न सक्ने व्यवस्था भएको पाइयो । यसरी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ को उपदफा १(ग) को कानूनी व्यवस्था हेर्दा सुरु अदालत वा निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णयउपर पुनरावेदन अदालतले पुनरावेदनको रोहमा निर्णय गर्दा केही वा पूरै उल्टी भएको मुद्दामा पुनरावेदन लाग्न सक्ने व्यवस्था गरेको पाइयो । वादीको तमसुकी रूपैयाँको साँवा ब्याज भराउने गरी भएको सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको फैसलालाई पुनरावेदन अदालतबाट आधारभूतरूपमा परिवर्तन गरेको पाइँदैन भने यी प्रतिवादीलाई दण्ड जरिवाना पनि गरेको अवस्था छैन ।

५. यी प्रतिवादीले पुनरावेदन गर्न पाउने अवस्था के हो भन्नेतर्फ विश्लेषण गर्दा प्रतिवादीको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालतबाट प्रतिवादीलाई

कीर्तितर्फ नबोलेको भन्ने आधारमा सामान्य उल्टी भने पनि प्रतिवादीलाई जरिवाना गरेको देखिँदैन । जहाँसम्म सुरु अदालतको फैसला सदर हुन्छ र प्रतिवादीलाई जरिवाना, कैद गरी ठहर गरिँदैन त्यस्तो अवस्थामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) आकर्षित हुने स्थिति रहँदैन । अब पुनरावेदन अदालतको फैसलामा प्रतिवादीलाई पुनरावेदनको म्याद दिने भनी उल्लेख गरिएतर्फ विचार गर्दा कानूनमा स्पष्ट व्यवस्था भएको कुरालाई बाहेक गरी पुनरावेदनको म्याद दिने गरी फैसलामा उल्लेख गरिएकै आधारमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) को अवस्थाभित्र परेको भन्न मिल्दैन भने त्यस्तोमा पुनरावेदनको म्याद दिएको कारणले मात्र पुनरावेदनमा दर्ता हुन सक्ने पनि होइन । यस सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट नेपाल सरकार विरुद्ध यादव दवाडी भएको मुद्दामा प्रतिपादित, कुनै अदालतले पुनरावेदनको म्याद दियो वा कुनै क्षेत्राधिकार तोकियो भन्दैमा यो कानूनसम्मत छैन भने त्यसको कुनै अर्थ नहुने (नेकाप.२०६६, नि.नं.८१७८, अङ्क ६, पृष्ठ १०३३) भन्ने सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामा समेत सान्दर्भिक हुने हुँदा सुरु जिल्ला अदालतको फैसलालाई आधारभूतरूपमा पुनरावेदन अदालतबाट परिवर्तन नगरेको प्रस्तुत मुद्दामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम पुनरावेदन लाग्ने स्थिति नदेखिएको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतको फैसलामा पुनरावेदनको म्याद दिने भनी उल्लेख भएकै आधारमा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्न सक्ने अवस्था देखिँदैन ।

६. अब दोस्रो प्रश्नको निराकरणतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीको पुनरावेदनपत्र नै

सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गर्न नमिल्ने अवस्थाको विद्यमानता माथि विवेचित तथ्य, प्रतिपादित सिद्धान्त एवम् कानूनको रोहबाट देखिएको हुँदा उक्त पुनरावेदनको आधारमा मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छु छैन भनी निराकरण गरिरहनुपरेन ।

७. अतः प्रतिवादीले तिर्न बुझाउनुपर्ने दायित्वलाई पुनरावेदन तहबाट सदर भएपछि दुबै अदालतको फैसलाको नतिजा वा परिणाम एउटै भएको मान्नुपर्ने देखिन आयो । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदनपत्र दर्ता हुन नसक्नेमा दर्ता भए पनि न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) तथा अ.बं.१८० नं. बमोजिम प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल जेठ २७ गते रोज ३ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं.९१७२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।३।१९।५
०६८-CR-०१३४

मुद्दा : नकबजनी चोरी ।

पुनरावेदक/वादी : ब्रजमोहनप्रसाद साहको
जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : सप्तरी जिल्ला, राजविराज
न.पा.वडा नं.१ घर भै धनुषा जिल्ला,
जनकपुर न.पा.वडा नं.९ मा डेरा गरी बस्ने
सत्यनारायण दास भन्ने नरसिंह दासको
छोरा भुनचुन भन्ने रोशनदास तत्मासमेत

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ को कानूनी व्यवस्था अनुसार अदालतसमक्ष परीक्षण नभएको साक्षी प्रमाणलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी त्यस्तो प्रमाणलाई आधार बनाई फौजदारी अपराधमा कसुर ठहर्याउन नमिल्ने ।
- अदालतसमक्ष उपस्थित भै परीक्षण नै नभएको साक्षी प्रमाणको अभावमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साबिती बयान र बरामदी मुचुल्काको आधारमा मात्र प्रतिवादीहरूलाई दोषी

मानी आपराधिक दायित्व बहन गराउनु
फौजदारी न्यायको सिद्धान्तसमेतको
प्रतिकूल हुन जाने ।

(प्रकरण नं.४)

- प्रतिवादीहरूले अभियोग माग दावीबमोजिमको कसुर गरेको कुराको पुष्ट्याई वादी पक्षले ठोसरूपमा गराउन सकेको नदेखिएकोले शङ्काको सुविधा प्रतिवादीहरूले पाउने ।

(प्रकरण नं.५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता राम घिमिरे

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५
- चोरीको महलको १४(१)

सुरू फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या.श्री प्रेमबहादुर के.सी.

पुनरावेदनमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री कोमलनाथ शर्मा

मा.न्या.श्री मिहिरकुमार ठाकुर

पुनरावेदन अदातल, जनकपुर

फैसला

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन
अदालत, जनकपुरको मिति २०६७।३।१० को
फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस
अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस भएको

प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यस प्रकार छ :

जिल्ला धनुषा, जनकपुर नगरपालिका वडा नं.४ स्थित ब्रजमोहनप्रसाद साहको पूर्व मोहडा भएको घर रहेको, सो घरमध्ये पूर्व फर्किएको १ तल्ले ३ कोठा रहेको उत्तरतर्फको कोठाको ढोकाको ताला काटिएको, ताला दुई टुक्रा भएको अवस्थामा भुइँमा रहेको, कोठाभित्रको पलङ्ग माथिको बिस्तारा छरिएको, उल्टाएको टेबुलमाथि रहेको अडियो क्यासेटहरू छरिएको, र्याकभित्र रहेको कपडा छरिएको, पलङ्गमुनि ब्रिफकेश थान-१ टुटफुट अवस्थामा खुला भै भित्र कपडा र कागजहरू छरिएको अवस्थामा रहेको, दक्षिण पूर्वबीचको कोठामा ढोकामा लगाएको ताला आधा काटिएको अवस्थामा रहेको, बरन्डामा २१ से.मि. लामो सानो फलामको आरी थान -१ फालिएको अवस्थामा रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

जिल्ला धनुषा, जनकपुर नगरपालिका वडा नं.४ स्थित कमलेश तिवारीको खाली जग्गामा ४०७८०४१ नं.को हिरो साइकल थान-१, रोशनदासको पाइन्टको खल्लिमा क्यू एन्ड क्यू लेखिएको घडी थान-१ बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का ।

२०६३।४।३१ गते १२:३० बजेको समयमा ब्रजमोहनप्रसाद साहको घरमा रोशनदास र राकेश शर्मासमेतले नगद तथा जिन्सी धनमाल चोरी गरी भाग्न लाग्दा छर छिमेकीसमेत भई लखेट्दा नचिनेका २ जना भाग्न सफल भएको र रोशनदास र राकेश शर्मा फेला परेकोमा निजहरूलाई नियन्त्रणमा लिई यसै साथ दाखिल गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी निरीक्षक

सनद बिक्रम मल्लको प्रतिवेदन ।

मेरो घर कोठाभित्रबाट ब्रिफकेशमा राखेको नगद रु.१,४२,०००।-टेबुलमाथि राखेको मूल्य रु.१,०००।-पर्ने क्यू एन्ड क्यू सुपेरियर घडी थान-१ समेत चोरी भागेको हुँदा मलगायतका मानिसहरूले चोरलाई पिछ्या गरी लखेट्दै जाँदा नचिनेका २ जना चोर भागी फरार भएको र रोशनदास र राकेशदास शर्मालाई मसमेतले पक्राउ गरी नियन्त्रणमा लिई प्रहरी कार्यालयमा जानकारी गराउन आएको छु भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

टेबुलमा रहेको घडी रोशनदासले चोरी गरी खल्लिमा राखेको हो । सो टेबुलमाथि जाहेरवालाको नागरिकता फेला परेकोमा च्याती दिएको हो । अर्को कोठाको ताला काटिरहेको अवस्थामा जाहेरवाला घरमा आइपुगी हामीलाई देखी चोर चोर भनी हल्ला गर्दा हामी दुबैजना घरबाट निस्की भाग्न लाग्दा छिमेकका मानिसहरूले हामी दुबैजनालाई समाती कुटपीट गरी नियन्त्रणमा लिई राखेको, प्रहरी कर्मचारीहरू पुगी दुबैजनालाई पक्राउ गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राकेश शर्मा ठाकुरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी राकेश शर्माको उक्त बयानलाई पूर्ण समर्थन गरी सोही मिलान हुने गरी प्रतिवादी रोशनदासले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

बरामद भएको घडी थान-१ मेरो हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला ब्रजमोहनप्रसाद साहले गरिदिएको सनाखत कागज ।

निज चोरलाई लखेट्दै जाँदा २ जना नचिनेका चोरहरू भाग्न सफल भए र २ जना

चोरहरू पक्राउ परेकोमा निज चोरहरूलाई नियन्त्रणमा लिई प्रहरी कार्यालयमा जानकारी गराउँदा प्रहरी कर्मचारीहरू आईपुग्दा निज चोरहरूको नाम, थर, वतन सोधदा राकेश शर्मा र रोशनदास बताएको, निजहरूको तलासी गर्दा रोशनदासको पेन्टको खल्लीबाट जाहेरवालाको कोठाबाट चोरी गरेको घडी थान-१ बरामद भएको हो । निजहरूले जाहेरवालाको घरको ताल्चा काटी रु.१,४२,०००। नगद र घडी थान-१ चोरी गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको घटना विवरण कागज ।

सङ्कलित सबुद प्रमाणबाट प्रतिवादी भुनचुन भन्ने रोशनदास र राकेश शर्मा ठाकुरले मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ नं.र ३ नं.को कसुर गरेको देखिन्छ । अतः प्रतिवादी भुनचुन भन्ने रोशनदास र राकेश शर्मा ठाकुरलाई रु.१,४३,०००।- बिगो कायम गरी मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १४(१) बमोजिम सजायको माग दावी गरिन्छ । मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १०(३) नं. र २१ नं. बमोजिम जाहेरवालाको बरामद भएको घडी जाहेरवालालाई दिलाई भराई दिन हुन र बरामद हुन नसकेको बिगो रु.१,४२,०००।- प्रतिवादी भुनचुन भन्ने रोशनदास र राकेश शर्मा ठाकुरबाट जाहेरवालालाई दिलाई भराई दिन हुन माग दावी गरिन्छ । अन्य २ जना प्रतिवादीहरूको नाम, थर, वतन खुल्न आएको नदेखिँदा पछि नाम, थर, वतन खुल्न आई निर्णयका लागि पेस भएमा कानूनबमोजिम हुने नै हुँदा पक्राउ परेको प्रतिवादी भुनचुन भन्ने रोशनदास र राकेश शर्मा ठाकुरलाई यसै अभियोगपत्र साथ पेस गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

अभियोगदावी अनुसार मलाई सजाय

हुनुपर्ने होइन । म निर्दोष छु । मउपरको अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राकेश शर्मा ठाकुरले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

प्रहरीको कुटाईबाट बचनका लागि मैले सही छापसम्म गरेको थिएँ । प्रहरीले मनोमानीरूपमा लेखिएको उक्त बयान व्यहोरा झुठ्ठा हो । म विद्यार्थीको भविष्य अन्धकारमा पार्नका लागि मेरो विरुद्ध षड्यन्त्र गरिएको हो । मैले अभियोग दावीको कुनै कसुर अपराध नगरेको हुँदा मउपरको झुठ्ठा अभियोग दावीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रोशनदासले अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट यी प्रतिवादीहरू बेकसुर हुन् भनी विश्वास गर्ने मनासिब आधार रहे भएको नदेखिएकोले पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाल अ.बं.११८ को देहाय ५ र १० समेतअनुसार प्रतिवादी रोशनदास र राकेश शर्माबाट जनही रु.१,५००।- नगद वा सो बराबरको जेथा धरौटी दिए लिई पुर्पक्ष निमित्त तारिखमा राख्ने, दिन नसके नियमानुसार सिधा खर्च खान पाउने गरी अ.बं.१२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जा दिई पुर्पक्षको निमित्त थुनामा राख्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति ०६३।५।१३ मा भएको थुनछेक आदेश ।

राकेशले रूपैयाँ घडी चोरेको छैन । उसमाथि लागेको आरोप झुठ्ठा हो । बिहान १० बजे साँगसाँगे थियोँ । ११, १२ बजेतिर ४, ५ जना प्रहरीले पक्रेर भ्यानमा हाली लगेको हो, उसकै घरबाट उसलाई समातेर लगेको हुनाले मैले प्रत्यक्ष देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राकेश शर्माको साक्षी प्रभात मण्डल र गणेशप्रसाद

भट्टराईको एकै मिलान व्यहोराको बकपत्र ।

मिति ०६३।४।३१ गते म आफ्नै घरमा थिएँ । रोशनदास बिहान १० बजेतिर मेरो घरमा आएका थिए, रोशनदासले चोरी गरेको छैन । चोरी गरेको आरोप झुठ्ठा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रोशनदासका साक्षी विजयकुमार साह, रामहृदय यादवको एकै मिलानको बकपत्र ।

अभियोगपत्रको माग दावीमा उल्लेखित नगद रु.१,४२,०००।- बाहेक मिसिल संलग्न बरामदी मुचुल्कामा उल्लेखित बरामद भई मूल्य रु.१,०००।- पर्ने क्यू एन्ड क्यू घडी थान-१ सम्म प्रतिवादीहरूले चोरी गरेको ठहर्छ । प्रतिवादीहरूबाट बरामद हुन नसकेको अभियोग दावीमा उल्लेख गरेको विगो रु.१,४२,०००।- बढी दावी गरेको ठहर्छ । प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १४(१) नं. बमोजिम जनही ०।१।१५ एक महिना १५ दिन कैद र रु.१,५००।- अक्षरेपी एक हजार पाँच सय रूपैयाँ जरिवानासमेत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६३।१२।४ को फैसला ।

बरामदी मुचुल्का रीतपूर्वकको नभएको, सोमा बसेको साक्षीहरूको बकपत्र हुन सकेको छैन, सो मुचुल्कालाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ अनुसारको कागज हो भनी भन्ने अवस्था छैन । तसर्थ धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दावीबाट सफाई पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रोशनदास तत्माको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीहरूले अदालतसमक्ष कसुर गरेकोमा पूर्णरूपमा इन्कारी बयान गरेको र

जाहेरवाला तथा बरामदी मुचुल्काका मानिसहरूलाई वादीले अदालतसमक्ष उपस्थित नगराएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई कसुर ठहर गरेको सुरु धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको परिप्रेक्ष्यमा फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.बं.२०२ नं. समेतबमोजिम विपक्षीलाई सूचना दिई नियमानुसार गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति ०६६।१।५ को आदेश ।

प्रतिवादीहरूले अदालतसमक्ष बयान गर्दा कसुर गरेको कुरामा इन्कारी रहेको तथा जोहेरवाला तथा बरामदी मुचुल्काका मानिसहरूलाई वादीले अदालतसमक्ष उपस्थित गराई बकपत्र गराउन सकेको देखिँदैन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ बमोजिम साक्षी प्रमाण अदालतसमक्ष परीक्षण नभएको अवस्थामा त्यस्तो प्रमाणलाई आधार बनाई फौजदारी अपराधमा कसुर ठहरयाउन नहुने फौजदारी न्यायको सिद्धान्त हो । फौजदारी मुद्दामा कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षको हुने कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ मा प्रष्ट उल्लेख भईरहेको अवस्थामा प्रस्तुत मुद्दामा सोबमोजिम आरोप कसुर प्रमाणित हुन नसकेको देखिँदा धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला कानून र न्यायसङ्गत नदेखिँदा धनुषा जिल्ला अदालतबाट सजाय गर्ने गरी मिति २०६३।१२।४ मा भएको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी रोशनदास तत्माले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्छ । अर्को प्रतिवादी राकेश शर्माले पुनरावेदन नगरेको देखिँदा अ.बं.२०५ नं.बमोजिम निजले समेत आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।३।१० को पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला ।

प्रतिवादीहरूउपर किटानी जाहेरी परेको

प्रस्तुत मुद्दामा घटनास्थल तोडफोड भएको देखिएको र चोरी गरिएको प्रमाणित हुने कुरा घटनास्थल मुचुल्काबाट देखिएको, प्रतिवादीहरूको साथबाट साइकल र घडी बरामद भएको बरामदी मुचुल्काबाट देखिएको, दुबैजना प्रतिवादीहरू अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष साबित रही बयान गरेको अवस्थासमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको घरको ताला फोडी धनमाल चोरी गरेको पुष्टि हुँदाहुँदै पनि मिसिल संलग्न प्रमाणहरूको उचित मूल्याङ्कन नगरी प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला कायम गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरु र पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरियो । वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री राम घिमिरेले प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूउपर किटानी जाहेरी परेको, दुबैजना प्रतिवादीहरू अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष साबित रही बयान गरेका, प्रतिवादीहरूको साथबाट साइकल र घडी बरामद भएको बरामदी मुचुल्काबाट देखिएको र घटनास्थल तोडफोड भएको देखिएबाट प्रतिवादीहरूले जाहेरवालाको घरको ताला फोडी धनमाल चोरी गरेको पुष्टि भएको अवस्थामा निजहरूलाई सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीहरूलाई सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाबमोजिम

सजाय हुनपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको उपर्युक्त बहससमेत सुनी पुनरावेदनसहितको मिसिल संलग्न कागजात प्रमाण अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति ०६७।३।१० को फैसला मिलेको छ छैन वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मुलुकी ऐन, चोरीको महलको १ नं. र ३ नं.को कसुर गरेको भनी प्रतिवादीहरूलाई चोरीको महलको १४(१) नं.बमोजिम सजायको माग दावी रहेकोमा दुबैजना प्रतिवादीहरूलाई जनही डेढ महिना कैद र रु.१,५००।- जरिवानासमेत हुने गरी धनुषा जिल्ला अदालतले गरेको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परी निणयार्थ पेस भएको देखियो ।

३. प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष आरोपित कसुरमा साबित भै बयान गरेको भए तापनि अदालतमा आई बयान गर्दा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साबिती बयान इच्छाविपरीत गराइएको भनी आरोपित कसुरमा इन्कार रहेको देखिन्छ । प्रतिवादी रोशनदासले Hero Hawk साइकल आफ्नै भएको र बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएको सामानमध्ये Q & Q घडी मेरो साथबाट बरामद भएको होइन भनी अदालतसमक्ष बयान गरेको देखिन्छ भने प्रतिवादी राकेश शर्माले बरामदी मुचुल्काको

सम्बन्धमा मलाई केही पनि थाहा छैन भनी बयान गरेको पाइन्छ । प्रतिवादीहरू रोशनदास र राकेश शर्माका साक्षीहरू विजयकुमार साह, राम हृदय यादव, प्रभात मण्डल र गणेशप्रसाद भट्टराईले यी प्रतिवादीहरू आरोपित कसुर गर्ने खालका व्यक्तिहरू होइनन् भनी अदालतसमक्ष बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

४. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम “फौजदारी मुद्दामा आफ्नो अभियुक्तको कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादीको हुनेछ” भन्ने कुरा उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा अभियोगपत्रको प्रमाण खण्डमा उल्लेखित जाहेरवाला, प्रतिवेदक, बरामदी मुचुल्कामा बस्ने व्यक्तिहरू, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्कामा बस्ने व्यक्तिहरू तथा मिति २०६३।५।८ गते खुलाई कागज गर्ने व्यक्तिहरू समेत र प्रतिवादीका साक्षीसमेत बुझ्नु भनी धनुषा जिल्ला अदालतबाट आदेश हुँदासमेत वादी पक्षले आदेशानुसारका मानिसहरूलाई अदालतसमक्ष उपस्थित गराई बकपत्रसमेत गराउन सकेको देखिँदैन । त्यसै गरी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ मा “कुनै काम, घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा भएको तहकिकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम तयार भएको कुनै लिखतमा उल्लेख भएको कुनै कुरा सो कुरा व्यक्त गर्ने व्यक्ति साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भै बयान गरेमा प्रमाणमा लिन हुन्छ” भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । उल्लेखित कानूनी व्यवस्था अनुसार अदालतसमक्ष परीक्षण नभएको साक्षी प्रमाणलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी त्यस्तो प्रमाणलाई आधार बनाई फौजदारी अपराधमा कसुर ठहर्याउन मिल्ने हुँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा

प्रतिवादीहरूले अदालतमा आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गरेका छन् भने यस्तो अवस्थामा अदालतसमक्ष उपस्थित भै परीक्षण नै नभएको साक्षी प्रमाणको अभावमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साबिती बयान र बरामदी मुचुल्काको आधारमा मात्र यी प्रतिवादीहरूलाई दोषी मानी आपराधिक दायित्व बहन गराउनु फौजदारी न्यायको सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल हुन जाने हुन्छ ।

५. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूले अभियोग माग दावीबमोजिमको कसुर गरेको कुराको पुष्ट्याई वादी पक्षले ठोसरूपमा गराउन सकेको नदेखिएकाले शङ्काको सुविधा प्रतिवादीहरूले पाउने नै हुँदा प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसुरमा सजाय गर्ने गरी सुरु धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।१२।४ मा भएको फैसला उल्टी गरी निजहरूलाई आरोपित कसुरबाट सफाई दिने गरी मिति २०६७।३।१० मा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल असार १९ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : मनोज श्रेष्ठ

निर्णय नं. ९१७३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।३।१९।५
०६८-CR-०१६६

मुद्दा : सवारी ज्यान ।

पुनरावेदक/वादी : कृष्णबहादुर श्रेष्ठको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : गुल्मी जिल्ला, गैँडाकोट वडा
नं ७ घर भई मध्यपश्चिम पृतना मेडिकल
गण महाङ्कालस्थान काठमाडौंमा अ.म.पदमा
कार्यरत् ठगबहादुर कार्की

- प्रतिवादीले मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानी
जानी लापरवाही साथ जीप चलाएको
कारणले दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु
भएको पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा
दुर्घटना भएपछि प्रतिवादीले मृतकलाई
बचाउन आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगरी
भागैको भन्ने आधारमा मात्र सवारी तथा
यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा
१६१(२) को कसुर अपराध गरेको भनी
मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान्
उपन्यायाधिवक्ता राम घिमिरे

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन,
२०४९ को दफा १६१

सुरू फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री कुमारप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री मोहनप्रसाद घिमिरे

मा.न्या.श्री पुरूषोत्तम भण्डारी

फैसला

न्या.देवेन्द्रगोपाल श्रेष्ठ : पुनरावेदन
अदालत, पाटनको मिति २०६६।७।२४ को
फैसला यस अदालतबाट न्याय प्रशासन ऐन,
२०४८ को दफा १२ बमोजिम दोहोर्याई हेर्ने
निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दायर भई
निर्णयार्थ पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य
र ठहर यस प्रकार छ :

मिति २०६४।१।४ गते बिहान अन्दाजी
५ बजेको समयमा मर्निडवाक्मा जानुभएको मेरो
माइला बुबा वर्ष ६५ को भिमबहादुर श्रेष्ठलाई
ललितपुर जिल्ला, ल.पु.उप म.न.पा.वडा नं.१५
स्थित सातदोबाटो नजिक बाटोमा पुग्दा तत्काल
नम्बर थाहा नभएको गाडीले ठक्कर दिई टाउकोमा
समेत गम्भीर चोट लागी घाइते भई मर्निडवाक्मा
सँगै हिँडेका रामबहादुर लिम्बुले हल्ला खल्ला
गरी स्थानीय मानिसहरू र प्रहरीसमेत जम्मा भई

उपचारको लागि पाटन अस्पतालमा ल्याउँदा मृत्यु भइसकेको भन्ने डाक्टरहरूबाट जानकारी पाएकोले मृतक माइला बुबाको लासलाई मुर्दा घरमा राखी जाहेरी दिन आएको छु । ठक्कर दिई घाइते बनाई मृत्यु गराउने गाडीको खोजतलास गरी कानूनी कारवाही गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णबहादुर श्रेष्ठको जाहेरी दरखास्त ।

टाउकोको कपालमा रगत लागी लत्पतिएको छाम्दा भित्री हड्डी खप्पर फुटेको जस्तो रहेको, निधारमा रगत लागेको, नाकबाट रगत बगी सुकेको, मुखबाट रगत निस्केको, बायाँ कानको लोतीको भाग च्याती रगत निस्किएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठको लास जाँच मुचुल्का ।

मिति २०६४।१।४ गते बिहान विरामी लिई विरेन्द्र अस्पताल छाउनी, काठमाडौंमा पुर्याई छाउनी अस्पतालबाट मध्यपश्चिम पृतना मेडिकल गण महाङ्कालस्थान, काठमाडौंमा आउने क्रममा कलङ्की हुँदै चक्रपथ घुम्दै कोटेश्वर हुँदै जान भनी बा.१ झ ६९७७ नं. को गाडी जीप चलाई आउने क्रममा बिहान अन्दाजी ५ बजेको समयमा ल.पु. जि., ल.पु.उप म.न.पा.वडा नं.१५ सातदोबाटो नजिक सडकमा आइपुगेको थिएँ । बिहानपख गाडीको आवत जावत कम भएको हुँदा दायाँ साइड खाली भएकोले दायाँ साइड च्यापी जान खोज्दा मैले चलाएको बा.१ झ ६९७७ नं.को गाडी पिच सडकबाट अन्दाजी ४ फिटबाहिर गई फुटपाथमा हिँडिरहेका मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठलाई जीपको ठक्कर लागी उछिट्टिएर लड्न गएपछि म आफ्नो उक्त गाडी त्यही दायाँ मोडी कोटेश्वर हुँदै पश्चिम पृतना मेडिकल गण महाङ्कालस्थान, काठमाडौंमा गई उक्त गाडी सोही गणमा राखेको

हुँ । मैले चलाएको गाडीको ठक्करबाट लाग्न गएको गम्भीर चोटबाट मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीको अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष भएको बयान कागज ।

टाउकोमा लागेको गम्भीर चोटको कारणबाट भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

जीपको ठक्करबाट मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका रामबहादुर लिम्बुले गरेको कागज ।

जीपले भिमबहादुर श्रेष्ठलाई ठक्कर लागी घाइते भई सोही जीपको ठक्करबाट निजको मृत्यु भएको हो भन्ने एकै मिलान व्यहोराको ललितबहादुर कार्कीसमेतको घटना विवरण कागज ।

यसमा प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीले चलाएको जीपले भिमबहादुर श्रेष्ठलाई ठक्कर दिई सोही चोटबाट निजको मृत्यु भएकोले निज प्रतिवादी ठगबहादुरलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १३३, १४७ र १६१(२) अनुसार सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग मागदावी ।

मिति २०६४।१।४ गते बिहान अन्दाजी ५ बजेको समयमा मैले चलाएको बा.१ झ ६९७७ नं.को महेन्द्र जीपको ठक्करबाट भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको हो । मैले कुनै जानी जानी ठक्कर दिएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीले अदालतमा गरेको बयान ।

भिमबहादुर श्रेष्ठ बिहान मर्निडवाक् गर्न हिँडिरहेको अवस्थामा यी प्रतिवादीले चलाएको जीप रड साइडमा गई ठक्कर दिएका कारण निजको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला

कृष्णबहादुर श्रेष्ठसमेतले गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादीले रड साइडमा गई सडकछेउमा हिँडेका मानिसलाई ठक्कर दिएर मानिस मर्न गएको कुरा स्थापित हुन आयो । अब अभियोजन पक्षले कसैले कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने जानी जानी लापरवाही गरी सवारी चलाई मानिस मर्न गएको भनी सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१ को उपदफा २ बमोजिम दावी लिएतर्फ विचार गर्दा बिहानको समयमा “मर्निडवाक” गर्दा मानिसहरूले बाटो काट्न लाग्दा दाहिने मोडिन परेको र सो दुर्घटना घट्न गएको अवस्था देखिन्छ । यसरी घटना घट्दाको अवस्थासमेतलाई विचार गर्दा लापरवाही गरी उपरोक्त अवस्था रहेको भन्ने नदेखिएको हुँदा वारदात हुँदाको अवस्था र परिस्थितिलाई विचार गर्दा यी प्रतिवादीउपरको उक्त दफा १६१(२) अनुसारको अपराध गरेको नठहरी ऐ.दफा १६१ (३) बमोजिमको अवस्थामा सो वारदात घट्न गएको हुँदा ऐ. दफाबमोजिम यी प्रतिवादीलाई कैद महिना ६ (छ) सजाय हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६४।५।१३ को फैसला ।

मौकामा तयार भएको सडक दुर्घटना प्रतिवेदनबाटसमेत यी प्रतिवादीले रड साइडमा गई दुर्घटना गराएको भन्ने देखिएको अवस्थालाई स्वीकार गर्दै निजले मौकामा र अदालतसमक्ष बयान गर्दा आफूले बायाँ साइड च्यापी गएको र मृतकलाई आफूले हाँकेको जीपले ठक्कर दिई मानिस मर्न गएको भन्ने उल्लेख गरेको तथा मृतकसँग साथै बिहान घुम्न गएका चश्मदीद रामबहादुर लिम्बुले समेत गाडीले रड साइडमा

आई ठक्कर दिएर भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको हो भनी बकपत्र गरेको अवस्था र बयानलाई अदालतसमक्षको बयानमा सनाखत गराउँदा सो व्यहोरा र सहीछाप आफ्नै हो भनी स्वीकार गरेबाट निजले लापरवाहीबाट चलाएको भन्ने पुष्टि हुन्छ । यसर्थ निजलाई माग दावीबमोजिम सजाय नगरेको सुरुको फैसला सो हदसम्म बदर गरी निजलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी ठगबहादुरले चलाएको बा.१ झ ६९७७ नं. को जीपले भिमबहादुर श्रेष्ठलाई ठक्कर दिई सो चोटबाट मृत्यु भएको कुरामा विवाद देखिँदैन । अब उक्त जीपले के कसरी ठक्कर दियो त भनी मिसिल अध्ययन गर्दा सातदोबाटोबाट कोटेश्वरतर्फ जीप गुड्दा दाहिनेतर्फ रड साइड हुनेमा बिहान सडक खुला भै आफ्नो साइड बायाँतर्फ स्पीडमा हिँडीरहेको अवस्थामा मर्निडवाकमा हिँड्ने मानिस बाटो काट्दा सो दुर्घटना भएको कुरा पुष्टि हुन आयो । गाडी चलाउँदा अगाडि पछाडि हेर्नुपर्ने दायित्व चालकको दायी बायाँ हेरी काट्नुपर्ने दायित्व यात्रुको पनि हुनुपर्नेमा सो अनुसार दुबै पक्षबाट पालन भएको देखिन आउँदैन । उक्त घटना बाटो काट्दा भएको देखिँदै सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) को वारदात देखिँदा सोही ऐनको सोही दफाबमोजिम ६ महिना कैद गर्ने गरी सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६४।५।१३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।७।२४ को

फैसला ।

प्रतिवादीले मौकामा र अदालतमा बयान गर्दासमेत बायाँ साइडबाट गाडी चलाउनुपर्नेमा गलत साइड दायाँ साइड च्यापी गाडी चलाएको कारण दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको कुरा स्वीकार गरी बयान गरेको, उक्त दुर्घटना मृतकले बाटो काट्दा भएको नभई दायाँ साइडमा हिँडिरहेको अवस्थामा ठक्कर दिएको, प्रहरीमा कागज गर्ने रामबहादुर लिम्बुले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले चलाएको गाडी विपरीत दिशाबाट आई ठक्कर दिई टाउकोमा चोट लाग्न गएको हो भनी किटानी गरी दिएसमेतबाट प्रतिवादीको लापरवाहीजन्य कार्य भएको र सोको परिणाम सवारी दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको देखिएको अवस्थामा मिसिल संलग्न प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन र विवेचना हुन नसकी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा दोहोरयाउने निस्सा प्रदान गरी उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा परेको निवेदन ।

यसमा घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का र प्रतिवादीको बयानबाट गाडी गलत साइडमा गई दुर्घटना भएको भन्ने कुरा स्थापित भएको र गाडी दुर्घटनापश्चात प्रतिवादी भागेको कुरा घटनास्थल स्केचबाट देखिएको अवस्थामा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) को अभियोग दावी रहेकोमा दफा १६१(३) को प्रयोग गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा अ.बं. १८४क. नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को प्रतिबन्धात्मक अवस्था

अनुसार प्रमाण मूल्याङ्कनमा त्रुटी गरेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम दोहोरयाउने निस्सा प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।४।१३ मा भएको यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसीसूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरू र पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरियो । वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री राम घिमिरेले प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष बयान गर्दा गलत साइडबाट गाडी चलाएको कारण दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको कुरा स्वीकार गरी बयान गरेको, प्रतिवादी गाडी दुर्घटनापश्चातको कर्तव्य पूरा नगरी भागेको अवस्थामा उक्त कुराको मूल्याङ्कन नगरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी यी प्रतिवादीलाई अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय हुनपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको उपर्युक्त बहससमेत सुनी पुनरावेदनसहितको मिसिल संलग्न कागजात प्रमाण अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति ०६६।७।२४ को फैसला मिलेको छ छैन ? वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचारगर्दा, प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीले चलाएको जीपले भिमबहादुर श्रेष्ठलाई ठक्कर दिई सोही चोटबाट निजको मृत्यु भएकोले प्रतिवादी ठगबहादुरलाई सवारी

तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १३३, १४७ र १६१ (२) अनुसार सजाय गरी पाउँ भन्ने अभियोग मागदावी भएकोमा सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम ६ महिना कैद गर्ने गरी सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा मुख्यतः गम्भीर कानूनी त्रुटी भएको र कानूनको गलत किसिमले व्याख्या गरेको हुँदा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा पाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको देखियो ।

३. प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीले चलाएको जीपले सातदोबाटोबाट कोटेश्वरतर्फ दाहिनेतर्फको सडक पेटीमा हिडिरहेका मृतकलाई ठक्कर दिई मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको कुरा जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन, मौकामा तयार भएको दुर्घटना प्रतिवेदनबाट देखिएको, प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा आई बयान गर्दासमेत आफूले गाडी चलाउँदा दायाँ साइड खाली भएकोले दायाँ साइड च्यापी जान खोज्दा सडक छेउमा हिडिरहेका मानिसलाई ठक्कर दिई मृतक भिमबहादुरको मृत्यु भएको भनी बयान गरेको र सो बयानलाई समर्थन हुने गरी मृतकसँग साथै घुम्न गएका चस्मदीद रामबहादुर लिम्बुले बकपत्र गरिदिएसमेतबाट मिति २०६४।१।४ गते यी प्रतिवादीले चलाएको बा.१ झ ६९७७ नं.को जीपले ठक्कर दिई भिमबहादुर श्रेष्ठ घाइते भई चोट लागी सोही चोटका कारण मृतक भिमबहादुर

श्रेष्ठको मृत्यु भएको भन्ने कुरामा विवाद रहेको देखिएन ।

४. सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(२) मा “कसैले कुनै सवारी चलाएबाट कुनै मानिसलाई किची, ठक्कर लागी वा कुनै किसिमले सवारी दुर्घटना भई सवारीमा रहेको वा सवारीबाहिर जुनसुकै ठाउँमा रहे बसेको मानिस त्यस्तो दुर्घटनाका कारणबाट तत्कालै वा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलमा उल्लिखित म्यादभित्र मरेमा त्यस्तो कार्य ज्यान मार्ने मनसाय लिई गरेको नभए तापनि त्यसरी सवारी चलाउँदा कसैको ज्यान मर्न सक्ने ठूलो सम्भावना छ भन्ने कुरा जानी जानी वा लापरवाही गरी सवारी चलाएको कारणबाट सवारी दुर्घटना हुन गई त्यसैको कारणबाट कुनै मानिसको मृत्यु हुनगएको रहेछ भने त्यसरी सवारी चलाउने व्यक्तिलाई कसुरको मात्रा अनुसार दुई वर्षदेखि दश वर्षसम्म कैद हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम अभियोग माग दावी पुष्टि हुनको लागि प्रतिवादीले मान्छे मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी लापरवाही तवरले सवारी चलाएको कारणले दुर्घटना भई कुनै पनि मानिसको मृत्यु भएको हुनुपर्छ । तर प्रस्तुत वारदात हुँदाको अवस्थामा प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीले मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी सवारी लापरवाही गरी चलाएको कारणले मृतक भिमबहादुर श्रेष्ठको मृत्यु भएको भन्ने कुराको यकिन पुष्टि हुने प्रमाण वादी पक्षबाट पेस भएको पाइँदैन । यसरी प्रतिवादीले मानिस मर्न सक्छ भन्ने जानी जानी लापरवाही साथ जीप चलाएको कारणले दुर्घटना भई मृतकको मृत्यु भएको पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा दुर्घटना

भएपछि प्रतिवादीले मृतकलाई बचाउन आफ्नो कर्तव्य निर्वाह नगरी भागेको भन्ने आधारमा मात्र १६१(२) को कसुर अपराध गरेको भनी मान्न मिल्ने देखिएन ।

५. प्रतिवादीले अदालतमा बयान गर्दा आफूले चलाएको गाडीले ठक्कर दिई मृतक भिमबहादुरको मृत्यु भएको कुरा स्वीकार गरी स.ज.८ मा मेरो साइडमा जान लाग्दा मेरो साइडमा मानिसहरू एक्सरसाइज गर्दै थिए । त्यसैले मैले गाडी बिहानको खुला बाटो हुँदा दायाँ साइड च्यापी गाडी चलाउँदा मृतक सोही ठाउँमा आएकोले ठक्कर लाग्न गएको हो भनी गरेको बयानसमेतबाट बायाँ साइडमा एक्सरसाइज गरिरहेका मान्छेलाई बचाउन दायाँ साइड च्यापी गाडी चलाउँदा मृतकलाई ठक्कर लागी चोट लाग्न गई सोही चोटको कारणले मृत्यु भएको देखिएको हुँदा यस अदालतबाट प्रस्तुत मुद्दामा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्दा लिइएको आधारसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट यी प्रतिवादी ठगबहादुर कार्कीलाई सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १६१(३) बमोजिम ६ महिना कैद हुने ठहर्याएको सुरू ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६४।५।१३ को फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।७।२४ को फैसला मिलकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इति संवत् २०७१ साल असार १९ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : मनोज श्रेष्ठ

